

❀ มโนปุพพคมมา ฌมมา ❀

สำนักคั่นคว่ำทางวิญญาน

ISBN 974-7387-09-3

หนังสือ	พุทธวิทยา เล่ม ๑
ผู้เขียน	พร รัตนสุวรรณ
พิมพ์ครั้งที่สาม	พฤษภาคม ๒๕๓๗
จำนวนพิมพ์	๑,๐๐๐ เล่ม
ราคา	๒๐๐.- บาท
เจ้าของ	สำนักคั่นคว่ำทางวิญญาน
ผู้อำนวยการ	ศรีเพ็ญ จิตุหะศรี
ผู้จัดการ/บรรณาธิการ	ผ่องผิว พัฒนาประภาพพันธุ์
ออกแบบปก/รูปเล่ม	ณัติ ศันสนียะสกุล, ปรารธนา สัตราภย์ สุนิพันธ์ วุทธเสถียร โรงพิมพ์วิญญาน ๔๗/๒ ถ. สามเสน บางลำพู กทม. ๑๐๒๐๐ โทร. ๒๘๒-๒๐๒๕
ควบคุมการผลิต พิมพ์	สายส่งสุขภาพใจ ๑๔/๓๔๙-๓๕๐ หมู่ ๑๐ ถ. พระราม ๒ กทม. ๑๐๑๕๐ โทร. ๔๑๕-๖๗๙๗, ๔๑๖-๗๗๔๔ โทรสาร ๔๑๖-๗๗๔๔
จัดจำหน่ายโดย	

สงวนลิขสิทธิ์

พุทธวิทยา

เล่ม ๑

โดย

พร รัตน์สุวรรณ

ผู้บรรยายวิชาธรรมประยุกต์

ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

พิมพ์ครั้งที่ ๓

พุทธศักราช ๒๕๓๗

บรรณกรรมอุทิศ

ส่วนนี้ของหนังสือทั้งหมด ข้าพเจ้าขอน้อม
อุทิศนำพักน้าแรงถวายกุศล แด่ท่านเจ้าประคุณ
สมเด็จพระวันรัต เขมจารีเถระ ป. ๕ วัดมหาธาตุ
พระนคร สมเด็จพระอุปัชฌายะ ผู้ล้นพระคุณ
ของปวงศิษย์มหาธาตุวิทยาลัย

พร รัตน์สุวรรณ

คำปรารภ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓

อาจารย์พร รัตนสุวรรณ เป็นบุคคลที่มีศรัทธา
ปลาทะอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนา เคยบรรพชา
เป็นสามเณรอยู่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทำพระจันทร์
กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ สอบได้เปรียญ
ธรรม ๖ ประโยค ขณะเป็นสามเณร ต่อมาได้อุปสมบท
เป็นพระภิกษุ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ สมเด็จพระวันรัต
(เฮง เขมจารีมหาเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุฯ เป็น
พระอุปัชฌาย์ อุปสมบทแล้วก็รับภาระเป็นครูสอนนัก
ธรรม—บาลี สำนักเรียนวัดมหาธาตุฯ พ.ศ. ๒๔๘๓
ได้ไปปฏิบัติธรรมที่สวนโมกข์ (เก่า) ต. พุ่มเรียง จ.
สุราษฎร์ธานี กับท่านพุทธทาส เป็นเวลา ๑ ปี แล้ว
จาริกไปปฏิบัติธรรมตามสถานที่วิเวกหลายแห่ง พร้อม
กับตั้งใจมุ่งมั่นศึกษาพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดจน
จนคัมภีร์ปกรณ์วิเสส ภาษาบาลี จนมีความรู้แตกฉาน

และลุ่มลึกในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ได้ไปอยู่จำพรรษาที่วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ เคยร่วมทำงานเผยแผ่ร่วมกับท่านปัญญานันทะ (พระเทพวิสุทธิเมธี วัดชลประทานรังสฤษฎ์) และได้เปิดสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ที่จังหวัดเชียงใหม่ จนกิตติศัพท์การทำงานเผยแผ่ธรรมะเป็นที่รู้จักกันทั่ว

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ อาจารย์พร รัตนสุวรรณ เกิดป่วยเป็นวัณโรค ต้องสีกออกมารักษาดูแล เมื่อหายดี ก็กลับไปสอนธรรมทางพุทธศาสนาตามโรงเรียนในเขตเทศบาล จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งชั้นประถม ชั้นมัธยม วิทยาลัยครู วิทยาลัยพยาบาลสวนดอก ทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง โดยสอนฟรีทุกอย่าง จนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักแพร่หลายทั่วไป อาจารย์พรทำงานเผยแผ่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งในขณะที่เป็นพระภิกษุ และในเพศคฤหัสถ์เป็นเวลา ๑๑ ปี

พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้รับเชิญจากทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์ แห่งคณะสงฆ์ไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์

ทำพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร ให้มาเป็นอาจารย์สอน
 ในคณะพุทธศาสตร์ ต่อมาได้ไปสอนวิชาพุทธศาสนา
 ตามโรงเรียนต่าง ๆ ๑๐ กว่าแห่ง ในระหว่างปี พ.ศ.
 ๒๕๐๓ ได้เปิดสอนพุทธศาสนาวินายก และตั้งโรง
 เรียนพุทธศาสนาวินายกทั่วภูมิภาคต่าง ๆ ขึ้นเป็นครั้งแรก
 ตั้งแผนกธรรมวิจัยเป็นสถานที่พึ่งธรรมและฝึก
 สมาริสำหรับประชาชนทั่วไป ทำงานเผยแพร่ติดต่อกัน
 ประมาณ ๑๐ ปี

ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้ตั้งสำนักคันคว์ทางวิญญาน
 ตั้งโรงพิมพ์วิญญาน ออกหนังสือรายสองเดือน ชื่อ
 หนังสือวิญญาน ปัจจุบันมีสมาชิกหลายพันราย และ
 พิมพ์หนังสือธรรมะที่อาจารย์เรียบเรียงขึ้นจากการค้น
 คว้าศึกษา และปฏิบัติธรรม

ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ อาจารย์พร ได้รับอนุญาตจาก
 เขตการทางพิษณุโลกให้ใช้สถานที่บริเวณแคมป์สน ใน
 เนื้อที่ ๒,๐๒๙ ไร่ ที่ตำบลแคมป์สน อำเภอหล่มสัก
 (ปัจจุบันอำเภอเขาค้อ) จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นสถานที่
 ปฏิบัติธรรม ต่อมาได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาศาสนาชน เพื่อ

เป็นสถานศึกษา และปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ผู้ใคร่ในธรรม

อนึ่ง พระภิกษุสามเณร จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์ แห่งคณะสงฆ์ไทย ปี ๒ เมื่อจบภาคการศึกษาแล้ว จะต้องไปรับการอบรมวิชาธรรมประยุกต์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ณ ศูนย์พัฒนาศาสนาแห่งนี้เป็นประจำทุกปี เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๙ รุ่นที่ ๑ มีพระนิสิตนักศึกษาจำนวน ๓๒ รูป ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ มีพระนิสิตนักศึกษาเข้ารับการอบรม ๔๔๕ รูป มาจนถึงปัจจุบัน ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ มีทั้งหมด ๕๐๐ กว่ารูปเช่นกัน สิ่งก่อสร้างที่เป็นถาวรวัตถุต่าง ๆ ที่ศูนย์พัฒนาศาสนานี้ อาจารย์พร ได้ใช้ทุนไปหลายสิบล้านบาท ค่าเช่าที่ ๒,๐๒๙ ไร่ จากทางราชพัสดุ อีกปีละประมาณ ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน) ค่าใช้จ่ายทั้งหมดได้รับความอุปถัมภ์จากผู้มีจิตศรัทธาในผลงานของท่าน

ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ อาจารย์พร ได้เริ่มดำเนินการตรวจชำระและจัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จนเสร็จเรียบร้อย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ จำนวน ๔๗ เล่ม ใช้ทุนในการดำเนินงานจัดพิมพ์ประมาณ ๕ ล้านบาท ต่อจากนั้น ท่านได้ดำเนินการตรวจชำระ และจัดพิมพ์คัมภีร์ฎีกาอีก ๑๒ คัมภีร์ รวม ๒๖ เล่ม ซึ่งยังไม่ทันแล้วเสร็จ ท่านก็มาจากไป ทั้งไว้แต่ผลงานอันทรงคุณค่ามหาศาล และงานที่ยังค้างอยู่ให้คณะศิษย์ดำเนินงานต่อ

ตลอดชีวิตของอาจารย์พรที่ผ่านมา ท่านไม่เคยทำงานด้านอื่นเลย ทำแต่ทางด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา ศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก—อรรถกถา—ฎีกา ด้วยตนเอง แล้วเผยแผ่ต่อผู้อื่น ทั้งโดยการบรรยาย และเขียนบทความ จัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถา—ฎีกา จนลมหายใจสุดท้าย

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ อาจารย์พร ได้รับรางวัลเสมอธรรมจักร ใบประกาศเกียรติคุณ จากกรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ สาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา

อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้จากโลกนี้ไป เมื่อวันพุธที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๖ เวลา ๐๖.๓๙ น. ที่โรงพยาบาลเซ็นทรัลเจเนอรัล กรุงเทพมหานคร

ตลอดระยะเวลาที่อาจารย์พร ได้ศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกา และปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง สอนทั้งพระนิสิตนักศึกษา และประชาชนทั่วไป ท่านได้เขียนบทความธรรมะมากมาย พิมพ์เป็นเล่มหนังสือประมาณ ๕๐ กว่าเล่ม แต่ละเล่มพิมพ์หลายครั้ง แต่จะอยู่ในวงจำกัดเฉพาะพระนิสิตนักศึกษา และสมาชิกสำนักค้นคว้าทางวิญญาณเท่านั้น บัดนี้สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ ต้องการให้งานของท่านแพร่หลายยิ่งขึ้น จึงได้จัดพิมพ์บทความธรรมะของท่านเผยแพร่ให้กว้างขวางต่อไป

หนังสือ “พุทธวิทยา” เป็นหนังสือวิชาการทางพระพุทธศาสนาและใช้เป็นหนังสืออ้างอิงได้ อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ สมัยที่พักอยู่วัดอุมงค์ (สอนพุทธธรรม) จังหวัดเชียงใหม่ ครั้นนั้นท่านเก็บตัวอยู่แต่ภายในวัดไม่ทำงานอย่างอื่น นอกจาก

นั่งสมาธิค้นคว้าหนังสือและเขียนหนังสือเท่านั้น ใช้เวลาในการเขียนประมาณ ๖ เดือน รายละเอียดต่าง ๆ ด้านเนื้อหาสาระปรากฏอยู่ในคำนำในการพิมพ์ครั้งแรก คำอนุโมทนาและอารัมภบทของอาจารย์พรแล้ว สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ จัดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นครั้งที่ ๓ เพื่อเผยแพร่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และเพื่อส่งเสริมแสงสว่างทางปัญญาสำหรับผู้สนใจศึกษาค้นคว้า.

สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ

พฤษภาคม ๒๕๓๗

สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ

๔๗/๒ ถนนสามเสน บางลำพู กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๒๘๒-๒๐๒๕ โทรอักษักร้านตัดเสื้อมิตรชาย

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งแรก)

ทุก ๆ ท่าน ย่อมใฝ่ฝันและปรารถนาในอันที่จะได้
ประสบพบเห็น “วิมานทองของชีวิต” สิ่งอันใดเท่าที่
สติปัญญาของเรามีอยู่ เราย่อมทุ่มเทความคิดนั้น ๆ
เพื่อสร้างวิมานทองดังกล่าวแล้วโดยเสมอมา

มีอยู่บ้างหรือที่บางชีวิตได้ประสบ “วิมาน
ทองของชีวิต” ได้จริงดังที่คาดหวังไว้ และเราก็มัก
กล่าวกันว่า “เป็น^๕เรื่องของบุญเพ...” หรือ “เป็น^๕
เรื่อง^๕ของวาสนา.....” ข้าพเจ้าไม่ปฏิเสธในเรื่อง
เช่นนั้น

ท่านคงจะได้คิดเหมือนกับข้าพเจ้าบ้างว่า หลาย ๆ
ชีวิตต้องประสบกับชะตากรรม “วิมานทะลาย” และเมื่อ
วิมานทะลายบ่อย ๆ เข้า ปัญหาสลับซับซ้อนของชีวิตก็ยิ่ง
เป็นมมิตที่คลายปมไม่ออก ความคับแค้นมีถมของ
ชีวิตก็เป็นปัญหาตามติดเข้ามา เมื่อชีวิตอยู่ในลักษณะ
จนมุมก็^๕ไม่ต่างกับ “จนตรอก” คราที่นี้...อะไรก็ได้...
เรื่องเหตุ—ผล ไม่ต้องพูดกัน

เราทั้งหลาย ต่างก็เป็น “ศาสนิกะ” ก็เป็นคนมีศาสนา ทุก ๆ ศาสนา คำสอนในศาสนา ล้วนสอนให้ศาสนิกะนั้น ๆ เป็นผู้มีเหตุ—มีผล มิได้สอนให้เป็นผู้ไร้เหตุ—ไร้ผลเลย ยิ่งพระพุทธศาสนาด้วยแล้ว เรื่อง เหตุ—ผล เป็นเรื่องใหญ่ยิ่ง ถือเป็นโลหิตเส้นใหญ่เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายนั้นแท้ ๆ ขณะเดียวกัน ก็ปฏิเสธเรื่อง “งมงาย—ไร้เหตุผล” อย่างสิ้นเชิง จะพึงสังเกตว่า แม้แต่จะศรัทธาเชื่อตามพระองค์ โดยมิได้ใช้ปัญญาของตนเองแล้ว พระองค์ก็ทรงห้าม และไม่ยินดีที่ศาสนิกะของพระองค์มักง่ายเช่นนั้น

ศาสนาแทบทุกศาสนา มักมีสิ่งแทรกเจือปนเช่นเดียวกับผลไม้ ย่อมมีทั้งเปลือก—เนื้อ—เมล็ด ผู้ปรารถนาบริโภคหากรู้ไม่เท่าทัน ก็อาจบริโภคทั้งเปลือก—เนื้อ—เมล็ด เสริมพร้อมไปเลย ประโยชน์และโทษจะเกิดขึ้นได้ เป็นประการใด ที่ชั่วร้าย บางท่านแหะเพียงเปลือก ก็คงพบแต่รสฝาด—เปรี้ยว—เผื่อน ที่ติดในรสของเปลือก ก็บริโภคเปลือกเรื่อยไป ไม่อาจรู้ได้ว่า

ผลไม้นั้นจักให้ประโยชน์อันใดแก่ร่างกาย ถึงกับโยนทิ้ง
ไปเสียก็มาก ศาสนิกะก็เช่นกัน ถ้ารู้ไม่เท่าทัน ก็จัก
ได้แต่เปลือกของศาสนา และก็คงติดอยู่แค่เปลือกเท่า
นั้นเอง เมื่อเป็นเช่นนั้น ศาสนาจักอำนวยประโยชน์สุข
ให้แก่เขาผู้นั้นอย่างไรได้ สุดท้ายเมื่อเขาไม่อาจมองเห็น
ประโยชน์อันแท้จริงในศาสนาได้แล้ว นับวาระแด่นั้น
เขาก็เริ่มหันหลังให้ต่อพระศาสนา และก็เร่งจ้วงหว่าเดิน
หน้า เรื่อยไป เรื่อยไป...จนกว่า...จะประสบชะตากรรม
ของชีวิต ชีวิตของเขาไร้ความหมาย...ไร้ที่พึ่งอันแน
นอน...สุดแต่ลมเพลมพัด...พัดไปที่ไหน? พัดลงน้ำ
เอาน้ำเป็นทัพพ ^๕ พัดชนภูเขา ยึดภูเขาเป็นทัพพ พัดไป
หาป่า ยึดป่าเป็นทัพพ...แม้กระทั่งพัดไปสู่สุรามฤตย์และ
บ่อนการพนัน โอ! นี่แหละประเสริฐจริง เราได้ที่พึ่ง
อันมั่นคงเสียแล้ว นี่แหละชีวิตที่ไร้ความหมาย...อนาถ
ใหม่ท่าน ?

พระพุทธศาสนา มิได้สอนให้ศาสนิกะทิ้งมวลตกอยู่
ในลักษณะ “ตาบอด คลำช้าง” เช่นนั้นเลย แต่ขอให้ปวง
ศาสนิกะได้มั่นใจเถิดว่า เมื่อเราไม่ติดอยู่เพียงแค่เปลือก

แล้วเราย่อมได้โอกาสเข้าถึงเนื้อในตลอดจนกระทั่งเมล็ด ซึ่ง
 ใช้น้ำไปทำพันธุ์อีกได้แน่นอน

“เรื่องกฎของกรรม” เรื่อง “ปฏิjosมบุบาท”
 และเรื่อง “ปัจจยการ” ฯลฯ เป็นเรื่องใหญ่ที่เราจัก
 ต้องสนใจศึกษาค้นคว้าพิจารณาให้ถ่องแท้ และ
 ให้เป็นปญญาแห่งชีวิตของเราเองแล้ว ชีวิตเราทั้งชีวิต
 ย่อมแจ่มใส ประหนึ่งดวงอาทิตย์ ในยามรุ่งอรุณทัย
 เช่นนั้น

ท่านศาสนิกะ ที่รัก นี้ ! คือ “วิมานทองของ
 ชีวิต” ได้โปรดเกิด โปรดชีวิตของท่านเอง เราลองมา
 ร่วมกันเดินทางนี้ต่อไป มาตรามั่นว่าชีวิตของท่าน ยัง
 ไม่แจ่มใสพอลองทำนสิการในใจของท่านอีกครั้ง ทำ
 ให้มัน อย่าทำพอเป็นพิธี และอย่าทำชนิดแบบผักชี
 โรยหน้า และถ้าหากยังผิดหวังอีกแล้ว ท่าน กับ เรา
 ลองมาคุยกันใหม่ แต่ก่อนที่จะตัดสินใจเป็นอย่างอื่น
 ทั้งนี้ โปรดอย่าได้เข้าใจว่าข้าพเจ้าโอหัง แต่เพราะ
 ข้าพเจ้ามั่นใจเหลือเกินว่า “พระพุทธองค์ มิได้ทรง
 สอนเราให้เดินผิดทางเลย”

เรื่อง “พุทธวิทยา” ตามที่มหาพร รัตนสุวรรณ ได้ค้นคว้าออกเผยแพร่ ก็โปรดอย่าได้นึกว่า เป็นเรื่องของมหาพร แท้จริงเป็นเรื่องของพระพุทธรองค์หนึ่ง เจริญรอยตามยุคลบาทพุทธรองค์โดยทุกประการ แม้หากจะมีแผกไปบ้างนั้น ก็เป็นไปโดยเหมาะสมกับวิวัฒนาการของโลกเป็นประการสำคัญ ยิ่งกว่านั้น แม้หากจะมีสิ่งที่น่าตื่นเต้น และน่าคัดค้านก็พึงทำในใจว่า “นั่น ! คือวิวัฒนาการจากการค้นคว้าโดยเฉพาะส่วนของมหาพร เท่านั้นเอง” วิวัฒนาการแห่งสังฆธรรม ยังจะเดินหน้าไปไกลคู่กับโลก ย่อมเป็นเครื่องตัดสินใจได้แน่นอน สิ่งอันน่าพึงภาคภูมิใจยิ่งนักนั้น ก็คือเรามาด้วยกันเป็นนักศาสนิกะด้วยใจบริสุทธิ์ เดินทางร่วมกันต่อไป.

ขอพรและเมตตาธรรมจงมีแต่ท่าน

พระสุเมธราชบริพัตร (๑)

(บุญเลิศ ท. คล่องสั่งสอน)

(๑) พระสุเมธราชบริพัตร อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุฯ

กรรมการมหาเถรสมาคม, เจ้าคณะ กทม. (๒๕๓๗)

คำอนุโมทนา

หนังสือเล่มนี้พิมพ์เป็นเล่มขึ้นมาได้ ด้วยความช่วยเหลือของคุณเอ็ง ณ บ่อมเพ็ชร และด้วยทุนของมูลนิธิอาเซีย ซึ่งได้มีกุศลเจตนา และมีความปรารถนา ร่วมกัน ในอันที่จะช่วยให้พุทธศาสนาแพร่หลายเพื่อ อำนวยสันติสุขให้แก่โลก ข้าพเจ้าขอแสดงความ ขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง และขออนุโมทนาในกุศลเจตนา อันยิ่งใหญ่นี้ไว้ ณ ที่นี้

นอกจากนี้ ข้าพเจ้าขอแสดงความขอบพระคุณต่อ ท่านเจ้าคุณศรีสุธรรมมุนี เจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาค ๓ รูปที่ ๑ สำนักวัดมหาธาตุ คณะ ๗ พระนคร ซึ่งได้กรุณา ให้ความช่วยเหลือในการจัดพิมพ์ และเป็นบุคคลแรกที่ ขอร้องให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องนี้ ในสมัยที่ท่านยังดำรง ตำแหน่งเลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หนังสือ เล่มนี้จะไม่สำเร็จก็คงหลายครั้ง หากแต่ได้อาศัยกำลังใจ

จากท่าน และหากไม่มีท่านคอยเตือนข้าพเจ้า ป่านนี้
ก็อาจจะยังไม่ได้เขียนก็เป็นได้

และยังมีบุคคลอีก ๒ ท่าน ซึ่งข้าพเจ้าจะลืมไม่
ได้เลยจนตลอดชีวิต คือ เจ้าชน—เจ้าฉาย สิริโรส พร้อม
ด้วยครอบครัวทุกคน ตระกูลนี้ได้อุปการะข้าพเจ้ามาต้ง
แต่เริ่มต้งพุทธนิคมเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ ตระกูล
นี้ได้เสียสละอย่างมากมาย ในการให้กำลังรื้อฟื้นการ
เผยแผ่พุทธศาสนา โดยได้สละทุนทรัพย์ส่วนตัวก่อตั้ง
“พุทธนิคม” และ “สวนพุทธธรรม” ซึ่งงานชิ้นนี้ได้
ก่อประโยชน์ให้กับประชาชนในเชียงใหม่และที่อื่นเป็น
อันมาก และโดยส่วนตัวท่านทั้งสองนี้ ได้แสดงความ
เมตตาปรานีต่อข้าพเจ้าเสมือนบิดามารดาบังเกิดเกล้า
ทีเดียว ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าทำงานอยู่ในพุทธนิคม
ตระกูลนี้ได้ช่วยเหลือ และได้ให้ความสะดวกทุกอย่าง
เท่าที่จะให้ได้ ด้วยคุณธรรมแห่งตระกูล “สิริโรส”
เห็นปานนี้ หากงานของข้าพเจ้าจะพึงมีประโยชน์ต่อ
สังคมเพียงไรแล้ว นั้นย่อมหมายถึงว่า ตระกูล “สิริโรส”
ได้บำเพ็ญประโยชน์ไว้กับสังคมนั่นเอง

และอีกครอบครัวหนึ่ง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในงานของข้าพเจ้า ก็คือ ตระกูลไชยเนตร เพราะพ่อกับแม่ของข้าพเจ้า ไชยเนตร พร้อมด้วยคุณป้าบุญช่วย ผู้เป็นแม่ของพี่ผ่อง ๓ คนนี้เป็นผู้ชักชวนให้ข้าพเจ้าอยู่เชียงใหม่ และรับอุปการะตั้งแต่แรกพบ ในวาระแรกที่ข้าพเจ้าย่างเท้าเข้าสู่นครเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ และเป็นผู้สร้างหนังสือพระไตรปิฎกฉบับบาลี พร้อมด้วยอรรถกถาครบชุดด้วยทุนส่วนตัวจากกำไรขายขนม ให้กับข้าพเจ้า การได้หนังสือพระไตรปิฎก สำหรับข้าพเจ้ารู้สึกยิ่งกว่าการได้แก้วอันวิเศษ ข้าพเจ้าตั้งใจมาก ตั้งใจจนถึงกับประกาศไม่รับภิกษิณีนั่นนอกวัด (สมัยเป็นพระ) เป็นเวลาหลายปีทีเดียว ทั้งนี้เพื่อจะใช้เวลาผั่งตัวอยู่กับการอ่านหนังสือพระไตรปิฎกให้ทั่วถึง

๓-๔ ปีผ่านไป เมื่อข้าพเจ้ารู้ว่า ในพระไตรปิฎกมีอะไรบ้าง ข้าพเจ้าก็เริ่มงานเผยแผ่พุทธศาสนาแผนใหม่ทันที โดยเริ่มต้นจากการสอนเรื่องวิญญูณ ให้กับนักศึกษาและเด็ก ๆ ภายในวัดศรีโฆงที่ข้าพเจ้าจำพรรษาอยู่ งานนี้เริ่มเมื่อปี ๒๔๙๑ ๗-๘ เดือนผ่านไป ผู้ฟัง

ของข้าพเจ้าก็คงจะมีจำนวนเท่าเดิมคือ ๑๐ กว่าคน และ
 เด็ก ๆ อีกรวม ๒๐ กว่าคน งานครึ่งนั้นดูจะ^{๕๕}ไม่มีความ
 สำคัญอะไรเลย แต่งานอันนี้แหละ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็น
 เป็นจุดเริ่มต้นของพุทธรนิคม กล่าวคือ เจ้าชั้นและเจ้า
 ฉายได้สนใจต่อวิธีการซึ่งข้าพเจ้าปฏิบัติอยู่ เมื่อแนวคิด
 ตรงกัน พุทธรนิคมจึงได้กำเนิดขึ้นมาในโลก ภายใต้การ
 อุปการะของตระกูลสีโรรส และภายใต้การนำของ ท่าน
 ปัญญานันท์ ผู้มีอัจฉริยภาพในการพูด งานนี้^{๕๖}ได้รู้ตหน้า
 ชนอย่างรวดเร็ว พุทธสมาคมเชียงใหม่ได้เข้าร่วม
 งานด้วยอย่างใกล้ชิด และจากการอุดหนุนของพุทธรนิคม
 ยุวพุทธิกสมาคมก็เกิดขึ้นมาอีกสมาคมหนึ่ง ทั้งสามองค์
 การได้ร่วมแรงร่วมใจกัน ทำการเผยแผ่พุทธศาสนาได้ผล
 อย่างกว้างขวางมาก จนในที่สุดด้วยการเรียกร้องของ
 ประชาชน เพื่อที่จะให้งานเหล่านี้เป็นปึกแผ่น จะ^{๕๗}นั้น
 ทางคณะสงฆ์ และประชาชนทุกฝ่ายจึงได้ร่วมแรง
 ร่วมใจกันจัดตั้งพุทธรสถานขึ้น เพื่อให้เป็นศูนย์กลาง
 ของการทำงานเหล่านี้^{๕๘}

บุคคลอีกผู้หนึ่ง ซึ่งควรจารึกไว้ในแผ่นดินด้วย เพราะเป็นผู้รวมคิดมาด้วยกันตั้งแต่แรก คือ คุณเฉวียงมิตตสรี ซึ่งเป็นสหายร่วมสำนักเรียน และร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน และเคยอยู่ร่วมกันที่สวนโมกขพลาราม ไชยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ข้าพเจ้ากับสหายผู้นี้ได้รวมคิดกันมาตั้งแต่อยู่ที่วัดมหาธาตุแล้ว ในสมัยนั้น งานของท่านพุทธทาสภิกขุ (เจ้าคุณอรุณนันทมนี) ได้มีอิทธิพลต่อข้าพเจ้าและสหายมากที่สุด ฉะนั้น จึงได้ตกลงไปขออยู่ร่วมกับท่าน จากการได้อยู่ใกล้ชิดจากการได้อ่านหนังสือของท่าน และได้ฟังท่านพูด ได้ฟังท่านอธิบายข้อธรรมต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมจิตใจให้ข้าพเจ้ารักพระศาสนามากยิ่งขึ้นทุกที จนกระทั่งแม้จะได้จากท่านไปแล้ว แต่อิทธิพลแห่งความคิดของท่านไม่ได้จางไปจากข้าพเจ้าเลย

ฉะนั้น หากว่างานของข้าพเจ้าจะพึงมีผลอย่างไร ต่อสังคม นั้นย่อมหมายถึงว่า ท่านได้มีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างสังคมส่วนนั้น และบุคคลทั้งหมดที่กล่าวนามมาแล้วก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้วางรากฐานให้กับงานของ

ข้าพเจ้า และเป็นผู้สร้างตัวข้าพเจ้าด้วย แต่เหนือสิ่ง
อื่นใด บุคคลที่มีคุณอันยิ่งใหญ่ และเป็นผู้นำข้าพเจ้า
มาตั้งแต่แรก ก็คือบิดามารดาผู้บังเกิดเกล้า ครูของ
ข้าพเจ้าทุกท่านและทุกองค์ และที่ยิ่งใหญ่ที่สุดก็คือ
สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี ป. ๕) วัดมหาธาตุ
ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้า ผู้ซึ่งข้าพเจ้าไม่อาจจะ
พรรณาพระคุณของท่าน ด้วยคำพูดให้เป็นที่น่าพอใจได้
ฉะนั้น จึงขอบูชาพระคุณของท่านด้วยขออุทิศงาน
ชั้นนี้ และขอปฏิญาณต่อดวงวิญญาณของท่านว่า จะ
พยายามทำงานนี้ ให้ดีที่สุดจนสุดความสามารถราบเท่า
ชีวิตสลาย.

พร รัตนสุวรรณ

คณะ ๗ วัดมหาธาตุ พระนคร

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙

อักษรย่อ

วิ.มหา.	วินัย	มหาวัคค์
ที.สี.	ทีฆนิกาย	สีลขันธวัคค์
ที.มหา.	„	มหาวัคค์
ม.ม.	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์
ม.ม.	„	มัชฌิมปัณณาสก์
ม.อุ.	„	อุปัฏฐกปัณณาสก์
ส.ส.	สังยุตตนิกาย	สคาถวัคค์
ส.นิ.	„	นิทานวัคค์
ส.ข.	„	ขันธวารวัคค์
ส.สพ.	„	สพายนวัคค์
ส.มหา.	„	มหาวารวัคค์
อ.เอก. (เอกก.)	อังกุตตรนิกาย	เอกนิบาต (เอกกนิบาต)
อ.จตุกก.	„	จตุกกนิบาต
ข.ข.	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ
ข.ธ.	ขุททกนิกาย	ธัมมปา
ข.มหา.	„	มหานิเทศ
ข.จุฬ.	„	จุฬนิเทศ

วิ.	วิสุทธรัมมคัม
อภิ.สั.	อภิธัมมัตถสังคหะ (ไม่มีเลขบอกเล่ม)
อภิ.สั. ธรรมสังคณี	อภิธัมมปิฎก (มีเลขบอกเล่ม ๓๔)
วิภงฺค. (อภิ.วิ.)	วิภังค อภิธัมมปิฎก
ปฏฺฐาน (อภิ.ป.)	ปฏฺฐาน ..
ป.สุ. (ม.อญ.)	ปปัญฺจสุทนีอรรคถา มัชฌิมนิกาย
สา.ปกา. (ส.อญ.)	สวรวตฺตปกาสนีอรรคถา สังยุตตนิกาย
ส.มจ. (ที.อญ.)	สมังควลวิลาสินีอรรคถา ทีฆนิกาย
วิสุทฺธิ. ฎี.	ปรมัตถมัชฺฌิมาวิสุทธรัมมคัมมหาฎีกา
สฺยา. พระไตรปิฎกภาษาบาลี	ฉบับ สยามรฎฺจเตปิฎกั
มหาจุฬาฯ	ฉบับ มหาจุฬาเตปิฎกั
สงฺคีติ	ฉบับ ทยฺยรฎฺจเตปิฎกั

หมายเหตุ:— เลขหน้าบอกเล่มหรือภาค เลข
หลังบอกหน้า เช่น ส.นิ. ๑๖/๓๐ หมายความว่า พระ
ไตรปิฎกเล่มที่ ๑๖ หน้า ๓๐ วิ. ๒/๒๗ วิสุทธิมรรค
ภาค ๒ หน้า ๒๗

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓/๒๕๓๗ ได้สอบทานที่มา
แห่งบาลีที่อ้างไว้เดิมและได้อ้างเพิ่มเติมที่มิได้อ้างไว้ เดิม
อ้างพระไตรปิฎก—อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ
การพิมพ์ครั้งนี้ อ้างพระไตรปิฎก—อรรถกถาฉบับ
สยามรัฐ อ้างพระไตรปิฎก—อรรถกถาฉบับมหาจุฬาฯ
และพระไตรปิฎกฉบับทยอยรัฐ (๒๕๓๐) เพิ่มเติม เพื่อ
สะดวกสำหรับค้นคว้า มีฉบับไหนก็ดูฉบับนั้น แต่มิได้
อ้างทั้ง ๓ ฉบับตลอด เพราะมีเหตุขัดข้องบางประการ.

คำนำ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

หนังสือพุทธวิทยาเล่ม ๑ ได้จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๙๙ เป็นจำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม หนังสือฉบับนี้จำหน่ายหมดเมื่อไม่กี่เดือนมานี้เอง และส่วนมากได้แจกให้กับผู้ที่เคารพนับถือและผู้ที่เคย และได้ให้เป็นของตอบแทนแก่ผู้ที่บริจาคบำรุงธรรมวิชัย ในระยะที่เริ่มก่อสร้างใหม่ ๆ ส่วนที่จำหน่ายได้แท้ ๆ ไม่เกิน ๑,๕๐๐ เล่ม เพราะฉะนั้นท่านจะเห็นได้ว่าหนังสือเล่มนี้ได้เคลื่อนเข้าสู่ความสนใจของนักศึกษาทั้งหลายอย่างเชื่องช้ามาก เพราะเป็นเวลาถึง ๑๕ ปี กว่าหนังสือนี้จะหมด แต่ถึงกระนั้นหนังสือเล่มนี้ ก็ได้มีอิทธิพลต่อนักศึกษาที่สนใจอ่านไม่น้อย และเป็นต้นฉบับของหนังสือทุกเล่ม ที่ข้าพเจ้าได้เขียนขึ้นมาในระยะหลังตลอดถึงการสอนและการปาฐกถาในที่ต่าง ๆ ก็ได้อาศัยความรู้ที่ตนคว่ำ และได้รวบรวมเอาไว้ในหนังสือเล่มนี้

หนังสือเล่มนี้ ที่เคลื่อนไหวสู่วงการศึกษาย่าง
เชื่องช้า แต่มีความมั่นคง ก็เพราะเป็นหนังสือที่อ่าน
เข้าใจยาก ผู้ที่สนใจจริง ๆ เท่านั้น จึงจะอ่านรู้เรื่อง
และเห็นคุณค่าของหนังสือเล่มนี้อย่างสูง และอีกประการ
หนึ่ง แนวความคิดหรือทฤษฎีต่าง ๆ ที่บรรยายไว้ใน
หนังสือเล่มนี้ มีหลายอย่างซึ่งผิดจากความเข้าใจของ
นักศึกษาทั่วไป เป็นการเสนอแนะแนวความคิดที่ล้ายุค
เพราะฉะนั้น จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่หนังสือประเภทนี้
กว่านักศึกษาทั่วไปจะสนใจขึ้นมาอย่างกว้างขวาง จึงต้อง
ใช้เวลานาน หนังสือประเภทนี้บางเล่มต้องใช้เวลาราว
เกือบ ๑๐๐ ปี หรือบางทีอาจจะมากกว่านั้นกว่านักศึกษา
ทั้งหลายจะมองเห็นคุณค่า และสนใจกันอย่างแพร่หลาย

ข้าพเจ้ากล้ารับรองได้ว่า หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือ
ที่ไม่ตาย และกล้าที่จะพยากรณ์อีกว่า ต่อไปในอนาคต
หนังสือเล่มนี้จะได้รับการแปลเป็นภาษาต่าง ๆ และจะ
แพร่หลายไปทั่วโลก การที่ข้าพเจ้ากล้าทำนายเช่นนั้น
ก็เพราะนับจำเดิมตั้งแต่ได้เขียนหนังสือเล่มนี้ สำเร็จ
เป็นเล่มขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งที่ข้าพเจ้าจากศึกษาค้นคว้า

เรื่องนี้อยู่เรื่อย ๆ แต่ก็ยังไม่เห็นว่าจะมีแนวความคิดหรือ
ทฤษฎีอะไรมาหักล้าง ยิ่งนานวันก็ยิ่งมองเห็นความจริง
ตามที่ได้เขียนเอาไว้ และที่สำคัญที่สุดก็คือ เดียวนี้ยัง
มองเห็นได้ชัด ถึงประโยชน์อันยิ่งใหญ่ที่จะเกิดแก่โลก
ในเมื่อแนวความคิดอันนี้ได้แพร่หลายทั่วไปแล้ว อันที่
จริงหนังสือเล่มนี้ อ่านเข้าใจยากสำหรับคนที่ไม่มีพื้นมา
พอเท่านั้น แต่สำหรับคนที่มีความรู้ และมีภูมิธรรม
พอที่จะอ่านหนังสือเล่มนี้รู้เรื่องทุกคน ต่างก็มองเห็น
ประโยชน์ และคุณค่าอย่างสูง โดยเฉพาะ ก็ถือเป็น
แนวความคิดที่จะเชื่อมโยงให้ศาสนาต่าง ๆ มารวมกันได้
และจะทำให้คนเรามีศีลธรรมเกิดจากตัวเอง ซึ่งอันนี้
เป็นสิ่งที่โลกกำลังต้องการอยู่ในขณะนี้เป็นอย่างมาก

ในการพิมพ์ครั้งที่สองนี้ข้าพเจ้าได้รักษาต้นฉบับ
เดิมไว้ทุกอย่าง ไม่ได้เปลี่ยนแปลงและแก้ไขอะไรแม้
แต่เล็กน้อย ทั้ง ๆ ที่มองเห็นว่าควรที่จะเพิ่มเติมข้อความ
อะไรบางอย่างลงไปอีกเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น แต่
ที่ข้าพเจ้าไม่ทำ ก็เพราะต้องการจะให้นักศึกษาทั้งหลาย
ได้เห็นแนวความคิดของข้าพเจ้าเมื่อสมัยสิบกว่าปีมาแล้ว

ซึ่งผู้อ่านหนังสือของข้าพเจ้า ที่เขียนในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า แนวความคิดส่วนใหญ่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แม้จะเป็นเวลาล่วงเลยมาถึงสิบกว่าปี ในหนังสือเล่มนี้มีข้อความอยู่ตอนเดียวที่พูดในลักษณะของการคาดคะเนคือ การอธิบายเรื่องชาติหน้า แต่มาในปัจจุบันการอธิบายเรื่องนี้ ข้าพเจ้าไม่ต้องอาศัยการคาดคะเนแต่ได้อาศัยข้อเท็จจริง ซึ่งทำให้เรื่องนี้เข้าใจง่ายขึ้นมาก และสามารถทดสอบได้ด้วย รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ขอให้อ่านจากหนังสือ สุแสงสว่าง ซึ่งเป็นหนังสือที่อธิบายเกี่ยวกับเรื่องชาติหน้าได้ดีที่สุด คือเป็นการชี้ให้เห็นโดยกระจ่างว่า คนเราเมื่อตายแล้วจะไปเกิดใหม่ได้อย่างไร ? ไปในลักษณะไหน ? ชีวิตนี้สืบต่อไปชาติหน้าอย่างไร ? วิญญาณไปได้อย่างไร ? ผู้ที่อ่านหนังสือเล่มนี้ในเมื่อเข้าใจก็จะเข้าใจเรื่องชาติหน้าอย่างชัดเจน จะไม่มีปัญหาอะไรที่สงสัยเหลืออยู่อีก และการที่ข้าพเจ้าสามารถทำให้เรื่องนี้กลายเป็นเรื่องที่อ่านเข้าใจง่าย ก็เพราะข้าพเจ้ามีแนวความคิด ดังที่ได้บรรยายไว้ในหนังสือพุทธวิทยามานานแล้ว ตอนที่เขียนหนังสือเล่ม

นี้ยังต้องอาศัยการคาดคะเน ก็เพราะในขณะนั้นยังไม่
 มีข้อเท็จจริงมาพิสูจน์ แต่ในปัจจุบันข้าพเจ้ามีข้อเท็จจริง
 ที่สามารถจะทดสอบหรือพิสูจน์ได้มากมาย เพราะฉะนั้น
 จึงสามารถทำให้เรื่องนี้กลายเป็นเรื่องที่เข้าใจง่าย เมื่อ
 ก่อน เรื่องนี้ไม่ว่าใครจะเป็นนักปราชญ์ชั้นไหนก็เข้าใจ
 เรื่องนี้ยาก ข้าพเจ้าเคยพยากรณ์มานานเกือบ ๒๐ ปีมา
 แล้ว ตั้งแต่สมัยยังสอนเด็กนักเรียนและประชาชนอยู่ใน
 เชียงใหม่ ซึ่งขณะนั้นยังเป็นพระอยู่ คือได้พยากรณ์
 ไว้ว่า ต่อไปคนทั้งหลายจะเข้าใจเรื่องชาติหน้า และยอมรับ
 ความจริงกันทั่วไปง่ายยิ่งกว่าโลกนี้กลมหมุนรอบดวง
 อาทิตย์ ซึ่งความจริงในเรื่องนี้ ก็ได้เริ่มประจักษ์ให้
 เห็นกันอยู่ทั่วไปแล้ว

หนังสือเล่มนี้จะมีคามพิเศษหรือมีคุณค่าอย่างไร
 ขอให้ท่านนักศึกษาจงพิจารณาเอาเอง ข้าพเจ้าจะไม่ขอ
 ถ่อมตัวเกี่ยวกับการเขียนหนังสือเล่มนี้ เพราะยินดีที่จะ
 ได้รับคำเยาะเย้ยจากผู้ที่เห็นว่าข้าพเจ้าเพ้อฝันหรือสำคัญ
 ตัวว้างใหญ่ เพราะความเป็นจริง พุทธศาสนาเปรียบ
 เหมือนมหาสมุทร ซึ่งมีความยิ่งใหญ่ลึกซึ้งสุขุมเกินกว่า

ที่ใคร ๆ จะพรรณนาได้ถูกต้อง ข้าพเจ้าเป็นเพียงแต่ตัวที่
เล็ก ๆ ที่ลองหยั่งลงไปในมหาสมุทรแห่งนี้ เมื่อได้ทราบ
อะไร ก็นำมาเล่าให้ฟังเท่าที่สติปัญญาจะฟังอำนวยให้
เท่านั้น เพราะฉะนั้นไม่ต้องสงสัยเลยว่า ถ้าจะมีใคร
ซึ่งมีสติปัญญาลึกซึ้งยิ่งกว่าข้าพเจ้า ได้หยั่งลงไปสำรวจ
ในมหาสมุทรแห่งนี้ เขาจะต้องพรรณนาถึงความวิเศษ
ความมหัศจรรย์ได้ดียิ่งกว่าข้าพเจ้าหลายเท่า ซึ่งข้าพเจ้า
ก็หวังไว้ว่า สักวันหนึ่งคนที่กล่าวถึงนั้นจะต้องมี

พร รัตนสุวรรณ

ธันวาคม ๒๕๑๔

สารบาญเรื่อง

บทที่ ๑ ปฏิจสุมุปบาท

๑

๑. ปฏิจสุมุปบาทคืออะไร ? ๓, ๕, ๓๘
๒. ปฏิจสุมุปบาทสำคัญอย่างไร ? ๑—๒, ๑๖
๓. หัวข้อแห่งปฏิจสุมุปบาท ๗, ๑๑๐
๔. ปฏิจสุมุปบาท คือ กฎธรรมดาของ
ชีวิตที่ดำรงอยู่ชั่ววันรันตร ๙—๑๐
๕. ถ้าไม่รู้เรื่องปฏิจสุมุปบาท จะแก้
ปัญหาชีวิตไม่ตก และจะพ้นจากนรก
ไม่ได้; เรื่องอบาย ๔ มนุษย์ ๕
ทุกคติ ๒ สังสารวัฏ ๑๖—๑๙
๖. ถ้าเข้าใจเรื่องปฏิจสุมุปบาท เป็น
อย่างดีแล้ว จะทำให้สามารถล่วงรู้
ชีวิตทั่วสากลจักรวาล; ชีวิตในสากล
จักรวาลแบ่งเป็นภูมิ ๔ กำเนิด ๔
สัตตาวาส ๙ วิญญานฐิติ ๗

และภาพ ๓

๒๑—๒๗

หมายเหตุ :— เลขหน้ามากแห่ง=ข้อธรรมที่มีอยู่ในหน้านั้น ๆ

๗. ถ้าไม่รู้เรื่องปฏิจจสมุปบาท แม่ให้
เป็นปราชญ์อย่างไร ก็อดมีความเข้าใจ
ผิดในเรื่องชีวิตไม่ได้ ๒๙-๓๑

๘. ความยากของเรื่องปฏิจจสมุปบาท อยู่
ตรงไหน ? ๓๓-๓๕

๙. สำหรับคนที่รู้เรื่องนตแล้ว ก็อย่า
ประมาท ๓๖-๓๗

๑๐. จะเรียนโดยวิธีไหน จึงจะเข้าใจง่าย ๓๙-๔๓

๑๑. ควรศึกษาเรื่องวิญญานก่อน ๔๒

บทที่ ๒ ธรรมชาติ กับ พระเจ้า ๔๕

๑. ธรรมชาติคืออะไร ? ๔๕-๔๘

๒. พระเจ้าคืออะไร ? ๔๙, ๕๑, ๕๓, ๕๖

๓. แง่คิดที่ทำให้เชื่อว่ามิพระเจ้า ๔๙, ๕๑

๔. พระเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่งทั้งปวง ๔๙

๕. พระเจ้ามีสภาพเป็นวิญญาน ๕๑-๕๒

๖. พระเจ้าปรากฏชัดอยู่ในสรรพสิ่ง ๕๐

๗. พระเจ้า ทรงสร้างกฎธรรมชาติไว้
สำหรับโลก แต่พระองค์ทรงอยู่เหนือ
กฎธรรมชาติ ๕๑-๕๓
๘. สภาพของพระเจ้า คล้ายกับวิญญาณ
ในพุทธศาสนา ๕๔
๙. ข้อที่แตกต่างระหว่างวิญญาณในคริสต์
ศาสนากับในพุทธศาสนา ๕๔, ๕๗, ๕๙
๑๐. พระเจ้าย่อมทรงสถิตย์อยู่กับผู้มีใจ
บริสุทธิ์ ๕๒
๑๑. พระเจ้าทรงสถิตย์กับผู้ใด ผู้หนึ่ง
จะสำนึกถึงความผิด, ความชอบธรรม,
และจะหยั่งรู้ความจริงทุกอย่าง ๕๖-๕๗
๑๒. พระเจ้าทรงปรากฏอยู่ในสามลักษณะ ๕๖
๑๓. พระเยซูเสด็จมาในโลกนี้เพื่ออะไร? ๕๘
๑๔. ตามหลักคริสต์ศาสนา คนที่ทำบาป
ก็เนื่องมาจากมารดลใจ ๕๘
๑๕. ต้นเหตุแห่งความทุกข์และความตาย
ตามหลักคริสต์ศาสนา ๖๐

๑๖. คำว่าบาปในทางคริสต์ศาสนา	๖๒
๑๗. พระเจ้าทรงรักโลก	๖๒
๑๘. ความรอดตามหลักคริสต์ศาสนา	๖๓, ๖๕
๑๙. ผู้ไม่เชื่อในพระเจ้า จะต้องพินาศ	๖๓
๒๐. จงขอเถิด แล้วจะได้	๖๕
๒๑. จะเข้าถึงพระเจ้าได้ก็ด้วยศรัทธา	๖๔
๒๒. พระเจ้าทรงทราบการกระทำของ มนุษย์ทุกขณะ	๖๕
๒๓. พระเจ้าทรงยุติธรรม	๖๗
๒๔. กฎของกรรมในคริสต์ศาสนา	๖๗
๒๕. ผลแห่งความเชื่อในพระเจ้า	๖๗
๒๖. หลักปฏิบัติที่สำคัญในคริสต์ศาสนา	๖๘
๒๗. คำอธิษฐานของพระเยซู	๖๙
๒๘. ปัญญาดีใหญ่ของพระเยซู	๗๑
๒๙. ความหมายของไม้กางเขน	๗๑
๓๐. ข้อที่น่าสังเกตในคริสต์ศาสนา	๗๒
๓๑. ข้อที่น่าสงสัย และคำตอบที่น่าฟังใน คริสต์ศาสนา	๗๓

๓๒. ในทางคริสต์ศาสนาก็คือสอนว่า อย่า
เชื่ออะไรโดยไม่ได้พิสูจน์ ๗๔—๗๕
๓๓. อย่าสงสัยการกระทำของพระเจ้าเลย
เพราะไม่มีใครอาจจะล่วงรู้หัวใจ
ของพระองค์ได้ ๗๕
๓๔. เรื่องพระเจ้าในศาสนาฮินดู
๓๕. ข้อที่ต่างกันและเหมือนกันระหว่าง
หลักศาสนาฮินดูกับหลักศาสนาคริสต์ ๗๖—๘๐
๓๖. เรื่องพระเจ้าในศาสนาอิสลาม ๘๐

บทที่ ๓ วิญญาณในพุทธศาสนา ๘๑

๑. จะศึกษาเรื่องวิญญาณในพุทธศาสนา
ให้เข้าใจง่าย ต้องศึกษาเรื่องธรรมชาติ
และพระเจ้าก่อน ๘๑
๒. วิญญาณ ใน ความหมายของพุทธศาสนา
ไม่ใช่ผี ๘๒
๓. วิญญาณ ใน ความหมายของพุทธศาสนา
คือ พลังงานหรืออำนาจชนิดหนึ่งที่เป็น

นามธรรม ๘๒, ๙๑, ๑๐๓, ๑๑๕, ๑๓๙, ๑๕๗,
 ๑๕๘, ๑๗๒, ๑๙๒, ๑๙๔, ๒๐๒, ๒๓๘, ๓๓๑,
 ๓๗๕, ๓๙๓, ๔๒๒, ๔๒๖, ๔๓๑-๔๓๒

๔. วิญญาณมีอยู่ในชีวิตทั้งปวง ในพืช
 ในเชื้อโรคก็มีวิญญาณ ๘๒, ๑๐๔, ๑๐๕

๕. วิญญาณเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่ง นอกจาก
 ธาตุทั้งสี่ และอากาศธาตุ ๘๒-๘๓, ๒๑๖

๖. คำว่า ธาตุ ในพุทธศาสนามีความหมาย
 ไม่เหมือนกับในทางวิทยาศาสตร์ ๘๓, ๙๓,
 ๒๑๖, ๒๒๐

๗. “วิญญาณเป็นธาตุนามธรรม” คำว่า
 นามธรรม ๘๓, ๙๒, ๑๗๒, ๑๕๗

๘. พุทธศาสนากล่าวว่า วิญญาณมีอยู่ใน
 ทุกเซลล์ชีวิต ๘๓, ๑๐๔

๙. จะศึกษาเรื่องวิญญาณ ให้เข้าใจง่าย
 ต้องศึกษาจากข้อเท็จจริงของชีวิต ๘๓, ๘๗,
 ๑๐๓, ๑๐๔

๑๐. ชีวิตแรกเกิด มีวิญญาณมาปฐิสันธิ
แล้วหรือยัง? ๘๗, ๑๐๓
๑๑. “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป”
พระพุทธเจ้าทรงอธิบายไว้อย่างไร ๘๗—๙๐
๑๒. ความหมายของคำว่า วิญญาณ, आयตนะ ๙๑
๑๓. ความหมายของคำว่า นาม, เจตสิก,
สัมปยุตตรวม ๙๒, ๑๑๓, ๑๑๔
๑๔. ความหมายของคำว่า รูป, มหาภูตรูป ๙๒—๙๓,
๙๗, ๑๐๑, ๑๐๒, ๑๑๘
๑๕. วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป
คือธาตุทั้ง ๔ คำว่าธาตุ ๙๓—๙๔
๑๖. ตัวอย่างธาตุทั้งสี่ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ๙๕
๑๗. “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดธาตุทั้ง ๔”
คิดอย่างไร จึงจะเข้าใจซึ่ง? ๙๖
๑๘. “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทายรูป”
ความหมายของคำว่า อุปาทายรูป ๙๐,
๙๗, ๑๐๑
๑๙. ตัวอย่างอุปาทายรูป ๙๘

๒๐. ความร้อน ก็เรียกว่า รูป ๙๙
๒๑. พฤติการณ์ของร่างกายก็เรียกว่ารูป ๙๙
๒๒. ความหมายสั้น ๆ ของคำว่า “วิญญาน
เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป” ๑๐๐, ๑๐๑
๒๓. “วิญญาน เป็นปัจจัยให้เกิด นาม”
ต้องเข้าใจเรื่องนั้นให้ซึ้งก่อน จึงจะ
เข้าใจเรื่องวิญญาน ในพุทธศาสนา
ได้ลึกซึ้ง ๑๐๖
๒๔. นามอะไรบ้าง ที่วิญญานเป็นปัจจัย
ให้เกิด? ผัสสะ เวทนา สัญญา
เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ ๑๐๖
๒๕. ปฏิภินชาของชีวิตกับสิ่งใดที่ชีวิตต่างกัน
อย่างไร? ๑๐๖
๒๖. ความจำ ความรู้สึก เกิดจากสมอง
จริงหรือ? ๑๐๘, ๑๑๒, ๑๑๓
๒๗. การเกิดของชีวิต ตามหลักชีววิทยา
ที่พุทธศาสนารับรอง ๑๐๘—๑๐๙

๒๘. “วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป”
 คำว่าปัจจัย ๑๐๙—๑๑๐
๒๙. ชีวิตจะเกิดขึ้นมาได้ ไม่ใช่อาศัย
 วิญญานอย่างเดียว ๑๐๘—๑๐๙
๓๐. วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดนามกับเป็น
 ปัจจัยให้เกิดรูป มีความหมายลึกซึ้ง
 ผิดกันอย่างไร? ๑๑๓—๑๑๔
๓๑. วิญญานกับนามเป็นสัมปยุตตรวม ๑๑๓—๑๑๔
๓๒. วิญญานกับรูปเป็นวิปยุตตรวม ๑๑๓—๑๑๔
๓๓. บทวินิจย วิญญาน ๖ เป็นปัจจัย
 ให้เกิดนามรูป ๑๑๕
๓๔. เรื่องวิญญาน ๖ ๑๑๕, ๑๑๗
๓๕. เรื่องจุติวิญญาน ๑๑๕
๓๖. เรื่องปฏิสนธิวิญญาน ๑๑๖
๓๗. เรื่องภวังควิญญาน ๑๑๖—๑๑๗
๓๘. พหุวิญญานจุติ ก็ปฏิสนธิทันที ๑๑๗, ๓๐๕—
 ๓๐๖, ๓๙๗

๓๙. บทวินิจัย วิธีวิญญานเป็นปัจจัย
ให้เกิดรูป ๑๑๘
๔๐. วิญญานมี ๒ ประเภท วิธีวิญญาน
วิญญานที่รู้สึกตัวได้ และภวังควิญญาน
วิญญานที่รู้สึกตัวไม่ได้ ๑๑๖, ๒๐๓—๒๐๕
๔๑. ความสัมพันธ์ ระหว่างวิธีวิญญาน
กับภวังควิญญาน ๑๑๙
๔๒. บทวินิจัย ชีวิตแรกเกิดมีวิญญาน
มาปฏิสนธิแล้วหรือยัง? ๑๒๑
๔๓. เรื่องกัมมชรูป คือหลักฐานอันหนึ่ง
ที่แสดงว่า วิญญานได้มาปฏิสนธิ
ตั้งแต่ชีวิตเริ่มอุบัติ ๑๒๑
๔๔. กัมมชรูป รูปเกิดแต่กรรม มีอะไร
บ้าง? ๑๒๑
๔๕. ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ บาลีเรียกว่า กลละ ๑๒๔
๔๖. ลักษณะและขนาดแห่งกลละ ๑๒๔
๔๗. ลำดับแห่งการเจริญเติบโตของทารก
ในครรภ์ ๑๒๕

๔๘. ข้อพิสูจน^๑ในทางแพทยปัจจุบัน ทำ
ให้เข้าใจหลักพุทธศาสนา^๒ง่ายขึ้น ๑๒๗—๑๒๘
๔๙. พุทธศาสนารัฐหลักชีววิทยามาต^๓
สองพันกว่าปีแล้ว ๑๒๗
๕๐. ภาว^๔จิตต^๕ตั้งอยู่ที่สมอง ๑๒๘—๑๓๒
๕๑. เหตุไร ? พระพุทธโฆษาจารย์^๖จึงเข้า
ใจว่าวิญญาณตั้งอยู่^๗ในหัวใจ ๑๒๘—๑๓๐
๕๒. วิญญาณเมื่อมาปฏิสนธิ^๘แล้ว ก็เริ่ม
สร้างสมองก่อน ๑๓๐—๑๓๑
๕๓. วิญญาณในคน ๆ หนึ่ง คือกลุ่มพลัง
งานวิญญาณอันมหึมา ซึ่งรวมกันอยู่
อย่างเป็นระเบียบ และมีศูนย์กลาง
อยู่ที่สมอง ๑๓๑
๕๔. วิชาศึกษาเรื่องวิญญาณ จะให้เข้าใจ
ง่าย ต้องศึกษาจากเรื่องของร่างกาย
เพราะร่างกาย คือ ปรากฏการณ์ของ
วิญญาณในทางวัตถุ ๑๓๑—๑๓๒
๕๕. บทวินิจฉัย วิญญาณปฏิสนธิ^๙ได้

- เฉพาะในสิ่งมีชีวิต ๑๓๒—๑๓๖
๕๖. วิญญาณ จะสร้างร่างกายขึ้นมาจาก
ความว่างเปล่าไม่ได้ ๑๓๒—๑๓๖
๕๗. ข้อแตกต่างระหว่างวิญญาณในพุทธ
ศาสนา กับพระเจ้า ๑๓๖—๑๔๑
๕๘. บทวินิจัย ต้นไม้ไม่มีวิญญาณ ๑๔๑—๑๔๙, ๒๐๕
๕๙. เหตุไฉนบางคนจึงถือว่า ต้นไม้ไม่มี
วิญญาณ ๑๔๑—๑๔๖
๖๐. ถ้าต้นไม้ไม่มีวิญญาณ ชีวิตของ
ต้นไม้เกิดจากอะไร ? บางคนว่า เกิด
จากอดุ คือ อุณหภูมิจำตอบนั้นถูก
แน่หรือ ? ๑๔๗

บทที่ ๔ วิญญาณคือธรรมชาติผู้สร้าง

สรรค์ชีวิต

๑๕๐

๑. จะรู้ได้อย่างไรว่า วิญญาณคือธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิต ? ๑๕๐, ๑๖๙, ๑๗๒

๒. จะรู้ได้ก่อนอื่นต้องเข้าใจว่า วิญญาณ
เป็นธรรมชาติ ที่มีเจตจำนง
“สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ” ๑๕๐, ๓๒๓
๓. และต้องเรียนเรื่องขั้นนี้ให้เข้าใจดี
ที่สุด ๑๕๒—๑๗๑

๔. ขั้นห้า คือ :—

รูปขั้น	๑๕๒
เวทนาขั้น	๑๕๓
สัญญาขั้น	๑๕๔
สังขารขั้น	๑๕๕
วิญญาณขั้น	๑๖๓

๕. เมื่อเข้าใจขั้นห้าดีแล้ว โดยเฉพาะ
คือพวกสังขาร ต้องเข้าใจให้ชัดเจน
ที่สุด แล้วจึงเอาข้อเท็จจริงของชีวิต
มาเทียบกับลักษณะ ของวิญญาณ
ก็จะทำให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ว่า
วิญญาณ คือธรรมชาติผู้สร้างสรรค์
ชีวิต ๑๖๙—๑๘๐

๖. ข้อแย้งของนักวิทยาศาสตร์ ๑๘๑—๑๘๒

๗. ข้อเตือนสำหรับผู้ไม่เชื่อ ๑๘๒—๑๘๕

๘. หมวดเบ็ดเตล็ด :—

๑ สังขารในขันท์หาไม่ใช่หมายถึง
ร่างกาย ๑๕๑, ๑๕๙, ๑๖๕, ๑๖๐, ๑๖๓

๑ คำว่า สังขาร วิสังขาร สังขารธรรม
อสังขตธรรม ๑๕๖, ๒๗๗, ๒๖๕

๑ สัญญา จะดีหรือไม่ดีเกี่ยวข้องกับ
สมองและคุณสมบัติของใจ ๑๕๔—๑๕๕

๑ กายวิญญานไม่ใช่หมายถึงเพียงแค่
ความรู้สึกตามผิวกายเท่านั้น ๑๖๓

๑ มโนวิญญานก็ไม่ใช่หมายถึงเพียงแค่
ความนึกคิดหรือความรู้สึกตัวเท่านั้น ๑๖๕

๑ โลหิตก็เรียกว่า ไผฏฐัพพะ ๑๖๖

๑ หลักฐานที่แสดงว่าต้นไม้มีวิญญาน ๑๖๖

๑ วิญญาน ขยายตัวตามความเจริญ
ของร่างกาย ๑๖๘

๑ คำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน
วิญญาน

๑๗๕

บทที่ ๕ การเกิดของวิญญาน

๑. คนทั่วไปมักเข้าใจว่า วิญญานเกิด

จากชีวิต ชีวิตไม่มี วิญญานไม่มี

วิญญานเป็นผลของชีวิต และ

วิญญาน สืบต่อได้ทางเซลล์สืบพันธุ์

เท่านั้น

๑๗๖

๒. “วิญญานเกิดจากชีวิต” หลกนใน

พุทธศาสนิกมี

๑๗๗

๓. วิญญานจะเกิดได้ ต้องอาศัยร่างกาย

อาศัยชีวิต อาศัยพฤติกรรมของร่าง

กาย สิ่งเหล่านี้พุทธเจ้าตรัสไว้ทางสน

โดยใช้สำนวนว่า มหาภูตรูป และ

อุปาทายรูป เป็นปัจจัยให้เกิด

วิญญาน

๑๗๘—๑๗๙

๔. ลักษณะรูป ๔ เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน ๑๙๒
๕. ลักษณะรูป ๔ ก็คือพฤติกรรมในระบบ
ของเซลล์ ๑๙๓
๖. กัมมัญญาตา เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน ๑๙๔
๗. กัมมัญญาตา ก็คือ กัมมนันตภาพของ
ร่างกาย ๑๙๙, ๑๙๔
๘. การเกิดของวิญญานเกี่ยวข้องกับโลหิต
อย่างใกล้ชิดที่สุด ๑๙๕
๙. เรื่องเซลล์ในพุทธศาสนา ๑๙๙
๑๐. ชีวิตคืออะไร ? ๒๐๐
๑๑. วิญญาน เกิดจากชีวิตเป็นความจริง
เพียงแง่เดียว แท้จริงวิญญานย่อม
เกิดจากวิญญาน ๑๙๘, ๒๐๒, ๔๓๒-๔๓๓
๑๒. จะรู้ได้ชัดว่า “วิญญานเกิดจาก
วิญญาน” ต้องรู้เสียก่อนว่า คำว่า
วิญญานเกิดและดับ มีความหมายแค
่ไหน ? และอะไรคือสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้
จริง ๒๐๒

๑๓. ญาณญาณมี ๒ ประเภท คือ วิถิจิต
กับภวังคจิต ๑๑๖, ๒๐๓—๒๐๕
๑๔. คำว่า ภวังคจิตเกิด ๒๐๕
๑๕. คำว่า วิถิจิตเกิด ๒๐๕
๑๖. อะไรคือสิ่งที่มียอยู่ (entity) ๒๐๗, ๒๒๗
๑๗. นักวิทยาศาสตร์ที่ยอมรับว่า จิตเป็น
สิ่งที่มียอยู่อย่างหนึ่ง และถือว่า จิต
เป็นผู้สร้าง เป็นผู้ควบคุมอาณาจักร
วัตถุทั้งหมด ๒๐๙
๑๘. “สิ่งที่มี” ตามมติของศาสนาและ
นักปรัชญาทั่วโลก ๒๑๑
๑๙. “สิ่งที่มี” ตามมติของพุทธศาสนา ๒๑๕, ๒๒๔
๒๐. ญาณ เป็นสิ่งที่มียอยู่นอกจาก
รูปธรรม หรือเป็นผลของรูปธรรม ๒๒๔
๒๑. เหตุไร นักวิทยาศาสตร์จึงมักเข้าใจ
ว่า ญาณเป็นผลของชีวิต ไม่ใช่
เป็นผู้สร้างชีวิต ? ๒๒๕
๒๒. “สิ่งที่มี” ตามมติของอาจารย์สมัคร
บูราวาส ราชบัณฑิตในสาขา

- ปรัชญา ๒๒๕, ๒๓๓
๒๓. นามธรรมในความหมายของอาจารย์
สมัคร ๒๒๕—๒๒๖, ๒๒๘—๒๒๙, ๒๓๔
๒๔. วิญญาณ ในความหมายของอาจารย์
สมัคร ๒๒๘—๒๒๙
๒๕. อาจารย์สมัครไม่สนใจเรื่องตายเกิด ๒๓๐
๒๖. “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” อาจารย์
สมัครเห็นว่า เป็นเพียงจินตภาพ
ไม่ใช่หลักความจริง ๒๓๑—๒๓๒
๒๗. วิธีให้ทานที่ทันสมัย ตามความ
เข้าใจของอาจารย์สมัคร ๒๓๒
๒๘. “สังฆนันท” ตามมติของอาจารย์สมัคร ๒๓๓
๒๙. สังฆธรรม อสังฆธรรม ในความ
หมายของอาจารย์สมัคร ๒๓๕
๓๐. มติของอาจารย์สมัครเป็นตัวอย่างอันดี
ยิ่ง ที่จะทำให้เข้าใจถึงมติของนัก
ศึกษปัจจุบันว่ามีอยู่อย่างไร ๒๓๖—๒๓๗
๓๑. หลักฐานต่าง ๆ ที่แสดงว่า พุทธ
ศาสนาถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่

มอ็กอย่าง นอกจากรูปธรรม

ลือ :-

เรื่องธาตุ ๖	๒๑๖, ๒๓๘
เรื่องท้าวมหานาม	๒๓๘
วิญญานก้าวลงสู่ท้อง	๘๘, ๒๔๒
จิตไม่เกิด โลกไม่เกิด	๒๔๓
เรื่องการระลึกชาติ	๒๔๕
เรื่องทิพยจักขุ	๒๔๕—๒๔๖
เรื่องญาณทัสนะ	๒๔๘—๒๔๙
เรื่องภพสาม	๒๖—๒๗, ๒๕๐

๓๒. วิญญาน ไม่ใช่การสะท้อนของผัสสะ

ในสมอง ๒๒๙—๒๓๑, ๒๕๔

๓๓. พุทธศาสนากล่าวว่า สิ่งที่มีจริง ๆ มี

มีอยู่ ๒ คือ รูปธาตุกับนามธาตุ
แต่ทั้งสองนั้นอยู่อย่างเบื่อนอนิจจัง

ทุกขัง อนัตตา ๒๕๔

๓๔. วิธีเรียนเรื่องนามธรรม ๒๕๕

๓๕. ตามหลักพุทธศาสนาจริง ๆ แล้ว

นามธรรมเป็นสิ่งที่^๘มี^๘นอกอย่างนอกจาก
วัตถุ ไม่ใช่หมายถึงความสัมพันธ์
ระหว่างสสาร ดังที่อาจารย์สมศรี

เข้าใจ ๒๒๕—๒๒๖, ๒๓๔—๒๓๕, ๒๕๖

๓๖. และคำว่า นามธรรมในพุทธศาสนา
ก็ไม่ใช่หมายถึงกฎธรรมชาติอย่างที่
อาจารย์สมศรีเข้าใจ ๒๒๖—๒๒๗, ๒๓๓—
๒๓๔, ๒๕๗

๓๗. ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า กฎธรรม
ชาติ มีความสัมพันธ์อยู่กับวิญญาน
อย่างใกล้ชิดที่สุด ๒๕๗, ๒๕๙, ๒๖๔—๒๖๕

๓๘. ความหมายของคำว่า “ธรรม” ๑๓, ๒๕๘

๓๙. กฎธรรมชาติเป็นสังขตธรรม หรือ
อสังขตธรรม ? ๒๖๒—๒๖๓

๔๐. จะเข้าใจเรื่องของชีวิต, เรื่องธรรม
ชาติให้แจ่มใสจริง ๆ ก็ต่อเมื่อรู้แจ้ง
เรื่องนิพพานเท่านั้น ๒๔๕—๒๔๖, ๒๖๙—๒๗๐

๔๑. บทสรุป ๒๗๐

บทที่ ๖ การดับของวิญญาน

๒๗๓

๑. พระสูตรที่มักทำให้เข้าใจว่า ตาย
แล้ววิญญานดับสูญ ๒๗๓
๒. แก่คิดที่จะทำให้เข้าใจว่า ตายแล้ว
วิญญานดับสูญ ๒๗๓, ๓๒๙, ๓๙๒
๓. วิญญาน ในความหมาย ของภิกษุสาติ
๒๗๔, ๒๗๖, ๒๗๘, ๒๘๓—๒๘๔, ๒๘๖—๒๘๗
๔. ชาวพุทธส่วนมาก มักเข้าใจเรื่อง
วิญญานเหมือนกับภิกษุสาติ ๒๘๓
๕. แต่วิญญานในความหมายของภิกษุ
สาติเป็นมัจฉาทิฏฐิ ๒๗๘, ๒๘๔
๖. วิญญานในความหมายของภิกษุสาติ
ก็คือ วิญญานในความหมายของ
พราหมณ์ ๒๘๒, ๒๘๔, ๒๘๖, ๒๘๗—๒๘๘
๗. เจตภูตมีจริงหรือไม่? ๒๘๘
๘. เจตภูต ^{คือ} อตตะ หรือวิญญานใน
ความหมายของพราหมณ์นั่นเอง ๒๘๒, ๘๖—๒๘๗

๙. ทั้งศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์
ก็ถือเหมือนกันว่า ตายแล้ว วิญญาณ
ไปเกิดใหม่ แต่พราหมณ์ถือว่า
วิญญาณที่ไปเกิดใหม่นั้น เป็นวิญ-
ญาณอันเดียวกันกับวิญญาณที่เคยมีอยู่
ก่อน เหมือนคนออกจากบ้านเก่าไป
สู่บ้านใหม่ และถือว่าวิญญาณเป็น
สิ่งเที่ยงแท้ เกิดขึ้นด้วยตัวของตัวเอง
ส่วนพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณที่
เกิดใหม่ไม่ใช่อันเก่า แต่ก็สืบเนื่อง
ไปจากอันเก่า เหมือนมะม่วงลูก
ใหม่สืบเนื่องไปจากมะม่วงลูกที่ปลูก
เหมือนเปลวไฟที่สืบเนื่องกัน เหมือน
ความรู้ของศิษย์สืบไปจากครู และ
ถือว่าวิญญาณเป็นของไม่เที่ยง เกิด
ดับและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทุกขณะ
และจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัย เว้น
จากปัจจัยแล้วเกิดขึ้นไม่ได้

๒๔๐, ๒๔๒,

๓๐๐-๓๐๑

๑๐. เมื่อเปรียบ การสืบทอดของวิญญาณ
 เหมือนการสืบทอดของผลมะม่วงเหมือน
 เปลวไฟ เหมือนความรู้จากครูมาสู่
 ศิษย์ การสืบทอดในชาตินี้พอมอง
 เห็น แต่ที่จะสืบทอดไปถึงชาติหน้า
 เล่า ? ไปได้อย่างไร มองไม่
 เห็นทางไปเลย ในเมื่อไม่ยอมรับ
 ว่าวิญญาณที่ออกจากร่างเก่าที่ตายแล้ว
 ไปเข้ากายใหม่เหมือนคนออกจากบ้าน
 เก่าไปสู่อำเภอใหม่ ? ๓๐๑, ๓๑๐
 (คำตอบโดยละเอียดมีอยู่ในบทที่ ๗, ๘)
๑๑. วิญญาณ โดยสภาพแม้จะเป็นของ
 เกิดดับ เปลี่ยนแปลงเป็นรูปใหม่
 อยู่ทุกขณะก็จริง แต่วิญญาณที่เกิด
 ใหม่ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับวิญญาณ
 อันเก่าที่ดับไป เหมือนการขยายตัว
 ของเซลล์ ^๕ ทั้งนี้เพราะความเป็น
 อนันตรปัจจัย ๓๐๑, ๓๐๔—๓๐๕—๓๐๖—๓๐๗

๑๒. วิญญาณเป็นอนันตรปัจจัยให้เกิด
วิญญาณในขณะต่อมา ๓๐๔—๓๐๕, ๓๐๗
๑๓. ความหมายของคำว่า อนันตร ๓๐๔
๑๔. เคล็ดสำคัญ ในการเข้าใจเรื่องจุด
ปฏิสนธิ ๓๐๗
๑๕. วิญญาณจากโลกอื่นมาสู่โลกนี้ หรือ
จากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น ๓๐๙
๑๖. นักศึกษาบางคนเข้าใจว่า “ตายแล้ว
วิญญาณดับสูญ แต่กรรมเหลืออยู่
กรรมเปรียบเหมือนคลื่นวิทยุ กรรม
นี้จะแล่นไปสู่ชีวิตใหม่ และสร้าง
วิญญาณใหม่ขึ้นอีกในชีวิตนั้น” มติ
นี้ถูกหรือไม่? ๓๑๐—๓๑๒
๑๗. บทสรุป ๓๑๒

บทที่ ๗ การสืบต่อของวิญญาณ ๓๑๕

๑. “ถ้าชีวิตไม่มี วิญญาณก็ไม่มี ชีวิต
ดับ วิญญาณก็ดับ ชีวิตสืบต่อได้ทาง

การสืบพันธุ์ ฉะนั้น วิญญาณก็คงจะ
สืบมาจากพ่อแม่แน่นอน” คนส่วนมาก
มักเข้าใจเช่นนั้น แต่ทางพุทธศาสนา
ถือว่า “วิญญาณที่สร้างสรรพชีวิตนี้
เป็นวิญญาณมาจากที่อื่น มาเข้าท้อง
แม่”

๓๑๕

๒. บทพิศุจน์ การ สืบต่อของวิญญาณ ๓๑๗

๓. การพิศุจน์เรื่องนี้ ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า
ต้องเข้าใจให้ชัดเจนเสียก่อนว่า “วิจิต
เกิดขึ้นอย่างไร ? ภวังคจิตเกิดขึ้น
อย่างไร ?”

๒๐๕, ๓๑๗

๔. การเกิดของวิญญาณ มีหลักสำคัญ
อยู่ที่ “สังขาร” ๓๑๗, ๓๒๔, ๓๔๘

๕. “สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ”
สังขารคือเจตนา ๑๕๑, ๓๑๗

๖. ประสาทเป็นเพียงปัจจัยส่วนหนึ่งที่ทำ
ให้เกิดวิญญาณ ๓๑๘, ๓๒๔

๗. ปัจจัยสำคัญยิ่งที่ทำให้เกิดวิญญานคือ
สังขาร—เจตนา ตัวอย่าง ๓๑๗—๓๑๘
๘. ลำพังอายตนะอย่างเดียว ก่อให้เกิด
วิญญานไม่ได้ ๓๒๔
๙. “สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน”
นี่คือ ข้อเท็จจริงที่เด็ดขาดที่แสดงให้เห็น
ทราบทั่วว่า “วิญญานเป็นธรรมชาติอีก
ส่วนหนึ่งนอกจากร่างกาย” แต่คนทั่วไป
ไปอ่านข้อเท็จจริงนี้ไม่ออก ๓๒๕
๑๐. กลอง เมื่อถูกกระทบเมื่อไร ก็ดังเมื่อ
นั้น แต่วิญญานไม่ใช่เช่นนั้น เมื่อมี
อารมณ์มากระทบกับอายตนะ ไม่ใช่
จะเป็นเหตุให้เกิดวิญญานเสมอไป
เพราะวิญญานเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง
ที่มีอำนาจในตัวเองที่จะเกิดหรือไม่เกิด
ก็ได้ สุดแล้วแต่เจตนาของวิญญาน ๓๒๕, ๓๔๘
๑๑. ทั้งวิถิจิตและภวังคจิตจะเกิดได้ต้อง
อาศัยเจตนาทางสัน ^๕เจตนาของวิถิจิต

เรารู้สึกได้ ส่วนเจตนาของภวังคจิต
 เป็นไปโดยไม่รู้สึกตัว แต่เรารู้จักมัน
 ได้จากพฤติกรรมของร่างกาย ๓๒๕-๓๒๖

๑๒. นักศึกษา ที่แก้เรื่องชีววิทยามักแย้งว่า
 “วิญญานจะเกิด ต้องอาศัยเจตนา”
 นี้ แม้ว่าจะเป็นความจริง แต่ก็ไม่ใช่พอ
 ที่จะถือเอามาเป็นข้อพิสูจน์ในเรื่อง
 วิญญาน เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่ง
 นอกจากร่างกาย เขาอ้างว่า นั่นเป็น
 เรื่องธรรมชาติของสมอง ที่จะต้องเป็น
 เช่นนั้นต่างหาก ๓๒๗

๑๓. เหตุใดคนส่วนมากจึงเข้าใจข้อเท็จจริง
 อันนี้นยากนัก และคอยแต่จะเข้าใจว่า
 วิญญานเป็นผลของร่างกาย ๓๒๘

๑๔. ข้อเท็จจริงเพียงชั้นเดียว นำไปสู่กฎ
 อันยิ่งใหญ่ได้—นิวัตน์ ๓๓๐

๑๕. การพิสูจน์หาความจริงในสิ่งต่าง ๆ
 อย่าใช้ตัวอย่างที่เข้าใจเพียงผิวเผิน ๓๓๐-๓๓๑

๑๖. “วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่ง
 นอกจากร่างกาย” นี่เป็นหลักสำคัญที่
 สุดที่จะนำไปสู่การเข้าใจว่า “วิญญาณ
 คือธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิต วิญญาณ
 สืบต่อไปถึงชาติหน้าได้ ฯลฯ”
 เรื่องเหล่านี้เข้าใจยากมาก เพราะข้อ
 เท็จจริงต่าง ๆ ทางชีววิทยา คอยแต่จะ
 ชักจูงให้เข้าใจว่า “วิญญาณเป็นผล
 ของร่างกาย” แต่สมมุติฐานเหล่านี้จะ
 ช่วยให้เข้าใจเรื่องวิญญาณง่ายขึ้น

๓๓๑

สมมุติฐานอื่นที่ ๑

๓๓๒

„ „ ๒

๓๓๓

„ „ ๓

๓๓๓

„ „ ๔

๓๓๔

„ „ ๕

๓๓๕

„ „ ๖

๓๓๕

„ „ ๗

๓๓๖

„ „ ๘

๓๓๗

๑๗. ความแตกต่าง ระหว่างสมมุติฐานกับ
มติปรัชญาต่าง ๆ ๓๔๐
๑๘. สมมุติฐานเป็นเพียงร่างว่าง ๓๔๕
๑๙. บทพิสูจน์ วิญญาณเป็นธรรมชาติ
อีกชนิดหนึ่งนอกจากร่างกาย ๓๔๗
๑. จะพิสูจน์เรื่องนี้ ก่อนอื่นต้อง
เข้าใจคำว่า “วิญญาณเกิด”
มีความหมายอย่างไรเสียก่อน
คำว่า วิญญาณเกิด ๒๐๕, ๓๔๗, ๓๖๔
๑. วิญญาณจะเกิด ต้องอาศัยเจตนา
ทุกขณะ ถ้าเจตนาไม่มี วิญญาณ
ย่อมไม่เกิด ตัวอย่างพระพุทธเจ้า
เข้าฌาน เสียงฟ้าผ่า ไม่ทรง
ได้ยิน และตัวอย่างอื่น ๆ ๓๑๘—๓๒๒, ๓๔๘
๑. เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ก็
เป็นข้อพิสูจน์ในเรื่องนี้ได้ ๓๕๒
๑. แต่คนส่วนมาก ไม่เชื่อข้อพิสูจน์
เหล่านี้ เพราะตัวเองตกเป็นทาส

ของตัณหา ไม่เคยบังคับจิตใจตัวเอง

ให้หยุดนิ่งจริง ๆ ได้เป็นเวลานาน

จึงไม่อาจรู้ข้อเท็จจริงเหล่านี้ ๓๔๘, ๓๕๒—๓๕๓

๑ “วิญญานจะเกิดต้องอาศัยนามธรรม

อะไรบ้าง?” นี่แหละคือข้อพิสูจน์

ที่เด็ดขาดที่จะทำให้รู้แน่ว่า “วิญ-

ญานเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอก

จากร่างกาย” เจตสิกที่เกิดพร้อมกับ

จิตทุกขณะ

๑๐๖, ๓๕๑, ๓๕๕, ๓๕๗

๒๐. เหตุไรจึงเข้าใจยากมาก เรื่องวิญญาน

กับร่างกายเป็นธรรมชาติคนละอย่าง? ๓๕๙

๒๑. ผู้ที่ไม่ค่อยจะเชื่อทฤษฎีของพุทธศาสนา

ควรจะนึกถึงพุทธภาษิตบทนี้ไว้บ้าง

“ตถาคตเปรียบเหมือนดวงตาของโลก” ๓๖๐

๒๒. ข้อแย้งของคนที่ไม่เชื่อว่า วิญญาน

เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจาก

ร่างกาย

๓๖๑

๒๓. คำตอบที่สมบูรณ์ในปัญหาเรื่อง

วิญญาณกับร่างกาย

๓๖๔

๑ แง่วัตถุ

๓๖๖

๑ แง่นามธรรม

๓๖๖

๒๔. สมมุติฐานเรื่องวิญญาณได้มาจาก

หลักฐานในคัมภีร์และข้อเท็จจริง

เหล่านี้ คือ :—

๑ เรื่องเซลล์

๓๖๗

๑ ทุกเซลล์มีวิญญาณ

๓๖๗

๑ พฤติกรรมของชีวิตเป็นปัจจัยให้
เกิดวิญญาณ

๓๖๗

๑ ชาติทุกชาติเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

๓๖๘

๑ วิญญาณเป็นของเกิดแล้วดับอยู่
ทุกขณะ ส่วนที่ดับไปนั้นก็อันตร-

ธานไปเลย

๓๖๘, ๓๗๐

๑ วิญญาณที่เกิดใหม่ไม่ใช่วิญญาณ
อันเก่า

๓๖๘—๓๖๙, ๓๗๐—๓๗๑

- ๑ ตายแล้ววิญญาณไปเกิดใหม่
นิสัยสันดานสืบต่อไปถึง
ชาติหน้าได้ ๓๖๘-๓๖๙
- ๑ วิญญาณเป็นอนันตะ ๓๗๖
- ๑ ปรัชญาเรื่องวิญญาณของมหายาน ๓๘๔
๒๕. หลักฐานและข้อเท็จจริงเหล่านี้ มีทาง
ที่จะทำให้เข้าใจอย่างไรได้บ้าง ? ๓๗๒-๓๗๖
๒๖. ปรัชญาเรื่องวิญญาณของมหายาน
สูตรเว่ยหล่าง ๓๗๘
- ๑ ขนาดของใจนั้นใหญ่หลวงเหมือนกับ
กับอากาศ ๓๗๙
- ๑ ใจซึ่งซึมอยู่ในสรรพสิ่งและติด
เป็นผืนเดียวกันทั่วสากลจักรวาล ๓๘๐
- ๑ ถ้าทำใจให้เป็นอิสระได้อย่างเด็ด
ขาด จะสามารถรู้สสารพัดสิ่ง ๓๘๑
- ๑ จิตเดิมเป็นของบริสุทธิ์ ๓๘๔
- ๑ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏในโลก
ออกมาจากจิตเดิม ๓๘๕

๒๗. มติฝ่ายเถรวาทที่เหมือนกับของท่าน
 เว่ยหล่าง ๓๗๕—๓๗๖, ๓๘๑, ๓๘๓
๒๘. มติที่แตกต่างกับของท่านเว่ยหล่าง ๓๘๔
๒๙. สมมติฐานเรื่องวิญญาณ ควรเชื่อได้
 เพียงไร? ๓๘๖
๓๐. ข้อควรระวัง สำหรับผู้ไม่เชื่อทฤษฎี
 ของพุทธศาสนา ๓๘๗, ๓๙๐
๓๑. ผู้อยู่ห่างธรรมวินัย ๓๘๖
๓๒. เหตุใดพระพุทธองค์จึงต้องทรงบัญญัติ
 ธรรมวินัยให้เป็นทเลอมัสៃของ
 ประชาชน? ๓๘๙
๓๓. จงระวังเหตุผล อาจหลอกตัวเองได้
 ง่ายที่สุด ๓๖๓, ๓๘๙
๓๔. อย่าถือความหมายเฉพาะตามตัวอักษร
 เท่านั้น เพราะความหมายระหว่าง
 บรรทัดยังมีอีกมาก ๓๓๙

บทที่ ๘ ขาดินหน้า

๓๙๒

๑. สาเหตุที่จะทำให้เข้าใจว่าตายแล้วสูญ

หรือไม่สูญ

๓๙๒, ๒๑๒, ๒๗๓, ๓๓๐, ๓๕๙,

๓๙๗, ๔๓๑

๑ คนที่จะเข้าใจว่าตายแล้วสูญ ก็

เพราะเข้าใจว่าสมองเป็นเครื่อง

จักร, วิญญาณเป็นผลของสมอง

๓๙๒

๑ แต่วิญญาณไม่ใช่เป็นผลของสมอง,

เพราะ วิญญาณ มี อยู่ ก่อน สมอง

วิญญาณเป็นผู้สร้างสมองและเป็น

ผู้ควบคุมสมอง เป็นผู้แปลความ

หมายในสมอง

๓๙๒, ๓๙๔, ๓๙๙

๑ และในเรื่องการสร้างอุปนิสัย ก็

มีข้อพิสูจน์อยู่หลายอย่าง ที่แสดง

ว่าวิญญาณเคยผ่านการเกิดมาแล้ว

๓๙๓

๒. ปัญหาสำคัญในเรื่องขาดินหน้า

๑ รู้ได้อย่างไรว่า วิญญาณนี้มาจาก

ที่อื่น ไม่ได้สืบต่อมาจากพ่อแม่?

๓๙๔

- ๑ รู้ได้อย่างไรว่า เมื่อตายแล้ว
วิญญาณสามารถสืบต่อไปถึงชาติ
หน้าได้ และไปในลักษณะเช่นไร? ๓๙๔
๓. การที่จะรู้ว่า วิญญาณที่สร้างชีวิต
นั้นมาจากไหน ก่อนนั้นต้องรู้ว่า—
- ๑ วิญญาณมีลักษณะเป็นพลังงานที่
สามารถจะวิ่งผ่านไปในอากาศได้
และรวมตัวกันได้ ๓๙๕
- ๑ วิญญาณที่รวมกันสร้างชีวิตนั้นมอยู่
สองสาย สายหนึ่งสืบมาจากพ่อแม่
อีกสายหนึ่งมาจากจิตวิญญาณ ๓๙๕
๔. ข้อพิสูจน์ที่แสดงว่า วิญญาณสืบมา
จากพ่อแม่ ๓๙๕—๓๙๖
๕. ข้อเท็จจริงที่มักทำให้เข้าใจผิดว่าตาย
แล้วสูญ ๓๙๗
๖. ถ้าเข้าใจชัดว่า ระบบประสาทต่าง ๆ
และนิสัยสันดานต่าง ๆ เกิดขึ้นและ

วิวัฒนาการมาอย่างไร จะไม่ทำให้

หลงข้อเท็จจริงอันนี้

๓๙๗—๓๙๘

๗. การเกิดและวิวัฒนาการแห่งระบบ

ประสาท

๓๙๙

๑ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

๓๙๙

๑ นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ

๓๙๙

๑ สฬายตนะ คือระบบประสาท

๓๙๙

๑ สิ่งแวดล้อมก็มีความสำคัญในการ
เกิด และวิวัฒนาการของระบบ

ประสาท

๓๙๙

๘. วิญญาณเป็นที่ตั้งของอุปนิสัยสันดาน

๓๙๓,

๓๙๖ ๔๐๐, ๔๐๔, ๔๐๖

๙. ลักษณะของวิญญาณที่มาปฏิสนธิ

๔๐๖

๑๐. ขอบิสุจน์ เรื่องวิญญาณแล่นผ่าน

ไปในอากาศได้

๔๐๐

๑ เรื่องการสะกดจิต

๔๐๐

๑ กระแสวิญญาณที่ผ่านไป

อากาศไม่ได้แผ่ไปรอบ ๆ เหมือน

คลื่นวิทยุ มันจะไปเฉพาะในทิศ
ทางที่ตั้งใจจะไปเท่านั้น

๔๐๒

๑๑. ฟันอุปนิสัย คือข้อเท็จจริงอัน
หนึ่งที่แสดงว่า วิญญาณเคยผ่าน
การเกิดมาแล้ว

๔๐๓

๑ คนไม่ใช่ดินเหนียวที่อาจจะปั้น
ให้เป็นอะไรก็ได้

๔๐๔

๑ จะอบรมคนให้เป็นอะไร สำคัญ
อยู่ที่ฟันอุปนิสัยเดิม

๔๐๖—๔๐๗

๑ แม้พระพุทธรูปก็ไม่ใช่ว่าจะ
ทรงสอนคนได้ทุกคน

๔๐๕

๑ สิ่งแวดล้อมหรือการอบรมจะไม่มี
อิทธิพลต่อการเปลี่ยนสันดาน ถ้า
เข้ากันไม่ได้กับสันดานเดิม

๓๙๓, ๔๐๖

๑ ทุกคนมีอุปนิสัยเป็นของตัวเอง
โดยเฉพาะ

๔๐๖

๑๑. อุปนิสัย ที่เกิดขึ้นจากการอบรม
 ทุกอย่างมีมาจากรากฐานเดิม ๔๐๗
๑๒. โลหิต น้ำที่ขับจากต่อม สภาพ
 ของร่างกาย มีส่วนสำคัญใน
 การสร้างอุปนิสัย แต่อย่าลืมนึกว่า
 สิ่งเหล่านี้ก็เกิดมาด้วยการสร้าง
 สรรค์ของวิญญาน ๔๐๘
๑๓. ลายมือ คือข้อเท็จจริงอันหนึ่ง
 แสดงว่า วิญญานเคยผ่านการเกิด
 มาแล้ว ๔๐๙
๑๔. ลายมือ คือ อุปาทายรูปอันหนึ่ง
 อุปาทายรูปมีวิญญานเป็นปัจจัย
 ฉะนั้นลายมือจึงบอกให้ทราบถึง
 อุปนิสัย และโชคชะตา ใน
 อนาคตได้ ๔๑๐
๑๕. พระพุทธเจ้าทรงมีลายมือเป็น
 กงจักร ๔๑๑

๑๓. เวลาแห่งการอบรม คือข้อเท็จ
จริงอันหนึ่ง ที่แสดงว่าวิญญูณ
เคยผ่านการเกิดมาแล้ว ๔๑๐
๑๔. จงสังเกต พันอุปนิสัยที่มีมาแต่
กำเนิด แต่ละอย่างกว่าจะฝัง
แน่นในสันดานได้ ต้องใช้เวลา
นาน ๔๑๐
๑๔. ข้อพิสูจน์ของสามัญชนที่จะทำให้รู้
เรื่องชาติหน้า ๔๑๑, ๔๑๒
๑๕. ข้อเท็จจริงของพระอริยเจ้า ที่ทำ
ให้ท่านรู้แน่ว่า ชาติหน้ามีจริง ๔๑๒
๑๖. พระอรหันต์ทุกองค์ ย่อมรู้อยู่แก่
ใจว่า ปรโลกมีอยู่ ๔๑๒
๑๖. “การละกิเลสจะต้องอาศัยราก
ฐานอะไรบ้าง” เพราะเหตุที่
พระอรหันต์รู้อะไรนั้นแจ่มแจ้งมาก
ฉะนั้นท่านจึงรู้อยู่แก่ใจว่าปรโลก
มีอยู่ ๔๑๔, ๔๑๕

๑๖. ทฤษฎีเรื่องการระลึกชาติ ๔๑๕

๑ พระพุทธองค์ทรงระลึกชาติได้
ด้วยอำนาจสมาธิ ก่อนตรัสรู้ ๔๑๕

เหตุใดคนส่วนมากจึงไม่ค่อยเชื่อ

เรื่องการระลึกชาติ ? ๔๑๘—๔๒๐

ทางที่จะทำให้เชื่อเรื่องการระลึก

ชาติ ๔๑๘—๔๒๑

๑๗. บทวินิจัย เรื่องวิญญานไป

ปฏิสนธิได้อย่างไร ? ๔๒๒—๔๒๓

หลักฐานที่แสดงว่า วิญญานเป็น

พลังงานชนิดหนึ่งที่แผ่สร้านอยู่

ทั่วสากลจักรวาล ๔๒๓—๔๒๔

การไปของวิญญานมีลักษณะเป็น

คลื่น ๔๒๔, ๔๒๖, ๔๓๒

ทฤษฎีสัมพันธวิทยาของไอน์สไตน์

เป็นข้อพิสูจน์ในเรื่องนี้ได้ดีมาก ๔๒๖

วิญญานย่อมรู้จักทบทวนเหมาะแก่ตัว

มันเอง ๔๒๘

ถ้าต้องการจะได้ลูกที่ดี จะมีวิธี
การอย่างไร ?

๔๒๘

๑๘. การไปของวิญญาณ ควรจะเปรียบ
เหมือนแสงที่พุ่งไป หรือควร
เปรียบเหมือนการไปของคลื่นวิทยุ
วิญญาณที่ไปปฏิสนธิพระพุทธร-
องค์ ทรงเปรียบเหมือนกับแสง
ของดวงอาทิตย์ ที่มาสู่โลกนี้

๔๒๙

๔๓๐

๔๓๓, ๔๓๔

แต่พระนาคนั้นเปรียบเหมือนเสียง ๔๒๓

๑๙. จะเข้าใจชีวิตเรื่องชาติหน้า ต้องเข้าใจ
เรื่องนิพพานด้วย

๔๓๓

บทที่ ๙ มัจฉาทิฎฐิ

๔๓๖

๑. การที่จะเข้าใจมติในพุทธศาสนาให้
ชัดเจนจริง ๆ จำเป็นต้องรู้ว่า มติ
อะไรบ้าง ที่ทางพุทธศาสนาถือ
เป็นมัจฉาทิฎฐิ

๔๓๖

๒. มติที่ถือว่าเป็นมิจนาคติปฏิฐิ คือ :-

นัตถิกปฏิฐิ	๔๓๗-๔๔๔
อภิกิริยปฏิฐิ	๔๔๔-๔๔๗
อเหตุกปฏิฐิ	๔๔๘-๔๕๑
ปฏิฐิ ๖๒	๔๕๑-๔๖๔
อันตคาคิปฏิฐิ	๔๖๔-๔๘๔
สัพพัตถิกปฏิฐิ	
(ปัญหาสุดโต่ง)	๔๘๔-๕๐๒

๓. ผู้ที่มีมติว่า “โลกหน้าไม่มี ตายแล้ว
สูญ บุญบาปไม่มี คุณของพ่อแม่
ไม่มี เทวดาไม่มี ผู้บรรลุมรรคผล
ไม่มี” คือผู้ที่เป็นนัตถิกปฏิฐิ ๔๓๗

๔. ผู้ที่เป็นนัตถิกปฏิฐิ ได้ชื่อว่าเป็น
ปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ ๔๓๘

๕. คนส่วนมากทุกวันนี้เป็นนัตถิกปฏิฐิ ๔๔๐

๖. ลัทธิการเมืองบางอย่าง ตั้งอยู่บนฐาน
แห่งปฏิฐิอันนี้ ๔๔๒

๗. ผู้ที่คิดว่า “ทำอะไร ถ้าได้เงิน ได้
ชื่อเสียง ได้ความสุข เป็นดี ไม่ว่า
การกระทำนั้นจะผิดศีลธรรมอย่างไร
ก็ตาม” คือผู้ที่เป็นอกิริยทวิภูติ ๔๔๔
๘. ผู้ที่ถือโชคลาง ถือโหราศาสตร์โดย
ไม่ถือกฎของกรรม ก็คือผู้ที่เป็น
อเหตุกทวิภูติ ๔๔๘
๙. ทิฏฐิ ๖๒ คือระบบปรัชญาทั้งหมดที่มี
อยู่ในโลก ซึ่งทางพุทธศาสนาถือ
ว่าไม่สมบูรณ์ ๔๕๑-๔๖๔
๑๐. นักปรัชญาหรือศาสนาต่าง ๆ มักตกอยู่
ในข่ายของทิฏฐิ ๖๒ ทั้งสิ้น ๔๕๑-๔๖๔
๑๑. อันตลาคทิทวิภูติ ปัญหาที่ไม่ควร
คิด คือ :—
โลกเที่ยง หรือไม่เที่ยง? ๔๖๔, ๔๕๕
โลกมีที่สุด หรือไม่มีที่สุด ๔๖๕, ๔๕๖
ชีวะกับสรีระเป็นอันเดียวกันหรือ
ต่างกัน? ๔๗๒

ตถาคตตายแล้วจะเป็นอีกหรือไม่
เป็นอีก?

๔๗๔

๑๒. ปัญหาเหล่านี้ ที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม
ก็เพราะไม่เป็นทางหลุดพ้น และจะ
ทำให้ต้องวนเวียนอยู่ในตมแห่งมิจา-
ทิกฺขุ

๔๗๓, ๔๗๒, ๒๗๗

๑๓. พระสูตรที่แสดงว่า พระอรหันต์ตาย
แล้วสูญ หรือไม่สูญ

๔๗๖

๑๔. ปุถุชนย่อมเข้าใจภาวะของพระอรหันต์
ไม่ได้

๔๘๒

๑๕. ปัญหาสุดโต่ง ของพวกนักรบิปรัชญา

๔๘๔

๑๖. ลักษณะแห่งปัญญาที่พระพุทธองค์ต้อง
การให้เรามี

๔๙๐

๑๗. บทวินิจัย สิ่งทั้งปวงมีจริง หรือไม่
มีจริง

๔๙๒

๑๘. สมมติฐานเรื่องวิญญูเป็นมิจาทิกฺขุ
หรือไม่

๕๐๓

อารัมภบท

มักจะกล่าวกันว่า พุทธศาสนาเป็นวิชาที่เรียน
กันไม่รู้จบ เพราะคัมภีร์ในพุทธศาสนามีมากมาย
หลายร้อยเล่ม เฉพาะพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญ
ยิ่ง เป็นคัมภีร์ที่บันทึกคำสอนของพระพุทธองค์ และ
ของพระอรหันต์ในสมัยครั้งพุทธกาลไว้ทั้งหมด ก็มีเป็น
เล่มใหญ่ ๆ ถึง ๔๕ เล่ม นอกจากนี้ ยังมีหนังสืออธิบาย
พระไตรปิฎก ซึ่งเรียกว่า อรรถกถา หนังสืออธิบาย
อรรถกถา ซึ่งเรียกว่า ฎีกา หนังสืออธิบายฎีกาเรียกว่า
อนุฎีกา และหนังสือปกรณ์พิเศษอีกมากมาย ซึ่งถึง
แม้จะใช้เวลาตลอดชีวิตศึกษาคัมภีร์เหล่านี้อย่างเดียว
ไม่ศึกษาวิชาอื่นเลย ก็ไม่อาจจะอ่านคัมภีร์เหล่านี้ให้
ทั่วถึง หรือเข้าใจได้ตลอดทั้งหมด

ด้วยเหตุที่คัมภีร์มีมากดังกล่าวมานี้ ความพึงพอใจ
ในคัมภีร์จึงมีอยู่มาก เพราะเรื่องต่าง ๆ ที่มีอยู่ในคัมภีร์

เหล่านี้ ที่ขัดแย้งกันเองก็มี ที่ไม่น่าเชื่อก็มี เรื่องที่ไม่น่าเชื่อนั้นมีอยู่แม้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเอง เช่นเรื่อง ที่กล่าวถึงอสุรินทราหูอมพระจันทร์พระอาทิตย์ และในที่สุดต้องคายออกด้วยอำนาจของพุทธานุภาพ และเรื่องเกี่ยวกับเทพนิยายต่าง ๆ เรื่องเหล่านี้ที่จริงไม่ใช่เรื่องของพุทธศาสนา แต่ได้หลงพลัดเข้ามาอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกตั้งแต่เมื่อไรไม่มีใครทราบ ยังไม่มีใครวินิจฉัยได้เด็ดขาด แต่บางคนก็ยังลังเลใจ ไม่อาจจะลงมืออย่างเด็ดขาดลงไปได้ว่า เรื่องเหล่านี้ ไม่ใช่พุทธพจน์

นอกจากเรื่องบางเรื่องที่ทำให้ฟันเฟืองในพระไตรปิฎกแล้ว คำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ และของพระฎีกาจารย์ บางแห่ง แทนที่จะทำให้เข้าใจพุทธพจน์อย่างตรงไปตรงมาง่าย ๆ กลับทำให้เข้าใจพุทธพจน์ผิดไปจากความหมายเดิมก็มี ทั้งนี้เพราะท่านไปเอามติของลัทธิอื่นที่เชื่อกันอย่างแพร่หลาย ในยุคนั้นเข้ามาเป็นคำอธิบายหลักธรรมในพุทธศาสนา ที่จริง ท่านก็หวังดีต่อพระพุทธศาสนา เพื่อจะให้พุทธศาสนาเป็นที่สนใจของประชาชน และเพื่อให้ประชาชนได้เลื่อมใสในพุทธ-

ศาสนาอย่างแพร่หลาย เช่นเดียวกับสมัยนี้ ถ้าใครสามารถอธิบายหลักธรรมให้เข้ากันได้กับวิทยาศาสตร์ และพิสูจน์ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า หลักวิทยาศาสตร์ยังต่ำกว่า หลักพุทธศาสนาเสียอีก ถ้าทำได้ดังนี้ ก็จะทำให้พวกนักศึกษากว้างไปเกิดความเลื่อมใสและตื่นตื้นในหลักพุทธศาสนาได้อย่างแพร่หลายทีเดียว

เรื่องอีกเรื่องหนึ่งที่จะก่อให้เกิดความบันเทิง ก็คือ เรื่องนวนิยายของพุทธศาสนา ที่นักปราชญ์โบราณแต่งขึ้นไว้ เช่น เรื่องในคัมภีร์ธรรมบท และเรื่องชาดกต่าง ๆ เรื่องเหล่านี้ส่วนมากมีตัวบุคคล หรือเหตุการณ์ที่เป็นจริงเป็นโครงเรื่อง แต่เพราะเหตุที่เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นในสมัยโบราณ ซึ่งนักศึกษาทั่วไปในยุคนี้มีความเชื่อผิดกับคนในสมัยนี้มากมาย และย่อมเป็นธรรมดาของเรื่องชนิดนี้ ซึ่งจะต้องอิงอาศัยความเชื่อที่มียุ่อย่างแพร่หลายในยุคนี้ ๆ เป็นส่วนประกอบสำคัญ ไม่เช่นนั้น คนทั่วไปก็จะไม่เชื่อหรือไม่สนใจ แต่ในเมื่อหลักความเชื่อของสังคม ส่วนมากเอนเอียงไปในทางเรื่องของพราหมณ์ ซึ่งมีแต่เรื่องเทพนิยายต่าง ๆ ฉะนั้น

เรื่องในพุทธศาสนา ก็จำเป็นต้องมีเรื่องใน
 ทำนองนี้ ตั้งแต่เพียงว่า จะต้องดัดแปลงรูปเรื่องบาง
 อย่าง ให้เข้ากันได้กับหลักธรรมในพุทธศาสนา ดังเช่น
 เรื่องนรก—สวรรค์ของศาสนาพราหมณ์กับของพุทธ-
 ศาสนา ดูไม่แตกต่างกันเท่าไรนัก ที่ว่าเรื่องเหล่านี้
 ก่อให้เกิดความพินาศนั้น ก็เพราะคนส่วนมาก ซึ่งไม่มี
 โอกาสได้เรียนหลักศาสนาให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งนั้น เขา
 มักจะเชื่อหลักศาสนาตามเรื่องนวนิยายนี้เสียเป็นส่วน
 มาก และมักจะเชื่อว่าเป็นจริงทั้งหมดทีเดียว เพราะ
 เขาไม่อาจจะแยกเรื่องได้ว่า อะไรเป็นแต่เพียงเรื่อง
 ประกอบ ซึ่งไม่มีความจริง และอะไรเป็นหลักความจริง
 แต่อย่างไรก็ดี การที่ศาสนาต่าง ๆ มักจะดำรงสืบต่อมา
 ด้วยวิธีนี้นั้น ก็นับว่าเป็นความดีแก่โลกอยู่ไม่น้อย
 ที่เดียว

การที่ข้าพเจ้าต้องพูดเรื่องนี้ให้รู้ไว้ก่อน ก็เพราะ
 อุปสรรคสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนาไม่แพร่หลาย ก็คือ
 บรรดาความเชื่อผิด ๆ ที่ฝังจิตใจประชาชนอยู่อย่าง

ลึกซึ้งและแพร่หลายทั่วไปนั้น ทำให้นักศึกษาในสมัย
ปัจจุบันดูแคลนหลักธรรมในพุทธศาสนา เพราะเขา
มองตลกลัทธิศาสนาจากความเชื่อถือของประชาชน และ
สิ่งที่เขามองเห็นอยู่ทุก ๆ วันนั้น ส่วนมากเขารู้สึกว่า
ไม่มีเหตุผล และเต็มไปด้วยความมกมายต่าง ๆ เช่น การ
เวียนว่ายตายเกิด เรื่องนรก—สวรรค์นั้น เขาเห็นว่า
เป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดความหวังอย่างลม ๆ แล้ง ๆ เป็นวิธี
หลอกล่อนอย่างหนึ่งตั้งเป็นต้น

ความเชื่อถืออย่างผิด ๆ ที่ฝังจิตใจประชาชนอยู่
อย่างลึกซึ้งและแพร่หลายนี้ ยังก่อให้เกิดความมืดมัวขึ้น
ในวงการของพุทธศาสนาอย่างน่าสลดใจอีก ทั้งนี้
เพราะความเข้าใจผิดเหล่านั้นได้เป็นม่านกีดกันเขาเหล่านั้น
ไว้ไม่ให้เข้าใจหลักธรรมจริง ๆ ในพุทธศาสนาได้เลย
เพราะเขาเข้าใจว่าสิ่งที่เขาถือไว้แต่เดิมนั้นถูกต้องดีแล้ว
ฉะนั้น ถ้าจะมีใครนำเอาหลักธรรมจริง ๆ ไปบอก แต่
เพราะเหตุที่ไปขัดแย้งกับความเชื่อถือเดิม ฉะนั้นจึง
เป็นธรรมดาอยู่เองที่เขาจะต้องบอกว่า ความเห็นนั้น
เป็นมิชฌาภิภูมิจิต ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุด ก็คือ ไม่ว่า

คนชั้นไหน ยังหลงเข้าใจผิดกันอยู่เสมอว่า “**ธรรมเนียมสร้างตัวเราขึ้นมา**” “**ชีวิตของเราขึ้นอยู่กับธรรมเนียม**สุดแล้วแต่ธรรมเนียมจะบันดาลให้เป็นไป” และก็อ้างว่า การถือเช่นนั้นเป็นการถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ฉะนั้นถ้าจะมีใครไปบอกเขาว่า ธรรมเนียมอย่างที่เข้าใจนั้นไม่มีเลย พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงสอนไว้เช่นนั้น คำว่า ธรรมเนียม ในทางพุทธศาสนาไม่มี เพราะในพุทธศาสนาใช้คำว่า **วิญญาน** หรือ **ใจ** แทนคำว่า ธรรมเนียม วิญญานของเราแต่ละคน คือตัวธรรมเนียม หรือพระเจ้าที่สร้างเราขึ้นมา! เขาก็มักจะเห็นว่าคนที่พูดเป็นมิจฉาทิฎฐิไปเสียแล้ว นี่แหละ **ถือขอทนาตลอดใจ** เพราะเขาไม่รู้สักแม้แต่เล็กน้อยว่า การเข้าใจผิดในเรื่องนี้เพียงอย่างเดียวเท่านั้นได้ก่อให้เกิดความมืดมัวอย่างใหญ่หลวงต่อหลักธรรมทั้งหมด แต่ตรงกันข้าม ถ้าเข้าใจเรื่องนี้เพียงเรื่องเดียวถูกต้องดีแล้ว จะทำให้เข้าใจหลักธรรมทุกอย่างของพุทธศาสนาถูกต้องตามความเป็นจริงและง่ายขึ้นอีกด้วย

นอกจากความยุ่งยากในทางคัมภีร์ดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีความยุ่งยากเกี่ยวกับการปฏิบัติอีก ที่เป็นอุปสรรคทำให้พุทธศาสนาไม่แพร่หลาย เพราะข้อปฏิบัติในทางพุทธศาสนาส่วนมากเข้มงวดกวดขัน เช่น แม้เพียงข้อปฏิบัติขั้นต้น คือ ศีล ๕ สามัญชนทั่วไปก็ยากที่จะปฏิบัติได้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์เสียแล้ว ยิ่งเป็นข้อปฏิบัติขั้นสูง เช่น เรื่องกัมมัญฐาน ซึ่งถือว่า เป็นทางตรงและสั้นที่จะนำไปสู่ผลอันสูงสุดของพุทธศาสนา แต่จะมีสักกี่คนที่ปฏิบัติตามได้ ฉะนั้น คนส่วนมากจึงสนใจศาสนาแต่ในเรื่องพิธีเสียเป็นส่วนใหญ่ และสนใจเฉพาะในเมื่อมีความจำเป็นจะต้องประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น เช่น ในเวลาตาย เป็นต้น

ความจริงถ้าเราได้ศึกษาถึงสถานการณ์ของสามัญชนโดยถ่องแท้แล้ว เราจะเห็นได้ชัดว่า สามัญชนทั่วไปย่อมไม่อาจที่จะศึกษาและปฏิบัติตามหลักศาสนาได้จริง ๆ เว้นไว้แต่หลักที่ไม่ทำให้เขาต้องเสียเวลามาก และหลักที่ไม่ฝืนนิสัยจนเกินไป และไม่ขัดกับการอาชีพเท่านั้น ทั้งนี้เพราะความจำเป็นในการดำรงชีพปัจจุบัน

รอบด้าน ทำให้ไม่มีเวลา และไหนสิ่งแวดล้อมก็เต็มไปด้วยเครื่องยวเย้า ซึ่งคอยเร้าใจให้กิเลสลูกโป่งอยู่เสมอ ฉะนั้น จึงเป็นการยาก ที่จะทำให้ประชาชนทั่วไปหันมาสนใจเรียนศาสนา และให้เขาปฏิบัติตามหลักศาสนา เพราะแม้แต่เพียงศีลห้า คนทั่วไปก็ยากที่จะปฏิบัติตามได้เสียแล้ว จะปฏิบัติตามได้ก็แต่บางข้อ แต่ถึงกระนั้น ก็ปฏิบัติได้อย่างไม่บริสุทธิ์บริบูรณ์

ถ้าเรามองดูแต่เพียงหลักการของพุทธศาสนา โดยไม่ได้ดูสถานการณ์ของประชาชน ก็จะทำให้เราแน่ใจได้ว่า พุทธศาสนาสามารถสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกได้จริง แต่ถ้าเราหันมามองดูจากด้านของสามัญชนแล้ว เราจะเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ ถ้าหากวิธีการเผยแพร่ของพุทธศาสนายังเป็นอยู่อย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ เพราะเท่าที่เป็นอยู่นี้ ไม่อาจจะแก้ไขความเสื่อมโทรมในทางศีลธรรมของสังคมได้ ถึงหากจะแก้ไขได้ ก็เป็นส่วนน้อยซึ่งไม่พอสำหรับจะเป็นรากฐานแห่งสันติภาพของโลก

อนึ่ง ย่อมเป็นจริงทุกประการว่า ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ผู้ที่จะบันดาลให้สังคมเสื่อมหรือเจริญนั้น ก็คือ

คนชั้นปัญญาชน คนที่มีการศึกษาดี เพราะคนเหล่านี้
มีอำนาจในการปกครอง มีอำนาจในการเศรษฐกิจ มี
อำนาจในการจัดระบบการศึกษา ถ้าหากคนชั้นนี้หัน
ความสนใจไปสู่จุดไหน คนอื่น ๆ ก็ทำตาม คนชั้นนิยม
ความโน้มน้าวเชื่อไปทางไหน คนอื่น ๆ ก็เชื่อตาม แต่
เหตุการณ์เท่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ปรากฏว่า นักศึกษาที่
สนใจต่อศาสนาจริงๆ มีจำนวนน้อยมาก น้อยจนทำให้
เกิดธรรมเนียมในสังคมขึ้นมาอย่างหนึ่งว่า “คนหนุ่ม
หรือสาว ถ้าสนใจในทางศาสนา มักจะได้รับการดูหมิ่น
หรือเยาะเย้ยว่า เป็นคนคร่ำครึหรือเป็นคนแก่ๆ ต้องเป็น
คนแก่ จึงจะไม่ถูกว่า” เพราะเหตุนี้ คนหนุ่มๆ สาวๆ
เลยไม่กล้าสนใจ เพราะอายกลัวเขาจะว่า ขอให้คิดดู
เมื่อคนชั้นนี้ไม่สนใจแล้ว เราจะทำให้คนชั้นไหนสนใจ
เล่า!

อนึ่ง เนื่องจากวิชาพุทธศาสนาไม่ใช่วิชาอาชีพ
และโดยปกติ คนเราจะต้องนึกถึงการอาชีพเป็นใหญ่กว่า
อย่างอื่น ข้อนี้นักว่าเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่ง ที่ทำให้
พุทธศาสนาไม่แพร่หลาย แต่อุปสรรคข้อนี้ ก็ไม่สู้จะ

เป็นเหตุสำคัญอะไรนัก เหตุที่สำคัญจริง ๆ อยู่ที่ว่า เป็นเพราะเขาไม่เห็นพ้องด้วยกับหลักศาสนาต่างหาก เช่นไม่เห็นพ้องด้วยกับหลักเรื่องวิญญาน เรื่องกรรม เรื่องสังสารวัฏ เรื่องนรกสวรรค์ เป็นต้น เมื่อบุคคลชั้นนี้ไม่เห็นพ้องด้วยแล้ว พุทธศาสนาย่อมจะแพร่หลายไม่ได้ เมื่อพุทธศาสนาไม่แพร่หลาย แทรกซึมลงในสังคมอย่างกว้างขวางแล้ว สันติภาพในสังคมย่อมมีไม่ได้

ด้วยเหตุผลหลายประการดังที่กล่าวมานี้ จึงทำให้ข้าพเจ้าครุ่นคิดอยู่เสมอ ที่จะหาวิธีแก้ไขอุปสรรคเหล่านี้ แต่การที่จะแก้ไขปัญหานี้ให้ตกได้ จะต้องประกอบไปด้วยหลักเกณฑ์เหล่านี้ คือ:—

๑. หลักพุทธศาสนาที่จะนำมาเผยแพร่ให้กับประชาชนนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์แสดงไว้อย่างชัดเจนว่า เป็นหลักพุทธศาสนาจริง ๆ
๒. หลักพุทธศาสนานั้น จะต้องมียุทธวิธีดึงดูดให้นักศึกษาสนใจและเห็นพ้องด้วย
๓. หลักพุทธศาสนานั้น จะต้องมียุทธวิธีโน้มน้าวให้นักศึกษาเกิดความจำใจจากตัวเขาเอง ที่จะ

ต้องปฏิบัติตามหลักศีลธรรม ด้วยความยินดีเลื่อมใสจริง ๆ

๔. หลักพุทธศาสนานี้ จะต้องไม่ทำให้เกิดความยุ่งยากเกี่ยวกับการปฏิบัติ แต่ให้เป็นหลัก ที่สามารถทำให้ประชาชน ตั้งกฎเกณฑ์ในทางศีลธรรมของเขาขึ้นมาได้เองโดยอิสระ
๕. หลักพุทธศาสนานี้ จะต้องเป็นสิ่งที่สามัญชนทั่วไปสามารถเข้าใจได้ และต้องเป็นความรู้ที่ประชาชนจำเป็นจะต้องใช้เป็นประจำวัน
๖. หลักพุทธศาสนานี้จะต้องเป็นหลักสากล ที่คนทุกชาติทุกศาสนา สามารถเข้าถึงได้ง่าย ๆ และเป็นจุดศูนย์กลางที่จะทำให้ศาสนาต่าง ๆ มาพบกันได้โดยง่าย

หลักการดังที่ข้าพเจ้าได้ตั้งไว้นี้ จะเห็นได้ว่า ถ้าทำได้ตามหลักนี้จริง ๆ แน่نون! พุทธศาสนาย่อมแพร่หลายไปทั่วโลก และโลกจะดำรงอยู่ในสันติภาพได้เป็นเวลานาน แต่ปัญหาสำคัญมีอยู่ว่า จะเอาหลักพุทธ

ศาสนา ซึ่งมีอยู่มากมายในพระไตรปิฎก มารวบรวมไว้อย่างไร จึงจะทำให้เกิดผลตามหลักการนี้

สำหรับมติส่วนตัวของข้าพเจ้าเห็นว่า —

บรรดาหลักธรรมต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งหมดนั้น ไม่มีธรรมหมวดไหน ที่พระองค์ทรงแสดงไว้มากเท่ากับ “เรื่องปฏิจจสมุปบาท”

เรื่องปฏิจจสมุปบาท พูดได้อย่างมั่นใจที่สุดว่าเป็นหลักพุทธศาสนาจริง ๆ เพราะมีหลักฐานแสดงไว้อย่างชัดเจนที่สุดว่า เป็นสิ่งที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้ และเป็นหลักธรรมดั้งเดิมที่สุด

อนึ่ง ปัญหาต่าง ๆ ที่พระพุทธรองค์ทรงใคร่ครวญมากทั้งในเวลาก่อนตรัสรู้ และหลังจากตรัสรู้แล้ว ก็คือปัญหาเกี่ยวกับเรื่องปฏิจจสมุปบาท

และหลักธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ ซึ่งเป็นเหตุให้พระองค์ทรงเอาชนะกิเลสได้ ก็คือเรื่องนี้

เพราะฉะนั้น เรื่องนี้จึงนับว่า เป็นเรื่องใหญ่มาก เรื่องนี้ไม่นับปราชญ์คนไหนสงสัยเลยว่าจะไม่ใช่หลักพุทธศาสนาจริง ๆ นักปราชญ์ทุกคนต่างยอมรับ

เป็นเสียงเดียวว่า นี่คือหลักพุทธพจน์ดั้งเดิมที่สุด และเป็นหลักที่อยู่ในพุทธศาสนาอย่างเดียวก่อน

อนึ่ง พุทธศาสนาแม้ว่าจะมีอยู่มากมายหลายนิกาย แต่ทุกนิกาย ก็มักกล่าวถึงเรื่องนและมหัศจรรย์ในเรื่องนี้เหมือนกันหมด จะแตกต่างกันก็แต่เพียงการตีความหมายบางสิ่งบางอย่างเท่านั้น

นอกจากนี้ เรื่องปฏิจจนุปบาท ยังเป็นหลักปรัชญา ที่สามารถเรียนได้เหมือนกับเรียนวิทยาศาสตร์ เพราะแต่ละหัวข้อมีข้อเท็จจริงยืนยัน สามารถพิสูจน์ได้ทั้งสิ้น

และจากการเข้าใจเรื่องนี้ จะสามารถทำให้เข้าใจหลักพุทธศาสนาอื่นๆ ง่าย เพราะหลักธรรมทั้งหลายที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น เป็นสิ่งขยายออกไปจากหลักปฏิจจนุปบาท ทั้งสิ้น

ยิ่งกว่านั้น เมื่อเราเรียนเรื่องปฏิจจนุปบาทเข้าใจซึ้งแล้ว จะทำให้เข้าใจปรัชญาแขนงอื่นๆ ง่ายอีกด้วย

ฉะนั้น จะเห็นว่าด้วยการเรียนเรื่องปฏิจจนุปบาทเพียงเรื่องเดียวก่อนนี้ จะได้ผลมากมายเพียงไร

อนึ่ง ทุกวันนี้เราพบว่า ในวงการแพทย์มีการค้นคว้าวิจัยต่าง ๆ เพื่อป้องกันโรค ข้าพเจ้ารู้สึกมานานแล้วว่า การที่จะควบคุมคนให้อยู่ในศีลธรรม เป็นสิ่งที่ยากมาก แต่ถ้าเราจะมีวิธีใดวิธีหนึ่งที่ทำให้ประชาชนเกิดความต้านทานขึ้นในจิตใจต่อสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ข้อนั้นจะเป็นทางทำให้ประชาชน อยู่ในศีลธรรมได้เอง ปัญหาสำคัญมีอยู่ว่า เราจะฉีดความรู้อันใดลงไปจิตใจ จึงจะก่อให้เกิดผลเป็นวัคซีนป้องกันโรคจิตเภทได้ และสามารถทำให้ความชั่ว ที่เขาได้พบเห็นและได้ผ่าน มาด้วยตนเอง ซึ่งแทนที่จะทำให้เขาด้าน หมดความละเอียดต่อความชั่ว เพราะความเคยชินนั้น กลับจะทำให้เขารู้สึกซึ่งในเรื่องของความชั่ว ซึ่งในที่สุด ก็ทำให้เกิดความต้านทานต่อความชั่วขึ้นในจิตใจ จนกระทั่งสิ่งชั่วร้ายไม่มีอิทธิพลที่จะชักจูงให้เขาเป็นคนชั่วอีกต่อไป และเกิดความเลื่อมใสพอใจ ในอันที่จะดำรงตนอยู่ในความดี

ปัญหาเรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้ผ่านมานาน แต่ในที่สุด ข้าพเจ้าก็ค้นพบว่า :—

ความรู้ ความเข้าใจ เรื่องของชีวิต ตามหลัก
 ปฏิจ্ঞสมุปบาทนั้นแหละ สามารถใช้เป็นวัชรินได้แน่นอน
 ถ้าหากได้ฉีฉความรูเรื่องนี้เข้าไปในจิตใจของเด็กตั้งแต่
 เล็ก ๆ เริ่มจากแง่ทั้งาย ๆ ก่อน แล้วจึงค่อยเพิ่มความ
 เข้าใจให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ จนกระทั่งเด็กมีความ
 เข้าใจในเรื่องนี้เป็นอย่างดีแล้ว เด็กก็จะมึพนความรู้สึ
 สูง ความรู้สึก่อนนั้นก็จจะคอยเตือน คอยฉุด ในเมื่อ
 เด็กจะเดินทางผิด และจะคอยชี้ช่องทาง ในเมื่อมีปัญห
 ชีวิตต่าง ๆ เกิดขึ้น

และพูดได้ว่:—

สำหรับเด็กที่เข้าใจเรื่องน่อย่างพอสมควรแล้วเร
 ก็สามารถปล่อยเขาได้เป็นอิสระ แม้หากว่ เขาจะไป
 ประพฤติความชั่วบ้าง ก็ไม่จำเป็นต้องวิตก เพราะความ
 ชั่วแต่ละอย่างที่เขาประพฤตินั้น แทนที่จะทำให้เขาจม
 ดิ่งลงในความชั่ว ความชั่วนั้นกลับจะทำให้เขามีความ
 เข้มแข็งในการเหนียวรั้งยั้งชนทุก ๆ ที่

แต่อย่างไรก็ดี ปัญหาที่ย่งยากในเรื่องนี้ มีอยู่ว่
 คนส่วนมากมักจะเข้าใจว่ เรื่องนี้เป็นเรื่องยากและลึก

ซึ่งเกินสติปัญญาของสามัญชน แต่ความเป็นจริงเรื่องนี้เป็นเรื่องยากสำหรับคนในสมัยก่อนเท่านั้น ส่วนในปัจจุบัน เรื่องนี้ แม้แต่เด็ก ๆ ก็เรียนได้ เพราะเด็กส่วนมาก มีความรู้เรื่องชีววิทยา และวิทยาศาสตร์ทั่วไป ซึ่งความรู้แขนงนี้จะช่วยให้เข้าใจหลักปฏิจลสมุปบาทได้อย่างดีที่สุด และใช้เวลาไม่นานเท่าไร ก็อาจที่จะศึกษาเรื่องนี้ให้เข้าใจได้ตลอด พอที่จะเป็นวัคซีนได้อย่างดี และเมื่อศึกษาเรื่องนี้ให้เข้าใจเป็นอย่างดีแล้วทุกคน ก็จะรู้สึกว่ วิชาพุทธศาสนาเป็นวิชาที่เรียนจบ โดยไม่ต้องใช้เวลานานเหมือนอย่างที่เคยเข้าใจกัน

เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า วิชาที่มีความสำคัญเพียงไร ฉะนั้น จะขอยกคาถาอุทาน ซึ่งเป็นความรู้สึกรของพระพุทธองค์ที่ได้ทรงเปล่งออกมา หลังจากที่ได้ทรงใคร่ครวญเรื่องนี้อย่างลึกซึ้งแล้ว ซึ่งมีดังนี้ :-

เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏชัดแก่พราหมณ์ผู้มี
 ความเพียรเพ่งอยู่
 เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวง ของพราหมณ์นั้นย่อม
 สิ้นไป

เพราะ มารู้ตัวว่า อ้อ! ความเกิดของชีวิต
มีเหตุเป็นมาอย่างนี้เอง

เพราะ มารู้ตัวว่า อ้อ! ความดับของชีวิต
ก็สิ้นสุดลงโดยวิธีนี้เอง

เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏชัดแก่พราหมณ์ผู้มีความ
เพียรเพ่งอยู่

เมื่อนั้น พราหมณ์ ย่อมกำจัดมารและเสนามาร เสีย
ได้ ตูจพระอาทิตย์อุทัย กำจัดมืด ทำอากาศ
ให้สว่างฉนั้น

— วินัยปิฎก ๔/๒-๔ ฉบับสยามรัฐ,
ฉบับมหาจุฬาฯ หน้า ๒-๔

คำว่า ธรรม ในที่นี้หมายถึง เรื่องปฏิบัติสมบูรณ์

เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏชัด หมายความว่า

เมื่อใด ธรรมเรื่องปฏิบัติสมบูรณ์ปรากฏชัด

ขอให้พยายามอ่านใคร่ครวญข้อความเหล่านี้ให้
ลึกซึ้งที่สุด จึงจะรู้สึกได้ว่า เรื่องปฏิบัติสมบูรณ์ มีความ
สำคัญสูงสุดเพียงไร

หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นด้วยความมุ่งหมายเพื่อที่จะให้เป็นหนังสือตำรา และให้ใช้เป็นหนังสืออ้างอิงได้ ฉะนั้นในหนังสือเล่มนี้จึงเต็มไปด้วยหลักฐาน ซึ่งส่วนมากอ้างมาจากหนังสือพระไตรปิฎก และได้บอกที่มาไว้ชัดเจนทุกแห่งเพื่อสะดวกแก่การค้นคว้า แต่ข้าพเจ้ารู้ว่า การเขียนแบบนี้ย่อมเป็นที่รำคาญแก่ผู้ที่ไม่ใช่เป็นนักค้นคว้า และโดยเฉพาะก็คือผู้ที่ไม่ใช่เป็นนักบาลี แต่เพราะเหตุที่มุ่งความมุ่งหมายดังกล่าว ฉะนั้นจึงไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ แต่ก็ได้พยายามเป็นอย่างมากแล้วที่จะให้นักศึกษาทั่ว ๆ ไปอ่านรู้เรื่อง แต่ถึงกระนั้นก็เข้าใจว่า สำหรับผู้ที่ไม่ได้ศึกษามาอย่างกว้างขวาง ก็คงจะอ่านเข้าใจยากอยู่บ้าง แต่ก็ได้ตั้งใจไว้ว่า ในโอกาสต่อไป ข้าพเจ้าจะพยายามเขียนอธิบายข้อความที่ยาก ๆ ในหนังสือเล่มนี้ ให้สำหรับคนธรรมดาทั่วไปอ่านรู้เรื่อง

หนังสือชุดนี้มีสองเล่ม เล่มสองว่าด้วยเรื่องกฎของกรรม นรก-สวรรค์ และนิพพาน แต่ละบทในเล่มสองยาวกว่าในเล่มหนึ่งมาก ฉะนั้นจึงต้องทำเป็นสองเล่ม

พร วิจิตรวาทกิจ

คำชี้แจง

ในการอ่านหนังสือเล่มนี้

๑. ครั้งแรกให้อ่านตลုပ်ไปจนจบเล่มก่อน พบข้อความตอนใดที่สนใจและอ่านเข้าใจดี ขอให้ขีดเส้นใต้ไว้ หรือทางที่ดีก็คัดลอกข้อความนั้นลงไว้ในสมุด แล้วให้อ่านข้อความเหล่านั้นมาเรียงเป็นตอน ๆ และให้พยายามอ่านอีกหลาย ๆ เที้ยว จนกว่าความเข้าใจจะติดต่อกันเป็นเรื่องเป็นราว ด้วยวิธีนี้ ท่านจะเข้าใจเรื่องนั้นได้อย่างสมบูรณ์

๒. ข้อความตอนใดที่อ่านไม่เข้าใจ ขอให้ผ่านไปเลย อย่าไปกังวลถึง เพราะข้อความตอนใดที่อ่านไม่เข้าใจนั้น จะไปมีอยู่ในตอนที่ท่านอ่านเข้าใจนั่นเอง ในหนังสือเล่มนี้ ข้อความที่มีความหมายอย่างเดียวกัน ข้าพเจ้าเขียนไว้หลายสำนวน และเขียนโดยอาศัยหลักวิชาหลายอย่าง หนังสือเพื่อให้เป็นที่เข้าใจง่ายสำหรับนักศึกษาประเภทนั้น ๆ

๓. อ่านสารบัญเรื่องโดยละเอียดก่อน สารบัญ
 ได้ทำไว้อย่างละเอียด เท่ากับเป็นย่อความสั้น ๆ ตัวเลข
 ที่บอกหน้าต่าง ๆ นั้น เป็นข้อความที่เกี่ยวข้องกัน และ
 จะช่วยให้มีความเข้าใจกว้างขวางขึ้น ฉะนั้นควรจะพลิก
 ดูทุก ๆ หน้าทีตัวเลขบอกไว้ และควรอ่านข้อความใน
 หน้าที่เกี่ยวข้องกันด้วย.

บทที่ ๑

ปัจฉิสมุပ္บาท

ข้อธรรมใดเล่า ! ที่พระพุทธองค์ ทรงพิจารณาใคร่
ครวญมากที่สุดตลอดเวลาที่ทรงแสวงหา
โพธิญาณ

ข้อธรรมใดเล่า ! ที่พระพุทธองค์ ทรงพิจารณาใคร่
ครวญตลอดยามที่สามในคืนวันตรัสรู้

ข้อธรรมใดเล่า ! ที่ทำให้พระพุทธองค์สำเร็จเป็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ข้อธรรมใดเล่า ! ที่พระพุทธองค์ ทรงพิจารณาใคร่
ครวญเป็นเวลาถึง ๗ วัน ๗ คืน ก่อน
แต่จะทรงตัดสินพระทัย สั่งสอนเวไนย
สัตว์โดยวิธีไหน ? และอย่างไร ?

ข้อธรรมใดเล่า ! เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงเปล่ง
อุทานออกมาว่า :—

เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏชัด แก่พราหมณ์
ผู้มีความเพียร เพ่งอยู่

เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้น ย่อม
สิ้นไป.....

เมื่อนั้น พราหมณ์ย่อมกำจัดมารและเสนามาร
เสียได้ ดุจพระอาทิตย์อุทัยกำจัดมืด ทำ
อากาศให้สว่าง

ข้อธรรมนันทคือเรื่องปฏิจจสมุปบาท

จากหลักฐานในทางพุทธประวัติตั้งที่กล่าวนี้ แสดง
ให้เห็นว่า ถ้าเราได้ศึกษาเรื่องนี้เพียงเรื่องเดียวให้เข้าใจ
แจ่มแจ้งจริง ๆ ก็เท่ากับเราได้ศึกษาถึงแก่นของพุทธ
ศาสนาทั้งหมด ปฏิจจสมุปบาทเป็นเรื่องอะไร ? มีความ
สำคัญยิ่งใหญ่แค่ไหน ? โปรดศึกษาได้ดังต่อไปนี้ :—

ปฏิจจสมุปบาท คือ ปรัชญาวิทยาศาสตร์ของพุทธศาสนาที่อธิบายให้รู้ว่า ชีวิตเกิดขึ้นมาอย่างไร? อำนาจอะไรเป็นผู้สร้างสรรพชีวิต? พระผู้เป็นเจ้ามีจริงหรือไม่? กฎเกณฑ์ของชีวิตมีอยู่อย่างไร? วิวัฒนาการอย่างไร? และจะไปสิ้นสุดลง ณ ที่ไหน? ชาติหน้า นรก สวรรค์ มีจริงหรือไม่? ความทุกข์ เกิดขึ้นอย่างไร? จะแก้ไขโดยวิธีไหนจึงจะได้ผลอย่างแท้จริง? ความยุ่งยากของสังคมหรือของโลกมีมูลฐานมาจากอะไร? วิธีแก้ไขอย่างทันการเมื่อง หรือ นักปกครองกระทำกันอยู่ทุกวันนี้ จะได้ผลจริงเพียงแค่ไหน?

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ เราสามารถเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งด้วยตนเอง ถ้าได้ศึกษาเรื่องปฏิจจสมุปบาทให้เข้าใจเป็นอย่างดี โปรดสังเกตว่า เรื่องนี้เป็นปรัชญา คือ เป็นหลักวิชาที่แน่นอน เป็นกฎเกณฑ์ที่ตายตัวไม่แปรผันไปตามกาลเวลา เป็นหลักธรรมดาดำรงคงอยู่อย่างนั้นตลอดกาลเป็น กฎที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงค้นพบ และทรงเข้าใจเหมือนกันทุกพระองค์ แม้ว่าจะทรงอุป

ต่างยุคต่างสมัยกันก็ตาม เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่าเป็น
ปรัชญา (ปรัชญาเป็นคำสันสกฤต ศาสตราจารย์สวามี
สตัยานันทมนี ได้อธิบายไว้ว่า คำนี้ มาจากคำว่า ประ
แปลว่าประเสริฐ และ ญา แปลว่าความรู้ ฉะนั้น
คำว่า ปรัชญา ตามรูปศัพท์จึงแปลว่า ความรู้ที่ประเสริฐ
(จากปาลูกฤดาเรื่องปรัชญาตะวันตก หน้า ๘) ส่วนใน
ปทานุกรมของกระทรวงศึกษาธิการ แปลว่า วิชาว่าด้วย
หลักแห่งความรู้และความจริง คำนี้ตรงกับคำบาลีว่า อริยสัจ
หรือ ปรมัตถธรรม) และที่กล่าวว่า เป็นวิทยาศาสตร์
ก็เพราะเป็นหลักวิชาที่สามารถพิสูจน์ได้ เรื่องปฏิจ
สมุปปาต เป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ได้มาจากการตรัสรู้ไม่
ใช่ได้มาจากการรับเชื่อจากศาสดาคนใดคนหนึ่ง เพราะ
ทุกหัวข้อที่พระองค์ตรัสไว้นั้น เป็นสิ่งที่ประจักษ์อย่าง
แจ่มแจ้งในใจของพระองค์ด้วยการพิสูจน์มาแล้วทั้งสิ้น
และวิธีที่พระองค์ทรงสอนเรื่องนั้นแก่คนอื่น ก็ทรงอ้างถึง
ข้อเท็จจริงที่คนนั้น ๆ อาจเห็นได้ด้วยตัวเอง เพราะฉะนั้น
เรื่องจึงพูดได้ว่าเป็นวิทยาศาสตร์

ปฏิจจสมุปบาท เป็นหลักปรัชญาชั้น ๆ มีหัวข้อ
เพียง ๑๒ หัวข้อเท่านั้น แต่ถึงกระนั้น ก็สามารถใช้เป็น
หลักอธิบายถึงหลักธรรมในพุทธศาสนาได้ทั้งหมด เพราะ
เรื่องอริยสัจสี่อันเป็นปฐมเทศนาที่ดี เรื่องอื่น ๆ ที่ทรง
แสดงในภายหลังก็ดี ทั้งหมดล้วนแต่เป็นเรื่องราวที่แยก
ขยายไปจากเรื่องปฏิจจสมุปบาททั้งสิ้น ใช้แต่เท่านั้น
เรื่องนี้ยังใช้เป็นหลักอธิบายถึงโลกแห่งวัตถุที่ไร้ชีวิตได้
อีก เพราะความเป็นไปแห่งโลกของสิ่งที่มีชีวิตก็ดี ความ
เป็นไปแห่งโลกวัตถุอันไร้ชีวิตก็ดี ได้อยู่ในกฎอันนี้
ทั้งสิ้น และเป็นกฎที่ใช้ได้ถึงโลกอื่นด้วย ด้วย
เหตุศาสนาตราจารย์ริสเดวิดส์ ผู้เป็นทงนักวิทยาศาสตร์
และเป็นผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกจึงได้แปลคำนี้ไว้ใน
หนังสือปทานุกรมบาลี—อังกฤษของท่านไว้คำหนึ่งว่า
Cosmic Law ซึ่งแปลว่า กฎแห่งสากลจักรวาล

คำว่า ปฏิจจสมุปบาท ตามรากศัพท์ภาษาบาลี
แปลว่า การบังเกิดที่อาศัยซึ่งกันและกัน (Dependent
Originaton) หมายความว่า การบังเกิดของชีวิตหรือสิ่ง
ต่าง ๆ ในโลกโดยลำพังตัวมันเองล้วน ๆ เกิดขึ้นไม่ได้

ทุกสิ่งทุกอย่างจะเกิดขึ้นมาได้ ต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ มากมาย และปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ต่างก็อาศัยซึ่งกัน และกัน หมุนเวียนเป็นวัฏฏะ ตัวตนแท้ ๆ ของสิ่งใด ๆ ไม่มี หรือสิ่งที่ทรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง โดยไม่ต้องพึ่งสิ่งอื่นเป็นปัจจัย ก็ไม่มี ส่วนตามนัยวิสุทธิมรรค ท่านแปลว่า สภาวธรรมที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยซึ่งกันและกัน (วิ. ๓/๑๑๑) ความหมายเหล่านี้จะทราบได้อย่างชัดเจน ในเมื่อได้ศึกษาถึงหัวข้อเหล่านี้ โดยละเอียด

อนึ่ง ควรจะทราบไว้ด้วยว่า คำว่า ปฏิจจสมุปบาท^๕ เป็นคำดั้งเดิมที่พระพุทธองค์ทรงใช้มาตั้งแต่แรก มีแพร่หลายในพระสูตร และมีเฉพาะแต่ในพระสูตรเท่านั้น ส่วนในคัมภีร์อภิธรรม ซึ่งนักปราชญ์บางคนถือว่าเป็นคัมภีร์ที่เกิดขึ้นในภายหลัง ไม่ใช่พุทธพจน์โดยตรงนั้น ใช้คำว่า ปัจจยาการ แทนคำว่า ปฏิจจสมุปบาท คำว่า ปัจจยาการ ตามรากศัพท์ภาษาบาลีแปลว่า อาการแห่งปัจจัย และริสเดวิดส์แปลเป็นอังกฤษว่า The Modes of Causes และอีกคำหนึ่งแปลไว้ว่า Related Condition พฤติการณ์ซึ่งเกี่ยวเนื่องกัน ซึ่งในที่นี้หมายความว่า

อาการหรือพฤติกรรมแห่งปัจจัยของนามรูปนั้นได้มีอยู่
อย่างไร

หัวข้อแห่งปฏิจสมุปบาทหรือปัจจัยการ

มีดังนี้ คือ:—

อวิชชา	เป็นปัจจัยให้เกิด	สังขาร
สังขาร	„	วิญญาน
วิญญาน	„	นามรูป
นามรูป	„	สฬายตนะ
สฬายตนะ	„	ผัสสะ
ผัสสะ	„	เวทนา
เวทนา	„	ตัณหา
ตัณหา	„	อุปาทาน
อุปาทาน	„	ภพ
ภพ	„	ชาติ
ชาติ	„	ชรา มรณะ โสกะ
		ปริเทวะ ทุกขะ
		โทมนัส อุปายาส

วิธีศึกษาหัวข้อเหล่านี้ให้เข้าใจ ไม่ใช่เริ่มศึกษา
 ตั้งแต่ตัววิชาลงมาโดยลำดับ อย่างที่เคยศึกษากันมา
 วิธีที่จะศึกษาเรื่องนี้ให้เข้าใจจริงๆ มีอยู่อย่างไร ข้าพเจ้า
 ได้เรียงลำดับไว้เป็นบทๆ แล้ว ขอให้ศึกษาเรื่องนี้ไปโดย
 ลำดับดังที่ข้าพเจ้าได้เขียนไว้ จะเป็นอันหวังได้ว่าจะ
 เข้าใจอย่างแน่นอน เพราะหนังสือเล่มนี้เป็นผลจาก
 การค้นคว้าอย่างละเอียดและถี่ถ้วนมาก ทั้งได้ผ่านการ
 ทดสอบในเรื่องการสอนมาแล้วอย่างมาก ฉะนั้นจึงหวัง
 ใจว่า คงจะทำความพอใจให้กับนักศึกษาได้ แต่อย่างไรก็ดี
 ถ้าตอนใดยังอ่านไม่เข้าใจ ก็ขอให้อ่านผ่านเลยไปก่อน
 เมื่อไปอ่านในบทหลังๆ และกลับย้อนมาอ่านอีกหลายๆ
 เทียบ จะเข้าใจได้เอง สำหรับในบทแรกนี้ข้าพเจ้ายังไม่มี
 ความประสงค์ที่จะอธิบายหัวข้อเหล่านี้ ในบทนี้ต้องการที่
 จะให้นักศึกษาเข้าใจซึ่งถึงความสำคัญของเรื่องนี้เสียก่อน
 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้องการให้เข้าใจซึ่งว่า หลัก
 ปฏิจจุสมุทปาตเป็นกฎที่แน่นอนเพียงไร! พระพุทธ
 องค์ทรงได้มาโดยวิธีไหน! และสอนไว้อย่างไร! พุทธ
 พจน์ดังต่อไปนี้จะแสดงให้เห็น :—

ปฏิเสธสมุปบาท เป็นกฎที่ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม
หลักที่ว่า อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขาร
เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ฯลฯ เป็นหลักธรรมดาที่ดำรง
อยู่อย่างนี้เป็นนิจ ไม่วิปริตแปรผันเป็นอันเลย ตถาคต
ได้ตรัสรู้เรื่องนี้อย่างแจ่มแจ้ง ได้หยั่งรู้เรื่องนี้เป็นอย่างดี
ครันตรัสรู้และหยั่งรู้อย่างนั้นแล้ว ก็นำมาบอก นำมา
สอน บัญญัติวางเป็นหลัก เปิดเผยจำแนกแจกออก
เป็นหัวข้อ และทำให้เข้าใจง่ายขึ้น”

— ส. น. ๑๖/๓๐

อนึ่ง ขอให้เทียบกับธัมมนิยามสูตร ในอังกุตตร
นิกายติกนิปาต หน้า ๓๖๘ ซึ่งเป็นสูตรที่กล่าวถึงเรื่อง
ไตรลักษณ์ พระองค์ได้ตรัสไว้ว่า:—

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม
ข้อที่ว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งหลาย
ทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตานั่น

เป็นหลักกรรมดาคำแรงคงอยู่อย่างนี้เป็นนิจ ไม่วิปริต
แปรผันเป็นอันเลย ตลาคตได้ตรัสรู้เรื่องนออย่างแจ่มแจ้ง
ได้หยงรู้เรื่องนเป็นอย่างด ครันตรัสรู้และหยงรู้อย่าง
แล้ว ก็นำมาบอก นำมาสอน บัญญัติวางเป็นหลัก
เบ็ดเผย จำแนกแจกออกเป็นหัวข้อ และทำให้เข้าใจ
ง่ายชน”

มักจะมีปัญหาเกิดขึ้นบ่อย ๆ ว่า อะไรเป็นหลักที่
แท้จริง ซึ่งจะไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเลย หลัก
วิทยาศาสตร์บางอย่างที่รับรองกันแล้วว่าถูกต้องบริบูรณ์ดี
แต่นาน ๆ ไปกลับปรากฏว่าไม่ถูก เช่น ครึ่งหนึ่งเคย
เข้าใจกันว่า ชาติแท้จะแยกต่อไปอีกไม่ได้ ถือว่าเป็น
ที่สุดแห่งความจริงในทางสสาร และคุณสมบัติของสสาร
นั้น ก็ถือว่าเป็นที่สุดแห่งความจริง ซึ่งจะเปลี่ยนแปลง
หรือล้มละลายหายสูญไม่ได้ แต่เดี๋ยวนั้นในวงการของ
นักวิทยาศาสตร์ไม่ถือเช่นนั้นแล้ว เพราะปรากฏความ
จริงจากเรื่องระเบิดปรมาณูว่า สสารต่าง ๆ เป็นเพียง
พลังงานไฟฟ้า มาเกาะและควมกันแน่นในแบบต่างๆ กัน
เท่านั้นธาตุต่าง ๆ อาจสลายตัวแล้วรวมกันเป็นธาตุใหม่

มีคุณสมบัติใหม่เกิดขึ้นอย่างไรก็ได้ ปราภฏการณ์ของสิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทั้งหมด เมื่อสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลง อะไรที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วย ก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตาม ดังนั้น จึงหาความแท้จริงอันสิ้นสุดในสสารต่าง ๆ ไม่ได้เลย

จากหลักพุทธภาษิตสองตอน โดยเฉพาะตอนที่สองว่า “สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง” เราพิจารณาทบทวนทีเดียวให้เข้าใจชัดเจน เราก็จะเข้าใจคำว่า อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขารเป็นต้นนั้น เป็นหลักธรรมดาที่แน่นอนเพียงไร

ขั้นชื่อว่า สังขาร คือสิ่งที่เกิดมาจากปัจจัยหลายอย่างมารวมกันขึ้น หรือเรียกง่าย ๆ ว่าของผสม (Compounded thing) มีที่ไหนบ้างที่เป็นของเที่ยง ไม่เปลี่ยนแปลงเลย ธาตุแท้ก็ยังมีเปลี่ยนแปลงเป็นธาตุอื่น หรือสลายตัวเป็นพลังงานก็ได้ ไม่ว่าในกาลไหน ๆ สังขารจะต้องไม่เที่ยงเสมอ นี่เป็นความจริงแท้ที่ไม่วิปริตแปรผันเป็นอันเลย เป็นความจริงที่สิ้นสุด

ลงแล้ว เป็นความจริงที่คงอยู่ชั่วนิรันดร์ เราเรียกได้ว่า
ความหมายอันนี้เป็นสัจธรรม

ข้อที่ว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรม
ทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา ก็เช่นเดียวกัน คำว่า เป็น
ทุกข์ หมายความว่า ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ จะต้อง
เปลี่ยนแปลงไปในเมื่อมีสิ่งตรงกันข้ามเกิดขึ้น เช่น
ความมืด พอแสงสว่างมา มืดก็ต้องไป ความเย็น พอ
ร้อนมา เย็นก็ต้องหมดไป ดังนั้นเป็นต้น หรืออีกนัยหนึ่ง
หมายความว่า สิ่งที่เป็นสังขารนั้น ต้องถูกปัจจัยที่เป็น
ข้าศึกคอยทำลายหรือเบียดเบียนอยู่เรื่อย ๆ อาการที่คอย
ถูกทำลายหรือถูกเบียดเบียนนี้แหละ เรียกว่าความเป็น
ทุกข์ของสังขารทั้งปวง คำว่า เป็นทุกข์ ในที่นี้ไม่ใช่
หมายแต่เพียงว่า ไม่สบายเจ็บปวดได้รับความทุกข์เวทนา
เท่านั้น คำว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ สังขาร
ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิต สิ่งที่ไม่มีความรู้สึกเจ็บ
ปวดด้วย เช่น โต๊ะเก้าอี้ ก้อนหิน ก้อนกรวด เป็นต้น
สิ่งเหล่านี้เรียกว่า สังขาร เหมือนกัน และเป็นทุกข์ด้วย
เหมือนกัน

คำว่า ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา “ธรรม” ในที่นี้ แปลว่า สิ่งทั้งหลาย คือหมายถึงสิ่งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม ความหมาย คำบัญญัติ ทฤษฎีต่าง ๆ หลักเกณฑ์ต่าง ๆ คุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ หลักธรรมดากฎธรรมชาติ ทั้งหมดรวมเรียกว่าเป็นธรรมทั้งสิ้น ฉะนั้นคำว่า “ธรรม” ในที่นี้ มีความหมายกว้างขวางยิ่งนัก โปรดอย่าเข้าใจแต่เพียงว่า ธรรม หมายถึง ความยุติธรรมความเป็นธรรม หรือคุณธรรมเท่านั้น วัตถุทุกอย่างชีวิตทุกชนิด ก็เรียกว่า ธรรม แต่จัดเป็นรูปธรรม ความรู้สึกนึกคิดทั้งปวงก็เรียกว่า ธรรม แต่เป็นฝ่ายนามธรรม ธรรมทั้งหลายเหล่านี้เป็นอนัตตา คำว่า “เป็นอนัตตา” หมายความว่า “ไม่มีตัวตนที่แท้จริง” สิ่งเหล่านี้ไม่มีอะไรเลยที่เป็นตัวของมันจริง ๆ เพราะแต่ละอย่างเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายอย่างมารวมกันขึ้น และต้องเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยของมัน แก่นแท้ ๆ ที่มีความคงที่ไม่แปรผันเป็นอย่างอื่นไม่มีเลย

อีกนัยหนึ่ง คำว่า “อนัตตา” หมายความว่า ไม่เป็นของใคร หลักธรรมดาคือว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวง

ไม่เที่ยงเป็นตน^๕นี้ ถือว่าเป็นธรรมอย่างหนึ่ง และเป็น
 สัจธรรมมีความคงที่ แม้กระนั้นหลักเหล่านี้ก็ไม่ใช่ของ
 ใคร ไม่มีใครบัญญัติขึ้น เหมือนกับบางคนเข้าใจว่า
 หลักธรรมชาติพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้บัญญัติขึ้น หรือสร้าง
 ขึ้นไว้ แปลว่า ตามความเข้าใจของคนประเภทนี้ถือว่า
 หลักธรรมดาทุกอย่างมีเจ้าของ คือพระผู้เป็นเจ้า ส่วนทาง
 พุทธศาสนา ถือว่าหลักธรรมดาทุกอย่างเป็นอนัตตา คือ
 ไม่มีเจ้าของ และยิ่งกว่านั้น หลักธรรมดาทุกอย่างย่อม
 มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมดาอื่น ๆ เช่น กฎแห่ง
 อนิจจัง มีความสัมพันธ์กับกฎแห่งทุกขัง และอนัตตา
 ถ้าสิ่ง^๕ทั้งปวงไม่เป็นอนัตตา สิ่ง^๕ทั้งปวงก็จะเป็นอนิจจัง
 ทุกขัง ไม่ได้เลยเป็นอันขาด เราพูดว่า “กฎทั้งหลาย
 ย่อมมาจากกฎอื่น ๆ ดังนั้นกฎทั้งหลายย่อมต้องเปลี่ยนแปลงได้ ในเมื่อกฎนั้น ๆ ต้องเปลี่ยนไปด้วยเหตุใดเหตุ
 หนึ่ง” แต่ตราบไต่ที่สิ่ง^๕ทั้งปวงที่เกิดขึ้นเป็นสังขาร สิ่ง^๕
 นั้นทั้งหมดต้องเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา การ
 พิจารณาความจริงของสิ่งต่าง ๆ เราจำเป็นต้องพิจารณา
 ดูความเกี่ยวข้องของมันด้วย จะพิจารณาดูแต่โดด ๆ

ล้าหลังสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะไม่ได้ เพราะไม่มีสิ่งใดที่
ทรงตัวอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว สิ่งที่ทรงอยู่ได้ด้วยตัวของ
มันเอง ที่เรียกว่า Thing by itself ไม่มีเลยในวิสัยของ
ปรากฏการณ์ เพราะฉะนั้น บรรดาปรากฏการณ์ทั้งปวง
ทั้งในฝ่ายรูปธรรมและนามธรรม ล้วนแต่เป็นอนัตตา
ทั้งสิ้น แม้กระทั่งนิพพาน ซึ่งเรียกว่า “เป็นวิสังขาร”
ก็จัดว่าเป็นอนัตตา เพราะเป็นเพียงของธรรมดาอย่าง
หนึ่ง ที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ และพระพุทธเจ้าเคยตรัส
ห้ามไว้ด้วยว่า “ไม่ให้ยึดถือเอาเป็นตัวเราหรือของของเรา
ความข้อนั้นมีปรากฏอยู่ในมุลปริยายสูตร ในมัชฌิมนิกาย
มุลปณณาสกั หน้า ๖ ว่า:—

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่เป็นเสขะ ยังไม่บรรลุ
อรหัตผล ยังปรารถนาความปลอดภัยจากกิเลส ครั้น
รู้จักนิพพานโดยความเป็นนิพพาน (คือรู้ว่านิพพานที่แท้
จริงเป็นอย่างไร) แล้ว ก็อย่าสำคัญหมายซึ่งนิพพาน
อย่าสำคัญหมายในนิพพาน อย่าสำคัญหมายโดยนิพพาน
ว่า “นิพพานเป็นของเรา” อย่ายินดีถือเอาว่า “นิพพาน

เป็นของเรา” ข้อนั้นเพราะเหตุไร? เพราะเรากล่าวว่า
“นิพพานนั้นเป็นสิ่งที่จะพึงกำหนดรู้ไว้เท่านั้น”

ถ้าเราเข้าใจความหมายเหล่านั้นดีแล้ว เราก็จะเข้าใจได้โดยกระจ่างถึงคำว่า “ตถาคตจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม” ข้อที่ว่า “อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร..... เป็นหลักธรรมคำที่ดำรงคงอยู่อย่างนี้เป็นนิจ ไม่วิปริตแปรผันเป็นอันเลย” จากคำเหล่านี้ย่อมหมายถึงว่า หลักธรรมเหล่านั้นเป็นความจริงอย่างยิ่ง เป็นความจริงที่ดำรงอยู่อย่างนี้ตลอดกาล ไม่เหมือนนักวิทยาศาสตร์บางอย่างที่เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคตามสมัย

เรียนปฏิเสธสมุปบาทเพื่ออะไร ?

ในมหานิทานสูตรแห่งที่ฌนิกาย มหาวรรค พระองค์ตรัสไว้ตอนหนึ่งว่า :—

“อานนท์ ? เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งปฏิเสธสมุปบาทนี้ หมุ่สัตว์เหล่านั้น จึงได้มีความยุ่งยากเกิดขึ้น เหมือนกลุ่มด้ายที่ยุ่ง ขอดกันเป็นปม หรือเหมือนหนูล้ำ

ปล้อง หรือหนามุ่งกระต่าย ที่พันกันยุ่งเหยิงฉะนั้น และจะไม่ล่วงพ้นจากอบาย ทุกคติ วินิบาต และสังสารวัฏ”

อบาย แปลว่า โลกหรือกำเนิดที่ปราศจากความเจริญ โดยปกติ อบายโลก หรืออบายภูมิ ในอรรถกถา ท่านจัดไว้เป็น ๔ ประเภท คือ :—

๑. นิรยะ แปลว่า โลกที่ทรมาน หาความสุขมิได้เลย ซึ่งเรียกอีกนัยหนึ่งว่า เมืองนรก
๒. ตริจฉานโยนิ แปลว่า กำเนิดสัตว์ไตรจฉาน
๓. ปิตติวิสัย แปลว่า แดนของเปรต หรือถิ่นของเปรต เปรต คือภูตผีปีศาจที่อดอยากต่าง ๆ ต้องคอยรับส่วนบุญจากมนุษย์
๔. อสุรกาย แปลว่า พวกอสูร อสูร หมายถึงพวกยักษ์ หรือพวกเทพที่ถูกพวกพระอินทร์ขับไล่ตกจากสวรรค์

นี่คือความหมายเดิมแท้ ๆ ตามที่พระอรชกถา-
จารย์อธิบายไว้ แต่ในที่บางแห่งท่านก็แบ่งมนุษย์ออกเป็น
เป็น ๕ จำพวก คือ :—

๑. มนุสสเนรยโก มนุษย์สัตว์นรก
๒. มนุสสตรัจฉาโน มนุษย์สัตว์เดรัจฉาน
๓. มนุสสเปโต มนุษย์เปรต
๔. มนุสสมนุสโส มนุษย์ที่เป็นมนุษย์จริง ๆ
๕. มนุสสเทโว มนุษย์เทพ

ทุกติ แปลว่า ภูมิเป็นที่ไปชั่ว คำว่า ภูมิ
หมายถึงถิ่นที่จะไปเกิด หรือกำเนิดที่จะไปปฏิสนธิ ถิ่น
หรือกำเนิดที่เลวทรามไม่ค่อยมีความสุขความเจริญ เรียก
ว่า “ทุกติ” ทุกติโดยปกติในสูตรทั่วไปแบ่งไว้เป็น ๒
คือ :—

๑. นีระะ นรก
๒. ตรัจฉาโนนิ กำเนิดเดรัจฉาน

ในบางสูตรกล่าวว่า ทุกติมี ๓ ก็มี คือ เพิ่ม
ปัตติวิสัย แดนของเปรตไว้ด้วย จากตัวอย่างนี้แสดงว่า
คำว่า ทุกติ เป็นไวยากรณ์ของคำว่า อบายนั้นเอง

วินิบาต สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา
วชิรญาณวโรรส ทรงแปลว่า โลกหรือวิสัยเป็นที่ตกแห่ง
สัตว์ผู้ไร้อำนาจ ซึ่งท่านหมายถึงพวกเปรต คำนี้ในภาษา
อังกฤษ แปลว่า สถานที่แห่งความทรมาน A place of
suffering

ถ้าเปรียบเทียบกับคำว่า อวินิปาตธัมโม ซึ่งแปลว่า
มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา คำนี้เป็นลักษณะของพระ
โสดาบัน ตามธรรมดาศรีโสดาบันจะไม่มีทางเกิดใน
อบายภูมิอีกเลยเป็นอันขาด โดยนัยนี้จะเข้าใจคำว่า
วินิบาต ชัดเจนยิ่งขึ้นคือ วินิบาต แปลว่า ตกต่ำ หมายถึง
ถึงเกิดในอบายภูมิ อวินิปาต แปลว่าไม่ตกต่ำ คือไม่เกิด
ในอบายภูมิ และจากความหมายนี้ จะเห็นได้อีกอย่างว่า
คำว่า วินิบาต ก็เป็นโวพจน์ของคำว่า อบาย เหมือนกัน

สังสารวัฏ แปลว่า การเวียนว่ายตายเกิด

จากข้อความในสูตรดังที่อธิบายมานี้ แสดงให้เห็น
ว่า เรื่องปฏิจกสมุปบาทเป็นเรื่องจำเป็นที่ทุกคนควรจะ
ต้องรู้อย่างยิ่ง เพราะแต่ละคนล้วนแต่มีความมุ่งหมายต่าง ๆ
เกิดเป็นประจำวัน เป็นเพราะเหตุที่ไม่รู้เรื่องชีวิตตาม

ความเป็นจริง ตามหลักของปฏิจสมุปบาทนี่แหละ ชีวิต ซึ่งเป็นเหมือนด้ายจึงได้พันกันยุ่งเหยิง ขอดเป็นปม เส้นด้ายแห่งชีวิตได้เข้าไปพัวพันอยู่กับความยุ่งยากนานาประการ สาธเท่าไรก็ไม่หมดยุ่ง อีกนัยหนึ่ง ถ้าจะเปรียบไปก็เหมือนคนบางคนที่ไม่มีความรู้เรื่องสรีรวิทยา และอนามัยเสียเลย ปลอ่ยให้ชีวิตเป็นไปตามยถากรรม เราจะพบว่าคนประเภทนี้ ตกเป็นเหยื่อของโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ แม้โรคง่าย ๆ ก็รักษาไม่เป็น ปลอ่ยให้เป็นมากจนรักษายาก อันคนที่ไม่รู้เรื่องปฏิจสมุปบาทก็เช่นเดียวกัน ความทุกข์หรือความยุ่งยากบางอย่างไม่น่าจะให้เกิดชนกเกิดชน เกิดแล้วก็แก้ไม่เป็นหรือยังแก้ก็ยังไม่หายาก ซึ่งเราจะพบบ่อยๆ ในชีวิตของคนทั่วไป ดังนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งแล้ว ที่ควรจะต้องศึกษาเรื่องนี้ให้เข้าใจไว้บ้าง

อนึ่ง สำหรับคนที่เข้าใจเรื่องอบายภูมิ การเวียนว่ายตายเกิด และรู้ สักกสัวต่อภาวะเหล่านี้ ก็ยังเป็นการจำเป็น ที่จะต้องเรียนให้เข้าใจเป็นพิเศษยิ่งกว่าใคร ๆ เพราะการจะหนีให้พ้นจากภาวะเหล่านี้ พระองค์ทรง

บอกไว้แล้วว่า “เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งปฏิจ-
สมุปบาทนั้น... จะไม่ล่วงพ้นซึ่งอบาย ทุกคติ วินิบาต และ
สังสารวัฏ”

อนึ่ง จากการที่พระองค์ตรัสถึงเรื่องสังสารวัฏไว้
ในสูตรนี้ นั้นย่อมแสดงให้เห็นด้วยว่า ถ้าเราเข้าใจใน
เรื่องปฏิจสมุปบาทเป็นอย่างดี ก็จะเข้าใจถึงเรื่องการ
เวียนว่ายตายเกิดด้วยว่า มีเหตุผลหรือความจริงอย่างไร ?
ชาติหน้ามีจริงหรือไม่ ? อะไรเป็นสาเหตุของการตาย
และการเกิด ? นรก สวรรค์ มีจริงหรือไม่ ? ทำดีได้ดี
ทำชั่วได้ชั่ว มีความจริงแค่ไหน ?

ชีวิตในสากลจักรวาล

อนึ่ง ในหลักของปฏิจสมุปบาทนี้ พระองค์ได้
ทรงประมวลชีวิตในสากลจักรวาลไว้ทั้งหมด แล้วทรง
แบ่งเป็น ๔ ภูมิ คือ:—

๑. กามาวจรภูมิ พวกที่ยังเกี่ยวพันอยู่ในกาม
เช่น สัตว์ มนุษย์ และเทวดา

๒. รูปาวจรภูมิ พวกที่ไม่เกี่ยวในกาม และมี
รูปร่างเป็นตัวตน คือ พวก
รูปพรหมต่าง ๆ
๓. อรูปาวจรภูมิ พวกที่ไม่มีรูป คือ พวกอรูป
พรหมต่าง ๆ พวกนี้มีชีวิตเป็น
นามธรรมล้วน
๔. โลกุตตรภูมิ พวกที่อยู่เหนือวิสัยธรรมตา
ของโลก คือพระอริยบุคคล
ต่าง ๆ

อีกนัยหนึ่งพระองค์ได้ประมวลกำเนิดของชีวิตใน
สากลจักรวาลไว้ทั้งหมด แล้วทรงแบ่งเป็น ๔ ประเภท
คือ—

๑. ชลาพุชะ พวกที่เกิดออกมาเป็นตัว เช่น
คนหรือสัตว์บางประเภท
๒. อณัพพะชะ พวกที่เกิดออกมาเป็นไข่ แล้ว
มาฟักข้างนอก เช่น ไก่ นก
เป็นต้น

๓. สังเสทชะ พวกที่เกิดในที่ชื้นแฉะ เช่น พวกเชื้อโรคต่าง ๆ
๔. โอปปาติกะ พวกที่เกิดเป็นตัวตนโดยสมบูรณ์ทันทีทันใด ไม่ได้ออกมาจากครรภ์มารดา ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่เป็นผู้ให้กำเนิด เวลาตายก็ไม่มีซากเหลืออยู่ พวกนี้มีกายเป็นทิพย์ เช่นพวกนรก เปรต อสุรกาย เทวดา และพรหม

คำว่า “กำเนิด” แปลมาจากคำว่าโยนิ ซึ่งเป็นภาษาบาลี คำนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า origin; way of birth; place of birth; realm of existence.

และคำว่า กำเนิด ในที่นี้ หมายถึงลักษณะแห่งการเกิด วิธีเกิด ของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่ ๔ ประเภท ดังที่กล่าวมาแล้ว

อีกนัยหนึ่ง พระองค์ได้ประมวลผลเป็นที่อยู่ของสัตว์ในสากลจักรวาลทั้งหมด ซึ่งเรียกว่า สัตตาวาส แล้วทรงแบ่งเป็น ๙ ภพ คือ:—

๑. สัตว์เหล่านี้มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกมนุษย์ พวกเทวดา บางหมู่ พวกพวกวินิปาติกะ (เปรต) บางหมู่
๒. สัตว์เหล่านี้มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพผู้อยู่ในจำพวกพรหม ผู้เกิดในภูมิปรหมณาน
๓. สัตว์เหล่านี้มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกเทพอาสัสสระ
๔. สัตว์เหล่านี้มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพสุภิกขะ
๕. สัตว์เหล่านี้ ไม่มีสัญญา ไม่ส่วยเวทนา เช่น พวกเทพผู้เป็นอัสัญญีสัตว์
๖. สัตว์เหล่านี้ ผู้เข้าถึงชั้นอาภาสัญญาตนะ
๗. สัตว์เหล่านี้ ผู้เข้าถึงชั้นวิญญูญญาตนะ
๘. สัตว์เหล่านี้ ผู้เข้าถึงชั้นอากิญจัญญาตนะ
๙. สัตว์เหล่านี้ ผู้เข้าถึงชั้นเนวสัญญานา-
สัญญญาตนะ

เรื่องเหล่านี้พระพุทธรเจ้าตรัสไว้มีปรากฏอยู่ใน คัมภีร์อังกุตตรนิกาย นวกนิบาต หน้า ๔๑๓ และพระสารีบุตรก็แสดงไว้มีปรากฏอยู่ใน ทิมนิกาย ปาฏิกวรรค หน้า ๒๗๗ คำว่า สัตตาวาส มาจากคำว่า สัตต แปลว่า สัตว์ และอาวาส แปลว่า ภพ เป็นที่อยู่ (สัตต + อาวาส = สัตตาวาส) เมื่อรวมกันจึงแปลว่า ภพเป็นที่อยู่ของสัตว์

สัตตาวาส นี้บางทีพระพุทธรองค์ทรงเรียกว่า วิญญานฐิติ ซึ่งแปลว่า ภูมิเป็นที่ตั้งของวิญญาน และแบ่งเพียง ๗ ประเภท คือเหมือนในหัวข้อของสัตตาวาส ทุกอย่าง เว้นแต่ในข้อที่ ๕ ว่าด้วยอสังขยีสัตว์ และข้อที่ ๙ ว่าด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนะไม่มี ขอให้สังเกตว่า ตามความหมายนี้ อสังขยีสัตว์ และอรุปรพรมชนเนวสัญญานาสัญญายตนะไม่มีวิญญาน คำว่า วิญญานในที่นี้มีความหมายแค่นี้ จะเอาไว้วินิจฉัยในบทต่อไป

ที่จริงคำว่า ภพ ในที่นี้หมายถึงนามรูปอันเป็นที่ตั้งของวิญญาน ดังที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้ในมหานิทานสูตรแห่งทิมนิกายมหาวรรคหน้า ๗๔ ว่า:—

“อานนท์ ถ้าวิญญานจักไม่ได้ที่ตั้งอาศัยในนามรูป (วิญญานณฺจ หิ อานนฺท นามรูปเ ปตฺติจฺฉินาลภิสฺสอ) การบังเกิด การสมภพ ของทุกข์ คือชาติ ชรา มรณะ จะพึงปรากฏต่อไปได้หรือ?”

“มิได้ พระพุทธเจ้าข้า” พระอานนท์ทูลตอบ

“เพราะอย่างนี้แหละ อานนท์ นามรูปจึงเป็นเหตุ เป็นนิทาน เป็นสมุทัย เป็นปัจจัยของวิญญาน”

คำว่า ภพ ในความหมายของภาษาไทยที่ได้ยินกันอยู่เสมอ เรามักจะหมายถึงโลก หรือแผ่นดินที่เราอาศัยอยู่ แต่จากตัวอย่างที่แสดงไว้นั้น คำว่า ภพ มิได้หมายถึงโลกหรือจักรวาล อันเป็นที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลาย หากหมายถึงสภาพ หรือแบบของชีวิตในรูปต่าง ๆ อันบรรดาอยู่ในสากลจักรวาล

ชีวิตทั้ง ๔ ประเภทนั้น เมื่อยอลงแล้วก็มีอยู่ ๓ ประเภท คือ:—

๑. กามภพ พวกที่ยังเกี่ยวข้องกับอยู่ในกาม ซึ่งได้แก่พวกสัตว์ มนุษย์ และเทวดา

๒. รูปภพ พวกนี้ไม่เกี่ยวข้องในทางกามเลย แต่คงมีรูปร่างเป็นตัวตนมีอายตนะครบบริบูรณ์ เป็นกายทิพย์ ซึ่งได้แก่พวกรูปพรหมทั้งหมด

๓. อรูปภพ พวกไม่มีรูปร่างเป็นตัวตน มีชีวิตเป็นนามธรรมล้วน พวกนี้ได้แก่ อรูปพรหมทั้งหมด

ในสัตตาวาสทั้ง ๙ นั้น ข้อที่ ๖—๘ จัดอยู่ใน
อรูปภพ

สภาพของชีวิต ไม่ว่าจะมียูอยู่ในโลกไหนก็ตาม เมื่อรวมมาทั้งหมด และแบ่งเป็นประเภท ๆ แล้ว ทั้งหมดก็มีเพียง ๙ ประเภทเท่านั้น ไม่มีมากไปกว่านี้ พระพุทธองค์เป็นผู้ที่ทรงรอบรู้ในสภาพของชีวิตเหล่านั้นทั้งหมด ทรงรู้ตลอดว่า กรรมอันใดทำให้เกิดเป็นอย่างไร? พวกเหล่านั้นมีความเป็นอยู่อย่างไร? มีอาหารอย่างไร? มีรูปร่างลักษณะอย่างไร? มีอายุยืนนานแค่ไหน? พระองค์ทรงทราบโดยตลอด เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงได้นำมาว่า โลกวิทู ผู้รู้แจ้งโลก แต่เป็นที่น่าเสียดาย

อย่างยิ่งว่า ไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุไร ในคัมภีร์จึงไม่บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตเหล่านี้ เราจะได้จากพุทธภาษิตเพียงเท่าที่อธิบายมานั้น ส่วนในอรรถกถามีกล่าวอธิบายต่อไปอีก แต่ข้าพเจ้าเองก็ไม่สู้จะเลื่อมใสนัก เพราะรู้สึกว้างอย่างค่อนข้างเชื่องๆ เช่นในการอธิบายถึงเรื่องอสังขณีสัตว์ เป็นต้น ถ้าถึงตอนจำเป็น ข้าพเจ้าจะหยิบยกมาอธิบายต่อไป

สภาพของชีวิตเหล่านี้บางอย่างเราก็พอเข้าใจ และเชื่อว่าเป็นไปได้ บางอย่างเราไม่อาจเข้าใจได้เลย และไม่อาจจะเชื่อได้ แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องเหล่านี้จากหลักฐานในคัมภีร์ต่าง ๆ ยืนยันได้แน่นอนว่า เป็นพุทธภาษิต การที่ใครจะเชื่อหรือไม่ ก็เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ทางพุทธศาสนาไม่มีการบังคับให้เชื่อ แต่เราไม่ควรลืมว่า ก่อนที่เราจะวินิจฉัยลงมติในเรื่องอะไรต่าง ๆ เราควรคำนึงถึงมาตรฐานแห่งสติปัญญาของเราด้วย อย่าพึ่งด่วนลงมติอะไรง่าย ๆ

เรื่องปฏิจกสัมปาทเป็นหลักวิชาที่อธิบายถึงเรื่องราวแห่งชีวิตเหล่านี้ไว้ทั้งหมด เพราะฉะนั้นจะเห็นว่า

เรื่องนี้เป็นปรัชญาแห่งชีวิตยิ่งใหญ่เพียงไร สมกับที่ท่าน
ริสเดวิดส์ เรียกว่ากฎแห่งสากลจักรวาล (Cosmic Law)
และไม่ต้องสงสัยเลยว่า เรื่องนี้จะมีผลลึกซึ้งสูง
คมมีภพพยากแก่การเข้าใจเพียงไร แต่ทว่าผมใช้
หมายความว่า เรื่องนี้คนธรรมดาอย่างเราจะเข้าใจไม่ได้
ความจริงเดี๋ยวนี้เรามีทางที่จะเข้าใจเรื่องนี้ได้ง่ายกว่าแต่
ก่อนมาก เพราะอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ
ช่วยเหลือ ถ้าเป็นในสมัยก่อนที่คนยังไม่รู้วิทยาศาสตร์
แพร่หลายเหมือนทุกวันนี้ เรื่องนี้เกือบไม่มีทางจะ
อธิบายให้คนธรรมดาสามัญเข้าใจได้เลย คนที่จะเข้าใจ
ได้จริง ๆ ก็เฉพาะผู้ที่สำเร็จปริญญา หรือเป็นพระอริย
บุคคลเท่านั้น

ในพรหมชาลสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่อธิบายถึงทวิจิต
ความเห็นของบรรดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดมี ๑๒
ลัทธิด้วยกัน พระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าถึงลัทธิเหล่านั้นให้
ภิกษุทั้งหลายฟัง และได้ทรงชี้ให้เห็นว่า เหตุไรเจ้า
ลัทธิเหล่านั้นจึงไม่หลุดพ้นไปจากความเข้าใจผิด ยังคง
ข้องอยู่ในข่ายแห่งความเข้าใจผิด ทั้งที่บุคคลเหล่านั้นล้วน

แต่เป็นคนประเสริฐ ทรงคุณธรรมและความรู้สูง ๆ ทั้ง
 นั้น ซึ่งทำให้ต้องนึกว่า นักปราชญ์ในปัจจุบันนี้แม้จะ
 เชี่ยวชาญเพียงไร ถ้านำไปเปรียบเทียบกับศาสดาบาง
 คนในสูตรนี้ จะเห็นได้ชัดว่า งามิภูมิธรรมสูงเท่ากับ
 ศาสดาเหล่านั้นไม่ ถึงกระนั้น ศาสดาเหล่านั้นก็ยังมีความ
 หลงผิดอยู่ในใจ ซึ่งถ้าเทียบกับพระอริยบุคคลบาง
 คน แม้ขนาดพระโสดาบัน และทั้งที่ไม่มีมีความเชี่ยวชาญ
 ในศาสตร์ต่าง ๆ แต่พระอริยบุคคลเหล่านั้น ตาม
 ทัศนะของพระพุทธองค์ ก็ยังถือว่ามีความเข้าใจในเรื่อง
 ของชีวิตถูกต้องยิ่งกว่าศาสดา หรือนักปราชญ์เหล่านั้น
 ทั้งหมด ทั้งนเพราะอะไร? ก็เพราะพระโสดาบันเข้าใจ
 เรื่องปฏิจสุมุปาทได้พอสมควร ตามภูมิของท่าน ใน
 พรหมชาลสูตรนี้เอง พระองค์ก็ได้ทรงชี้ให้เห็นว่า การ
 ที่ศาสดาเหล่านั้น ซึ่งแต่ละคนจัดอยู่ในขั้นที่เรียกว่า
 เป็นพรหม คือเป็นผู้ประเสริฐ ที่ยังมีความหลงผิดเหลือ
 อยู่ ก็เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งปฏิจสุมุปาท และ
 ในที่สุดพระองค์ตรัสไว้ว่า :—

“กิริยาทั้งหลาย ปฏิจจนุปบาทธรรมเหล่านี้ เป็น
 ธรรมลักษณะเห็นได้ยาก ตรัสรู้ได้ยาก เป็นธรรมที่สงบ
 ประณีต ไม่อยู่ในวิสัยของตรรก (เดาเอาไม่ได้ หรือ
 ใช้ตรรกวิทยาธรรมดาสั่งอย่างทั่ว ๆ กันพิสูจน์ไม่ได้) เป็น
 ธรรมที่สุขุม เป็นธรรมที่บัณฑิตจะพึงรู้ได้ ตถาคตได้
 ตรัสรู้เรื่องนี้อย่างแจ่มแจ้งด้วยตนเอง แล้วประกาศให้
 โลกรู้ ด้วยธรรมเหล่านี้คนทั้งหลายจะพึงกล่าวสรรเสริญ
 เราได้ถูกต้องตามความเป็นจริง”

— ที.ล. ๙/๕๐

จากสูตรนี้ แสดงให้เห็นความสำคัญอย่างยอดเยี่ยม
 ของปฏิจจนุปบาท ก่อนที่เราจะยึดถือปรัชญาอัน
 ใดอันหนึ่งว่าเป็นความจริง เราควรจะได้ศึกษาปรัชญา
 อันนั้นเสียก่อน เพราะอันนี้เป็นปรัชญาที่สมบูรณ์ที่สุด
 เป็นเครื่องป้องกันมิให้เราเล่นไปสู่ความเห็นผิด ซึ่ง
 ศาสตราแต่ละคนแม้จะมีภูมิธรรมสูงเพียงไร รอบรู้เพียง
 ไร เพราะเหตุที่ไม่รู้เรื่องนั้นมาก่อน จึงต้องติดอยู่ในข่าย
 แห่งความเข้าใจผิดเสมอไม่มากนักน้อย ก็คนธรรมดาอย่าง
 เรา ๆ นี้ ซึ่งมีภูมิธรรมและอะไรมากกว่าท่านเหล่านั้น

จะมีเป็นคนหลงผิดในเรื่องของชีวิตยิ่งกว่าท่านเหล่านั้น
หรือ! ข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าท่านได้ศึกษาเรื่องนี้เป็นอย่างดี
แล้ว ลองศึกษาปรัชญาของนักปราชญ์ต่าง ๆ ทั้งในยุค
โบราณและในปัจจุบัน ทั้งของตะวันตกและตะวันออก
แล้วท่านจะเห็นเองว่า ปฏิจักษ์มูปาทเป็นปรัชญาที่สม
บูรณ์ที่สุดเพียงไร ข้อนี้ไม่จำเป็นต้องสงสัยก็ได้ เพราะ
ในพรหมชาลสูตรและในสูตรอื่น ๆ อีกมากมาย ที่กล่าว
ถึงเรื่องนี้ พระองค์ได้ทรงยืนยันว่า :—

“การที่พระองค์ได้ตรัสรู้อนัตตมสัมมาสัมโพธิญาณ
และประกาศคำสอนในท่ามกลางบริษัททั้งหลาย ได้อย่าง
องอาจดุจราชสีห์บรรลือ ไม่หวั่นเกรงผู้ใดว่าจะทักท้วง
หรือกล่าวหาว่าพระองค์พุดผิด พุดไม่จริง ก็เพราะพระ
องค์ได้ตรัสรู้เรื่องอย่างแจ่มแจ้งที่สุดนั่นเอง”

ปฏิจจสมุปบาทเป็นปรัชญาที่ลึกซึ้งที่สุด แต่ก็เข้าใจได้

ปฏิจจสมุปบาท เป็นเรื่องที่มีความหมายลึกซึ้ง
เพียงไร ได้กล่าวมาบ้างแล้วในตอนแรก และจากข้อ
ความที่จะกล่าวต่อไปนี้จะเห็นได้ว่า เรื่องนี้มีความยาก
อยู่ตรงไหน? ในคัมภีร์วินัยมหารวรรค ภาค ๑ หน้า ๘
ได้กล่าวไว้ว่า :—

ในสัปดาหที่ ๕ หลังจากตรัสรู้ พระองค์ประทับ
อยู่ที่โคนต้นไทร อันเป็นสถานที่เลียงแพะ ณ ที่นพระองค์
ได้เกิดความรู้สึกลึกซึ้งขึ้นมาว่า :—

“ธรรมที่เราบรณณ เป็นสภาพที่ลึกซึ้ง เห็นได้
ยาก ตรัสรู้ตามได้ยาก เป็นธรรมสงบ เป็นธรรมประณีต
เดาเอาไม่ได้ เป็นธรรมสุขุม เป็นธรรมที่บัณฑิตจะฟัง
รู้ได้ แต่หมู่สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้รักในความอาลัย ยินดี
ในความอาลัย เพลิดเพลินในความอาลัย เมื่อมีความ
รักความยินดี มีความเพลิดเพลินในความอาลัย ก็
เข้าใจยากถึงเรื่องปฏิจจสมุปบาท ยังเป็นเรื่องนิพพาน

อันเป็นที่สงบระบับดับสังขารทั้งปวง เป็นที่ถ้ายลอนซึ่ง
กิเลสทั้งปวง เป็นที่สนิไปของตัณหา เป็นที่หน้ายราคะ
เป็นที่ดับสนิทของกองทุกข์ ยิ่งเข้าใจยากมาก ถ้าเราจะ
แสดงธรรม คนทั้งหลายก็จะไม่รู้ธรรมของเรา แล้วเรา
ก็จะลำบากเหนื่อยยากไปเปล่า ๆ”

ครั้นแล้วข้อความอันเป็นคาถา คือคำร้อยกรอง ก็
ผุดขึ้นในใจ ซึ่งคาถาเช่นนั้นไม่เคยปรากฏในใจของพระองค์
มาก่อนเลยว่ :—

“ธรรมนี้ เราได้มาด้วยความเหนื่อยยาก อย่าง
ที่จะประกาศในเวลาอัน

ธรรมอันคนทั้งหลายแน่นด้วยราคะและโทสะ จะ
เข้าใจแจ่มแจ้ง เป็นไปไม่ได้

ธรรมที่ไปทวนกระแส เป็นธรรมที่สุขุมลึกซึ้ง
เห็นได้ยาก เป็นธรรมละเอียดยิ่ง คนที่ถุกข้อม
อยู่ด้วยราคะ ถุกห่อหุ้มอยู่ในกองของความมืด
ข้อมเห็นไม่ได้”

เมื่อพระองค์เกิดความรู้สึกเช่นนั้น จิตของพระองค์
ก็ทรงเบนไปในทางที่จะอยู่อย่างสงบคนเดียว ไม่คิด

แสดงธรรมให้แก่ใคร ความทราบถึงท้าวสหัมบดีพรหม
 กลัวโลกจะฉิบหาย จึงได้ลงมาอาราธนาพรณนาให้
 พระองค์ฟังถึงว่า บุคคลในโลกนี้มี ๔ เหล่า เปรียบ
 เหมือนดอกบัว ๔ ประเภท เมื่อพระองค์ได้ทรงมองเห็น
 เช่นนี้แล้ว ก็ทรงอธิษฐานใจว่า จะทรงแสดงธรรม
 ประกาศศาสนาให้แพร่หลาย

จากข้อความเหล่านี้ เราจะมองเห็นได้ว่า เรื่องนี้มีความ
 ยากอยู่ตรงไหน ความจริงคนที่จะเข้าใจเรื่องนี้อย่าง
 แจ่มแจ้ง ในครั้งพุทธกาล เขาไม่ได้เรียนอะไร
 มาก เหมือนคนทุกวันนี้ ฟังธรรมจากพระพุทเจ้า
 ไม่นานเท่าไร ก็สามารถเข้าใจได้อย่างปรุปรึง แต่ขอ
 ให้สังเกตว่า คนที่จะเข้าใจเรื่องนี้ได้ง่ายนั้น ต้องเป็น
 คนมีกิเลสเบาบางสักหน่อย ถ้าหนาแน่นด้วยราคะ
 โทสะแล้ว ก็ยากที่จะเข้าใจเรื่องนี้ เพราะฉะนั้น
 ความยากของเรื่องนี้ จึงอยู่ที่กิเลสของเราเอง แต่จะ
 อย่างไรก็ตาม อันธรรมาตาของคนเรา มิใช่ว่าจะมี
 ความมืดมัวอยู่ด้วยกิเลสตลอดวันตลอดคืน คนทุกคน
 ย่อมมีเวลา มีจังหวะ ที่จิตใจสงบเยือกเย็น ห่างไกล

จากกิเลส ขณะใดที่เรามีความสงบ ขณะนั้นย่อมเป็นโอกาสอันดีที่จะใคร่ครวญถึงเรื่องนี้ แล้วจะเข้าใจง่ายเมื่อเกิดความเข้าใจเสียครึ่งหนึ่งแล้ว โดยปกติจะไม่ล้มความเข้าใจนั้นเลย แม้ว่าจะอยู่ในความวุ่นวายของกิเลสเพียงไรก็ตาม เพราะฉะนั้น เรื่องนี้จึงอยู่ในวิสัยที่คนธรรมดาสามัญจะศึกษาได้ ถ้ามีความสนใจอย่างเพียงพอ

อนึ่ง บางคนที่เคยศึกษาเรื่องนี้มีมาก และรู้สึกว่ ตัวเองมีความเข้าใจดี อาจเกิดความประมาท ไม่คิดค้นต่อไป เพราะเข้าใจว่า ความจริงมีเพียงเท่าที่รู้นั้น ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้น ก็นับว่าเป็นคนที่น่าสงสารเป็นคนประมาท เรื่องอย่างนี้เคยเกิดกับพระอานนท์มาแล้ว ings ที่ท่านเป็นถึงพระโสดาบัน ดังมีเรื่องเล่าไว้ในมหานิทานสูตรว่า :—

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทับอยู่ในแคว้นกुरु ณ นิคมของชาวกुरु ชื่อว่ากัมมาศธรรม ครั้นนั้นพระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ

ที่ประทับถวายอภิवाทบังคมแล้ว ก็นั่งอยู่ ณ ที่สมควร
ข้างหนึ่ง เมื่อได้นั่งเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ทูลพระองค์
ว่า:—

“อัครราชย์ พระเจ้าข้า! ประหลาด พระเจ้าข้า!
ปฏิจจสมุปบาท^๕ เป็นธรรม^๖ที่ลึกซึ้งอย่างยิ่ง มีความ
หมายลึกซึ้งอย่างยิ่ง แต่ถึงกระนั้น ก็ปรากฏแก่
ข้าพระองค์ เป็นเหมือนธรรมง่าย ๆ”

พระพุทธองค์ได้ทรงเตือนถึง ๒ ครั้ง ว่า:—

“อย่าได้กล่าวอย่างนี้ อานนท์! อย่าได้กล่าว
อย่างนี้ อานนท์! โดยธรรมดา ปฏิจจสมุปบาท^๕
เป็นธรรม^๖ที่ลึกซึ้ง มีความหมายลึกซึ้ง

เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งธรรม^๖นี้แหละ
อานนท์ หมู่สัตว์ทั้งหลายจึงได้มีความยุ่งยากเกิดขึ้น
เหมือนกลุ่มด้ายที่ยุ่งขอดกันเป็นปม เหมือนหญ้าปล้อง
หญ้ามุงกระต่าย ที่พันกันยุ่งเหยิง และจะไม่ล่วงพ้น
ซึ่งอบาย ทุกคติ วินิบาต และสังสารวัฏ”

ความหมายเหล่านี้ ขอให้พิจารณาดูให้ดี จะเกิดความซาบซึ้งในธรรมนัยนี้ ข้อความในวรรคท้ายเคยกล่าวถึงและอธิบายมาแล้วในหน้า ๑๖ เป็นข้อความที่ติดต่อกันโดยลำดับ ดังที่แปลมานี้

ความจริง เรื่องปฏิจจนุปบาทเป็นธรรมมีความหมายลุ่มลึกไปโดยลำดับ เหมือนมหาสมุทรซึ่งริมฝั่งต้น แล้วก็ค่อยลึกออกไปทุกที บุคคลที่มีความเข้าใจเรื่องนี้เพียงผิวเผิน เมื่อมีคุณธรรมสูงขึ้น ก็เข้าใจลึกซึ้งขึ้น พระโสดาบันกับพระอริยบุคคลชั้นสูงขึ้นไปย่อมมีความเข้าใจในเรื่องนี้ไม่เท่ากัน พระอานนท์เข้าใจว่า ท่านรู้เรื่องนี่ถึงที่สุดแล้ว จึงได้ทูลเช่นนั้น แต่พระพุทธองค์ทรงทราบว่าพระอานนท์มีความเข้าใจแค่นี้ จึงได้ทรงเตือนเช่นนั้น เรื่องนี้เป็นตัวอย่างอันดีมาก มิให้เราเกิดความประมาท หรือเข้าใจตัวเองผิดไปว่า เราเข้าใจเรื่องนี่ดีแล้ว ไม่ต้องคิดค้นศึกษาต่อไปอีก และน่าจะเป็นเครื่องสกิดใจไว้บ้างว่า “ตัวหนังสือในคัมภีร์ย่อมไม่สามารถบรรยายความหมายไว้ได้หมด ความหมายระหว่างบรรทัดซึ่งไม่มีตัวหนังสือบอก

ไว้อย่างชัดเจน. ย่อมมีมากกว่าที่ตัวหนังสือบอกไว้
ฉะนั้น เราไม่ควรจะรีบคัดค้านใคร ที่เขากล่าวอะไร
นอกเหนือไปจากคัมภีร์กล่าวไว้”

จะเรียนโดยวิธีไหน จึงจะเข้าใจง่าย ?

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ความมุ่งหมายในการเรียน
เรื่องนี้ ก็เพื่อให้เข้าใจว่า ชีวิตเกิดขึ้นมาอย่างไร ?
ตายแล้วจะเกิดอีกหรือไม่ ? ถ้าไม่เกิด ไม่เกิด
เพราะเหตุใด ? ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มีความจริง
แค่ไหน ? นรกสวรรค์มีจริงหรือไม่ ? พระเจ้ามีจริง
หรือไม่ ? ความทุกข์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันจะพึง
แก้ไขอย่างไร ? และทำอย่างไรจึงจะเอาชนะทุกข์ได้
อย่างเด็ดขาด ?

อนึ่งจากการศึกษาเรื่องนี้ จะสามารถทำให้เข้าใจ
ถึงความผิดพลาดหรือความบกพร่องของปรัชญาต่าง ๆ
ได้ง่าย เพราะเรื่องนี้เป็นปรัชญาที่สมบูรณ์ที่สุด เป็น
ปรัชญาของพระพุทธองค์ที่ใช้เป็นหลักในการประกาศ
คำสอนทั้งหมด ตลอดเวลา ๔๕ พรรษาแห่งพระชนม์ชีพ

ของพระองค์ เรื่องอริยสัจสี่ ซึ่งเป็นการเทศนาครั้งแรก
 ที่พระองค์ทรงประกาศแก่พระปัญจวัคคีย์นั้น ความจริง
 เป็นเพียงเรื่องที่พระองค์ตัดแปลงและจัดหัวข้อใหม่ ไป
 จากเรื่องปฏิจจสมุปบาท เพื่อให้เหมาะแก่อรรถาธิบายของ
 พระปัญจวัคคีย์เท่านั้น โดยที่สุด แม้เรื่องอบายมุข หรือ
 เรื่องคิปปิบัติ คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฆราวาส หรือ
 เรื่องอะไรก็ตาม ที่พระองค์ตรัสสอน ล้วนแต่เป็นเรื่อง
 ปฏิจจสมุปบาททั้งสิ้น เป็นแต่พระองค์ตัดแปลงใหม่
 เพื่อให้เหมาะแก่อรรถาธิบายของคนฟังในที่นั้น ๆ เพราะ
 ฉะนั้น เรื่องนี้จึงมีความหมายลึกซึ้งที่สุด เข้าใจยากมาก
 แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เรื่องนี้คนธรรมดาสามัญสามารถ
 เข้าใจได้ ถ้ามีความสนใจอย่างเพียงพอ ดังที่ได้กล่าว
 มาแล้ว ปัญหาที่มีอยู่แต่เพียงว่า จะศึกษาโดยวิธีไหน
 จึงจะเข้าใจง่าย

หนังสือที่อธิบายถึงเรื่องนี้ ส่วนมากเป็นการ
 อธิบายตามแนวของพระอรรถกถาจารย์ ซึ่งเริ่มต้น
 อธิบายจากอวิชชามาโดยลำดับ และเรื่องวิญญาน แทน
 ที่จะอธิบายไปจากตัวอย่างในชีวิตประจำวันให้เห็นง่าย ๆ

ก่อน ท่านกลับไปอธิบายถึงเรื่องปฏิสนธิก่อน ซึ่งคน
ที่สี่ยังไม่พอ จะเข้าใจไม่ได้เลย ดังนั้นเป็นต้น แต่วิธีที่
ข้าพเจ้าจะอธิบายในหนังสือเล่มนี้ ใช้แนวพุทธพจน์โดย
ตรง เพราะรู้สึกว่าย่อยกว่า และมีหลักฐานดีด้วย

วิธีของพระพุทธเจ้า ก็คือการหยิบเอาข้อเท็จจริง
ที่รู้ ๆ กันมาอธิบายก่อน แต่ขอให้เข้าใจว่า เรื่องนี้ไม่มีวิธี
อธิบายหลายแบบ แม้แต่ในคัมภีร์เอง พระองค์ก็ทรง
แสดงไว้หลายอย่าง ทั้งนี้แล้วแต่อุปนิสัยของคนฟังมี
อย่างไร ก็ทรงอธิบายให้เหมาะสมแก่อุปนิสัยของเขา
อย่างนั้น และวิธีที่ข้าพเจ้าจะใช้ในหนังสือเล่มนี้ ก็ดัด
แปลงใหม่อีก เพื่อให้เหมาะกับพจนานุกรมการศึกษาของคนใน
ปัจจุบัน ดัดแปลงแต่วิธีการอธิบายเท่านั้น ส่วนหลัก
วิชาและความหมาย คงเป็นไปตามหลักพุทธภาษิตทุก
ประการ ซึ่งผู้อ่านที่เป็นนักค้นคว้าจะค้นหาที่มาได้ทุก
แห่ง จากพระไตรปิฎกและหนังสือทุกเล่มที่อ้างไว้

ควรศึกษาเรื่องวิญญานก่อน

ในคัมภีร์ธรรมบท พระองค์ตรัสไว้ว่า:—

“มโน คือ วิญญาน เป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย
ประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายสำเร็จมา
แต่มโน”

จากคำถาบัน แสดงว่ามโน คือ วิญญานเป็นราก
ฐานของสิ่งทั้งหลาย การที่เราจะเรียนอะไร หรือทำ
อะไรก็ตาม เมื่อเรียนจากรากฐาน หรือวางรากฐานก่อน
ย่อมเข้าใจง่าย ทำได้ง่าย ข้อนั้นสมกับในคัมภีร์วิสุทธิ
มรรค ปัญญานิกเทศ หน้า ๒๒ กล่าวไว้ว่า “ถ้าเข้าใจ
เรื่องวิญญานดี เรื่องอื่นนอกจากนี้ ก็เป็นอันเข้าใจได้
โดยง่าย”

คำว่า เรื่องอื่น ในที่นี้ท่านหมายถึง นามธรรม
ที่เป็นส่วนประกอบของวิญญาน คือ เวทนา สัญญา
และ สังขาร ในการอธิบายถึงเรื่องขั้นที่ ๕ ท่านอธิบาย
เรื่องรูปก่อนแล้ว จึงมาอธิบายเรื่องวิญญาน แล้วอธิบาย
เรื่องเวทนา สัญญา และสังขาร แต่สำหรับในเรื่อง

ปฏิจจสมุปบาทนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่า ควรจะอธิบายเรื่อง
 วิญญาณไปพร้อม ๆ กับรูป จะเข้าใจง่าย เพราะรูปคือ
 ร่างกาย กับเรื่องวิญญาณเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดที่สุด
 เราจะเข้าใจเรื่องวิญญาณได้ง่ายจากปรากฏการณ์ ของ
 วิญญาณทางกาย และอีกประการหนึ่ง เรื่องร่างกาย
 ส่วนมากเราเข้าใจกันดีจากเรื่องชีววิทยา ฉะนั้นจึงไม่
 จำเป็นต้องอธิบายเรื่องรูปก่อน ดังที่พระพุทฺธโฆษาจารย์
 เขียนไว้ในวิสุทธิมรรค

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอทำความเข้าใจกับนักศึกษาที่เคย
 เรียนเรื่องนี้นมบ้างแล้ว จากหนังสือบางเล่ม หรือจาก
 อาจารย์บางคน ถ้าพบอะไรแปลกไปจากที่เคยเรียนมา
 ก็ขอให้อ่านต่อไป จะผิดถูกอย่างไร ขอให้อ่านให้ตลอด
 เรื่องนี้ข้าพเจ้าเขียนขึ้นจากความชำนาญ ที่ค้นคว้ามาเป็น
 เวลานานไม่น้อยกว่าสิบปี และจากความชำนาญที่เคย
 สอนมาแล้วหลายปี

ผู้อ่านบางคนไม่ควรต้องกังวลใจว่า เหตุไฉน
 ข้าพเจ้าจึงไม่อธิบายไปตามลำดับหัวข้อ คือเริ่มอธิบาย
 จากวิชาไปก่อน เหมือนกับที่พระพุทฺธธองค์ทรงอธิบาย

หรือเหมือนกับที่พระพุทธรักษาจารย์อธิบายไว้ในวิสุทธิ
 มรรค ข้าพเจ้าได้ให้เหตุผลมาบ้างแล้ว แต่ใครจะขอ
 เต็มอีกสักเล็กน้อยว่า การอธิบายแบบนี้ เหมาะสำหรับ
 ผู้ที่เข้าใจเรื่องอย่างพอสมควรแล้ว หัวข้อต่าง ๆ ตาม
 ที่เรียงไว้นี้ เป็นสูตรสำเร็จเหมือนสูตรคุณสำหรับคน
 ที่รู้แล้ว จะเน้นจึงเป็นของยากมาก สำหรับคนที่เริ่มเรียน
 ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงไม่อธิบายไปตามลำดับหัวข้อ และ
 อีกประการหนึ่ง เมื่อศึกษาไปตามวิธีของในหนังสือ
 เล่มนี้ไปทุก ๆ บทจนเข้าใจดีแล้ว ในที่สุดก็จะเกิดความ
 เข้าใจซึ่ง และจำได้โดยง่ายตามสูตรนั้น ส่วนสำหรับ
 ข้อความบางตอนที่อ่านไม่เข้าใจ ก็ขอให้ผ่านเลยไปก่อน
 อ่าน ๆ ไปก็จะเข้าใจได้เอง

บทที่ ๒

ธรรมชาติกับพระเจ้า

ธรรมชาติคืออะไร ?

เมื่อเราเอาเมล็ดผลไม้ทิ้งไม่ตายเพาะลงไปในดิน แล้วจัดการรดน้ำ และดินฟ้าอากาศก็เหมาะสมแก่มันด้วย ในไม่ช้าเราจะพบว่า เมล็ดนั้นค่อย ๆ ออกรากเพื่อไป ดูอาหารมาเลี้ยง แล้วลำต้นก็ค่อย ๆ เกิดขึ้น ต่อมาก็ออกกิ่งและใบโดยลำดับ จนกระทั่ง เป็นต้นไม้ที่ สมบูรณ์ มีดอกและผล น่าประหลาดใจว่า อำนาจ อะไรหนอ! ที่ทำให้ต้นไม้เกิดมาเป็นเช่นนั้น แม้ว่า เรา จะเอาเมล็ดผลไม้ต่างชนิดกัน มาปลูกในที่ดินฟ้าอากาศ เหมือนกัน แต่ต้นไม้เหล่านั้นก็คงเกิดขึ้นและเป็นไป ตามพันธุ์ของตน ไม่เกิดเป็นต้นไม้ชนิดเดียวกัน ทำให้ เราต้องคิดว่า อำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงและการ เจริญเติบโตของต้นไม้ คงต้องอยู่ในเมล็ดของมัน

แน่นอน เพราะดินฟ้าอากาศไม่สามารถจะเปลี่ยนพันธุ์ของมันได้ ความจริงก็เป็นเช่นนั้น แต่อำนาจที่มันเป็นสิ่งลึกลับเหลือเกิน เพราะมองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ อำนาจนั้นเรามักจะเรียกกันว่า ธรรมชาติ และถือกันว่าธรรมชาติเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งในโลก และสรรพสิ่งในโลก แผ่นดิน ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร แร่ธาตุต่าง ๆ คนและสัตว์ สิ่งเหล่านี้เราเรียกกันว่าเป็นของธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นผู้สร้างขึ้น ส่วน โต๊ะ เก้าอี้ รถยนต์ รถไฟ เครื่องบิน วิทยุ หรือเคมีภัณฑ์ใด ๆ ก็ตาม ที่มนุษย์สร้างขึ้น แม้จะคล้ายคลึงกับของธรรมชาติเพียงไร ก็ไม่เรียกว่าเป็นของธรรมชาติ เพราะฉะนั้นคำว่า ธรรมชาติ จึงบ่งไปถึงอำนาจชนิดหนึ่งที่เป็นผู้สร้างโลก และสรรพสิ่งในโลก

ที่จริงคำว่า ธรรมชาติ เป็นคำที่บัญญัติขึ้นในภาษาไทย โดยให้เป็นคำแปลของคำว่า Nature เพราะฉะนั้นเพื่อที่จะให้รู้ว่า คำนี้ แต่เดิมของเขามีความหมายแค่ไหน จึงควรต้องไปค้นดูความหมายในภาษาอังกฤษ

ในหนังสือ A Learner's Dictionary ได้ให้คำแปลของคำนี้ไว้ดีมาก เขาแปลไว้ว่า:—

ธรรมชาติ คือ กำลังงานทุกอย่าง ที่ก่อให้เกิดโลกและสรรพสิ่งในโลก และรักษาทุกสิ่งไว้ในระเบียบของมันอย่างเหมาะสม

Nature:— All the forces that produced the world and everything in it and which keep all things in their proper order

โดยนัยนี้จะเห็นว่า คำว่า ธรรมชาติผู้สร้างสรรค์เขาหมายถึง กำลังงานต่าง ๆ เช่น แสง ก็เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ต้นไม้เกิดขึ้น เพราะต้นไม้ต้องอาศัยแสงช่วยในการปรุงอาหารของมัน ความร้อน ก็เป็นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้ชีวิตเกิดขึ้นมาในโลกนี้ ไม่ว่าพืชหรือสัตว์ หรือคนต้องอาศัยความร้อนทั้งสิ้น โดยเฉพาะความร้อนจากแสงอาทิตย์ได้ช่วยชีวิตบนพื้นโลกนี้อยู่ทุกขณะ การเปลี่ยนแปลงของวัตถุต่าง ๆ ต้องอาศัยความร้อนเป็นตัวการสำคัญยิ่ง เข้าใจกันว่า ความร้อนขนาดที่มีอยู่ในดวงอาทิตย์ หรือขนาดเดียวกับความร้อนที่เกิดจากการ

ระเบิดของปรมาณู จะสามารถทำให้วัตถุทุกอย่างหนึ่ง กลายมาเป็นอีกอย่างหนึ่งได้ หรือทำให้วัตถุกลายเป็น พลังงานได้ ไฟฟ้าและกำลังงานอื่น ๆ สามารถพิสูจน์ ได้ทางวิทยาศาสตร์ว่า เป็นปัจจัยสำคัญในการเกิดและ การเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ ฉะนั้น คำว่า ธรรมชาติ ตามความหมายนั้น จึงบ่งไปถึงกำลังงานทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกนี้ หรือบางคนอาจบอกว่า ธรรมชาติ ก็คือ ธาตุ หิน ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือ ธรรมชาติ ก็คือสสารและพลังงานทุกอย่าง แต่อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้มีปัญหาที่นึกคิอย่างยิ่งอยู่ ประการหนึ่ง คือ โครงสร้างของวัตถุธาตุ และระเบียบ แห่งการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของสสาร พลังงาน ซึ่งเรียกว่าหลักธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาตินั้น เกิดจาก อะไรแน่? พลังงานต่าง ๆ สสารต่าง ๆ โดยธรรมชาติ ล้วน ๆ เป็นสิ่งที่ไร้เจตนา ไร้ความมุ่งหมาย แต่ชีวิตที่ เกิดขึ้นมีความหมาย ระเบียบของชีวิตมีความหมาย พลังงานต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นตัวการสำคัญในการ สร้างชีวิต เป็นตัวการสำคัญในการสร้างระเบียบ และ ควบคุมระเบียบต่าง ๆ ของสากลจักรวาลแน่หรือ?

พระเจ้าคืออะไร ?

จากปัญหาที่น่าสงสัยดังที่กล่าวมาแล้วในตอนท้ายของบทว่าด้วยธรรมชาตินี้ สำหรับคนที่เคยเชื่อและนับถือในพระผู้เป็นเจ้ามาแล้ว จะตอบได้ทันทีว่า อำนาจที่สร้างโลกและสรรพสิ่งในโลก และรักษาทุกสิ่งทุกอย่างไว้ในระเบียบอย่างเหมาะสมนั้น ก็คือ พระผู้เป็นเจ้านั่นเอง โดยมีเหตุผลว่า ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องมีเหตุ จึงจะเกิดขึ้นได้ ถ้าผลยิ่งใหญ่ เหตุก็ต้องยิ่งใหญ่ ตามหลักที่ว่า กิริยากับปฏิกริยาต้องเท่ากัน ฉะนั้นในเมื่อโลกและสรรพสิ่งในโลก ล้วนแต่เป็นของยิ่งใหญ่และมีมหัศจรรย์มาก นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่า เหตุนั้นก็ต้องยิ่งใหญ่และมีมหัศจรรย์มาก และเหตุที่ว่ามี ก็คือ พระผู้เป็นเจ้านั่นเอง ในคัมภีร์คริสต์ศาสนาได้กล่าวไว้ว่า:—

“พระเจ้าได้ทรงสร้างสรรพสิ่งทั้งปวง และสิ่งทั้งปวงที่เป็นชนเหล่านั้น ไม่มีสักสิ่งเดียวที่เป็นชนนอกจากพระองค์”

“พระเจ้าได้ทรงโปรดสำแดงความนั้นแก่เขาแล้ว ด้วยว่าอาการของพระเจ้าซึ่งเห็นไม่ได้ คือฤทธานุภาพ อันถาวร และสัณณะของพระองค์ก็ปรากฏชัดในสรรพสิ่ง ที่พระองค์ได้ทรงสร้างนั้นตั้งแต่แรกสร้างโลก”

— โรม ๑/๒๐.

“ฟ้าสวรรค์แสดงพระรัศมีของพระเจ้า และท้องฟ้าประกาศพระหัตถ์กิจ”

— บทเพลงสรรเสริญ ๑๙/๑.

ความเชื่อในเรื่องพระผู้เป็นเจ้านั้น ถ้าไม่ตั้งแง่รังเกียจเสียก่อน แต่พยายามที่จะเข้าใจความคิดของผู้ที่เชื่อ จะพบแง่ที่ทำให้เราเชื่ออยู่ไม่น้อยเลย เช่นถ้าเราพิจารณาดูสรรพสิ่งทั้งปวง จะพบว่ามีความยิ่งใหญ่ควบคุม การเกิด การเปลี่ยนแปลง ให้เป็นไปอย่างมีกฎเกณฑ์อยู่เสมอ ฉะนั้น จึงทำให้เกิดความสำนึกว่า อำนาจที่ควบคุมนี้ ต้องเป็นสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งฤทธานุภาพอันใหญ่หลวง และจะต้องมีความรอบรู้สรรพดี ไม่เช่นนั้น คงไม่สามารถควบคุมโลกและสรรพสิ่งในโลก ให้อยู่ในระเบียบนั้น ๆ ได้ จากข้อสังเกตอันนี้และอีกหลาย

อย่าง จึงทำให้คนในโลกมีจำนวนไม่น้อยเชื่อว่า ต้องมีพระผู้เป็นเจ้าแน่ และเรื่องของพระเจ้าตามที่ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ไบเบิลทั้งเก่าและใหม่ เมื่อสรุปแล้วจะได้ความเข้าใจดังต่อไปนี้

“พระเจ้านี้สภาพเป็นวิญญาณ มีอยู่ในที่ทั่วไป เป็นผู้รอบรู้ในสรรพสิ่งทั้งปวง เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง และควบคุมสิ่งทั้งปวง ของธรรมชาติและกฎธรรมชาติทั้งหลาย เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น สิ่งทั้งหลายต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ แต่พระผู้เป็นเจ้าทรงอยู่นอกกฎธรรมชาติ เช่น สิ่งทั้งปวงจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง มีการเกิด แก่ และตาย แต่พระผู้เป็นเจ้าไม่มีการเกิด แก่ และตาย พระองค์ทรงเป็นอยู่อย่างไร ก็เป็นอยู่อย่างนั้นชั่วนิรันดร์ สิ่งทั้งปวงจะต้องมีเหตุ จึงเกิดขึ้นได้ แต่พระผู้เป็นเจ้าไม่จำเป็นต้องมีเหตุ พระองค์เป็นอยู่ด้วยพระองค์เอง สมบูรณ์ด้วยตัวของพระองค์เอง”

คำว่า พระเจ้านี้สภาพเป็นวิญญาณ ความหมายของวิญญาณในที่นี้ เราจะเห็นได้ชัดจากคัมภีร์ซึ่งกล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า :—

“และพระจิตแห่งพระยะโฮวา จะสถิตอยู่กับท่าน
 ผู้นั้น คือ ดวงปัญญา และดวงความเข้าใจ ดวงวินิจัย
 และดวงอำนาจ ดวงความรู้และอำนาจพระ
 ยะโฮวา”

— ยะซายา ๑๑/๒.

ข้อนี้หมายความว่า เมื่อผู้ใดมีความเชื่อและเลื่อม
 ใสในพระผู้เป็นเจ้าอย่างจับจิตจับใจแล้ว พระวิญญาณ
 บริสุทธิ์ของพระองค์จะมาสถิตอยู่กับผู้นั้น เมื่อวิญญาณ
 บริสุทธิ์เข้ามาสถิตแล้ว ก็จะมีปัญญา มีความเข้าใจ มี
 ความวินิจัย มีอำนาจ มีความรอบรู้ และมีความ
 อำนาจในพระยะโฮวาเกิดขึ้น เพราะลักษณะเหล่านี้
 คือ ลักษณะแห่งวิญญาณของพระผู้เป็นเจ้า และความ
 ประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า

ตามความหมายของคริสต์ศาสนา วิญญาณเป็น
 สิ่งที่ไม่มองเห็นได้ แต่ถึงกระนั้น พระวิญญาณพระเจ้า
 ก็ได้แสดงอำนาจออกมาให้เห็นอยู่เสมอเป็นนิจทุกขณะ
 นั่นก็คือ โลกและสรรพสิ่งในโลกบรรดาที่เกิดขึ้นและ
 เติบโตขึ้นและทรงอยู่ได้ก็เพราะอำนาจ

ของพระองค์ ยิ่งกว่านั้น เพื่อที่จะแสดงให้เห็นโลกเห็นว่า พระองค์อยู่เหนือกฎธรรมชาติ และสามารถสร้างมนุษย์ได้ หรือแสดงพระองค์ให้ปรากฏในลักษณะของมนุษย์ได้ จึงได้ส่งพระบุตร คือพระเยซูให้มาปรากฏในโลกมนุษย์ การเกิดของพระองค์แสดงให้เห็นแล้วว่า พระองค์อยู่เหนือกฎธรรมชาติจริง ๆ เพราะพระเยซูเกิดขึ้นมาโดยไม่ต้องอาศัยบิดา และจากอภินิหารต่าง ๆ ของพระเยซู ก็แสดงให้เห็นถึงอภินิหารของพระผู้เป็นเจ้า การที่พระเยซูตายแล้วกลับเป็นขึ้น แล้วเสด็จขึ้นไปสู่สวรรค์ แสดงให้เห็นอภินิหารว่า พระองค์ย่อมสามารถให้ชีวิตที่ไม่ตายแก่มนุษยชาติได้ และจะพาเขาเหล่านั้นขึ้นสวรรค์ได้ ดังข้อความในคัมภีร์กล่าวไว้ว่า:-

“ไม่มีใครได้เห็นพระเจ้าเลย พระบุตรองค์เดียวของพระเจ้า ผู้ทรงสถิตอยู่ในทรงของพระบิดา ท่านองค์หนึ่งได้สำแดงพระองค์แล้ว”

เมื่อพูดถึงวิญญาณ ตามความหมายในคริสต์ศาสนาบางอย่างจะเห็นว่า คล้ายคลึงกับในพุทธศาสนา เช่นในคัมภีร์กล่าวไว้ว่า :—

“เราชีวิตอยู่โดยพระวิญญาณ”

— พระลาเตีย ๔/๒๕.

“วิญญาณนั้นเป็นทิวใหม่ชีวิต”

— โยฮัน ๖/๖๓.

“วิญญาณนั้นประทานชีวิต”

— โกรินโธ ๓/๖.

“กายที่ปราศจากวิญญาณ ตาย”

— ยาโคโบ ๒/๒๖.

วิญญาณที่ว่านี้หมายถึงวิญญาณพระเจ้าที่บันดาลให้ชีวิตทั้งหลายเกิดขึ้น และหมายถึงพระวิญญาณบริสุทธิ์ที่จะเข้ามาสถิตในใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ผู้นั้นมีสติปัญญา มีแสงสว่างเกิดขึ้น รู้จักหาพระทัยของพระเจ้า แต่ในเรื่องนี้ผู้ศึกษาจะต้องทำความเข้าใจให้ดีว่า ความหมายของวิญญาณในคริสต์ศาสนา กับในพุทธศาสนาไม่เหมือนกันทีเดียว เช่น ในพุทธศาสนาถือว่า

ในสิ่งที่มีชีวิตทุกอย่างมีวิญญาณ แต่ในคริสต์ศาสนา
สอนว่า ในต้นไม้และสัตว์ไม่มีวิญญาณ เพราะต้นไม้
และสัตว์แม้จะมีชีวิต สัตว์แม้จะมีประสาทบางอย่าง
เหมือนมนุษย์ เช่น มีหู มีตา มีจมูก มีลิ้น มีกาย
แต่เพราะสัตว์ไม่มีความสามารถจะเข้าใจเหตุผลในสิ่ง
ต่าง ๆ ไม่มีปัญญาที่จะหยั่งรู้ว่า มีพระผู้เป็นเจ้า และรู้
จักยำเกรงในพระผู้เป็นเจ้า ดังข้อความในเยชายาห์ที่อ้าง
มาแล้ว และยิ่งกว่านั้น วิญญาณของพระเจ้าสามารถ
ติดต่อกับวิญญาณของมนุษย์ได้ เช่นวิญญาณบริสุทธิ์
ของพระองค์ ดลใจให้พวกสาวกเขียนคัมภีร์ และเข้ามา
สถิตอยู่ในใจของมนุษย์ทั่วไปได้ อย่างที่คัมภีร์กล่าว
ไว้ว่า :-

“คนใดผูกพันรักกับองค์พระผู้เป็นเจ้า ก็มีใจเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันกับพระองค์ ฝ่ายวิญญาณ.....ท่าน
ทั้งหลายไม่รู้หรือ ร่างกายของท่านเป็นวิหารของ
พระวิญญาณบริสุทธิ์ ซึ่งสถิตอยู่ในท่าน และซึ่งท่าน
ได้รับมาจากพระเจ้า”

“เราจะขอพระบิดา และพระองค์ทรงประทาน
ผู้ช่วยอีกผู้หนึ่งแก่ท่าน เพื่อจะอยู่กับท่านเป็นนิตย์ คือ
พระวิญญาณแห่งความจริง”

โยฮัน ๑๔/ ๑๖, ๑๗.

“เมื่อพระองค์นั้นมาแล้ว พระองค์จะบันดาล
ให้โลกรู้ถึงความผิด ถึงความชอบธรรม และถึง
ความพิพากษา”

โยฮัน ๑๖/ ๘.

“เมื่อพระวิญญาณแห่งความจริงมาแล้ว พระองค์
จะนำท่านไปสู่ความจริงทุกอย่าง”

โยฮัน ๑๖/ ๑๓.

ตามหลักคริสต์ศาสนาสอนว่า พระผู้เป็นเจ้าทรง
เป็นอยู่ใน ๓ พระองค์ คือพระบิดา พระบุตร และ
พระวิญญาณบริสุทธิ์ ทั้ง ๓ องค์นี้เป็นพระเจ้าองค์เดียว
กัน หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า พระผู้เป็นเจ้าปรากฏในสาม
ลักษณะ คือ:—

๑. พระบิดาในฐานะที่ เป็นผู้สร้าง และรักษา
สรรพสิ่งที่ปวงไว้เป็นนิตย์

๒. พระบุตรในฐานะลงมาเกิดเป็นมนุษย์ เพื่อแสดงเกียรติคุณของพระบิดาให้ปรากฏแก่โลก

๓. พระวิญญูณบริสุทธ^๕ ในฐานะเข้ามาติดต่อกับวิญญูณมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์รู้จักผิดชอบ และรู้จักพระเจ้า

ทั้งสามฐานะหรือสามลักษณะนี้ รวมเรียกว่า ตรีเอกานุภาพ (The Trinity) การนับถือ จะต้องนับถือทั้ง ๓ องค์ ดังที่คัมภีร์กล่าวไว้:—

“ให้รับบัพติสมา ในนามแห่งพระบิดา และพระบุตร และพระวิญญูณบริสุทธ^๕”

มัธยาย ๒๘/ ๑๙.

สำหรับพระวิญญูณบริสุทธ^๕ นั้น ย่อมประจักษ์ในใจของผู้ที่เลื่อมใสอยู่เสมอ คอยเตือนให้ผู้นั้นรู้จักผิดชอบ และให้มีคุณธรรมต่าง ๆ ดังที่คัมภีร์กล่าวไว้ว่า:—

“ฝ่ายผลของพระวิญญูณ^๕ นั้นคือ ความรัก ความยินดี สันติสุข ความอดกลั้นไว้นาน ความปราณี

ความยินดี ความสัจซื่อ ความสุภาพ การรู้จักบังคับตนเอง”

พระบาลี ๕/๒๐, ๒๓.

หนึ่งทูตสวรรค์ก็ถือว่าเป็นวิญญาณ (Soul, spirit) และสามารถติดต่อกับมนุษย์ ดังเช่นทูตสวรรค์มาส่งข่าวแก่พระนางมาเรียกว่า พระเจ้าจะลงมาเกิดในท้องของพระนาง และมีทงวิญญาณฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว วิญญาณดีก็เช่นทูตสวรรค์ วิญญาณฝ่ายชั่ว เรียกว่า ซาตาน หรือ มาร ซึ่งเป็นศัตรูของพระผู้เป็นเจ้า ดังในคัมภีร์กล่าวไว้ว่า:—

“ทูตสวรรค์ทั้งปวงนั้นเป็นวิญญาณ สำหรับไว้ปรนนิบัติ ซึ่งได้รับใช้มาปรนนิบัติคนเหล่านั้นที่จะรับความรอดเป็นมรดกมิใช่หรือ?”

เอเฟซาย ๑/ ๑๔.

“คนที่กระทำความป้กมาจากการ ด้วยว่ามารได้กระทำความป้กตั้งแต่เดิมมา พระบุตรของพระเจ้าได้เสด็จมาปรากฏเพราะเหตุนี้ ก็คือ เพื่อจะได้ทรงทำลายกิจการของมารเสีย”

๑ โยฮัน ๓/๓, ๘, ๙.

ข้อความเหล่านี้ ขอให้สังเกตไว้ให้ดี เพราะในเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับวิญญานในทางพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นว่ามี ความหมายผิดกันไกลทีเดียว ทูตสวรรค์และชาตานั้น พอจะเทียบกันได้กับเทวดาปิศาจในทางพุทธศาสนา แต่เทวดาและปิศาจเหล่านี้ ทางพุทธศาสนา ไม่ได้ถือว่าเป็นวิญญาน หากถือว่าเป็นกำเนิดชีวิตชนิดหนึ่งซึ่งเกิดจากกรรมชนิดหนึ่ง รูปร่างของเทวดาและปิศาจเป็นกายทิพย์ ผู้ที่ได้ตาทิพย์จะมองเห็นได้ ส่วนวิญญานนั้น แม้ได้ตาทิพย์อย่างไรก็มองไม่เห็น เรารู้อะไรของวิญญาน ก็เพราะอาศัยการสังเกตพฤติกรรมที่แสดงออกมาจากทางกาย และเรียนรู้ได้ด้วยใจ ทางมนโสมผัสเท่านั้น

เรื่องพระเจ้า ที่จริงเราควรศึกษาให้ละเอียด เพราะเหตุว่า เป็นหลักสำคัญของศาสนาหลายศาสนาในโลกนี้ ศาสนาคริสต์ อิสลาม ฮินดู และอื่น ๆ อีกหลายศาสนา เว้นพระพุทธศาสนาเท่านั้น ต่างเชื่อถือว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างสรรค์สรรพสิ่งทั้งปวง ถ้าจะเอาจำนวนคนในศาสนาต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกับกันดู จะพบว่า คนที่

นับถือว่ามีพระเจ้านั้นมีมากกว่าคนที่ไม่เชื่อ ทั้งนี้ไม่นับ
 คนในยุคปัจจุบันบางพวก ซึ่งมีมากไม่ใช่เล่น ไม่นับถือ
 ศาสนาอะไรจริงจังเลย เป็นพวกวัตถุนิยม เพราะฉะนั้น
 จึงเป็นข้อที่ควรจะสนใจอย่างยิ่งว่าเหตุไรเขาจึงนับถือกัน
 ความจริงเรื่องนี้ควรเขียนเป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่ง โดย
 เฉพาะ กล่าวถึงพระเจ้าในศาสนาต่าง ๆ เพราะเป็นเรื่อง
 ยาวและใหญ่มาก ในหนังสือเล่มนี้ มีความมุ่งหมายจะ
 เปรียบเทียบกับพระเจ้า ในทางคริสต์ศาสนาเท่านั้น
 เพราะเหตุว่าเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมาก และมีอิทธิพล
 มาก และมีอะไรหลายอย่างคล้ายคลึงกับในทางพุทธ
 ศาสนาด้วย

ต้นเหตุแห่งความทุกข์และความตาย ตามหลักคริสต์ศาสนา

ตามหลักคริสต์ศาสนา มีหลักสำคัญอยู่อย่าง
 หนึ่ง คือ การที่มนุษย์เราทุกคนนี้ ได้รับความทุกข์
 ความลำบากตลอดทั้งความตาย ขึ้นเป็นผลมาจากบาป

ของมนุษย์ผู้แรกที่ได้ทำผิดคำสั่งของพระเจ้า ดังที่ใน
คัมภีร์ไบเบิลกล่าวไว้ว่า :-

พระเจ้าได้ทรงรักมนุษย์ และได้ทรงสร้างมนุษย์
ชายหญิงคู่แรกขึ้นตามแบบฉายาของพระองค์ ได้ทรง
สร้างสวนเอเด้นให้เป็นที่อยู่ ส่วนนี้เป็นสวนสวรรค์
และทรงให้อาหารและสติปัญญา มนุษย์ชายหญิงคู่แรก
ที่พระองค์ทรงสร้างมานั้นเป็นผู้บริสุทธิ์ ได้อยู่ในคลอง
จักรวาลของพระองค์ตลอดเวลา ได้ยินสุรเสียงของพระองค์
ได้เห็นสง่าราศรีของพระองค์ และได้เชื้อพั่งในพระองค์
ทุกอย่าง ต่อมาถึงคราวเคราะห์ที่บาปกรรมจะได้เกิดกับ
มนุษย์เป็นครั้งแรก บังเอิญให้คนทั้งสองหลงเชื่อคำ
หลอกลวงของพืษาคานที่แฝงอยู่ในร่างของงู หลอกให้
กินผลแอปเปิ้ลที่ทรงห้ามไว้ เขาได้ผิดคำสั่งพระเจ้า พระ
องค์เป็นผู้เด็ดขาด ออกคำสั่งไล่คนทั้งสองออกจากสวน
นั้นที่ เด่นนั้นมา บาปก็ได้เกิดแก่มนุษย์ ความตาย
ความแก่ และความเจ็บป่วย ความทุกข์ยากต่าง ๆ อัน
เป็นผลของบาปก็ได้เกิดแก่มนุษย์ และบาปคราวนั้น

ก็ได้สืบเนื่องกันเรื่อยมาจนทุกวันนี้ (ส่วนสัตว์และต้นไม้
ในคัมภีร์ ไม่ได้บอกไว้ว่า เพราะเหตุไรสิ่งเหล่านี้จึงต้องม
ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ด้วยเหมือนกัน) ถ้า
หากมนุษย์ไม่มีบาป มนุษย์จะไม่ประสบกับความตาย
และความทุกข์ใด ๆ เลย บาปก็คือ การประพฤติด
คำสั่งของพระเจ้า แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่ามันมนุษย์จะได้
ผิดไปแล้ว พระองค์ก็ยังคงสงสารมาก คิดจะช่วยให้
รอดพ้นจากบาปอยู่เสมอมา จึงได้ส่งพระบุตรลงมาเกิด
เป็นพระเยซู เพื่อถ่ายบาปให้มนุษย์ชาติ ดังที่ในคัมภีร์
กล่าวไว้ว่า:—

“เพราะว่าพระเจ้าทรงรักโลก จนได้ประทาน
พระบุตรองค์เดียวของพระองค์ เพื่อทุกคนที่วางใจใน
พระบุตรนั้น จะมีได้พินาศ แต่จะมีชีวิตอยู่ชั่วนิรันดร์”

โยฮัน ๓/๑๖.

“บิดาเมตตาบุตรของตนมากฉันใด พระเยซู
ทรงเมตตาคนที่ข้าเกรงพระองค์มากฉันนั้น”

เพลงสรรเสริญ ๑๐๓/๑๓.

ความรอดตามหลักคริสต์ศาสนา

ตามหลักคริสต์ศาสนา คนจะรอดพ้นจากบาปไปสู่สวรรค์ได้ อาศัยความเชื่อเป็นหลักสำคัญยิ่ง แม้ว่าจะประพฤติดีอะไรร้ายแรงก็ตาม ถ้าหากยังมีความเชื่อมั่นในพระผู้เป็นเจ้า และสารภาพผิดกับพระองค์เสีย บาปนั้นพระองค์จะทรงยกให้ได้ ดังคัมภีร์กล่าวไว้ว่า:—

“ถ้าท่านทั้งหลายมิได้กลับใจเสียใหม่ จะต้องพินาศ”

ลูกา ๑๓/๓.

การกลับใจหมายถึงหันกลับมาเชื่อและไว้วางใจในพระเยซู และเลิกประพฤตชั่วนั้นเสีย และเคารพต่อพระวิญญาณบริสุทธิ์ที่จะเข้ามาอยู่ในใจของผู้นั้น แต่ถ้าผู้ใดไม่เชื่อ และขอรับเอาพระวิญญาณบริสุทธิ์ จะไม่มีทางรอดเลย ดังคัมภีร์กล่าวไว้ว่า:—

“ผู้ใดจะกล่าวคำขัดขวางต่อบุตรมนุษย์ จะทรงโปรดยกโทษให้ผู้นั้นได้ แต่ถ้าผู้ใดจะกล่าวหมิ่นประมาท

ต่อพระวิญญานบริสุทธิ์ จะทรงโปรดยกโทษให้ผู้นั้น
ไม่ได้”

— ลูกา ๑๒/๑๐, ๑๑.

“จะทรงสนองโทษแก่คนเหล่านั้น ที่ไม่รู้จัก
พระเจ้า และไม่เชื่อฟังในเกียรติคุณของพระเยซูเจ้า
ของเรา คนเหล่านั้นจะรับโทษคือความพินาศนิรันดร์
หันไปจากพระพักตร์พระเจ้า และจากรัศมีเดชของ
พระองค์”

— ๒ เรเชโลนิเก ๑/๘, ๑๐.

“ด้วยว่าช่างท่านทั้งหลายรอดนั้น ก็รอดโดย
พระคุณเพราะความเชื่อ ความรอดนั้นเป็นด้วยการ
ประพาศก็หาไม่ได้”

— เอเฟโซ ๒/๘, ๑๐.

“จะเข้าไปถึงพระองค์ได้ด้วยความไวใจ เพราะ
ความศรัทธาในพระองค์”

— เอเฟโซ ๓/๑๒.

“พระบิดาผู้อยู่ในสวรรค์ จะประทานพระ
วิญญานบริสุทธิ์แก่คนทั้งปวงที่ขอจากพระองค์”

— ลูกา ๑๑/๑๓.

“เราบอกท่านทั้งหลายแล้วว่า จงขอแล้วจะได้
 จงหาแล้วจะพบ จงเคาะแล้วจะเปิดให้แก่นั่น เพราะ
 ว่าทุกคนที่ขอก็คจะได้ ทุกคนที่แสวงหาก็จะพบ และ
 ทุกคนที่เคาะก็จะเปิดให้เขา”

— ลูคา ๑๑/๙, ๑๑.

พระเจ้าทรงทราบการกระทำของ

มนุษย์ทุกขณะ

อนึ่งพระผู้เป็นเจ้าทรงทราบการกระทำของมนุษย์
 ชาติอยู่ทุกขณะ ไม่มีการกระทำอันใด และของใครที่
 พระเจ้าไม่ทรงทราบ ดังคัมภีร์กล่าวว่า:—

“ซึ่งข้าพเจ้านั่งลงหรือลุกขึ้นนั้น พระองค์ทรง
 ทราบหมด และความคิดของข้าพเจ้า พระองค์ทรง
 ทราบแต่ไกล.....ทางประพจน์ของข้าพเจ้านั้น พระองค์
 ทรงทราบสิ้น.....ถ้อยคำที่ล้นของข้าพเจ้า ไม่มีสักคำ
 เดียวที่พระองค์ไม่ทราบ พระองค์ได้ทรงล้อมข้าพเจ้า
 ไว้ทั้งข้างหน้าข้างหลัง ทรงวางพระหัตถ์ของพระองค์ไว้
 บนข้าพเจ้า พระบัญชาเช่นนั้นก็อัสรรยเหลือความรู้

ของข้าพเจ้า และสูงเกินกว่าข้าพเจ้า จะเอื้อมถึงได้
 ข้าพเจ้าจะไปไหนให้พ้นจากวิญญานของพระองค์ จะหนี
 ไปไหนให้พ้นจากพระพักตร์ของพระองค์ ถ้าแม่ข้าพเจ้า
 จะขึ้นไปถึงสวรรค์ พระองค์ก็สถิตอยู่เหนือนั้น”

— บทเพลงสรรเสริญ ๑๓๙/๒, ๘.

พระเจ้าเพราะเหตุที่มีอยู่ในที่ทั่วไปดังคัมภีร์กล่าว
 ไว้ในนี้ จึงทรงทราบการอะไร ๆ ของมนุษย์ทุกอย่าง จะ
 หลอกพระองค์ไม่ได้ ยิ่งกว่านั้น แม้ผมบนศีรษะของ
 เรามืออยู่เท่าไร ก็ทรงทราบด้วย ดังคัมภีร์กล่าวไว้ว่า—

“อย่าหลงเลย จะหลอกพระเจ้าเล่นไม่ได้
 เพราะว่าคนใดหว่านพืชอย่างใดลง ก็จะเก็บเกี่ยวผล
 อย่างนั้น”

— มะลาเตีย ๖/๗.

“ถึงผมของท่านทั้งหลาย ก็ทรงนับไว้แล้ว
 ทุกคน”

— ลูกา ๑๒/๗.

พระเจ้าทรงยุติธรรม

พระเจ้า^๕นั้นทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมอย่างยิ่ง จะทรงให้รางวัลและลงโทษตามสมควรแห่งความดีและความชั่ว^๕นั้น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า “หวานพืชเช่นใด จะเกี่ยวผลเช่นนั้น”^๕ ข้อนี้นตรงกับหลักกรรมในพุทธศาสนา^๕ที่ว่า:—

“ยาทีสํ วปเต พืชํ ตาทีสํ ลภเต ผลํ”

แปลอย่างเดียวกันว่า “หวานพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น”^๕ ซึ่งหมายถึงทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว^๕ทำไว้แค่ไหน ย่อมได้ผลแค่นั้น^๕ หลักข้อนี้ลึกซึ้งมาก ไม่เหมือนกับความหมายในคัมภีร์คริสต์ศาสนาจริง ๆ ตามหลักของคริสต์ศาสนาถือว่า พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ที่จะให้รางวัลและลงโทษ และทรงทำอย่างยุติธรรมด้วย เพราะเหตุที่พระองค์ทรงทราบการกระทำของมนุษย์ทุกอย่างหมด^๕ ทั้งทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด สามารถจะทรงบันดาลให้เป็นอะไร หรือทรงให้อะไรก็ได้^๕ และมีความเมตตาปราณีอย่างสูงสุดด้วย ถ้ามีนายเช่นนี้^๕ ผู้ที่เป็นคน

รับใช้จะเคารพเทอดทูนสูงส่งสักเพียงไร และจะเยือกเย็นเพียงไร มั่นใจในอนาคตเพียงไร เบิกบานใจเพียงไร และทุกครั้งเมื่อเกิดความทุกข์ หรือได้รับความอยุติธรรมจากมนุษย์ด้วยกัน ได้รับความเกลียดชังจากมนุษย์ด้วยกัน พอนึกถึงพระเจ้าก็จะสบายใจทันที เพราะรู้สึกว่าคุณอื่นไม่รู้ แต่พระเจ้ารู้ คนอื่นไม่ยุติธรรม แต่พระเจ้าทรงยุติธรรม คนอื่นจะให้อะไรได้เหมือนพระเจ้า เพราะฉะนั้นขอให้พระเจ้าทรงรักและเมตตาองค์เดียวกันพอแล้ว นี่คือผลแห่งความเชื่อ และได้ผลในทางศีลธรรมอย่างสูงสำหรับคนที่เชื่อจริง ๆ

หลักปฏิบัติทางคริสต์ศาสนา

อนึ่งเมื่อพูดถึงหลักปฏิบัติในทางคริสต์ศาสนา จะพบว่าไม่มีมากหรือต้องฝึกฝนมากเกินไป ต้องขัดข้องในการอาชีพต่าง ๆ เหมือนกับในพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะในคริสต์ศาสนาไม่มีข้อบังคับมากเหมือนในทางพุทธศาสนา และแม้จะประพฤติดีดีอะไรบ้างก็ไม่เป็นไร เพราะหลักของความรอดอยู่ที่ความเชื่อ เมื่ออธิษฐาน

และสารภาพผิดเสีย พระองค์ก็ทรงยกโทษให้ หลัก
ของคริสต์ศาสนาก็มีอยู่ว่า:—

“คนทั้งปวงได้ทำผิดทุกคน”

— โรม ๓/๒๓.

เมื่อสารภาพแล้วพระองค์จะทรงยกโทษให้ ใน
เมื่อผู้นั้นมีความเชื่อและไว้วางใจในพระองค์เป็นเจ้าจริง ๆ
ดังคำอธิษฐานที่พระเยซูสอนไว้ว่า:—

“โอ! พระบิดา! ขอให้พระนามของพระองค์
เป็นที่นับถืออันบริสุทธิ์ ให้แผ่นดินของพระองค์มาตั้งอยู่
ขอทรงโปรดประทานอาหารเลี้ยงข้าพเจ้าทั้งหลาย ทุก ๆ
วัน ขอทรงโปรดยกความผิดของข้าพเจ้าทั้งหลาย ด้วย
ว่า ข้าพเจ้าย่อมยกความผิดของคนทั้งปวงที่ได้ทำผิดต่อ
ข้าพเจ้านั้น และขอย่านำข้าพเจ้าเข้าไปในการทดลอง”

— ลูกา ๑๑/๒.

ขอให้สังเกตคำอธิษฐานนี้ให้ดี เป็นจิตวิทยาใน
การสอนคนอย่างสูงมาก เป็นหลักในการปลุกความ
สำนึก และความเป็นมิตรเป็นอย่างดีเลิศ เพราะในที่
นี้มีข้อแม้ไว้ว่า ผู้ที่อธิษฐานได้ยกความผิดให้กับคนที่ผิด

ต่อเขาแล้ว เพราะฉะนั้น ก็ขอให้พระองค์ทรงยกความ
ผิดให้กับเขาด้วย ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ผู้ที่เชื่อในพระผู้
เป็นเจ้าอย่างสนิท คำอธิษฐานนั้นย่อมมีอิทธิพลจิตใจ
ให้เลิกประพฤติชั่วได้อย่างดีเลิศ และก่อให้เกิดความรัก
ความเอ็นดู ความเมตตาปราณีในระหว่างกันและกัน
และถ้าหากเขาจะได้รับการลำบากใด ๆ เขาก็คิดเสียว่า
นั่นเป็นการทดลองของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งยอมทำให้เขา
อดทนได้เสมอ และโดยปกติคนที่ขยันและฉลาดรอบรู้
ก็ย่อมจะหาอาหารได้หาเงินหาทองหรือแสวงหาอะไร ๆ
ได้ แต่แทนที่เขาจะรู้สึกว่ามันเป็นเพราะความสามารถ
ของตนแท้ ๆ เขากลับรู้สึกว่าเป็นเพราะความสามาร
ของพระผู้เป็นเจ้ามีส่วนช่วยให้เขาประสบผลสำเร็จนั้น ๆ ด้วย ซึ่งเป็นการเพิ่มพูน
ความรัก ความเคารพในพระผู้เป็นเจ้าอย่างสูง แล้วก็จะ
ทำให้รู้สึกว่าการสอนในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทางสัน ซึ่งสอน
เองจะบันดาลให้เขาอยู่ในศีลธรรม และอยู่ในคำสอน
ของพระเจ้าได้ ซึ่งถ้าทำจริง ๆ เราก็ย่อมเห็นแล้วว่า
เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและแก่สังคมเป็นอย่างมาก
เว้นไว้แต่คนที่นับถือแต่ปาก หรือนับถือพอเป็นพิธี

เท่านั้น เพราะฉะนั้น คำสอนในคริสต์ศาสนาทั้งหมด
จึงรวมอยู่ในหลักสำคัญที่สุดอยู่ ๒ ประการ ซึ่งพระเยซู
ได้ตรัสไว้ว่า:—

“พระบัญญัติที่เป็นเอกเป็นใหญ่กว่าบัญญัติทั้งปวง
นั้นคือว่า:—

“ดูก่อนพวกยิสรเอล จงฟังเถิด พระยะโฮวา
พระเจ้าของเรา เป็นพระเจ้าของข้าแต่เรา จงรักพระองค์ผู้
เป็นพระเจ้าด้วยสุดใจสุดจิตของเจ้า ด้วยสุดความคิดและ
ด้วยสุดส้นกำลังของเจ้า”

บัญญัติที่สองนั้นคือ:—

“จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตัวเอง”

— มาระโก ๑๒/๒๙, ๓๒

ข้อความตามที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นความเชื่อ และ
ความเข้าใจของคริสต์ศาสนิกชนทั่วไป ถ้าพิจารณาด้วย
ใจที่เป็นกลาง พยายามที่จะเข้าไปให้ถึงความเข้าใจของ
เขา จะแลเห็นว่า ประโยชน์ของการเชื่อนั้นมีอยู่มาก
ทีเดียว ไม่ว่านักศาสนิกชนมีความหมายในทางมนุษยธรรมเป็น
อย่างสูง เพราะนั่นเป็นอำนาจบันดาลใจสูงมาก ให้สาวก

ทั้งหลายกลัวหาญไม่กลัวต่อความตาย ในการที่จะประกาศเกียรติคุณของพระคริสต์ และประกอบกรณียกิจต่าง ๆ เพื่อมนุษยธรรม ทำให้เขาเหล่านั้นมั่นใจในอนาคตยิ่งกว่าการมีเงินทองและอำนาจอย่างเหลือล้นหลายเท่า ขอให้เราดูปรัชญาสถานในทางคริสต์ศาสนา เช่น นครวัดกัน สถานสาธารณกุศลหรือสถาบันต่าง ๆ ในทางคริสต์ศาสนา องค์การคริสต์ศาสนาต่าง ๆ มีแพร่หลายไปทั่วโลก มีอิทธิพลครอบงำชีวิตของคนในโลกไม่น้อยกว่า ๑ ใน ๓ สำหรับในสมัยก่อน ๆ มาในสมัยปัจจุบัน วิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมาก และเกิดลัทธิการเมืองซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาน้อย่างชัดเจน ความเชื่อในศาสนานี้จึงลดลงไปมาก โดยเฉพาะในประเทศคอมมิวนิสต์ ไม่เช่นนั้นอิทธิพลของศาสนานี้ยังจะแพร่หลายต่อไปอีก

ข้อที่น่าสังเกตในทางคริสต์ศาสนา

อนึ่ง เราควรจะต้องข้อสังเกตไว้ด้วยว่า พระเยซูพระองค์ทรงสมภพขึ้นมาในท่ามกลางของชนชาติที่บ้านเมืองของตน กำลังตกเป็นอาณานิคมของจักรพรรดินิยม

โรมัน และในท่ามกลางของเผ่าชนที่นับถือในพระผู้เป็น
เจ้าอยู่แล้ว และมีคัมภีร์เก่าซึ่งได้บันทึกคำพยากรณ์และ
คำสอนของพระเจ้าไว้มากมาย ตลอดพระชนม์ชีพ พระ
เยซูได้ทรงกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้สมกับคำพยากรณ์ที่กล่าว
ถึง เช่น ครึ่งหนึ่ง พระเยซูเคยทรงล้างเท้าให้กับสาวก
ทั้งสิบสองคน^๕ จะคัดค้านอย่างไรก็ไม่ยอม แล้วได้ทรง
อ้างคำในคัมภีร์เก่าว่า :—

“ผู้รับอาหารกับเรา ได้ยกส้นเท้าต่อเรา”

— โยฮัน ๑๓/๑๔.

ข้อที่น่าสงสัยและคำตอบที่น่าฟัง

ในทางคริสต์ศาสนา

ความเชื่อต่อพระเจ้าดังที่กล่าวมานี้ บางคนอาจ
ตั้งข้อคัดค้านได้มากมาย เช่น มนุษย์คู่แรกทำบาป ซึ่ง
เป็นเหตุให้มนุษย์ในภายหลังต้องพลอยรับบาปไปตาม ๆ
กัน ก็เพราะมีสติปัญญาไม่พอ จึงไปหลงคำแนะนำของ
ซาตานในร่างงู ปัญหาที่ว่าสติปัญญานั้นเป็นสิ่งที่พระ
เจ้าทรงให้มา แต่เหตุไฉนจึงไม่ทรงให้ให้พอที่จะไม่หลง

คำแนะนำนั้น ทั้งที่พระองค์ก็เป็นสัพพัญญู ไม่รู้หรือ
 ว่าจะมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นแก่คนทั้งสอง พระเจ้า
 ก็อยู่ในฐานะที่จะให้อะไร ก็ทรงให้ได้ และยิ่งกว่านั้น
 ชาตานเองก็เป็นเพียงทนต์สวรรค์ ซึ่งพระองค์ทรงสร้าง
 ขึ้นมาแท้ ๆ เหตุไฉนจึงปล่อยให้คอยดลใจมนุษยชาติ
 ทำชั่ว เกิดความเดือดร้อนทั่วโลก พระองค์จะทรงทดลอง
 มนุษยชาติไปถึงไหน เหตุไฉนจึงไม่กำจัดเสีย ความ
 เดือดร้อนต่าง ๆ ก็จะยุติไปเอง ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้
 เป็นข้อที่แคลงใจ สำหรับคนที่ยังไม่เชื่อและชอบคิดหา
 เหตุผล ซึ่งพระวิญญูณบริสุทธ์ของพระเจ้ายกได้ดลใจ
 ให้อาจารย์เปาโลสอนไว้ว่า—

“จันทรสูตรทุกสิ่ง”

๑. เศษะโลนิเก ๔/๒๐.

ยิ่งกว่านั้น สิ่งต่าง ๆ บรรดาเกิดในโลก ซึ่งถือว่า
 พระเจ้าทรงสร้างไว้ทั้งนั้น ก็ทำให้สงสัยในความเมตตา
 ของพระเจ้าว่าทรงสร้างไว้ทำไม เช่น เชื้อโรคต่าง ๆ หรือ
 จะถือว่านั้นเป็นการลงโทษมนุษยชาติที่ทำบาป และสงสัย

ในความยุติธรรม เช่น มนุษย์บางคนเกิดมาไม่เท่ากัน
ทั้งที่เขาเหล่านั้น ตามหลักคริสต์ศาสนาถือว่าไม่เคยทำ
บาปมาในชาติก่อนเลย เหล่านั้นเป็นต้น แต่ก็มิข้อแก้
ตัวที่สุดอยู่ข้อหนึ่งในคัมภีร์ ซึ่งอาจารย์เปาโลกล่าว
ไว้ว่า :—

“ใครจะรู้หน้าพระทัยของพระเจ้า เพื่อที่จะสอน
พระองค์ได้”

— ๑ โกรินโท ๒/ ๑๖.

คำพูดอันนี้ใช้ได้กว้างขวางมาก และสามารถจะ
ยับยั้งความสงสัยของคนที่เชื่ออยู่แล้ว ให้หมดสิ้นไปได้
แต่สำหรับคนที่ยังไม่เชื่อ ก็กลับมองเห็นไปว่า นั่นเป็น
แต่เพียงวาทศิลป์ที่คมคายยิ่งอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่จะ
อย่างไรก็ตาม ในหนังสือเล่มนี้ไม่มีความประสงค์จะ
วิจารณ์ ที่นำมาเขียนไว้เพียงเพื่อให้นักศึกษาได้เปรียบ
เทียบกันดูเท่านั้น ใครจะเชื่ออย่างไร ก็สุดแล้วแต่
ความพอใจ

เรื่องพระเจ้าในศาสนาฮินดู

ข้าพเจ้าคิดว่า ควรจะได้นำความเข้าใจเรื่องพระเจ้าของศาสนาฮินดูมาไว้ด้วย จะทำให้ความเข้าใจในเรื่องวิญญานของพุทธศาสนาชัดเจนยิ่งขึ้น และข้าพเจ้าเห็นว่า ลักษณะพระเจ้า ตามที่กล่าวไว้ในหนังสือภควัทคีตา เป็นข้อความที่มีหลักฐานดียิ่ง เพราะหนังสือนี้เป็นปรัชญาที่รับรองกันกันไป และแพร่หลายมากในหมู่ฮินดู เขาถือเป็นหนังสือที่สำคัญที่สุด ในหนังสือกล่าวไว้ว่า:—

“นะละอรชุน ! อาตมาเป็นพืชของสรรพสิ่งสากล จักรวาลที่ปรากฏ เว้นอาตมาเสียแล้ว ย่อมมีไม่ได้”

— ภควัทคีตา ๓๙/๗๙

นี่เป็นคำของพระกฤษณะ ซึ่งถือว่าเป็นพระเจ้าสูงสุดของฮินดู และได้อวตารลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ได้ตรัสกับท้าวอรชุน ซึ่งเป็นนักรบที่มีชื่อเสียงมากในสมัยสงครามภารตะ ซึ่งเกิดก่อนพุทธกาลไม่น้อยกว่าพันปี คำว่า “อาตมา” หมายถึงตัวของพระกฤษณะ และใน

หนังสือปรัชญาโยคะของศาสตราจารย์สวามี ก็ได้แสดง
ลักษณะของพระเจ้าไว้ชัดเจนว่า :—

“ไม่มีสิ่งใดในสากลจักรวาล ซึ่งตั้งอยู่นอกเหนือ
ไปกว่าพระอิศวรหรืออาตมัน คือว่า บรรดาสิ่งทั้งหลาย
ย่อมดำรงอยู่ในพระอิศวรหรืออาตมัน”

— โยคสูตร ๑/๑๐๖

ลักษณะเหล่านี้ คล้ายคลึงกับพระเจ้าในศาสนา
คริสต์ที่สุด ที่ถือว่าสิ่งทั้งปวงที่เบ้นขึ้นแล้วนั้น ไม่มี
สักสิ่งเดียวที่เบ้นขึ้นนอกจากพระองค์ และถือว่าพระ
ยะโฮวามีอยู่ในทุก ๆ สิ่งควบคุมหรือครอบงำทุก ๆ สิ่งไว้
และจะพบข้อความที่คล้ายคลึงกันอีกว่า :—

“ผู้ใดเห็นอาตมาในทุก ๆ สิ่ง เห็นทุก ๆ สิ่งใน
อาตมา อาตมาย่อมไม่หลบผู้นั้น และผู้นั้นย่อมไม่หลบ
อาตมา”

— กาวัคคีตา ๓๐/๔๘

และจะพบข้อความในทำนองเดียวกันกับที่พระเยซู
สอนให้รักเพื่อนบ้านตนเองว่า :—

“อรุณ! ผู้ใดเห็นสุขหรือทุกข์ของทุก ๆ สิ่ง
เสมอด้วยสุขและทุกข์ของตนเอง ผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็น
บรมโศก”

— ภควทกิตตา ๓๒/๔๘

และจะพบข้อความในทำนองที่พระเยซูสอนว่า
พระเจ้าทรงเป็นอยู่นั้นดังนี้ว่า—

“พึงรู้ด้วยว่า สิ่งซึ่งแผ่ทั่วสากลจักรวาลย่อม
ไม่มีความพินาศ ใคร ๆ ไม่อาจทำสิ่งซึ่งไม่เสื่อมสั่น
ให้พินาศได้”

— ภควทกิตตา ๑๗/๑๓

และจะพบข้อความในทำนองว่า พระเจ้าเป็นผู้
บริสุทธิ์และเป็นสัพพัญญูว่า—

“พระอิสวรคอบุรุษพิเศษ ซึ่งไม่ติดข้องอยู่ด้วย
กิเลส กรรม วิบาก และตัณหา

ในอิสวรนั้น พืชแห่งสัพพัญญูมีอยู่เป็นเนือง
นิตย์

พระอิสวรนั้น เป็นอาจารย์แม่ของบุรพาจารย์
ทั้งหลาย เพราะไม่ถูกขัดขวางด้วยกาล”

— โยคสูตร ๑/๔๗, ๔๘, ๕๐๐

ข้อที่แตกต่างระหว่างฮินดูกับคริสต์

ข้อความที่ยกมานั้นเป็นเพียงตัวอย่างน้อย ๆ เพื่อเทียบเคียงให้เห็นความหมายของคำว่า “พระเจ้า” ในศาสนาฮินดูในทางปรัชญา ส่วนในทางนิตยนั้นมีความหมายเกินกว่าที่จะนำมาเขียนในที่นี้ แต่ขอให้เข้าใจว่า ความหมายของพระเจ้าในศาสนาฮินดูนั้น โดยที่แท้ไม่เหมือนกับในทางคริสต์ศาสนา เพราะพระเจ้าในศาสนาฮินดู ไม่ได้ลงมาพิพากษาโทษของมนุษย์ ไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องในการรับรู้การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ แต่มนุษย์ย่อมเป็นไปตามกรรมของตนเอง ในศาสนาฮินดูมีการสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด สอนเรื่องกฎของกรรม และสอนให้ทำลายกิเลสเหมือนในทางพุทธศาสนา และคำว่า “บรสุทฺธ” ในศาสนาฮินดู นั้นลึกซึ้งยิ่งกว่าในคริสต์ศาสนา พระเจ้าในศาสนาคริสต์ยังมีพิโรธ ยังลงโทษมนุษยชาติด้วยการบันดาลให้น้ำท่วม แต่ในพระอิศวรนั้นไม่มีกิเลสเหล่านั้นเลย แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าถือเอาตามเรื่องราวที่กล่าวถึงพระเจ้าในศาสนาฮินดู อวตารลงมาเกิดในยุคต่าง ๆ เช่น เป็นพระกฤษณะ เป็นพระราม

เป็นต้น ดังนั้นแล้วก็ยอมถือว่า พระเจ้ายังมีกิเลสบางอย่างเหมือนมนุษย์ เช่นมีความรู้สึกในกามราคะ มีความโกรธ มีความรัก ดังตัวอย่างที่รู้ ๆ กันอยู่นั้น

พระเจ้าในศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาใหญ่ศาสนาหนึ่งของโลก มีคนนับถือเกือบจะพอกับศาสนาฮินดู และนับถือว่ามีพระเจ้าเหมือนกัน ซึ่งเรียกในภาษาไทยกันว่าพระอัลล่า ท่านนบีมุฮัมมัด เป็นศาสดาผู้ประกาศคำของพระเจ้า พระเจ้าในศาสนา^๕ เป็นพระเจ้าองค์เดียวกับในคริสต์ศาสนา และนับถือว่าโมเซและพระเยซู เป็นศาสดาพยากรณ์ของพระเจ้าเช่นเดียวกับท่านนบีมุฮัมมัด ทูตสวรรค์ที่มาส่งข่าวท่านนบีมุฮัมมัดครั้งแรก เพื่อให้รู้ตัวว่าท่านจะเป็นผู้รับสนองโอษฐ์ของพระเจ้าที่กาแ่งกูเฮียรา ซึ่งห่างจากเมืองมักกะฮ์ หรือเมกกะประมาณ ๒-๓ ไมล์^๖ นั้น ก็เป็นทูตคนเดียวกันกับทูตสวรรค์ที่มาติดต่อกับท่านโมเซและพระเยซู ซึ่งเรียกว่า ยิมโนเอล หรือคาเบรียน ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นต้องนำมาเขียนไว้อีก

บทที่ ๓

วิญญานในพุทธศาสนา

วิธีศึกษา

ได้กล่าวมาแล้วว่า จะศึกษาเรื่องปฏิจจสมุปบาท ให้เข้าใจง่าย จำเป็นจะต้องศึกษาเรื่องวิญญานก่อน เพราะวิญญานเป็นรากฐานของสิ่งทั้งปวง แต่การจะศึกษาเรื่องวิญญานในความหมายของพุทธศาสนาให้เข้าใจดี ในเบื้องต้น จำเป็นต้องศึกษาความหมายของคำว่า “ธรรมชาติ” และเรื่องพระเจ้าก่อน เพราะเรื่องทั้งสองมีลักษณะคล้ายคลึงกับเรื่อง วิญญานในพุทธศาสนา และจากการเข้าใจเรื่องทั้งสองนั้น จะทำให้เข้าใจเรื่องวิญญานในพุทธศาสนาได้ง่ายและลึกซึ้งด้วย ฉะนั้นจึงได้อธิบายไว้ก่อน

เมื่อพูดถึง วิญญาน คนทั่วไปมักนึกเห็นเป็นภาพของภูตผีปิศาจ ที่อาจมาแสดงตัวให้เห็นได้ เช่นพูดกับ

ว่า “วิญญาณของคนตายมาแสดงตัวให้เห็น” บางคนก็พูดว่า “วิญญาณของคนตายมาเดินในบ้าน ได้ยินเสียงผีเท่าเหมือนคนเดิน” บางคนก็ว่า “มาทำเสียงกุกกักได้” หรือ “บางทีมาเข้าฝันได้” ดังนี้เป็นต้น แต่ความเป็นจริง ถ้าผีที่เห็นหรือได้ยินเป็นความจริง นั่นก็ไม่ใช่วิญญาณ แต่เป็นชีวิตอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งจัดอยู่ในจำพวกโอปปาติกะกำเนิด เป็นชีวิตที่เกิดแล้ว กล่าวคือคนนั้นตายแล้วไปเกิดเป็นผี ร่างกายของผีเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการบังดาลของวิญญาณของคนตาย วิญญาณแท้ ๆ เห็นไม่ได้

วิญญาณ ตามความหมายของพุทธศาสนา ไม่ใช่ผี และไม่ว่าโดยวิธีใด ๆ วิญญาณจะมาปรากฏให้เห็นด้วยตาไม่ได้ ตามหลักพุทธศาสนา วิญญาณเป็นพลังงาน หรืออำนาจชนิดหนึ่ง ที่มีอยู่ในชีวิตทั้งปวงพืช สัตว์และคน มีวิญญาณทั้งนั้น ตามหลักพุทธศาสนากล่าวว่า “ชีวิตของคนเราประกอบด้วยธาตุ ๖ คือ ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และวิญญาณ” วิญญาณเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่ง นอกจากธาตุทั้งสี่และอากาศ

ธาตุ วิญญาณเป็นธาตุนามธรรม (โปรดเข้าใจไว้ก่อน
ว่า คำว่า ธาตุในทางพุทธศาสนาหมายถึงพลังงานด้วย จง
สังเกตว่า แม้ความร้อนก็เรียกว่าธาตุ อากาศ คือความว่าง
ก็เรียกว่าธาตุ คำว่า ธาตุ ในทางพุทธศาสนา หมายถึงสิ่ง
ที่มีอยู่โดยธรรมชาติโดยไม่มีใครสร้าง ไม่มีใครเป็นเจ้าของ
ซึ่งจะเป็นวัตถุหรือพลังงาน ก็เรียกว่าธาตุเหมือนกัน)
คำว่า “นามธรรม” หมายความว่า ไม่อาจจะสัมผัสได้
ด้วยประสาททั้งห้า วิญญาณนี้ได้มีอยู่ในทุก ๆ เซลล์
ชีวิตเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ของ
เซลล์ ซึ่งแต่ละอย่างมีความหมาย สิ่งที่ควบคุมระบบ
ของเซลล์ ทำให้กิจการแห่งเซลล์ดำเนินไปอย่างมี
ระเบียบ ทำให้เซลล์ทรงชีวิตอยู่ได้ เจริญเติบโตได้
สิ่งนี้แหละที่ทางพุทธศาสนาเรียกว่าวิญญาณ

เพื่อที่จะให้เข้าใจเรื่องวิญญาณในพุทธศาสนาลึกซึ้ง
ยิ่งขึ้น ขอให้เรามาศึกษาเรื่องนี้จากข้อเท็จจริงกัน
ดีกว่า:—

เมื่อเรามองดูชีวิตของเรา ของคนอื่น ๆ ตลอดทาง
ของสัตว์และพืชทั้งหลาย เราจะพบข้อเท็จจริงอันหนึ่ง

ว่า ส่วนต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นองค์ภาพของชีวิตนั้น ๆ ต่างก็เกิดมาอย่างมีความมุ่งหมายทั้งสิ้น ผมเกิดมาทำไม? ขนเกิดมาทำไม? เล็บเกิดมาทำไม? ฟันหนัง เนื้อ กระดูก เกิดมาทำไม? นักสรีรวิทยาสามารถให้คำตอบได้อย่างชัดเจนที่สุด ซึ่งสรุปแล้วแต่ละอย่างเกิดมาเมื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งสิ้น ไม่ใช่เฉพาะแต่ชีวิตของคนเท่านั้น ส่วนต่าง ๆ ของสัตว์และพืชที่เกิดขึ้นมา ต่างก็มีความมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่สุด แม้ส่วนประกอบภายในเซลล์ ก็เกิดมาอย่างมีความมุ่งหมายทั้งนั้น เราจึงสรุปข้อเท็จจริงอันนี้ได้ว่า ชีวิตเกิดขึ้นมาอย่างมีความมุ่งหมาย

เมื่อ ชีวิต เกิดขึ้นมาอย่างมีความมุ่งหมายเช่นนั้น เราก็สามารถจะหยั่งรู้ได้ว่า อำนาจที่สร้างสรรค์ชีวิตขึ้นมา นั้น ต้องเป็นอำนาจที่มีเจตจำนง และต้องเป็นอำนาจที่มีความเป็นระเบียบอย่างยิ่ง เพราะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ที่เกิดขึ้นรวมเป็นชีวิตใดชีวิตหนึ่งนั้น มีความเป็นระเบียบ มีกฎเกณฑ์ควบคุมอยู่อย่างเป็นระเบียบ ยิ่งกว่านั้น เพราะเหตุที่ชีวิตเช่นอย่างของมนุษย์

มีความประณีตที่สุด ชับช้อนที่สุด เราก็หยั่งรู้ได้ว่า
อำนาจผู้สร้างสรรค์ชีวิตนั้น ต้องมีความประณีตและ
จับช้อนที่สุด เหมือนหนึ่งนายช่างผู้มีความประณีตและ
จับช้อน จึงสามารถสร้างบ้านเรือน หรือเครื่องจักร
ต่าง ๆ ได้ประณีตและจับช้อนฉนั้น

อนึ่ง เพราะเหตุที่ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุก
ขณะ แม้กระนั้นการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ก็เป็นการ
เปลี่ยนแปลงเพื่อรักษาแบบของชีวิตไว้ และรักษาไว้
ได้อย่างมั่นคงมาก เช่นร่างกายของคนเรา มีการ
เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย
จมองดูลงไปให้ถึงถึงการเปลี่ยนแปลงภายในระบบของ
เซลล์จะพบว่า อำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงนั้น
ช่างแข็งแกร่งเสียจริง ๆ มันพยายามรักษาแบบของชีวิต
ในลักษณะนั้น ๆ ไว้ได้อย่างมั่นคงมากที่สุด เช่นคน
แม้รูปร่างจะเปลี่ยนแปลงไปจนจำไม่ได้ แต่รูปลักษณะ
แห่งความเป็นคนจะต้องคงเดิมอยู่เสมอ ไม่กลายเป็น
สัตว์หรืออย่างอื่นไปได้ ดังนั้น เราจึงหยั่งรู้ได้ว่า อำนาจ

๑. ๒. ๔. ๕.
ทศวรรษชีวิตนี้

๑. ๒. ๔. ๕.
ต้องเป็นอำนาจที่แข็งแกร่งมาก

๑. ๒. ๔. ๕.
ที่สุด

ข้อเท็จจริงของชีวิตมีอยู่เช่นนี้ จากข้อเท็จจริงเหล่านี้ ทำให้หยั่งรู้ได้ว่า อำนาจที่สร้างสรรค์ชีวิตนั้นมีอยู่ ใครจะปฏิเสธว่าอำนาจนั้นไม่มีไม่ได้เป็นอันขาด และยืนยันได้ด้วยว่า อำนาจนั้นต้องเป็นนามธรรม เพราะเรามองไม่เห็น หรือสัมผัสไม่ได้เลย บางคนเรียกอำนาจนั้นว่า ธรรมชาติ บางคนเรียกว่า พระผู้เป็นเจ้า แต่ในทางพุทธศาสนาเรียกอำนาจนั้นว่า วิญญาณ ต่อแต่นี้เราจะได้อธิบายว่า ความหมายของวิญญาณในพุทธศาสนาถูกต้องตามนี้จริงหรือไม่ ?

คนเราเกิดใหม่ ๆ เป็นจุดเล็กนิดเดียว มองดูด้วยตาเปล่าเกือบไม่เห็น จุดเล็กๆ นี้ ทางแพทย์เรียกว่า zygote หรือ fertilized egg คือไข่ที่ผสมเชื้อผู้ชายแล้ว และพร้อมแล้วที่จะเจริญเติบโตเป็นคนต่อไป ส่วนทางพุทธศาสนาเรียกว่า “กลลະ” กลลະเป็นสิ่งที่มีชีวิต เจริญเติบโตจากอาหารที่ซึมเข้าไป อาหารก็คือโลหิตของแม่อย่างเดียวกับต้นไม้ ซึ่งเกิดจากเมล็ดและเจริญเติบโต

จากอาหารที่รากดูดเข้าไปเลี้ยง บัญหามีอยู่ว่า ทาง
พุทธศาสนายอมรับหรือไม่ว่า ภายในกลดนั้น ได้มี
วิญญาน มาปฏิสนธิแล้ว ? บัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญ
ที่สุด ถ้าเข้าใจปัญหานี้แจ่มแจ้ง ก็จะเข้าใจความหมาย
แห่งวิญญานตามหลักพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้ง และ
ถูกต้องตามความเป็นจริง ทั้งเรื่องลึกลับต่าง ๆ ที่เกี่ยว
กับวิญญาน ก็จะเข้าใจได้ตลอด

วิญญานแรกปฏิสนธิ

ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ซึ่งยังเป็นกลดอยู่นั้น
วิญญานได้มาปฏิสนธิแล้วหรือยัง ? ต่อปัญหานี้ พระ
พุทธองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ไว้ว่า :—

อานนท์ เราได้กล่าวแล้วว่า :—

“วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป” ข้อนี้อะ
พึงทราบได้อย่างไร ?

อานนท์ ! ก็ถ้าวิญญานจักไม่ก้าวลงในท้องของ
แม่ นามรูปจะพึงตั้งขึ้นในท้องของแม่ได้แลหรือ ?

(ถ้าไม่มีวิญญาณมาปฏิสนธิในท้องของแม่ เด็กจะเกิดในท้องแม่ได้หรือ? ขอให้สังเกต ตามหลักพุทธภาษิตนี้ แสดงว่า วิญญาณที่ทำให้เด็กเกิดนั้น ไม่ได้สืบต่อมาจาก วิญญาณของพ่อแม่ ซึ่งผ่านมาจากตัวสืบพันธุ์และไข่ ที่เรียกว่า germ cell)

“มิได้ พระพุทธเจ้าข้า” พระอานนท์ทูลตอบ

“ถ้าวิญญาณก้าวลงในท้องของแม่แล้ว จักก้าวออกไปเสีย นามรูปจะพึงเกิดขึ้นเป็นอย่างไรหรือ?”

(ถ้าวิญญาณปฏิสนธิในท้องแม่แล้ว จักจุติไปเสีย เด็กจะเกิดขึ้นมาเป็นตัวตนอย่างนี้ได้หรือ?)

“มิได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“อานนท์ ถ้าวิญญาณจักจุติไปเสีย ในระหว่างที่ยังเป็นเด็กหญิง หรือเด็กชาย ผู้เขว้าว้าย นามรูปจะพึงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้หรือ?”

(คือถึงความเป็นผู้ใหญ่เต็มตัว)

“มิได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“เพราะเหตุนี้แล อานนท์ วิญญาณจึงได้ชื่อว่า
เป็นเหตุ เป็นนิทาน เป็นสมุทัย เป็นปัจจัยของ
นามรูป”

— มหานิทานสูตร ที. มห. ๑๐/๗๔

ข้อความในพระสูตรนี้ ข้าพเจ้าพยายามแปลให้ตรงกับ
กับความหมายเดิมของคัมภีร์อย่างที่สุด พินิจทุกตัวอักษร
และอ่านคำอธิบายในอรรถกถา และจากคำแปลของ
ท่านศาสตราจารย์วิเศเดวิดส์ อย่างถี่ถ้วน เพราะเป็น
ข้อความตอนสำคัญที่สุด ที่จะแสดงให้เห็นความหมาย
ของวิญญาณในพุทธศาสนาได้อย่างดีที่สุด

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ได้มีวิญญาณมาปฏิสนธิแล้ว
หรือยัง ? เราสามารถจะหาคำตอบได้เป็นอย่างดีจากพระ
สูตรนี้ แต่เพื่อให้เข้าใจเรื่องนิตฺชนํอีก ฉะนั้นจึงควร
จะศึกษาโดยละเอียดถึงหัวข้อที่ว่า “วิญญาณเป็นปัจจัย
ให้เกิดนามรูป” นี้ อีกครั้ง

พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย! ชื่อว่า วิญญาณเป็นปัจจัยให้
เกิดนามรูปนี้ วิญญาณหมายถึงอะไร? นามหมายถึง
อะไร? รูปหมายถึงอะไร?

ภิกษุทั้งหลาย! วิญญาณ ๖ เหล่านี้ คือ จักขุ
วิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ
กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ วิญญาณ ๖ เหล่านี้แล
ภิกษุทั้งหลาย! เรากล่าวว่าเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ สิ่ง
เหล่านี้เป็นต้นเรียกว่า นาม

มหาภูตรูปสี่ และอุปาทายรูปคือรูปที่เกิดเพราะ
อาศัยมหาภูตรูปสี่ เหล่านี้เรียกว่า รูป

นามและรูปเหล่านี้แล ภิกษุทั้งหลาย! เรา
กล่าวว่า เกิดเพราะวิญญาณ มีวิญญาณเป็นปัจจัย
ถ้าวิญญาณไม่มี นามและรูปเหล่านี้ย่อมมีไม่ได้”

วิญญาณ โดยความหมายแปลว่า ความรู้สึกหรือ
ความรับรู้สิ่งต่าง ๆ โดยรากศัพท์ มาจากคำว่า วิ แปลว่า
วิเศษ แจ่ม ต่าง ๆ ญาณ แปลว่า ความรู้ (วิ+ญาณ
ซ่อน ญ สำเร็จรูปเป็นวิญญาณ)

วิญญาณธาตุ แปลว่า ธาตุรู้ ธาตุนี้ได้ชื่อว่า
ธาตุวิญญาณ ก็เพราะเป็นธาตุที่สามารถรู้อะไรได้ต่าง ๆ
รู้อะไรได้อย่างวิเศษ มีปรากฏการณ์เป็นความรู้สึกได้
หลายหลาก และรู้อะไรได้หลายทาง รู้ทางตาก็ได้ ทาง
หูก็ได้ ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางสมองก็ได้
วิญญาณที่แบ่งเป็น ๖ นั้น ก็คือแบ่งตามอายตนะภายใน
๖ นั่นเอง

อายตนะ แปลว่า ที่เกิดหรือที่ติดต่อกับ จักษุ โสณะ
ฆาณะ ชีวหา กายและสมอง ชื่อว่าอายตนะ ก็
เพราะเป็นที่เกิดของวิญญาณ เป็นที่ที่จะทำให้วิญญาณ
ธาตุมีปรากฏการณ์ออกมาเป็นการเห็น การได้ยิน การ
รู้สึกกลิ่น รู้สึกรส การรู้สึกสัมผัสทางกาย และปรากฏ
ออกมาเป็นความนึกคิด และเป็นที่สำหรับให้วิญญาณ
ได้ติดต่อกับโลกภายนอก คือติดต่อกับรูป เสียง กลิ่น
รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

คำว่า นาม ตามรากศัพท์แปลว่า สิ่งที่น่าพอใจ
ตามอารมณ์ ทำนวิเคราะห์ศัพท์ไว้เช่นนี้ :-

นมตตี นาม แปลว่า สิ่งใดย่อมพอใจไป คือไหว
ไป (ตามอารมณ์) สิ่งนี้ชื่อว่า นาม มาจาก นมฺธาตุ
ในอรรถว่าพอใจไป

โปรดสังเกตว่า คำว่า นาม ในที่นี้ ไม่ใช่แปลว่า
ชื่อ สิ่งที่เป็นนาม คือสิ่งที่พอใจไปหรือไหวไปตามอารมณ์
นี้ ในที่นี้พระพุทธรองค์ให้ตัวอย่างไว้เพียง ๕ อย่าง คือ
เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ และมนสิการ ทั้งนี้
เพื่อให้รู้จักนามพอเป็นสังเขปเท่านั้น ความจริงสิ่งที่
เป็นนามซึ่งเกิดจากวิญญาณเป็นปัจจัยนั้นมีมากมาย เรื่องนี้
จะอธิบายในบทที่ ๔

มหาภูตรูป แปลว่า รูปที่ปรากฏในลักษณะต่าง ๆ
ได้มากมาย มาจากคำว่า มหา+ภูต+รูป มหา แปลว่า
ใหญ่หรือมาก ภูต แปลว่า เป็นหรือปรากฏ มหาภูตรูป
จึงแปลว่า รูปที่ปรากฏเป็นอะไรได้มากมาย

มหาภูตรูป ก็คือ ธาตุทั้งสี่ ดิน น้ำ ไฟ ลม
เรารู้กันดีว่า สิ่งต่างๆในโลก ทั้งที่มีชีวิตหรือไม่ก็มีก็ตาม
ล้วนเกิดมาจากธาตุสี่ทั้งนั้น ธาตุทั้งสี่อาจจะปรากฏเป็น
รูปคน สัตว์ ต้นไม้ และสิ่งต่างๆได้ไม่รู้จักสิ้นสุด

เราควรจะได้ศึกษา คำว่า ธาตุ ในทางพุทธศาสนา
ให้เข้าใจไว้ก่อน เพราะโดยปกติ เมื่อเอ่ยถึงคำว่าธาตุ
คนที่เคยเรียนวิทยาศาสตร์มาแล้ว ย่อมเข้าใจว่า หมายถึง
ถึงสารที่มีอยู่อย่างเดียวกันล้วน และร่างกายของคน
เรานั้นไม่ใช่ประกอบด้วยธาตุเพียงสี่ แต่มีทั้งหมดราว ๆ
๑๘ ธาตุ ที่พุทธศาสนาพูดถึง ดิน น้ำ ไฟ ลม ว่าเป็น
ธาตุนั้นความจริงสิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ธาตุแท้ ดินมีส่วนประ
กอบด้วยธาตุหลายอย่าง น้ำและลมก็เช่นเดียวกัน ส่วน
ไฟนั้นไม่ใช่ธาตุ แต่เป็นพลังงานชนิดหนึ่ง

ความจริง คำว่า ธาตุ ที่ใช้ในคัมภีร์พุทธศาสนา
กับที่ใช้ในทางเคมีนั้น มีความหมายไม่เหมือนกัน คำว่า
ธาตุ ในความหมายของพุทธศาสนา หมายถึงสิ่งใด ๆ
ที่มีอยู่โดยธรรมดา ไม่มีใครสร้าง คือไม่เกี่ยวกับพระผู้

เป็นเจ้า ไม่มีเจ้าของ ไม่มีตัวตน เช่น ดิน หรือ น้ำ
 ในทางคริสต์ศาสนานี้ถือว่า แต่แรกทีเดียวก็ไม่มี แต่
 พระผู้เป็นเจ้าได้ทรงสร้างขึ้น ส่วนในทางพุทธศาสนา
 นั้นถือว่า สิ่งเหล่านี้เป็นของมีอยู่โดยธรรมดา ทุกสิ่ง
 ทุกอย่างมีเหตุก็จริง แต่สาเหตุที่ทำให้เกิดดิน หรือน้ำ
 เป็นต้นนั้นมีหลายอย่าง และเหตุแต่ละอย่างเหล่านี้ได้
 เกี่ยวโยงกันเป็นลูกโซ่ ซึ่งอาจจะเรียนให้รู้ได้ว่ามีอย่างไร
 และเกี่ยวข้องกันอย่างไร แต่ไม่ว่าอะไร เมื่อเพ่ง
 กันให้ถึงที่สุดแล้ว ทุกสิ่งก็ว่างเปล่าจากความเป็นตัวตน
 อันแท้จริงของมัน สิ่งที่ทรงอยู่ได้โดยลำพังตัวของมัน
 เองล้วน ๆ โดยไม่ต้องพึ่งปัจจัยอันอื่นไม่มี ดิน น้ำ ไฟ
 ลม ก็อยู่ในลักษณะเช่นเดียวกันทั้งสี่ เพราะฉะนั้น
 จึงเรียกว่าธาตุ ทุกครั้งที่เราพูดถึงคำว่าธาตุ พระพุทธองค์
 ต้องการให้เราเข้าถึงความไม่มีตัวตนอันแท้จริงของมัน
 ต้องการให้เราเข้าถึงว่า สิ่งนั้น ๆ สักแต่ว่าเป็นธาตุ ไม่
 ใช่ว่าของเรา หรือของใคร ๆ ความมุ่งหมายในการ
 ตรัสถึงเรื่องธาตุมีอยู่เช่นนี้ ฉะนั้น การจำกัดความหมาย
 จึงไม่เหมือนกับในทางวิทยาศาสตร์

อนึ่ง การที่พระพุทธรองค์ทรงกำหนดธาตุส่วนที่เป็นวัตถุ หรือเกี่ยวกับวัตถุไว้เพียง ๔ ก็เพื่อให้สามัญชนทั่วไปเข้าใจง่าย ๆ ถ้าหากพระพุทธรองค์ทรงกำหนดไว้โดยละเอียดเหมือนกับในทางวิทยาศาสตร์แล้ว สามัญชนก็จะเข้าถึงพุทธศาสนาไม่ได้ ตัวเราประกอบด้วยธาตุดิน น้ำ ไฟ และลม พังเข้าใจง่าย ใคร ๆ ก็มองเห็นได้ และอีกประการหนึ่ง ทางพุทธศาสนาเรียนเรื่องธาตุนี้เพื่อความหลุดพ้นไม่ให้เกิดเป็นทาสของวัตถุ ซึ่ง ผิดกับในทางวิทยาศาสตร์ ที่มักจะทำให้ผู้รู้ในทางนี้ต้องตกเป็นทาสของวัตถุดังที่เห็นกันอยู่ทั่วไปในทุกวันนี้

วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป คือธาตุ ๔ ควรจะรู้ว่า ธาตุ ๔ ที่กล่าวถึงนี้หมายถึงอะไรบ้าง ? ในคัมภีร์อภิธรรม ได้ให้ตัวอย่างไว้ดังนี้ :—

ธาตุดิน คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า

ธาตุน้ำ คือ น้ำดี เสมหะ หนอง เลือด เหงื่อ
 มันทัน น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ
 มูตร

ธาตุไฟ คือ ความร้อนที่ยังกายให้อบอุ่น ความ
 ร้อนที่ยังกายให้ทรุดโทรม ความร้อนที่ยังกายให้กระวน
 กระวาย ความร้อนที่เผาอาหารให้อย่อย

ธาตุลม คือ ลมที่พัดขนเบอบบน ลมที่พัดลง
 เบองต่ำ ลมในกะเพาะ ลมในลำไส้ ลมที่แผ่สร้านไป
 ตามตัว ลมหายใจ

วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดมหากุศลรูปสี่ ก็คือเป็น
 ปัจจัยให้เกิด ผม ขน เล็บ ฯลฯ โปรดพิจารณาไปที่ละคำ
 จึงจะเข้าใจความหมายของพุทธภาษิตนี้ได้ลึกซึ้ง

วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดผม ถ้าวิญญานไม่มี
 ผมก็ไม่มี วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดขน ถ้าวิญญานไม่มี
 ขนก็ไม่มี ฯลฯ จนกระทั่งถึงวิญญานเป็นปัจจัยให้เกิด
 ลมหายใจ ถ้าวิญญานไม่มี ลมหายใจก็ไม่มี จงพิจารณา
 ดูหลาย ๆ เทียว ถ้ามีความรู้ทางชีววิทยาเป็นอย่างดี
 แล้ว จะทำให้เข้าใจความหมายของวิญญานได้ลึกซึ้ง

ที่สุด และอย่าลืมที่จะนึกไปให้ถึงว่า วิญญาณได้เป็น
ปัจจัยให้เกิดร่างกายตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิ จงตั้งปัญหาลาม
ตัวเองว่า อำนาจอะไรที่ทำให้เลือด ซึ่งประกอบด้วย
วัตถุธาตุต่าง ๆ ในทางเคมี กลายเป็นผม ขน เล็บ ฟัน
หนัง เนื้อ ฯลฯ แต่เพื่อให้เข้าใจความหมาย ของ
วิญญาณลักษณะยิ่งขึ้นอีก ฉะนั้นต่อแต่นี้ไป เราจะได้
ศึกษาถึงเรื่องอุปาทายรูป

อุปาทายรูป แปลว่า รูปที่เกิดเพราะอาศัยมหา
ภูตรูป มาจากคำว่า อุปาทาย + รูป อุปาทาย แปลว่า
อาศัย อุปาทายรูป รูปที่อาศัย หมายถึงอาศัยมหาภูตรูป
เกิด ในที่นี้ คำที่ควรจะต้องสนใจเป็นพิเศษ ก็คือคำว่า
“รูป” เพราะคำนี้เป็นคำหลักวิชาที่มีความหมายกว้าง
ขวางยิ่งนัก

รูป ตามรากศัพท์แปลว่า สิ่งที่จะต้องย่อยับลง
ทำนวิเคราะห้ศัพท์ไว้ดังนี้:—

รูปปฐิติ รูป สัตตฺตฺหาทวิโรธิปจฺเจยฺหิ วิการ-
มาปชฺชติ แปลว่า สิ่งใดย่อมสลายลง กล่าวคือถึงความ

พิจารณาด้วยปัจจัยอันเป็นชาตสิก เช่น เย็น หรือร้อน เป็นต้น
สิ่งนั้นเรียกว่ารูป

— อภิธัมมัตถวิภาวินี หน้า ๖๗

นี่เป็นการอธิบายตามวิธีไวยากรณ์ภาษาบาลี ซึ่ง
ก็คงจะช่วยให้เข้าใจความหมายบางอย่างดีขึ้น แต่การหา
ความหมายที่แท้จริงนั้น สู้พิจารณาจากตัวอย่างไม่ได้

จงสังเกตดูว่า ความร้อน ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ถือ
ว่า เป็นพลังงาน อย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ทรงจัดว่า
เป็นรูปไม่เป็นนาม ลม คือแก๊สต่าง ๆ แม้จะมองไม่เห็น
ก็ตรัสเรียกว่า เป็นรูป และต่อไปนี้จึงพิจารณาตัวอย่าง
อุปาทายรูป แล้วท่านจะเห็นได้เองว่า คำว่า “รูป” นี้มี
ความหมายกว้างเพียงไร

อุปาทายรูป ตามที่คัมภีร์อภิธรรมให้ตัวอย่างไว้
ดังนี้:—

ประสาททางตา หู จมูก ลิ้น กาย และสมอง
ชีวิตของรูป และลักษณะแห่งเพศหญิงและชาย เหล่านี้
เรียกว่าอุปาทายรูป เป็นรูปที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมหาภูต
รูปสี่ และมีวิญญาณเป็นปัจจัย

สี เสียง กลิ่น และรส สิ่งเหล่านี้ก็เรียกว่ารูป เป็นรูปที่เกิดเพราะอาศัยมหาภูตรูปสี่ และมีวิญญาณเป็นปัจจัย

การเคลื่อนไหวทางกาย การเคลื่อนไหวทางวาจา เหล่านี้ก็เรียกว่ารูป เป็นรูปที่เกิดเพราะอาศัยมหาภูตรูปสี่ และมีวิญญาณเป็นปัจจัย

ความเบา หรือความว่องไวแห่งกาย ความอ่อน หรือความนุ่มแห่งกาย ความเหมาะสมแห่งหน้าที่ของ อวัยวะต่าง ๆ หรือการที่อวัยวะต่าง ๆ ทำหน้าที่ของตน ได้อย่างเหมาะสม คือกัมมันตภาพแห่งกาย เหล่านี้ก็ เรียกว่ารูป เป็นรูปที่เกิดโดยอาศัยมหาภูตรูปสี่ และมี วิญญาณเป็นปัจจัย

การเจริญเติบโต การสืบต่อ ความชรา และความ แตกดับแห่งกาย เหล่านี้ก็เรียกว่ารูป เป็นรูปที่เกิดโดย อาศัยมหาภูตรูปสี่ และมีวิญญาณเป็นปัจจัย

อาหารสำหรับเลี้ยงร่างกาย ก็เรียกว่ารูป เป็นรูป ที่เกิดโดยอาศัยมหาภูตรูปสี่ และมีวิญญาณเป็นปัจจัย

อนึ่งควรจะทราบไว้ด้วยว่า การแบ่งอุปาทายรูปใน
 ธรรมสังคณีไม่มีกล่าวถึงหทัยวัตถุ ส่วนในวิสุทธิมรรคกับ
 อภิธัมมัตถสังคหะมีกล่าวถึง

อนึ่ง ในอภิธัมมัตถสังคหะ มีกล่าวถึงโณฏฐัพพะ
 ด้วย ส่วนในวิสุทธิมรรคกับในธรรมสังคณีไม่มีกล่าวถึง
 นักบาลีควรค้นดูใน วิ. ๓/๑๑ และใน อภิ. สัม. หน้า ๓๓
 จากหลักฐานเหล่านี้แสดงว่า แม้แต่ในคัมภีร์เอง ก็แบ่ง
 ประเภทแห่งอุปาทายรูปไม่เหมือนกัน

ความจริงเมื่อเราพิจารณาดูพุทธดำรัสที่ว่า:—

“วิญญูณเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูปสี่ และรูปที่อาศัย
 มหาภูตรูปสี่” เราจะเห็นว่า คำอธิบายของพระพุทธ
 องค์หนึ่งฝ่าย ๆ ตรัสสั้น ๆ แต่กินความหมายลึกซึ้งที่สุด
 จากคำอธิบายนี้ หมายความว่า วิญญูณเป็นปัจจัยให้
 เกิดธาตุทั้งสี่ และเป็นปัจจัยให้เกิดทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยว
 กับธาตุทั้งสี่ ร่างกายของเราประกอบด้วยธาตุทั้งสี่
 อะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องอยู่กับธาตุทั้งสี่ เป็นพฤติกรรม
 แห่งธาตุทั้งสี่ สิ่งนั้นเรียกว่าอุปาทายรูป

อีกนัยหนึ่ง จากคำอธิบายสั้น ๆ ของพระพุทธรองค์นั้น เราอาจจะแปลความหมาย และพูดเสียใหม่ ตามหลักกายวิภาคและสรีรวิทยาว่า ญาณเป็นปัจจัยให้เกิดมหาภูตรูป และอุปาทาหารูปนั้น ก็คือ ญาณเป็นปัจจัยให้เกิดร่างกายและพฤติกรรมแห่งร่างกาย

ร่างกาย หมายถึง วัตถุธาตุต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นระบบแห่งเซลล์ จากระบบแห่งเซลล์ ก็เป็นระบบแห่งอวัยวะ จากระบบแห่งอวัยวะ ก็เป็นระบบแห่งร่างกาย

มหาภูตรูป หมายถึงสสารและพลังงานที่เป็นส่วนประกอบแห่งเซลล์ หรือระบบแห่งอวัยวะ

อุปาทาหารูป หมายถึงความเป็นไป หน้าที่ ความเกี่ยวข้องระหว่างระบบต่างๆ การอธิบายอย่างนี้ฟังเข้าใจง่าย สำหรับคนที่เคยชินกับหลักชีววิทยามาแล้ว

เมื่อพิจารณาคำอธิบายเหล่านี้เข้าใจดีแล้ว เราจะเห็นว่า ตัวอย่างอุปาทาหารูปที่ให้อีกนั้น เป็นเพียงสังเขปเท่านั้น เพราะเราอาจจะหาตัวอย่างได้มากยิ่งขึ้น พระพุทธโฆษาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ยก

เอาคำอรรถกถามากล่าวไว้ว่า สัมภวรูป คือ น้ำกาม หรือเชื้อที่จะทำให้เกิด ท่านก็ว่าเป็นอุปาทายรูปอย่างหนึ่งเหมือนกัน พลรูป รูปคือกำลัง ก็จัดเป็นอุปาทายรูป

เมื่อเราพิจารณาดูตัวอย่างอุปาทายรูป ตามที่กล่าวนั้น เราจะเห็นว่า คำว่า รูป นั้น ไม่ใช่หมายเอาเฉพาะอวัยวะต่าง ๆ แต่หมายถึงหน้าที่และพฤติกรรมต่าง ๆ หรือความเป็นไปต่าง ๆ ของร่างกายด้วย เช่น หน้าที่ของปอด ของหัวใจ เป็นต้น ก็เรียกว่ารูป ความเจริญ ความสืบทอด ความชรา ความแตกดับ ก็เรียกว่ารูป ความเบา ความว่องไว ความอ่อนนุ่มแห่งอวัยวะ ก็เรียกว่ารูป โดยนัยนี้ การกิน การย่อย การเผาผลาญ การถ่าย แม้คัมภีร์จะไม่ระบุไว้ ก็เรียกว่าเป็นรูปเหมือนกัน หน้าที่และพฤติกรรมต่าง ๆ ของร่างกายที่เรียกว่ารูป ก็เพราะมันเป็นเรื่องของรูปธรรม เกี่ยวข้องอยู่กับรูปธรรม วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูป หมายความว่า วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดหน้าที่และพฤติกรรมต่าง ๆ ของร่างกายด้วย ถ้าวิญญาณไม่มี อวัยวะต่าง ๆ จะทำหน้าที่ของตนไม่ได้ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของร่างกายก็จะไม่มี

เมื่อวิญญานดับ อวัยวะต่าง ๆ จะหยุดทำหน้าที่ทันที
พร้อมทั้งพฤติกรรมต่าง ๆ ก็หยุดทันทีด้วย จงนึกถึง
หลักจิตวิทยาที่ว่า ประสาทมีหน้าที่บังคับอวัยวะต่าง ๆ
ให้ทำงาน แต่ตัวการที่บังคับจริง ๆ นั้นไม่ใช่เส้น
ประสาท หากเป็นกระแสประสาทที่วิ่งไปมาในเส้น
ประสาท กระแสประสาท เมื่อจะหยุดตามหลักพุทธ
ศาสนา ก็คือ กระแสวิญญานนั่นเอง

ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ พุทธศาสนาถือว่า วิญญานมาปฏิสนธิแล้วหรือยัง ?

ปัญหานี้เรา จะตอบได้ไม่ยากเลย ในเมื่อถึงถึง
หลักที่ว่า “การเจริญเติบโต การสืบทอดของรูป ชีวิต
ของรูป สิ่งเหล่านี้วิญญานเป็นบ่อจักษ์ ถ้าวิญญานไม่มี
รูปจะมีชีวิตอยู่ไม่ได้ จะเจริญเติบโตสืบทอดไปไม่ได้”
เพียงเท่านั้น เราจะเห็นว่า ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า
วิญญานได้มีอยู่แล้วตั้งแต่ชีวิตเริ่มอุบัติขึ้น

ชีวิตแรกเกิดเป็นจุดเล็กนิดเดียว ภายในชีวิตนี้
ยังไม่มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย และสมอง ซึ่งอาจจะ

สังเกตเห็นได้แม้ด้วยกล้องขยาย แต่ถึงกระนั้น พุทธศาสนาก็กล่าวว่า “ได้มีวิญญูณอยู่แล้ว” จึงคิดดูให้ซึ่งนึกหลับตาวาดภาพถึงชีวิตที่แรกเกิดใหม่ ๆ ซึ่งเล็กน้อยเดียว ภายในชีวิตนี้ได้มีพฤติกรรมต่าง ๆ การกิน การย่อย การเผาผลาญ การถ่าย การเจริญเติบโต ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดจากวิญญูณ เมื่อหลักพุทธศาสนามีอยู่เช่นนี้ เราก็อาจวางหลักได้ว่า “วิญญูณคือพลังงาน หรืออำนาจชนิดหนึ่งที่เป็นนามธรรม มีอยู่ในชีวิตทุกเซลล์ เป็นปัจจัยให้เกิดพฤติกรรมของชีวิต เป็นอำนาจที่ควบคุมการเจริญเติบโตของชีวิต ให้เป็นไปในแบบใดแบบหนึ่งตามกรรมพันธุ์”

อนึ่ง วิชิตทั้งายที่สุด เพื่อจะให้รู้จักวิญญูณในความหมายของพุทธศาสนา ก็คือ ครึ่งแรกให้นึกถึงชีวิตสัตว์เซลล์เดียวก่อน แล้วจึงแบ่งชีวิตออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเป็นรูปธรรม อีกส่วนหนึ่งเป็นนามธรรม แล้วจึงนึกถึงหลักที่ว่า “วิญญูณเป็นปัจจัยให้เกิดรูป” คือ เป็นปัจจัยให้เกิดระบบแห่งเซลล์และพฤติกรรมแห่งเซลล์ วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ซึ่งไร้ชีวิต มารวมกัน

เป็นระบบแห่งเซลล์แล้วมีชีวิต มีพฤติกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้น เพราะอำนาจใดเล่า! อำนาจนั้นแล พุทธศาสนาเรียกว่าวิญญาน และอย่าลืมที่จะนึกว่า วิญญานเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่ง นอกจากธาตุทั้งสี่และอากาศธาตุ วิญญานเป็นธาตุนามธรรม

อนึ่ง ชีวิตทุกชีวิต ไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือพืชใหญ่ที่สุด หรือเล็กที่สุด ทุกชีวิตย่อมมีปฏิกิริยาต่อสิ่งแวดล้อม มีการดิ้นรนที่จะเป็นอยู่ มีเจตจำนงที่จะเป็นอยู่ นักชีววิทยาไม่ทราบว่ามันเกิดมาจากอะไร นอกจากจะให้คำตอบว่า มันเป็นเรื่องธรรมชาติของชีวิตที่จะต้องเป็นเช่นนั้น แต่ในทางพุทธศาสนาสามารถอธิบายเรื่องนี้ได้อย่างถ่องแท้จนหมดข้อสงสัย หมดปัญหาที่จะถามอีกต่อไปก็เดียว แต่เรื่องลึกซึ้งมาก ต้องศึกษาไปที่ละเอียด จึงจะเข้าใจได้จริง ๆ โดยเฉพาะในขั้น ที่จะให้รู้จักวิญญานในความหมาย ของพุทธศาสนาดียิ่งขึ้นอีก จึงขอให้หันกลับมาศึกษาในหัวข้อที่ว่า “วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดนาม” อีกครั้ง

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนาม คือเป็นปัจจัยให้
เกิด เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ และ มนสิการ
เราจึงศึกษาคำว่า “ผัสสะ” เสียก่อน

ผัสสะ ตามศัพท์แปลว่า การสัมผัส การถูกต้อง
การกระทบ ชีวิตทุกชีวิต เมื่อกระทบกับอะไรเข้า ย่อม
มีปฏิกิริยาต่อสิ่งนั้น การกระทบอันเป็นเหตุให้เกิด
ปฏิกิริยาต่อสิ่งนั้น การกระทบอันเป็นเหตุให้เกิด
ปฏิกิริยาอันนี้แหละ ที่พุทธศาสนาเรียกว่า ผัสสะ หิน
กับหินกระทบกัน แม้จะมีปฏิกิริยาออกมาเป็นประกาย
ไฟ นั้นก็ไม่เรียกว่าผัสสะในที่นี้ เพราะเป็นผัสสะที่
ไม่มีความหมาย ส่วนผัสสะของสิ่งที่มีชีวิตนั้นมีความ
หมาย จงพิจารณาดูให้ซึ่งผัสสะอันมีความหมาย ผัสสะ
อันเป็นเหตุให้เกิด สุข ทุกข์ หรืออุเบกขา ผัสสะ
อันนี้แล พระพุทธเจ้าตรัสว่ามีวิญญาณเป็นปัจจัย เกิด
มาจากวิญญาณ ถ้าในชีวิตนั้นไร้วิญญาณเสียแล้ว แม้
จะมีอะไรมาถูกต้อง มันก็จะไม่มีปฏิกิริยาอะไรที่มีความ
หมาย ชีวิตสัตว์เซลล์เดียว ก็มีปฏิกิริยาต่อสิ่งแวดล้อม

เมื่อคิดเข้าใจถึงขั้นนี้ ก็จะมีมองเห็นวิญญานในชีวิต
ทั้งปวงได้

เจตนา แปลว่า เจตจำนง ชีวิตทุกชีวิตมี
เจตจำนงที่จะเป็นอยู่ เจตนาที่เกิดจากวิญญาน มี
วิญญานเป็นปัจจัย ถ้าวิญญานไม่มี เจตนาย่อมมีไม่ได้
เจตนาและผัสสะเราสังเกตเห็นได้ในชีวิตทุกเซลล์

เวทนา แปลว่า ความรู้สึกเป็นสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ

สัญญา แปลว่า การกำหนดหมาย (คำนี้เคยแปล
กันว่า ความจำ ความจริงไม่ถูก เพราะการที่เราจำอะไร
ได้ บาลีเรียกว่าสติ ไม่ได้เรียกว่าสัญญา สัญญาเป็นเหตุ
ให้เกิดสติ สัญญาดี สติก็ดี คนที่สัญญาไม่ดี สติก็ไม่ดี
คือจำอะไรไม่ค่อยได้ สัญญาจะดีหรือไม่ นั้นเกี่ยวข้องกับ
สมอง สัตว์ชั้นต่ำที่ไม่มีระบบประสาท สติย่อมมีไม่ได้
คือจำอะไรไม่ได้เลย แต่สัญญาดีมีได้แม้จะไม่มีสมอง
เพราะสัญญา ในภิกขุธรรมท่านจัดเป็นสัพพสาธาณเจตสิก
คือเป็นเจตสิกที่เกิดกับจิตทุกขณะ ทุกประเภท)

มนสิการ แปลว่า การใส่ใจ คือการเก็บมาคิด

นามธรรมทั้งสาม (เวทนา สัญญา มนสิการ)
เราสังเกตเห็นไม่ได้ในชีวิตชั้นต่ำ แต่ในสัตว์ชั้นสูงที่มี

ระบบประสาทเจริญแล้ว เราสังเกตเห็นได้ แต่ขอเบกษา
 เวณานี้ เราสังเกตเห็นได้ว่าเป็นพื้นความรู้สึกรูปร่างของ
 ชีวิตทุกอย่าง เช่นต้นไม้ เราเห็นมันเฉยอยู่ตลอดเวลา
 ไม่ว่าจะประสบกับเหตุการณ์อะไร

เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ และมนสิการ
 สิ่งเหล่านี้เป็นนามธรรม เป็นเรื่องของนามธรรม เพราะ
 เราจะรู้จักสิ่งเหล่านี้ได้จริง ๆ ก็ด้วยใจเท่านั้น และสิ่ง
 เหล่านี้เกิดมาจากวิญญาณ ซึ่งเป็นนามธรรมเหมือนกัน
 แต่บางคนมักเข้าใจว่า สิ่งเหล่านี้เกิดมาจากสมอง เพราะ
 เราสังเกตได้ว่า คนที่ถูกวางยาสลบ หอมจะผ่าตัดอย่างไร
 ไม่รู้จักเจ็บ คนที่สมองพิการ จะทำอะไรไม่ได้ คิดอะไร
 ก็ไม่ได้ ซึ่งตัวอย่างนี้เป็นข้อเท็จจริงที่ใคร ๆ จะปฏิเสธ
 ไม่ได้ ฉะนั้นจึงทำให้สงสัยว่า ความรู้สึกเจ็บ ความจำ
 ความคิด เหล่านี้เป็นต้น น่าจะเกิดจากประสาท จาก
 สมองมากกว่า

อันที่จริง เราไม่ควรจะลืมว่า ไม่ว่าสิ่งใด ๆ จะ
 เกิดขึ้นมาได้ ต้องอาศัยเหตุหลายอย่าง เช่นต้นไม้จะ
 เกิดมาได้ ต้องอาศัยเมล็ด ต้องอาศัยดิน น้ำ อากาศ
 แสงสว่าง และความอบอุ่นเป็นต้น เหตุแต่ละอย่าง

เหล่านั้นสำคัญทางนั้น ถ้าหากขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ต้นไม้ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ เหตุแต่ละอย่างเหล่านั้นเรียกว่าปัจจัย คนจะเกิดขึ้นมาได้ ไม่ได้หมายความว่า มีวิญญูณอย่างเดียว ก็เกิดได้ แท้จริงสาเหตุต่าง ๆ แห่งการอุบัติของชีวิต ตามที่รู้กันดีในทางชีววิทยานั้น ทางพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธ พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า—

“ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อพร้อมด้วยปัจจัย ๓ อย่าง เหล่านี้ สัตว์จึงจะเกิดในครรภ์ได้ คือ—

๑. มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน
๒. มารดามีระดู
๓. มีวิญญูณมาปฏิสนธิในครรภ์

— ม. มุ. ๑๒/๔๘๗.

ข้อความในพระสูตรนี้ ข้อที่ ๑ แสดงว่า พุทธศาสนายอมรับว่า คนเราจะเกิดมาได้ ต้องอาศัยการผสมพันธุ์ ข้อ ๒ แสดงว่า มารดาจะมีบุตรได้ ต้องอยู่ในวัยที่มีระดู เด็กเกิดไปยังไม่ทันมีระดู หรือแก่เกินไประดูหมดแล้ว ลูกจะเกิดไม่ได้ ข้อ ๓ แสดงว่า เหตุเพียง ๒ อย่างเท่านั้นไม่พอที่จะทำให้คนเกิดขึ้นมาได้ ต้องอาศัยมีวิญญูณมาปฏิสนธิด้วย คนจึงจะเกิดได้

และในที่บางแห่งพระองค์จะตรัสว่า “คนเราจะเกิดขึ้นมาได้ ต้องอาศัยธาตุ ๖ คือ ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และวิญญาณ” และยังมีสาเหตุอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งสุดแล้วแต่จะพูดกันอย่างละเอียดหรืออย่างสังเขป หรือสุดแล้วแต่จะพูดในแง่ไหน ทางพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธเหตุต่าง ๆ ที่รู้จักในทางชีววิทยา แต่นักชีววิทยามักจะปฏิเสธเหตุต่าง ๆ ที่พระพุทธรองค์ตรัสรู้ เช่น ปฏิเสธเรื่องวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ขอให้เรามาศึกษาความหมายของคำว่า ปัจจัย ให้ชัดอีกสักหน่อย บางทีอาจจะทำความเข้าใจกันได้

สูตรในปฏิจจสมุปบาทมีว่า :—

อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิด	สังขาร	ถ้าอวิชชาไม่มี	สังขาร ก็ไม่มี	
สังขาร	„	วิญญาณ	ถ้าสังขารไม่มี	วิญญาณก็ไม่มี
วิญญาณ	„	นามรูป	ถ้าวิญญาณไม่มี	นามรูปก็ไม่มี
นามรูป	„	สฬายตนะ	ถ้านามรูปไม่มี	สฬายตนะก็ไม่มี
สฬายตนะ	„	ผัสสะ	ถ้าสฬายตนะไม่มี	ผัสสะก็ไม่มี
ผัสสะ	„	เวทนา	ถ้าผัสสะไม่มี	เวทนาจก็ไม่มี
เวทนา	„	ตัณหา	ถ้าเวทนาไม่มี	ตัณหากก็ไม่มี
ตัณหา	„	อุปาทาน	ถ้าตัณหาไม่มี	อุปาทานก็ไม่มี
อุปาทาน	„	ภพ	ถ้าอุปาทานไม่มี	ภพก็ไม่มี
ภพ	„	ชาติ	ถ้าภพไม่มี	ชาติก็ไม่มี
ชาติ	„	ชรามรณะ	ถ้าชาติไม่มี	ชรามรณะก็ไม่มี

ลองพิจารณาสัก ๒—๓ ตัวอย่าง จะเข้าใจคำว่า บัณฑิต ชัดเจน ตัวอย่างที่เข้าใจง่ายที่สุดก็คือ “ถ้าชาติไม่มี ชรามรณะย่อมไม่มี เมื่อชาติมี ชรามรณะย่อมมี”

เรารู้กันดีว่า ความแก่และความตายมีสาเหตุหลาย อย่าง ไม่ใช่เนื่องมาแต่ชาติความเกิดเท่านั้น และถ้าจะ พูดยุติแห่งของแพทย์ เราก็อาจจะเห็นว่า ความเกิดไม่ใช่ สาเหตุโดยตรงของความแก่และความตาย แต่ถึงกระนั้น ถ้าเกิดไม่มีเสียอย่างเดียว ความแก่และความตายย่อม จะมีไม่ได้เลย ตราบใดที่ยังเกิด แล้วจะไม่ให้มีแก่ และตาย เป็นสิ่งที่เป็นไปได้

อนึ่ง ในหัวข้อนี้ ยังมีข้อความต่อไปอีกว่า ความ เกิดเป็นปัจจัยให้เกิดความโศก ความคร่ำครวญ ความ ทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ เมื่อพิจารณาถึง ความทุกข์เหล่านี้ เราก็จะพบว่า ความทุกข์ใจต่าง ๆ นั้น มีสาเหตุโดยตรงอยู่ที่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ฉะนั้น ผู้ที่พ้นจากกิเลสเหล่านั้นแล้ว แม้จะยังมีชีวิตอยู่ ความ ทุกข์ใจก็ไม่มี โดยตัวอย่างเหล่านี้ เราจะมองเห็นว่า

คำว่า บัณฑิตนั้นหมายถึงสาเหตุอันหนึ่ง ๆ แต่เป็นสาเหตุที่สำคัญมาก

สพายตนะ หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ
 สมอ เมื่อมีสิ่งเหล่านี้ และสิ่งเหล่านี้ยังสมบูรณ์อยู่ เรา
 ย่อมจะเห็นว่า จะห้ามไม่ให้มีผัสสะ ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้
 ไม่ได้เลย และมีผัสสะแล้ว จะห้ามไม่ให้มีเวทนา ก็
 เป็นสิ่งที่เป็นไปได้เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ สพายตนะ
 จึงได้ชื่อว่าเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้
 เกิดเวทนา

โดยนัยเดียวกัน ร่างกายเกิดมาจากสาเหตุหลายอย่าง
 เช่น ต้องอาศัยพ่อแม่ ต้องอาศัยอาหาร อาศัยความ
 อบอุ่น และอื่น ๆ อีก แต่ถึงกระนั้น ถ้าหากขาดวิญญาณ
 เสียอย่างเดียว ก็เกิดขึ้นมาไม่ได้เลย เวทนาและสัญญา
 มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดอยู่กับเส้นประสาทและสมอง
 ถ้าสิ่งเหล่านี้พิการ เวทนาและสัญญาจะเกิดขึ้นไม่ได้
 แต่ถึงกระนั้น ถ้าไม่มีวิญญาณ เวทนาและสัญญาก็มี
 ไม่ได้ โดยเหตุนี้ วิญญาณจึงได้ชื่อว่า เป็นปัจจัยให้เกิด
 นามและรูป

อนึ่ง ตามหัวข้อปฏิจจสมุปบาทนั้น เราแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือเป็นรูปธรรม และนามธรรม พวกที่เป็นนามธรรม ก็คือ อวิชชา สังขาร นาม ผัสสะ เวทนา ตัณหา และอุปาทาน โปรดเข้าใจไว้ด้วยว่า นามธรรมเหล่านี้ ทางพระพุทธศาสนารวมเรียกว่า เจตสิก หรือสัมปยุตธรรม

เจตสิก แปลว่า สิ่งที่เกิดมาจากใจ เนืองอยู่กับใจ

สัมปยุตธรรม แปลว่า สิ่งทีประกอบอยู่กับใจเกิดดับพร้อมไปกับใจ มีอารมณ์และที่ตั้งอย่างเดียวกับใจ ไปไหนไปด้วยกันกับใจ

อนึ่ง ควรจะจำไว้ให้แม่นว่า ระหว่างนามธรรมกับใจหรือวิญญาณนั้น เป็นสัมปยุตธรรมกัน ส่วนใจกับรูปนั้นเป็นวิปยุตธรรมกัน คือ แม้จะสัมผัสกัน อย่างใกล้ชิดก็จริง แต่ก็ได้ประกอบกันเป็นเนื้อเดียว เหมือนกับพวกเจตสิก เพราะฉะนั้น ควรจะต้องพิจารณาให้ซึ้ง “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูป กับเป็นปัจจัยให้เกิดนามนั้น โดยความหมายอันลึกซึ้งแล้ว ไม่เหมือนกัน” วิญญาณเป็นปัจจัยของรูปในลักษณะหนึ่ง

เป็นปัจจัยของนามในอีกลักษณะหนึ่ง ขอบปลีย่อย
เหล่านี้มีอธิบายไว้โดยละเอียดในเรื่องปัจจัย ๒๔ ใน
คัมภีร์ปฐมฐาน ข้าพเจ้าไม่ประสงค์จะนำมาเขียนไว้ในที่นี้
เพราะเป็นเรื่องใหญ่โตมาก จะทำให้หนังสือสำหรับผู้ที่ยัง
ไม่เข้าใจเรื่องเหล่านี้ดี ถ้ามีโอกาสจะเขียนเป็นอีกเล่ม
หนึ่งต่างหาก

บทวินิจฉัย

วิญญูณ ๖ เป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

วิญญูณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป คำว่า
“วิญญูณ” ในที่นี้พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า ได้แก่
วิญญูณ ๖ วิญญูณ ๖ ก็คือ ความรู้สึกเห็น รู้สึกได้
ยิน รู้สึกได้กลิ่น รู้สึกรส รู้สึกสัมผัส และความนึกคิด
ความรู้สึกนึกคิดเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยอาศัย ตา หู
จมูก ลิ้น กาย และสมอง เมื่อแรกเกิดใหม่ ๆ ยังเป็น
กลลวยอยู่นั้น อวัยวะเหล่านี้ไม่มี เมื่ออวัยวะ ตา หู
เป็นต้นไม่มี วิญญูณ ๖ ก็ย่อมไม่มี เมื่อเป็นเช่นนั้นจะถือว่า
วิญญูณได้มีตั้งแต่แรกเกิด และได้เป็นปัจจัยของนาม

รูปมาตั้งแต่แรกปฏิสนธิได้อย่างไร ? บางคนอาจจะสงสัย
เช่นนั้น และที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ถ้าวิญญานไม่ก้าวลง
ในท้องแม่แล้ว นามรูปจะพึงตั้งในท้องแม่ได้แลหรือ ?”
คำว่า “วิญญาน” ในที่นี้กับวิญญาน ๖ นั้น เหมือนกัน
หรือต่างกัน ? ฉะนั้น จึงควรศึกษาเรื่องวิญญานในพุทธ
ศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้นอีก ความสงสัยเหล่านี้จึงจะ
หมดไปได้

ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า คนเราเมื่อตายแล้ว
วิญญานย่อมออกจากร่างไปเกิดใหม่ เรื่องนี้พระองค์ได้
ตรัสกับท้าวหมานาม ผู้เป็นพระญาติของพระองค์ (ดูใน
เล่มนี้ บทที่ ๕) วิญญานที่ดับเป็นครั้งสุดท้าย แล้วก็
เคลื่อนออกจากร่างไปเรียกว่า จุตวิญญาน

คำว่า “วิญญานดับ” หมายความว่า หมดความ
รู้สึก หมดหน้าที่หมดต่อร่างกาย โดยปกติเมื่อชีวิตยังดำรง
อยู่ วิญญานก็ดับอยู่เสมอทุกขณะ แต่ดับแล้วก็เกิดใหม่
สืบต่อไปเรื่อยไป ถ้าชีวิตแห่งร่างกายแตกดับเมื่อใด
วิญญานก็จะดับลงทันที แล้วจะไม่สืบต่อในร่างกาย

นั้นอีกต่อไป คำว่า “ดับเป็นครั้งสุดท้าย” หมายความว่า
เช่นนี้

และวิญญาณที่เคลื่อนออกจากร่างไปแล้ว ไปเกิด
ใหม่ในที่ใด วิญญาณทำหน้าที่สืบทอดกับชีวิตใหม่ใน
ที่นั้น เรียกว่า ปฏิสนธิวิญญาณ

ปฏิสนธิวิญญาณ ตามศัพท์แปลว่า วิญญาณที่
กลับต่ออีก มาจากคำว่า ปฏิ=กลับ+สนธิ=ต่อ+วิญญาณ
วิสเดวิดส์ แปลว่า reunion of vitrl principle with a
body

เมื่อวิญญาณเข้าสู่ในชีวิตใด ก็สร้างสรรพชีวิต
นั้นให้เจริญเติบโต และวางรากฐานต่าง ๆ ให้กับชีวิตนั้น
รากฐาน ก็คือ บุคคลิกภาพแห่งร่างกาย นิสัย สันดาน
สมรรถภาพ โชคชะตา รากฐานจะเป็นอย่างไร ก็สุด
แล้วแต่วิญญาณนั้นจะมีสัมปยุตธรรม คือคุณสมบัติ
เดิมมาอย่างไร วิญญาณทำหน้าที่สร้างสรรคและวาง
รากฐาน เรียกว่า กวังควินญาณ

กวางควินญาณ ตามศัพท์แปลว่า วิญญาณที่เป็น
องค์แห่งภพ มาจากคำว่า ภว=ภพ+องค์=องค์+วิญญาณ

ภพในที่นี้หมายถึง นามรูป องค์ หมายถึง บัณฑิตสำคัญ
ส่วนประกอบสำคัญ รากฐาน ตัวตน คำว่า “ภวังค”
วิเศษวิเศษแปลว่า constituent of becoming; function
of being functional state of subconsciousness

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “วิญญาน ๖ เป็นปัจจัย
ให้เกิดนามรูป” นั้น คำว่า “วิญญาน” มีความหมาย
๒ อย่าง คือ หมายถึงวิญญานที่เกิดขึ้นมาแล้วรู้สึกตัวได้
ซึ่งได้แก่ความรู้สึกนึกคิด และหมายถึงวิญญานที่ทำ
หน้าที่โดยเราไม่รู้ตัวเลย วิญญานที่ไม่รู้ตัวก็คือ
จตุวิญญาน ปฏิสนธิวิญญาน และภวังควิญญาน “ถ้า
วิญญานจักไม่ก้าวลงในท้องแม่ ฯลฯ” วิญญาน ในที่นี้
ก็คือ ปฏิสนธิวิญญานนั่นเอง

อนึ่ง โปรดเข้าใจไว้ด้วยว่า ในขณะที่เมื่อตายนั้น
พอวิญญานจุติ ก็ปฏิสนธิทันที (วิ. ๓/๒๒๔) และเมื่อ
วิญญานทำหน้าที่สืบต่อชีวิตใหม่ ซึ่งกินเวลาเพียงชั่ว
ขณะจิตเดียวเท่านั้น แล้วต่อจากนั้น วิญญานก็อยู่ใน
ฐานะแห่งภวังค์เรื่อยไป จนกว่าจะถึงขณะแห่งจุติ

บทวินิจัย

วิธีวิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดรูป

วิญญาน ๖ เป็นปัจจัยให้เกิดรูป วิญญานมี ๒ ประเภท คือ วิธีวิญญานกับภวังควิญญาน ภวังควิญญานเป็นปัจจัยอย่างไร ? ได้อธิบายมาแล้วว่า อำนาจที่ควบคุมระบบของเซลล์ ระบบอวัยวะต่าง ๆ นั้น คือ ภวังควิญญานเมื่อเข้าใจเช่นนั้นแล้ว ก็ไม่สู้จะเป็นปัญหาอะไรอีกต่อไป สำหรับเรื่องภวังควิญญาน แต่วิธีวิญญาน คือ จักษุวิญญาน โสตวิญญาน ฯลฯ และมนโหวิญญาน ส่วนที่เป็นความรู้สึกนึกคิดรู้สึกได้นั้น เป็นปัจจัยของรูปได้อย่างไร บางคนอาจจะยังไม่เข้าใจ ฉะนั้นจึงขออธิบายอีกสักเล็กน้อย

ได้กล่าวมาแล้วว่า คำว่า “รูป” หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่รวมกันเป็นร่างกาย และหมายถึง หน้าที่ความเป็นไปของร่างกาย และทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นรูปธรรม เกี่ยวกับรูปธรรม วิธีวิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดรูปอย่างไร ? จงพิจารณาปัญหาต่อไปนี้ แล้วจะเข้าใจ

ถ้าเราไม่เห็นอะไร หรือไม่ได้ยิน ไม่รู้สึกกลิ่น ไม่รู้สึกรส ไม่รู้สึกสัมผัสทางกาย ไม่มีความนึกคิดใด ๆ ความปลอดภัยแห่งชีวิตจะมีได้หรือไม่ ? อวัยวะต่าง ๆ จะทำงานได้หรือไม่ ? การเคลื่อนไหวต่าง ๆ จะมีได้หรือไม่ ? เราก็จะเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะอย่างนี้วิญญาณ ๖ จึงได้ชื่อว่าเป็นปัจจัยให้เกิดรูป เพราะถ้าความปลอดภัยแห่งชีวิตไม่มี อวัยวะต่าง ๆ ไม่ทำงาน การเคลื่อนไหวไม่มี การเจริญเติบโตย่อมมีไม่ได้

อนึ่ง ควรจะเข้าใจไว้ด้วยว่า ภวังควิญญาณกับ วิถีวิญญาณก็คือวิญญาณอันเดียวกันนั่นเอง ขณะใด ภวังควิญาณปรากฏขึ้นมาทาง ตา หู จมูก ลิ้น ทางกาย หรือทางเปลือกสมอง ในขณะนั้นเรียกว่า “วิถีวิญญาณ” วิถีวิญญาณ แปลว่า วิญญาณที่เกิดในวิถี วิถีแปลว่า ทาง ทางในที่นี้หมายถึงทางตา ทางหู เป็นต้น วิถีวิญญาณ ก็คือวิญญาณที่เกิดทางจักขุวิถี หรือทางโสตวิถี เป็นต้น ดังนั้น ภวังควิญาณกับวิถีวิญญาณ จึงได้เกี่ยวข้องกัน อยู่ทุกขณะ เช่น ความรู้ ความเข้าใจ หรือความรู้สึก

ต่าง ๆ บางขณะเราไม่รู้สึกว่า มีอยู่ในวิถีวิญญาณเลย แต่ถึงกระนั้น เราก็อธิษฐานว่ามีอยู่ในภวังค์ สิ่งต่าง ๆ ที่วิถีวิญญาณรับเข้าไว้ ปรากฏอยู่ในวิถีเพียงชั่วขณะ แล้วก็เลื่อนหายไปสู่ภวังค์ เวลาต้องการจะรื้อฟื้นขึ้นมา ก็ออกมาจากภวังค์ เมื่อเรตกใจ ความรู้สึกตกใจปรากฏอยู่ในห้วงความนึกขณะหนึ่ง สักประเดี๋ยวเราก็อธิษฐานว่า หัวใจเต้นแรง การเต้นของหัวใจอยู่ในอำนาจของภวังค์ (ทางจิตวิทยาถือว่า หัวใจเต้นเพราะเส้นประสาทบังคับ แต่อย่าลืมว่า กระแสประสาทนั้น ก็คือกระแสวิญญาณนั่นเอง) ด้วยเหตุนี้เราจึงรู้ว่า วิถีวิญญาณกับภวังควิญญาณเกี่ยวข้งกันอยู่ทุกขณะ เมื่อเข้าใจว่า ภวังควิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้ ตั้งแต่แรกเกิดได้อย่างไร ก็จะเข้าใจได้ไม่ยากกว่าวิถีวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้อย่างไร หรือในเมื่อเข้าใจว่า วิถีวิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้อย่างไร ก็จะเข้าใจได้ไม่ยากกว่า ภวังควิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูปได้อย่างไร

บทวินิจฉัย

ชีวิตแรกเกิดมีวิญญาณมาปฏิสนธิหรือยัง ?

ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ได้มีวิญญาณอยู่แล้วหรือ
ยัง ? ปัญหานี้ได้อธิบายมาแล้ว โดยยกเอาหลักพุทธ
ภาสิตมาอ้าง ต่อแต่นี้ไป จะได้ยกเอาคำของพระ
อรรถกถาจารย์มาอ้างไว้อีก เพื่อให้เข้าใจเรื่องวิญญาณ
ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งท่านได้กล่าวว่า:—

“กัมมขรูป ๓๐ ย่อมเกิดพร้อมกับปฏิสนธิ
วิญญาณ”

— ส.ม.ง. ๒/๑๒๙, ที. อ. ๒/๑๐๐ ฉบับมหาจุฬาฯ.

กัมมขรูป แปลว่า รูปเกิดแต่กรรม $กมฺม = กรรม + ข = เกิด + รูป$) ท่านอธิบายไว้ว่า รูปที่เกิดแต่กรรม
คือ เกี่ยวกับกรรมในอดีตอย่างใกล้ชิดที่สุด มีอยู่ ๘
ประเภท คือ จักขุ โสตะ นานะ ชิวหา กาย หทัย-
วัตถุ ชีวิต กาวะแห่งเพศหญิงหรือชาย นี่หมายความว่า
ว่าคนเราจะมี ตา หู จมูก ลิ้น กาย สมอง ดีหรือไม่ดี

อย่างไร นั่นสุดแล้วแต่กรรมที่ทำมาในชาติก่อน ถ้าทำ
กรรมดี สิ่งเหล่านี้ก็ดี ถ้าทำกรรมไม่ดี สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ดี
เช่นตัวอย่างพระจักขุบาลในคัมภีร์ธรรมบท ตาตองบอด
ก็เพราะผลกรรมที่เคยทำให้เขาตาบอดด้วยความจงใจ คน
ที่จะเกิดมาเป็นคนมีสมองดี ก็เพราะเคยสร้างปัญญาบารมี
มามาก คนที่จะเกิดมามีบุคลิกภาพทางอวัยวะเป็นเสน่ห์
ก็เพราะเคยอบรมเมตตาบารมีมามาก จะมีอายุยืน หรือ
สั้นก็เกี่ยวกับกรรมในอดีตเหมือนกัน เช่น ในจุฬ-
กัมมวิภังคสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับสุภมาณพว่า
“คนที่ฆ่าสัตว์เป็นนิจ ตายแล้วย่อมไปเกิดในนรก หาก
ไม่ไปเกิดในนรกมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมเป็นผู้มีอายุสั้น
ส่วนผู้ที่ไม่ทำเช่นนั้น ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน” ดังนี้ เป็นต้น

จะเกิดเป็นหญิงหรือชายก็เกี่ยวกับกรรมในอดีต
ซึ่งโดยปกติ คนที่เคยเกิดเป็นชายก็มักจะเกิดเป็นชาย
เรื่อยไป คนที่เคยเกิดเป็นหญิง ก็มักจะเกิดเป็นหญิงเรื่อยไป
ทั้งนี้เพราะสันดานของชายกับหญิงไม่เหมือนกัน และ
ทำกรรมไม่เหมือนกัน เพราะเหตุที่รูปเหล่านี้ เกี่ยวกับ

กรรมในอดีตเป็นปัจจัยสำคัญอยู่มาก ฉะนั้นจึงจัดสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นกัมมรูป

กัมมรูป ๓๐ ที่เกิดพร้อมกับปฏิสนธิวิญญาณนี้ คือหมวดกายประสาท ๑๐ หมวดหทัยวัตถุ ๑๐ หมวดภาวะแห่งเพศหญิงหรือเพศชาย ๑๐ ที่ท่านจัดกัมมรูปเหล่านี้เป็นอย่างละ ๑๐ ๆ นั้น ท่านหมายถึงว่า:—

สิ่งที่เกิดเป็นกายประสาทกิต্ত เป็นหทัยวัตถุคือสมองกิต্ত เป็นลักษณะแห่งเพศกิต্ত แต่ละอย่างย่อมต้องประกอบด้วยส่วนประกอบ ๑๐ อย่าง คือ ๑ ธาตุดิน ๒ ธาตุน้ำ ๓ ธาตุไฟ ๔ ธาตุลม ๕ สี ๖ กลิ่น ๗ รส ๘ โอชา ๙ ชีวิต ๑๐ ลักษณะพิเศษโดยเฉพาะที่เป็นสัญลักษณ์ของกายประสาท หรือของสมอง หรือของลักษณะแห่งเพศ ท่านว่าส่วนประกอบเหล่านี้จะแยกจากกันไม่ได้ ต้องอยู่รวมกันเสมอ จึงเรียกเป็นหมวดละ ๑๐ ๆ ว่า กายทสกะ หมวดสิบแห่งกายประสาท วัตถุทสกะ หมวดสิบแห่งหทัยวัตถุ ภาวะทสกะ หมวดสิบแห่งภาวะหญิงหรือชาย ทสกะ แปลว่า หมวดสิบ

เรื่องนี้ควรจะศึกษาให้ละเอียดอีกสักหน่อย เพราะเป็นประโยชน์อย่างมาก ในการเรียนให้เข้าใจสภาพของวิญญานตามหลักพุทธศาสนา

ชีวิตที่แรกเกิดใหม่ ๆ ภายในระยะ ๑ วัน หลังจากวิญญานได้มาปฏิสนธิแล้ว บาลีเรียกว่า “กलละ” ภายในกलละนั้น ได้มีทสกะทงสีบครบบริบูรณ์แล้ว กलละมีลักษณะอย่างไร? มีขนาดโตเท่าไหน?

กलละ ตามศัพท์แปลว่า เมื่อกหรือตม ขนาดของกलละ พระพุทธโฆษาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้อธิบายไว้ว่า “เล็กเท่ากับหยดน้ำมันเนยใส ที่ติดอยู่ปลายขนจามรที่ละเอียด ช่างสลัดแล้ว ๑ ครั้ง” (จามรเป็นสัตว์คล้ายวัว มีขนละเอียดมาก มีมากในประเทศอินเดียตอนเหนือและในประเทศทิเบต ภาษาอังกฤษเรียกว่า Yak)

— วิ. ๓/๑๕๗

ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า เมื่อมีวิญญานมาปฏิสนธิแล้ว ชีวิตเริ่มเป็นกलละก่อน จากกलละซึ่งมีลักษณะเป็นเมือก ๆ แล้วค่อยเป็นก้อนโลหิตชั้นชั้น

จากก้อนโลหิตชั้นก็เป็นก้อนเนื้อเหลว ๆ แล้วก็ค่อย ๆ
แข็งขึ้นมีรูปร่างเป็นตัวคล้าย ๆ หนอนในแก้ว แล้วต่อมา
ก็เกิดปฏิจสาขาคือปุ่มมือทั้งสอง ปุ่มเท้าทั้งสอง และ
ปุ่มศีรษะ ซึ่งคัมภีร์ได้กล่าวไว้เช่นนี้ :-

“สรีระ^๕แรกเกิดเป็นกลดะ จากกลดะเป็น
อัมพุทะ จากอัมพุทะเป็นเปสี จากเปสีเป็นขณะ
จากขณะก็เป็นปฏิจสาข จากนั้นก็เกิด ผม ขน
และเล็บ อนึ่งมารดาของทารกนั้นบริโภคสิ่งใด เป็น
ข้าว น้ำ และโภชนะ เด็กผู้อยู่ในท้องของมารดานั้น
ย่อมเลี้ยงตัวอยู่ในครรภ์ด้วยขาวนานน^๖”

ส.ส. ๑๕/๓๐๓ สยา., ส.ส. ๑๕/๒๔๘ มหาจุฬาฯ,
ส.ส. ๑๕/๒๘๖ สงคิตติ.

ลำดับแห่งการเกิดของทารกในครรภ์^๕ ในคัมภีร์
กล่าวว่า พระองค์ตรัสแก่ยักษ์ตนหนึ่งชื่ออินทกะ ณ ที่
ภูเขอินทกุฎ ในเมืองราชคฤห์ ภูเขานี้เป็นที่อยู่ของ
อินทกยักษ์ในอรรถกถาอธิบายว่า ในสัปดาห์ที่ ๑ เป็น
กลดะ คือเป็นโลหิตเมือก สัปดาห์ที่ ๒ เป็นอัมพุทะ
คือเป็นโลหิตชั้น ที่ ๓ เป็นเปสี คือเป็นเนื้อเหลว ที่ ๔

เป็นฉนะ คือเป็นก้อนเนื้อค่อยแข็งขึ้น มีรูปร่างคล้าย
หนอนในรัง ที่ ๕ เป็นปัญญาสาขา คือมีปมศีรษะ
ปมมือทั้งสอง และปมเท้าทั้งสองเกิดขึ้น ส่วน ผม ขน
เล็บ นั้นเกิดในสัปดาห์ที่ ๑๒

ปจิม กลล หุตวา สรรี สุขุม อิท

กิมว วจกูปมฺหิ ตัญญเต มาตูกุณฺณิ

ศีรษะ^๕บนของละเอียด แรกเกิดเป็นกลดะก่อน
ตั้งอยู่ในครรภ์มารดาเหมือนดังหนอนในรังจะ^๕นั้น

— วิวัฒนา ฉบับสหพ พิมพ์ลงกา พ.ศ. ๒๔๒๔

ในข้อความนี้ มีข้อน่าสังเกตอยู่แห่งหนึ่ง คือ
ศีรษะ โดยปกติแพทย์พิสูจน์ได้ว่า ชีวิตแรกเกิดนั้น
ตอนหัวโตกว่าส่วนอื่นทั้งหมด ซึ่งแสดงว่าศีรษะไม่ได้
เกิดพร้อมกับมือและเท้า หากเกิดมาก่อน ปัญหาที่มีอยู่ว่า
คำว่าปมศีรษะนั้น มีความหมายแค่ไหน จงสังเกตว่า
เมื่อครบหนึ่งเดือน ร่างกายเกิดเป็นฉนะ มีรูปร่างเหมือน
ตัวหนอน และในสัปดาห์ที่ ๕ มือและเท้าเพิ่งแต่เป็น
ปมออกมานิดหน่อยเท่านั้น คำว่าปมศีรษะในที่นี้คง

หมายความว่า ตอนหัวค้อยมีรูปร่างเป็นศีรษะเกิดขึ้น
แล้วก็ค่อย ๆ เจริญเติบโตเป็นรูปศีรษะจริง ๆ จนสังเกตว่า
ผมนั้นท่านว่าเกิดในสัปดาห์ที่ ๑๒ คือในเดือนที่ ๓

อนึ่ง ควรจะกล่าวไว้เสียด้วยว่า ข้อเท็จจริงของ
ชีวิตตั้งแต่แรกเกิดเป็นมาอย่างไรโดยลำดับนี้ แม้จะไม่
ละเอียดหรือชัดเจนเหมือนกับการค้นคว้าในปัจจุบัน ก็
จริง แต่ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงความมหัศจรรย์อยู่ไม่น้อย
เพราะการแพทย์ในสมัยสองพันกว่าปีมาแล้วนั้น ไม่
เจริญเท่าในปัจจุบัน เครื่องมือที่จะใช้ในการพิสูจน์ ก็
ไม่มีเหมือนในยุคนี้นี้ แต่ถึงกระนั้น ความเข้าใจในเรื่อง
ของชีวิต ก็ไม่ไกลไปจากความเข้าใจในปัจจุบันนี้เลย
ซึ่งถ้านำไปเปรียบเทียบกับคำอธิบายที่เกี่ยวกับเรื่องการ
เกิดในศาสนาอื่น ๆ แล้วเราจะเห็นว่าแตกต่างกันมาก

อนึ่ง ยังมีข้อที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งอีกแห่ง ทาง
แพทย์กล่าวว่า ชีวิตในระยะเดือนแรก ส่วนหัวโตกว่า
ส่วนอื่นทั้งหมด ส่วนทางพุทธศาสนาถือว่า ชีวิตแรก
เกิดใหม่ ๆ ยังเป็นกลดะอยู่นั้น วัตถุทสกะคือสมอง ได้

เริ่มอุปตฺชนในขณะที่วิญญานมาปฏิสนธิ ถ้าวิญญานยังไม่มาปฏิสนธิ สมองก็ยังไม่เริ่มอุปตฺ ถ้ามาปฏิสนธิเมื่อไร สมองก็เริ่มอุปตฺทันที

ภวังคจิตอยู่ที่สมอง

คำว่า “สมอง” ในคัมภีร์ใช้คำว่า “หทัยวัตถุ” คำนี้ส่วนมากแปลกันว่า วัตถุคือหัวใจ วัตถุแปลว่าที่ตั้ง พระพุทธโฆษาจารย์ท่านอธิบายว่า หัวใจซึ่งเป็นก้อนเนื้ออยู่ในทรวงอกข้างซ้าย เป็นที่ตั้งของมนโวิญญาน โดยวิญญานอาศัยอยู่ในน้ำเลี้ยงของหัวใจ น้ำเลี้ยงก็คือ โลหิต ท่านว่าน้ำเลี้ยงนั้นเปลี่ยนแปลงเป็นสีต่าง ๆ ได้ ตามจริตของคน เช่น คนราคะจริต น้ำเลี้ยงหัวใจเป็นสีแดง โทสจริต เป็นสีดำ โมหะจริตเป็นสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ วิตะกจริต เป็นสีเยื่อถั่วพู สัทธาจริต เป็นสีเหมือนดอกกัณณิการ์ ปัญญาจริต น้ำเลี้ยงหัวใจเป็นสีขาว บริสุทธิ ผ่องใสไม่ขุ่นมัว มีรัศมีเปล่งปลั่งเหมือนแก้วมณี บริสุทธิ

ความจริง ถ้าเรามีความรู้เรื่องกายวิภาค และ สรีรวิทยาเป็นอย่างดี รู้จักความสัมพันธ์ระหว่างประสาทต่าง ๆ กับสมอง รู้จักหน้าที่ของสมองเป็นอย่างดีแล้ว เราจะเห็นว่า ความเข้าใจของพระพุทโธโฆษจารย์เป็นสิ่งที่ล้ำสมัยเกินไ้แต่เราจะอธิบายว่า หัวใจเป็นที่ตั้งของมโนวิญญาณนั้น หมายถึงว่า หัวใจเป็นอวัยวะสำคัญที่สุดในการทรงอยู่ของวิญญาณ เพียงแต่หัวใจหยุดทำหน้าที่ชั่วขณะเดียวเท่านั้น มโนวิญญาณจะดับวูบลงทันที ขอนี้สามัญชนทั่วไปก็สังเกตเห็นได้ และอาจจะเป็นเพราะข้อสังเกตอันนี้ก็ได้ ที่ทำให้ท่านเข้าใจว่า หัวใจเป็นที่ตั้งของมโนวิญญาณ

โลหิตมีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นอาหารของเซลล์ เซลล์ต้องการโลหิตทุกขณะ ความรู้สึกในเซลล์เกิดขึ้น บ้างจ้ยอันหนึ่ง ก็คือ การเผาผลาญในระบบของเซลล์ ถ้าเซลล์ไม่ได้รับโลหิต เซลล์นั้นจะตาย และหมดความรู้สึก หัวใจมีหน้าที่สูบฉีดโลหิตไปเลี้ยงเซลล์ต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เราจึงพูดได้ว่า หัวใจเป็นที่ตั้งของมโนวิญญาณ แต่เราก็ไม่ควรจะลืมนึกว่า หัวใจทำหน้าที่

ของตนได้ ก็เพราะมีกำลังงานจากสมองมาบังคับ และเมื่อชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ ทางแพทย์พิสูจน์ได้ว่า ตอนหัวโตกว่าส่วนอื่น ซึ่งแสดงว่า สมองเจริญก่อนอวัยวะส่วนอื่น ในขณะที่ หัวใจยังค้นหาไม่พบ กายประสาทเป็นอวัยวะที่แยกแขนงไปจากสมอง เมื่อทางพุทธศาสนา กล่าวว่า “กายหสกะ คือกายประสาทกับวัตถุหสกะ คือ หทัยวัตถุ เกิดพร้อมกันตั้งแต่วิญญานเริ่มปฏิสนธิ” นั้น จึงควรลงมติได้ว่า หทัยวัตถุ ก็คือสมองนั่นเอง

ที่จริง หทัยวัตถุควรจะแปลว่า ที่ตั้งแห่งหทัย คำว่า หทัยในที่นี้หมายถึงวิญญาน สมองเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาน หมายถึงเป็นที่ตั้งของปฏิสนธิวิญญาน ซึ่งในขณะต่อมา ก็เป็นภวังควิญญาน เพราะหน้าที่แห่งปฏิสนธิวิญญาน นั้น มีเพียงขณะจิตเดียวเท่านั้น เรารู้กันดีว่า ความเจริญของร่างกายทุกส่วนขึ้นอยู่กับสมอง ถ้าสมองส่วนที่บังคับอวัยวะส่วนไหนไม่เจริญ อวัยวะส่วนนั้นก็ไม่เจริญ จากหลักฐานเหล่านี้แสดงว่า วิญญานที่มาปฏิสนธิ นั้น ตั้งอยู่ในสมองเกี่ยวข้องกับสมอง และสร้างสมองขึ้นก่อนอวัยวะส่วนอื่นทั้งหมด เพื่อเป็นรากฐานในการ

สร้างสรรค์อวัยวะส่วนอื่น ๆ และนี่เป็นการแยกประเด็นให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า วิญญาณซึ่งมีอยู่ในเซลล์ของกระดูก ในเนื้อ หรือในอวัยวะอื่น ๆ ที่นอกจากเซลล์ประสาทแล้ว เป็นวิญญาณคนละประเภทกับวิญญาณที่มาปฏิสนธิ วิญญาณเป็นกลุ่มพลังงานระบบหนึ่งในร่างกายของคน ๆ หนึ่ง อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายซึ่งรวมกันอยู่เป็นระเบียบ มีกิจการเกี่ยวข้องถึงกันอย่างเป็นระเบียบนั้น แสดงให้เห็นถึงความเป็นระเบียบและหน้าที่อันสลับซับซ้อนของวิญญาณ เพราะร่างกายเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งอำนาจสร้างสรรค์ของวิญญาณ เป็นปรากฏการณ์ของวิญญาณในด้านวัตถุ เมื่อเรารู้ว่า ศูนย์กลางแห่งการควบคุมอยู่ที่สมอง เราก็รู้โดยไม่ยากว่า ศูนย์กลางแห่งวิญญาณคือภวังค์นั้น ก็อยู่ที่สมองนั่นเอง อย่างลึ้มว่า วิญญาณพลังงานนามธรรมซึ่งมีอยู่ในทุก ๆ เซลล์ของร่างกาย วิญญาณเป็นวิญญาณขั้น ๕ ขั้น ๕ แปลว่า กลุ่ม, ก้อน, กอง, วิญญาณไม่ใช่มีอันเดียว หรือดวงเดียว แต่วิญญาณของคนคนหนึ่งนั้น มันเป็นเหมือนกลุ่มแห่งเปลวไฟอันมืหม่า ซึ่งประกอบไปด้วย

อนุญาตให้เปลวไฟหลายโกฏิล้าน จนนับไม่ถ้วน วิญญาณ
ในร่างกายของคนคนหนึ่ง แม้ว่าจะมีมากด้วยจำนวน
ด้วยลักษณะ และด้วยประเภทสักเพียงไรก็ตาม แต่มัน
ก็รวมกัน ติดต่อกันเป็นผืนเดียว ประสานงานกัน
เป็นระเบียบอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่ง นั่นแหละคือสิ่งที่คนทั่วไป
ไปเรียกกันว่า ธรรมชาติผู้สร้างสรรค์

บทวินิจัย

วิญญาณปฏิสนธิได้เฉพาะในสิ่งที่มีชีวิต

ยังมีปัญหาเหลืออีกข้อที่ยังไม่ได้อธิบายโดยชัดเจน
คือ ก่อนที่วิญญาณจะมาปฏิสนธินั้น ทางพุทธศาสนา
รับรองหรือไม่ว่า จะต้องมียกทัพสมเชื้อไว้แล้ว และจะ
ต้องเป็นไข่ที่ยังมีชีวิตอยู่ มีความสมบูรณ์ที่จะเจริญเติบโต
ต่อไปได้ และในไข่นั้นได้มีวิญญาณซึ่งสืบต่อมาจาก
พ่อแม่อยู่ในนั้นด้วย ไข่อันใด ไม่มีวิญญาณมาปฏิสนธิ
ไข่นั้น แม้จะมีความสมบูรณ์ ก็จะไม่เจริญเติบโตเป็นคนต่อไป
ไม่ได้ วิญญาณปฏิสนธิได้เฉพาะในสิ่งซึ่งมีชีวิต
เท่านั้น ?

จากหลักพุทธศาสนาที่กล่าวมาแล้ว:— “เมื่อ
พร้อมด้วยปัจจัย ๓ อย่าง คือ ๑. บิณฑบาตอยู่ร่วมกัน
๒. มารดาที่ระค ๓. มีวิญญาณมาปฏิสนธิ สัตว์จึงจะ
เกิดขึ้นในครรภ์ได้”

“กัมมชรูป ๓๐ เกิดพร้อมกับปฏิสนธิวิญญาณ”

หลักเหล่านี้ได้อธิบายมาแล้ว นอกจากนั้น ยังมี
ข้อความที่ท่านกล่าวไว้อย่างชัดเจนอีกว่า:—

“รูปเท่านั้น ยังรูปให้เกิด อรูปไม่ยังรูปให้เกิด”

— สัมมโหวิโนทนี หน้า ๒๔

หลักเหล่านี้หมายความว่า รูปคือร่างกายจะเกิด
ขึ้นมาได้ ต้องมีรูปอยู่ก่อน เช่นต้องมีไข่ที่ผสมเชื้อไว้
แล้ว ถ้ารูปไม่มี แม้จะมีวิญญาณ และวิญญาณเป็น
ปัจจัยให้เกิดรูปได้ก็จริง แต่วิญญาณก็ไม่อาจจะสร้าง
ร่างกายขึ้นมาจากอากาศธาตุได้เลยเป็นอันขาด เช่น
เดียวกับเอปิคิวรัส นักปรัชญาของกรีก (๓๒๔—๓๗๐
B.C.) กล่าวว่า:—

สิ่งทั้งปวง จะเกิดจากความว่างเปล่าไม่ได้

— ประวัติและลัทธิของปวงปรัชญาเมธี ๘๘

ตามหลักพุทธศาสนา วิญญาณจะเป็นปัจจัยให้
เกิดรูปได้ ก็ต่อเมื่อมีรูปอยู่แล้ว และวิญญาณนั้นเป็น
เพียงปัจจัยอันหนึ่งที่จะทำให้รูปเกิดมา หากแต่ว่าเป็น
ปัจจัยอันสำคัญยิ่ง เหมือนหนึ่งนายช่างย่อมสร้างบ้าน
จากไม้ ไม้ไม่มี ก็สร้างบ้านไม่ได้ รูปร่างกายเกิดมา
จากเชื้อซึ่งเป็นรูป เจริญเติบโตจากอาหารซึ่งเป็นรูป
โดยความหมายเหล่านี้แหละ ที่พระอรรถกถาจารย์กล่าว
ว่า “รูปเท่านั้นยังรูปให้เกิด อรูปไม่ยังรูปให้เกิด”
และท่านยังกล่าวไว้อีกแห่งหนึ่งว่า:—

“เพราะเหตุไร วิญญาณซึ่งไปเกิดในรูปภพ
จึงไม่ยังรูปให้เกิด ? ก็เพราะในรูปนั้น ไม่มีรูป”

— สัมมโฆวิโนทนี หน้า ๓๑

อนึ่ง รูปที่จะเจริญเติบโตขึ้นมาได้ ต้องเป็นสิ่ง
ที่มีชีวิต ถ้ารูปนั้นตายแล้ว วิญญาณมาปฏิสนธิไม่ได้
ความข้อนี้กล่าวไว้อย่างชัดเจนในอภิธรรมปิฎก ดังนี้:—

“รูปชีวิตินทรีย์ เป็นปัจจัยของกัมมขรูป โดย
อินทรีย์ปัจจัย”

รูปชีวิตินทรีย์ แปลว่า อินทรีย์คือชีวิตของรูป
อินทรีย์ แปลว่า สิ่งที่เป็นใหญ่ หรือมีความสำคัญมาก
เช่น ตา เป็นใหญ่ในการเห็น หู เป็นใหญ่ในการได้
ยิน ตา หู จึงเรียกว่าเป็นอินทรีย์อย่างหนึ่ง ๆ ซึ่งบาลี
เรียกว่า จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ชีวิตของรูป กันับว่า
เป็นอินทรีย์อย่างหนึ่ง เพราะถ้าร่างกายไม่มีชีวิต ร่างกาย
ก็จะคงเป็นร่างกายอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น ชีวิตของรูป
จึงจัดเป็นอินทรีย์อย่างหนึ่ง และเรียกว่า รูปชีวิตินทรีย์
คำนี้ ริสเดวิดส์แปลว่า faculty of life; vitality

เซลล์แห่งกายประสาทกิดี เซลล์สมองกิดี หรือ
เซลล์แห่งอวัยวะทางเพศกิดี สิ่งเหล่านี้มีชีวิต และดูด
อาหารเข้าไปทุก ๆ ขณะแทนอาหารที่ถูกเผาผลาญไป
ทางพุทธศาสนากล่าวว่า รูปชีวิตินทรีย์เป็นปัจจัยของ
กัมมชรูป กัมมชรูปก็คือ เซลล์ชีวิตดังที่กล่าวมานี้เอง
จึงสังเกตว่า กัมมชรูปนั้นเกิดพร้อมกับปฏิสนธิวิญญาน
ซึ่งในขณะแรกนั้น ชีวิตทั้งร่างยังเป็นเพียงกลด
ขนาดกลดเล็กเท่ากับน้ำมันในโถอันติดอยู่ที่ปลายขน
จามรี ซึ่งสลัดแล้วถึง ๗ ครั้ง เมื่อพิจารณาดูข้อความ

เหล่านี้ให้ลึกซึ้งแล้ว เราจะสามารถตอบปัญหาต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า พุทธศาสนารับรองหรือไม่ว่า ก่อนแต่จะมีวิญญาณมาปฏิสนธินั้น จะต้องมิใช่ที่ผสมไว้แล้ว และต้องเป็นไข่มุมชีวิต ฯลฯ

ข้อแตกต่างระหว่าง

วิญญาณในพุทธศาสนากับพระเจ้า

หนึ่ง เพื่อที่จะให้เข้าใจความหมายของวิญญาณในพุทธศาสนาว่า แตกต่างจากหลักในคริสต์ศาสนาอย่างไร ข้าพเจ้าจึงขอนำเอาหลักคริสต์ศาสนามาเทียบให้ดูดังต่อไปนี้ :—

“แต่เดิม พระวาเทนนทรงสถิตอยู่กับพระเจ้า พระเจ้าทรงสร้างสิ่งทั้งปวงขึ้นมาโดยพระวาเท”

โยฮัน ๑/๑-๓

ในที่นี้หมายความว่า พระเจ้าซึ่งเป็นวิญญาณสามารถบันดาลให้คนเกิดมาจากวาเทของพระองค์ได้

“เมื่อเดิม พระเจ้าได้เนรมิตสร้างฟ้าและดิน
ดินนั้นกว้างเปล่าอยู่ มีความมืดอยู่เหนือนานนัก และ
วิญญูณของพระเจ้าได้ปกคลุมอยู่เหนือนานนัก พระเจ้า
ตรัสให้เกิดความสว่าง ความสว่างก็เกิดขึ้น”

เยเนซิส ๑/๑-๓

“พระเจ้าตรัสให้ดวงสว่างบนพื้นฟ้า อากาศ
เป็นที่แบ่งวันออกจากคืน ให้ดวงสว่างนั้นเป็นกำหนด
ฤดู วัน ปี ให้อยู่บนพื้นอากาศ สำหรับจะได้
ส่องสว่างบนแผ่นดิน ก็เป็นดังนี้ พระเจ้าได้ทรงสร้าง
ดวงสว่างใหญ่ไว้สองดวง ให้ดวงใหญ่นั้นครองรักษาวน
ดวงเล็กนั้นครองรักษาคัน และดวงดาวต่าง ๆ ด้วย
พระเจ้าทรงตั้งดวงสว่างเหล่านั้นไว้ในพื้นฟ้าอากาศ ให้
ส่องสว่างบนแผ่นดิน ให้ครองรักษาวนและคืน และ
ให้แบ่งความสว่างออกจากความมืด พระเจ้าทรงเห็น
ว่าดี มีเวลาเย็นและเช้าเป็นวันที่ ๔”

— เยเนซิส ๑/๑๔-๑๕

“พระเจ้าทรงสร้างมนุษย์^{๘๕}ตามแบบฉายาของ
พระองค์^{๘๖} และตามแบบฉายาของพระองค์นั้น^{๘๗} พระ
เจ้าได้ทรงสร้างมนุษย์^{๘๘} และได้ทรงสร้างให้เป็นชาย
และหญิง”

— เยเนซิส ๑/๒๗

“พระยะโฮวาได้ทรงสร้างมนุษย์^{๘๙}ด้วยผงคลีดิน
ระบายลมแห่งชีวิตเข้าทางจมูก^{๙๐} ให้มีชีวิตหายใจเข้าออก
มนุษย์จึงเกิดเป็นจิตวิญญาณ^{๙๑} มีชีวิตอยู่”

“And the Lord God formed man of the dust
of the ground and breathed into his nostrils the
breath of life and man became a living soul”

— เยเนซิส ๒/๗

ตามหลักในคริสต์ศาสนาที่ยกมานี้ ท่านจะเห็นว่า
พระผู้เป็นเจ้าสามารถทรงสร้างทุกสิ่งขึ้นจากวาตะของ
พระองค์^{๙๒} แรกเริ่มเดิมที แผ่นดิน^{๙๓} น้ำ^{๙๔} ท้องฟ้า ดวงอาทิตย์
ดวงจันทร์ ดวงดาวทั้งหลายไม่มี^{๙๕} แต่แล้วพระองค์ก็ทรง
บันดาลให้เกิดขึ้น^{๙๖} และในที่สุด พระองค์ทรงสร้างมนุษย์

ชนจากผงคลีดิน คือ^๕ฝุ่น จงสังเกตว่า พระเจ้าไม่ได้
ทรงสร้างมนุษย์^๕ขึ้นจากความว่างเปล่า พระองค์ทรงสร้าง
ดินและสิ่งต่าง ๆ อันจำเป็นสำหรับชีวิต^๕ขึ้นก่อน แล้ว
จึงทรงสร้างมนุษย์^๕จากดิน เป้าลมแห่งชีวิต^๕เข้าทางจมูก
ครั้นแล้วรูปร่าง^๕นั้นก็กลายเป็นมนุษย์^๕ที่มีชีวิต มีความ
รู้สึกนึกคิดต่าง ๆ จงอ่านประโยคภาษาอังกฤษเทียบเคียง
ดูให้ดีด้วย จะทำให้เข้าใจความหมายชัดเจนขึ้น

ทั้งหลักในพุทธศาสนาและในคริสต์ศาสนา ต่าง
ก็กล่าวไว้ตรงกันว่า ผู้สร้างชีวิต^๕นั้นเป็นวิญญาณ แต่
วิญญาณในพุทธศาสนาไม่ถือว่าเป็นพระเจ้า เพราะ
วิญญาณที่จะสร้างชีวิต^๕ขึ้นมาได้นั้น โดยปกติย่อมต้อง
ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรม
คุณสมบัติเหล่านี้ เราจะสังเกตเห็นได้จากสิ่งมีชีวิตทุก
ประเภทบนโลกนี้ ชีวิตที่เกิดขึ้นมา ไม่มีชีวิตใดมีความ
สมบูรณ์ถึงที่สุด และต่างก็พิกเอาความงัดต่าง ๆ ติดตัว
มาตั้งแต่แรกเกิดแล้ว^๕ทั้งนั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วิญญาณ
ผู้สร้าง^๕นั้นยังมีอวิชชาอยู่ ทุกชีวิตมีการดิ้นรน มีความ

ยึดมั่นในตัวเอง ซึ่งแสดงว่า วิญญาณผู้สร้างมีต้นเหตุ และอุปาทาน ชีวิตต่างก็เกิดมาไม่เหมือนกัน ใจฉลาด ไม่เท่ากัน โชคชะตาไม่เหมือนกัน และอะไรต่าง ๆ อีกมากมายที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สภาพแห่งวิญญาณผู้สร้างนั้นไม่เหมือนกัน เพราะทำกรรมมา ไม่เหมือนกัน ส่วนในทางคริสต์ศาสนาถือว่า พระเจ้า ทรงเป็นวิญญาณบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสเป็นสัพพัญญู เป็น ผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมและเต็มเปี่ยมด้วยความ เมตตากรุณาอันสูงสุด แต่นำพระทัยของพระองค์ใน การทรงสร้างสิ่งต่าง ๆ มีไม่เหมือนกัน เช่นสร้างคนมา ไม่ทันกัน ทรงวางหลักเกณฑ์ให้สัตว์ใหญ่ต้องกินสัตว์ เล็ก อะไรเหล่านี้ ไม่มีใครอาจล่วงรู้ได้ อย่างที่อาจารย์ เปาโลได้กล่าวไว้ว่า “ใครจักรู้^๕น้ำพระทัยของพระเจ้า เพื่อที่จะสอนพระองค์” (ดูหน้า ๗๓)

เพราะฉะนั้น เราจะเห็นว่า โดยความหมายอัน ละเอียดแล้ว เรื่องวิญญาณในพุทธศาสนากับในคริสต์ ศาสนาไม่เหมือนกันเลย ยิ่งกว่านั้น ในคริสต์ศาสนาถือ

ว่า ในต้นไม้และสัตว์ไม่มีวิญญาณ (ดูบทที่ ๒ หน้า ๕๔) ส่วนในพุทธศาสนาถือว่า ในชีวิตทุกอย่างมีวิญญาณ ในต้นไม้หรือในพืชทุกชนิด ก็มีวิญญาณ แต่ในเมื่อสภาพแห่งชีวิตผิดกัน สภาพของวิญญาณก็ย่อมผิดกัน

บทวินิจัย

ต้นไม้มีวิญญาณ

อนึ่ง มีบางคนในพุทธศาสนาถือว่า ต้นไม้ไม่มีวิญญาณ เพราะต้นไม้เป็นอนุปาทินนกกสังขาร ซึ่งแปลว่า สังขารไม่มีใจครอง อันที่จริง เรื่องนี้เป็นเพราะเกิดความเข้าใจผิดกันมานาน คำว่า อนุปาทินนก ตามศัพท์แท้ ๆ แปลว่า อันกรรมไม่เข้าไปยึดถือเอา ซึ่งเป็นคำคู่กับคำว่า อูปาทินนก แปลว่า อันกรรมเข้าไปยึดถือเอา (ดู กมฺเมน อูปาทินนตฺตา อูปาทินฺนํ เสตฺตโต วิปริตฺตตฺตา อนฺปาทินฺนํ—วิ. ๓/๒๐) คำเหล่านี้เป็นคำเทคนิคในอภิธรรม ซึ่งมีความหมายซับซ้อนอย่างยิ่ง

ไม่ใช่หมายถึงว่ามีวิญญาณหรือไม่มีวิญญาณ อุปาทินนกรก็คือ กัมมชรูป กัมมชรูปมี ๙ อย่าง ดังที่อธิบายมาแล้ว เรื่องนี้ต้องไปอ่านดูในคัมภีร์ธรรมสังคณี จึงจะเข้าใจความหมายอันแท้จริง เพราะในทีนี้แบ่งประเภทของรูปไว้อย่างน่าเวียนหัวที่สุด ถ้าไม่พิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วจะจับความหมายอันแท้จริงไม่ได้เลย จะขอยกตัวอย่างให้ดังนี้

อุปาทินนกรูป คือ— จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย เพศหญิง เพศชาย ชีวิต หรือรูปใด ๆ อันเกิดแต่กรรม คือ รูป กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อากาธธาตุ อาโปธาตุ ความเกิดของรูป ความสืบทอดของรูป อาหาร รูป เหล่านี้ทั้งหมดเรียกว่า อุปาทินนกรูป

อนุปาทินนกรูป คือ— เสี่ยง การเคลื่อนไหวทางกาย การเคลื่อนไหวทางวาจา ความเบาของรูป ความอ่อนของรูป ความเหมาะสมแห่งการงานของรูป ความแก่ของรูป ความแตกดับของรูป หรือรูปใด ๆ ซึ่งไม่ใช่เกิดแต่กรรม คือ รูป กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อากาธธาตุ

อาโปธาคู ความเกิดของรูป ความสืบต่อของรูป อาหาร
รูป เหล่านี้ทั้งหมดเรียกว่า อนุปาทินนกรูป

— ธรรมสังคณี ๓๔/๒๑๗

ขอให้พิจารณาตัวอย่างเพียงเท่านั้นก็พอแล้วกระมัง
ว่า น่าเวียนหัวเพียงไร นักปราชญ์บางคนกล่าวว่า คัมภีร์
อภิธรรมทั้งหมด พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสไว้เลย
เพราะวิธีพูดแบบนี้ไม่ใช่ลักษณะของพระพุทธองค์ พระ
พุทธองค์มีปกติทำสิ่งที่ง่ายให้ง่าย ไม่ใช่ทำสิ่งที่ง่าย
ให้ยาก จะตรัสจริงหรือไม่อย่างไร เรื่องนี้ขอให้เป็นข้อ
ทู่เถียงระหว่างนักปราชญ์กันเถิด ในที่นี้เพียงแต่คัดมา
ให้ดูพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น แต่หลักฐานที่นักปราชญ์
รับรองกันทั่วโลกว่า เป็นพุทธภาษิตจริง ๆ ก็คือ ทั้ง
มหาภูตรูป และอุปาทายรูป มีวิญญาณเป็นปัจจัย
วิญญาณเป็นปัจจัยได้ ก็เพราะวิญญาณประกอบด้วย
สังขาร คือกรรม โดยนัยนี้ทุกอย่างก็เกิดมาแต่กรรม
ทั้งสิ้น ข้อนี้เราพิสูจน์ได้จากข้อเท็จจริงต่าง ๆ ดังที่
อธิบายมาแล้ว แต่การที่ในคัมภีร์ธรรมสังคณียอธิบาย

อย่างชนิดผ่าเส้นผมนั่น เราจะศึกษาให้เข้าใจจริง ๆ ก็ต่อเมื่อตั้งใจเย็นและมีเวลามากจริง ๆ และต้องอาศัยเป็นคนมีสมองละเอียดถี่ถ้วน มีความจำแม่นจริง ๆ เพราะคำจำกัดความนั้นเลียงกันนิด ๆ สิ่งเดียวกันแต่หยิบมาอธิบายทีละแง ๆ คนที่ไม่เข้าใจความมุ่งหมายของแต่ละแงจะเห็นว่า พูดยกกลับไปกลับมาจนเวียนหัว แต่อย่างไรก็ตาม อนุปาทินนทสังขารที่แปลกันว่า สังขารไม่มีใจครองนั้น ผิดแน่ ความผิดนั้นไม่ใช่อยู่ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ผู้ทรงแปลเป็นคนแรก แต่หากได้ผิดกันมาตั้งแต่สมัยเมื่อ พ.ศ. ๙๐๐ ปีเศษแล้ว ผู้ที่อธิบายเรื่องผิด ก็คือ พระอรรถกถาผู้แต่งคัมภีร์อรรถุทธสาลินี ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายธรรมปิฎกมัคฌิมสังคณี (อรรถุทธสาลินี หน้า ๔๓๙-๔๔๑) แต่ก็เป็นเพียงข้อผิดอันเล็กน้อยในคัมภีร์อันวิเศษนี้เท่านั้น ทั้งนคงเนื่องมาจากกลัวว่า ถ้าถือกันว่าตนไม่มีวิญญาณแล้ว ก็จะไปเหมือนกับมัตติในศาสนาเซน ของท่านมหาวิระ ซึ่งเป็นคู่แข่งอันสำคัญของพุทธศาสนาในยุคโน้น และเป็นเพราะในสมัยนั้น ความรู้ในทาง

ชีววิทยายังไม่เจริญเหมือนในยุคนั้น เช่นพระพุทธรูป
โฆษาจารย์ไม่เคยอธิบายความสำคัญของมัน สมองเลย
ยิ่งกว่านั้น คำว่า “หทัยวัตถุ” แทนที่ท่านจะหมายถึง
สมอง แต่ท่านกลับอธิบายว่า ได้แก่หัวใจ (วิ. ๓/๖) ซึ่ง
ผิดข้อเท็จจริง และในเมื่อเราไปพิจารณาหลักฐาน
ในคัมภีร์ปฏิฐานที่ว่า “ประสาททั้ง ๕ เป็นนิสสัยปัจจัย
ของวิญญาน ๕ มโนธาตุ และมโนวิญญานธาตุ” คือ
ความนึกและความคิดอาศัยซึ่งรูปใดเป็นไป รูปนั้นได้
ชื่อว่า เป็นนิสสัยปัจจัยของมโนธาตุและมโนวิญญานธาตุ”
เช่นนั้นแล้ว เรายิ่งเห็นได้ชัดว่า รูปอันเป็นนิสสัยปัจจัย
ของมโนธาตุและมโนวิญญานธาตุนี้ จะหมายถึงหัวใจ
ไม่ได้เลย แต่ถึงกระนั้น คำว่า “รูปใด” ในที่นี้
พระพุทธรูปโฆษาจารย์ก็หมายถึงหัวใจที่เป็นก้อนเนื้อ อยู่
ในทรวงอกข้างซ้ายนั่นเอง

อนึ่ง การที่บางคนถือว่า ต้นไม้ไม่มีวิญญาน ก็
เพราะสังเกตเห็นได้ว่า มันไม่มีความรู้สึกนึกคิดเหมือน
กับสัตว์หรือคน ไม่รู้สึกเจ็บปวดในเมื่อถูกฟัน ไม่มี
ความรู้สึกตัว ดังนี้เป็นต้น แต่ข้อนี้เขาลืมไปว่า คน

เมื่อแรกเกิดใหม่ ๆ แม้ฉันจะ^{๔๔}กล่าวว่า มีกายประสาท และสมอง ซึ่งยังมองไม่เห็นเลย และมีวิญญาณอยู่แล้ว แต่ถึงกระนั้น ในขณะที่ ความรู้สึกเจ็บปวด ความนึกคิด อาการรู้สึกตัวก็ไม่มีเช่นเดียวกัน ความรู้สึกนึกคิด เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับระบบประสาท เกี่ยวข้องกับสมอง ตันไม่^{๔๕}มีการรู้สึกตัว ก็เพราะตันไม่^{๔๖}มีระบบประสาท ไม่มีสมอง เช่นเดียวกับเมื่อเราแรกเกิดใหม่ ๆ ระบบประสาทยังไม่เจริญ เราก็ยัง^{๔๗}ไม่มีความรู้สึกนึกคิดชนิดที่^{๔๘}รู้สึกตัวได้ แม้โตขึ้นมาแล้วสมองเจริญเต็มที่แล้ว แต่ในขณะที่สมองได้รับอันตราย คนเราก็ยังหมดความ^{๔๙}รู้สึก ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดว่า การ^{๕๐}รู้สึกตัวนั้น เกี่ยวข้องกับสมองโดยตรง ซึ่งถ้าจะพูดอย่างพุทธศาสนา ก็คือ เกี่ยวข้องกับมโนสัมผัส และมโนสัมผัสจะมีได้ ต้องอาศัยสมอง

ที่จริง สำหรับคนที่เรียนชีววิทยามาแล้วเป็น อย่างดีจะไม่^{๕๑}มีใครสงสัยเลย ในเมื่อเขา^{๕๒}รู้ว่า ทางพุทธ ศาสนายอมรับว่า ชีวิตคนเมื่อแรกเกิดใหม่ ๆ ได้มี^{๕๓}วิญญาณอยู่แล้ว เพราะไม่ว่าคน หรือสัตว์ หรือพืช ต่าง

ก็เกิดมาจากเซลล์ พฤติกรรมของเซลล์เหมือน ๆ กันทั้งนั้น ในเมื่อเขารู้ว่า อำนาจที่ทำให้เลือดกลายเป็นอวัยวะต่าง ๆ คือวิญญาณ เขาก็ยอมเข้าใจได้เองว่า อำนาจที่ทำให้ดินกลายเป็นส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ ก็คือวิญญาณนั่นเอง

บางคนที่ว่า ต้นไม้ไม่มีวิญญาณ เมื่อถูกถามว่า ถ้าเช่นนั้น ชีวิตของต้นไม้เกิดจากอะไร? เขาจะตอบว่า ต้นไม้มีชีวิตขึ้นมาจากอตุ เจริณฺเหติบโตะจากอตุ อตุ เขาอธิบายว่าได้แก่ สัตอตุ อตุเย็น และ อุณหอตุ อตุร้อน อตุ ตามศัพท์แปลว่า สมัย คราว ฤดู เวลา และในบางกรณี ก็หมายถึงฤดูประจำปีเดือนของหญิง แต่ในที่นี้คำว่า สัตอตุ และ อุณหอตุ ก็คืออุณหภูมินั่นเอง ที่จริง ความร้อนไม่มีใครปฏิเสธเลยว่า ไม่มีส่วนสำคัญในการเกิดของชีวิต เพียงแต่อตุอย่างเดียว ชีวิตเกิดมาได้หรือ? คนก็เกิดจากอตุเหมือนกัน ไม่มีอตุคนเกิดไม่ได้ แต่อตุอย่างเดียวเท่านั้นหรือที่ทำให้คนเกิดมา เมื่อพิจารณาดูเช่นนั้น เราก็มองเห็นว่า ฝ่ายที่ถือว่า ต้นไม้ไม่มีวิญญาณ แต่ยอมรับว่ามีชีวิต โดยถือว่าชีวิตของต้นไม้

เกิดมาจากอุตุนั้น จึงมีเหตุผลไม่พอ เรายอมรับได้แต่เพียงว่า อุตุเป็นเพียงปัจจัยอันหนึ่งเท่านั้น

อนึ่ง ขอให้พิจารณาดูให้ซึ้งอีกครั้ง สิ่งที่มีชีวิตไม่ว่า คน สัตว์ หรือพืช ย่อมต้องอาศัยอุณหภูมิที่เหมาะสมแก่สภาพแห่งชีวิตของตน อุณหภูมิในร่างกายของสิ่งที่มีชีวิต เกิดจากการเผาผลาญอาหารให้เป็นกำลังงาน พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดธาตุสี่ ธาตุอันหนึ่งก็คือเตโชธาตุ เตโชธาตุก็คืออุณหภูมิ ในเมื่อเรารู้แล้วว่า อำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงระบบแห่งเซลล์คือวิญญาณ เราก็จะเข้าใจได้ไม่ยากเลยว่า อุณหภูมิในร่างกายของคนเกี่ยวข้องกับวิญญาณอย่างไร หรือวิญญาณเป็นปัจจัยอย่างไร ตัวอย่างที่คนทั่วไปอาจสังเกตเห็นได้ง่ายที่สุด ก็เช่นในเวลาเกิดความประหม่าหรือตกใจอย่างรุนแรง เราจะรู้สึกว่ ตัวร้อนขึ้นผิดปกติทันที บางทีก็ถึงกับเหงื่อไหลออกมาพลัก ๆ ที่เดียว ซึ่งแสดงว่า อุณหภูมิในร่างกายเกี่ยวข้องกับวิญญาณอย่างใกล้ชิดที่สุด คนตายซึ่งวิญญาณออกจากร่างไปแล้ว ร่างกายจะเย็นชืดโดยลำดับ ความร้อนภายนอกไม่อาจ

สร้างอุณห์มิขึ้นในร่างกายได้เลย ในเมื่อวิญญาณไม่มีแล้ว ฉะนั้นเราจึงไม่ควรจะเข้าใจกันอีกต่อไปว่า ชีวิตของต้นไม้เกิดขึ้นมาได้โดยอาศัยสัตตอตุ หรืออุณห์อตุเท่านั้น โดยไม่ต้องอาศัยวิญญาณ

ที่จริง ต้นไม้ทุกชนิด เราสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ถ้าไม่ได้รับความเย็นหรือความร้อนที่เหมาะสมแก่สภาพของมันแล้ว มันจะมีชีวิตอยู่ไม่ได้เลย เช่นต้นไม้ในประเทศหนาว บางอย่างจะนำมาปลูกในประเทศร้อนไม่ได้ เพราะดินฟ้าอากาศไม่เหมาะสมแก่มัน อาจเป็นเพราะข้อสังเกตอันนี้กระมัง ที่ทำให้พระอรรถกถากล่าวว่ “ต้นไม้เกิดมาจากสัตตอตุ และอุณห์อตุ” ทำนยักความสำคัญไปให้กับฤดูกาลเสียทั้งหมด จนลืมหลักปฏิจจสมุปบาทที่ว่า อุณห์มิในสิ่งที่มีชีวิตเกิดจากวิญญาณ ถ้าวิญญาณไม่มี อุณห์มิในร่างกายย่อมมีไม่ได้

บทที่ ๔

วิญญาน

คือธรรมชาติผู้สร้างสรรพชีวิต

วิธีวิชัย

จะรู้ได้อย่างไรว่า วิญญานคือธรรมชาติผู้สร้างสรรพชีวิต? ปัญหานี้จะเข้าใจได้ง่าย ในเมื่อแยกแยะข้อเท็จจริงของชีวิตออกพิจารณา ดูแล้วเทียบเคียงกับความหมายของวิญญานในพุทธศาสนา เรื่องวิญญานเท่าที่อธิบายมาแล้วไม่พอสำหรับการเข้าใจปัญหานี้ เราจะต้องศึกษาให้ลึกซึ้งยิ่งกว่านี้ จึงจะเข้าใจได้โดยกระจ่างว่า อำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงและการเจริญเติบโตของชีวิต ซึ่งเราเคยเรียกว่าธรรมชาตินั้น ที่แท้ก็คือวิญญานนั่นเอง

เมื่อพูดถึงวิญญานในพุทธศาสนา ขอให้เข้าใจไว้เสมอว่า วิญญานเป็นธรรมชาติที่มึนเจตน์ฉานง เพราะ

วิญญานที่จะเกิดขึ้นเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูปได้นั้น เป็น
วิญญานที่ต้องประกอบด้วยเจตนาเสมอ ถ้าเจตนาไม่มี
วิญญานย่อมเกิดไม่ได้ ตามหลักในปฏิจจสมุปบาทที่ว่า—

“สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน

ถ้าสังขารไม่มี วิญญานย่อมไม่เกิด”

สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน สังขาร ในที่นี้ไม่
ใช้หมายถึงร่างกาย อย่างที่พูดกันว่า “สังขารร่างกาย
“ไม่เที่ยง” และไม่ใช่หมายถึงว่า สังขารคือร่างกายเป็น
ปัจจัยให้เกิดวิญญาน อย่างที่บางคนเข้าใจว่า วิญญาน
เป็นผลของร้าย สังขารในที่นี้ พระพุทธเจ้าทรงอธิบาย
ไว้เองว่า ได้แก่เจตนา เจตนา แปลว่า เจตจำนง
ความตั้งใจ ความมุ่งหมาย คำว่า “สังขาร” แปลว่า
ปรุงแต่ง หรือสร้างสรรค์ ในที่นี้หมายความว่า วิญญาน
เป็นอำนาจสร้างสรรค์^{๘๔๔} ความมุ่งหมาย เพราะเหตุ
ที่วิญญานเป็นอำนาจสร้างสรรค์^{๘๔๕} ความมุ่งหมายนี้เอง
เราจึงสังเกตได้ว่า วิญญานเป็นธรรมชาติ ผู้สร้างสรรค์
ชีวิต เพราะส่วนต่าง ๆ ของชีวิต และพฤติกรรมต่าง ๆ
ของชีวิต เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาอย่างมีความมุ่งหมาย

บท ๕

เพื่อที่จะให้เข้าใจเรื่องนัตตเจเนยงขัน เราควรจะได้ศึกษาเรื่องขันธ ๕ เสียก่อน ตามหลักพระพุทธศาสนาแบ่งชีวิตของคนเราออกเป็น ๕ ส่วน หรือ ๕ ขันธ์ (ขันธ แปลว่า ส่วน กอง พวก หมวด ประเภท ชนิด) คือเป็นรูปธรรมกองหนึ่ง เป็นนามธรรมกองหนึ่ง หรือพูดอีกอย่างว่า เป็นพวกกายกองหนึ่ง เป็นพวกใจกองหนึ่ง และพวกใจยังแบ่งออกไปอีกเป็น ๔ กองด้วยกัน คือ เป็นเวทนากองหนึ่ง สัญญากองหนึ่ง สังขารกองหนึ่ง วิญญาณกองหนึ่ง พวกกาย ๑ กอง พวกใจ ๔ กอง จึงรวมเป็น ๕ กอง หรือ ๕ ขันธ์ และเรียกว่า เบญจขันธ์ คือ :—

๑. พวกกาย หมายถึงอวัยวะต่าง ๆ ทุก ๆ ส่วนที่รวมกันขึ้นเป็นร่างกาย หรือวัตถุธาตุทุกชนิดที่เป็นส่วนประกอบของร่างกาย ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่ารูปขันธ์ ร่างกายประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ ธาตุทั้ง ๔ เหล่านี้รวมเรียกว่า รูปขันธ์

๒. พวกเวทนา เวทนา แปลว่า ความรู้สึกที่เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ หรือเฉย ๆ เกิดขึ้น ๒ ทาง คือ ทางกายและทางใจ ที่เกิดทางกาย เช่น ความรู้สึกเจ็บปวด เมื่อย แสบ ร้อน หนาว อบอุ่น เย็นสบาย อ่อนนุ่มนึ่ง แข็ง หิว กระหาย เป็นต้น ถ้ารู้สึกเป็นสุขก็เรียกว่าสุขทางกาย ถ้ารู้สึกเป็นสุข ก็เรียกว่าสุขทางกาย ถ้ารู้สึกเป็นทุกข์ ก็เรียกว่าทุกข์ทางกาย ความรู้สึกเหล่านี้เกิดขึ้นทางกายประสาทที่สำหรับรับสัมผัสเหล่านี้ จึงเรียกว่าเวทนาทางกาย

เวทนาที่เกิดทางใจ เช่น ความรู้สึกสบายใจ เบิกบานใจ อิ่มใจ ร่าเริง หรือกลุ้มใจ เสียใจ น้อยใจ คับแค้นใจ เป็นต้น หรือรู้สึกเฉย ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ ความรู้สึกเหล่านี้ที่เป็นสุขก็เรียกว่าสุขทางใจ ที่เป็นทุกข์ก็เรียกว่าทุกข์ทางใจ ถ้าเฉย ๆ ก็เรียกว่า อุเบกขาทางใจ (ถ้าไม่มีเจ็บปวดอะไรก็นับว่าสบาย ฉะนั้น จึงไม่มีเรียกว่า อุเบกขาทางกาย) ความรู้สึกเหล่านี้เกิดขึ้นที่สมอง เป็นผลของมโนสัมผัสโดยเฉพาะ จึงเรียกว่า เวทนาทางใจ ส่วนเวทนาทางกายนั้น เป็นผลของกาย

สัมผัส คำที่เราพูดว่า สมองไม่ดี ไม่โปร่ง ที่จริง คำเหล่านี้หมายถึงใจไม่ดี ใจไม่โปร่งนั่นเอง สมองกับใจเป็นคำที่ใช้แทนกันได้เสมอ ทั้งในภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาบาลี เพราะทั้งสองสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุด

๓. พวกสัญญา สัญญา แปลว่า ความจำ ความสังเกต หรือกำหนดหมายอะไรเพื่อจะให้จำได้ ที่จริงคำว่า ความจำในภาษาไทยเรา หมายถึงว่า ถ้าจำได้ก็ต้อนึกได้ ส่วนสัญญาที่แปลว่าจำนี้ มีความหมายแต่เพียงว่า ถ้าอะไรผ่านหูผ่านตา หรือมาสัมผัสกับประสาทอะไรก็ตาม กิริยาที่จิตหรือประสาทรับรู้ไว้ หรือสังเกตได้ว่าเป็นอะไร เพียงเท่านั้นเรียกว่า สัญญา ซึ่งในภาษาอังกฤษแปลว่า Perception ส่วนการที่จะนึกขึ้นมาในภายหลังได้หรือไม่นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ถ้านึกได้ เขาพูดกันว่า มีสัญญาดี ถ้านึกไม่ได้ พูดว่าสัญญาไม่ดี แต่การนึกได้ ภาษาบาลีเรียกว่า สติ สติแปลว่าการระลึก หรือการนึกขึ้นมาได้ คนเราจะมีสติดี จำต้องมีสัญญาดี สัญญาจะดีหรือไม่ เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของสมมตโดย

เฉพาะ และเกี่ยวกับคุณสมบัติของใจอีกหลายอย่าง คน
 ที่^{๑๒}สมองดี คือสมองมี^{๑๓}นาหนักมาก เนื้อละเอียด ร่อง
 สมองลึก คนเช่น^{๑๔}นี้มีความจำดี แต่คนที่^{๑๕}จะจำอะไรได้ดี
 นั้น ต้องอาศัยใจเป็นสมาธิและสงบ และต้องเป็นคนมี
 นิสสัยทำอะไรเป็นระเบียบ ช่างสังเกต และเป็นคนที่^{๑๖}ถ้วน
 ด้วย ความจำต่าง ๆ คือ จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส
 จำสัมผัสทางกาย จำความรู้สึกนึกคิดในใจ จำเรื่องราว
 ต่าง ๆ ^{๑๗}ทั้งดีหรือไม่ดีก็ตาม ^{๑๘}ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่าสัญญา
 ขั้น^{๑๙} กงสัญญา

๔. พวกสังขาร พวกนี้เป็นกองที่เข้าใจยากมาก
 คนทั่วไปมักจะเข้าใจผิดเสมอ เมื่อเอ่ยถึงคำว่าสังขาร เรา
 มักจะเข้าใจว่า หมายถึงร่างกาย ที่จริงคำนี้มีความหมาย
 กว้างขวางและลึกซึ้ง^{๒๐}มาก คำนี้ในความหมายที่กว้าง
 แปลว่า สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง หรือสิ่งที่เกิดจากปัจจัย
 อะไรก็ตาม ซึ่งจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ตาม
 ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่ใช่เกิดได้เอง ต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ จึงจะ
 เกิดหรือปรากฏขึ้นมาได้ สิ่ง^{๒๑}ทั้งหมดนี้เรียกว่า สังขาร
 หรือสังขารธรรม ๆ แปลว่าสิ่งที่^{๒๒}เป็นสังขาร ร่างกาย

เป็นเพียงสังขารอันหนึ่งในบรรดาสังขารทั้งหลายเท่านั้น
แผ่นดิน ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร แร่ธาตุต่าง ๆ
วัตถุทุกชนิด คนและสัตว์ เทวดาและพรหม ทุกสิ่ง
ทุกอย่างบรรดาเกิดขึ้นในโลกนี้ หรือโลกไหน ๆ ก็ตาม
สิ่งเหล่านี้เรียกว่า สังขารธรรม รูป เวทนา สัญญา
สังขารและวิญญาณ ก็เรียกว่า สังขารธรรม

คำว่า สังขาร ในความหมายที่กว้างนี้ เป็นคำ
ที่ตรงกันข้ามกับคำว่า วิสังขาร ซึ่งแปลว่า สิ่งที่ไม่มี
ปัจจัยปรุงแต่ง หรือไม่ได้เกิดมาแต่ปัจจัยอะไร คำว่า
วิสังขาร ในทางพุทธศาสนาหมายถึง นิพพาน แต่ใน
ทางศาสนาอื่นเรียกว่า พระผู้เป็นเจ้า

อนึ่ง คำว่า สังขาร ที่อธิบายมาแล้ว กับ
คำว่า สังขารธรรม มีความหมายและแปลอย่างเดียวกัน
วิสังขาร กับคำว่า อสังขตธรรม ก็เช่นเดียวกัน

ส่วนคำว่า สังขารในขั้น ๕ นั้น มีความหมาย
จำกัด ไม่กว้างเช่นนั้น คือ หมายถึงเฉพาะความรู้สึก
อย่างอื่นที่นอกเหนือจากเวทนา สัญญา และวิญญาณ
เมื่อพูดถึงคำว่า ใจ ในภาษาไทยเราหมายถึง ความรู้สึก

นึกคิดต่าง ๆ ใจดี ใจชั่ว ก็ความหมายว่า มีความรู้สึก
นึกคิดดี หรือชั่ว และพุทธศาสนาได้แยกแยะลักษณะ
ของใจ กล่าวคือความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ออกเป็น ๔
ประเภท คือเป็นเวทนาประเภทหนึ่ง เป็นสัญญา
ประเภทหนึ่ง เป็นสังขารประเภทหนึ่ง และเป็นวิญญาน
ประเภทหนึ่ง เวทนา สัญญาได้อธิบายมาแล้ว การจะ
เข้าใจสังขารให้ชัดเจนต้องเข้าใจคำวิญญานเสียก่อน

วิญญาน หมายถึงอำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลง
และการเจริญเติบโตของชีวิต วิญญานเมื่อยังอ่อนอยู่ คือ
ยังอยู่ในระยะที่ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ วิญญานนั้นนอกจาก
จะปรากฏลักษณะออกมาในฐานะควบคุมการเจริญเติบโต
ของชีวิตให้เป็นไปตามกรรมพันธุ์ ให้เป็นไปตามลักษณะ
แห่งบรรพบุรุษ ให้เป็นไปตามนิสัยสันดานของตนแล้ว
วิญญานยังปรากฏลักษณะออกมาเป็นความรู้สึก ที่
คอยรับรู้ต่อสิ่งที่มีสัมผัส ความรู้สึกในขณะนั้นเป็นไป
โดยไม่รู้สึกตัว คล้ายกับความรู้สึกในสัตว์ชั้นต่ำ หรือ
ในพืช ซึ่งทางชีววิทยาถือว่า ในชีวิตทุกชนิดมีความ
รู้สึกชนิดนี้ ซึ่งเรียกว่า consciousness ต่อเมื่อชีวิต

ค่อยเจริญเติบโต มีสมอง มีประสาท มีหู มีตา มีจมูก
 มีลิ้น ความรู้สึกก็ค่อยพัฒนาการสูงขึ้นโดยลำดับ จน
 กระทั่งเด็กคลอดออกมาเห็นโลกภายนอกแล้ว ความ
 รู้สึกนั้นก็ค่อยปรากฏชัดทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น
 และทางกาย คือรู้สึกเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รส
 และรู้สึกสัมผัสทางกาย และเริ่มมีความรู้สึกทางใจ ซึ่ง
 สังเกตได้ชัด คือเด็กนั้นมีความโกรธ พอใจ ไม่พอใจ
 กลัว เหล่านี้เป็นต้น วิญญาณเจริญเติบโตคู่ขนานไป
 กับร่างกาย ถ้าร่างกายไม่เจริญ วิญญาณก็ไม่เจริญ
 วิญญาณทั้ง ๕ คือ จักขุวิญญาณ โสทวิญญาณ ฆาน-
 วิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมนโวิญญาณ
 เป็นวิญญาณที่รู้สึกตัวได้ ที่จริงวิญญาณทั้ง ๖ นี้ ก็คือ
 ความรู้สึกที่ได้เห็นอะไร ได้ยินอะไร ได้กลิ่นอะไร ได้รส
 อะไร รู้สึกสัมผัสทางกายและความรู้สึกต่อสิ่งที่มีอันนี้
 ขันมา ความรู้สึกเหล่านี้ ถ้าจะพูดให้ละเอียดที่สุด ก็คือ
 เป็นความรู้สึกอย่างเดียวกับความรู้สึกในสัตว์หรือในพืช
 นั้นเอง แต่เป็นเพราะคนมีอายตนะดีกว่า สภาพของ
 ชีวิตดีกว่าความรู้สึกเหล่านี้จึงปรากฏขึ้นอย่างชัดแจ้ง

จนรู้สึกตัวได้ว่า ได้เห็นหรือได้ยินสิ่งนั้นสิ่งนี้โดยชัดเจน และเพราะเหตุที่มีสมมติ ช่วยให้เกิดความจำ ความจำก็ก่อให้เกิดความนึกคิด และความรู้สึกต่าง ๆ ตัวยุติญาณแท้ ๆ เปรียบเหมือนน้ำใสที่ยังไม่มีอะไรเจือปน เวทนา สัญญา เป็นเสมือนหนึ่งสีที่ผสมลงไปใต้น้ำ เมื่อจำอะไรได้และรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ อาศัยเวทนาและสัญญานี้แหละเป็นปัจจัย จึงทำให้เกิดสีของวิญาณขึ้น มาอีกสีหนึ่ง เป็นสีแห่งความพอใจ ไม่พอใจ เข้าใจ และไม่เข้าใจ เชื่อบ้าง ไม่เชื่อบ้าง แจ่มแจ้งบ้าง สงสัยบ้าง ความพอใจ ไม่พอใจ ความเข้าใจ ไม่เข้าใจ ความเชื่อ ไม่เชื่อ เหล่านี้เป็นต้น นี่แหละคือสังขาร

สังขารในขั้นที่ ๕ แปลว่า สิ่งที่ปรุงแต่งและถูกปรุงแต่ง หรือแปลว่า สิ่งที่สร้างสรรค์และถูกสร้างสรรค์ ความพอใจหรือไม่พอใจ เรียกว่าเป็นสังขาร ก็เพราะสิ่งเหล่านี้เกิดมาจากปัจจัยปรุงแต่งมา กล่าวคือเกิดมาจากเวทนาและสัญญา วิญาณก็เป็นปัจจัยด้วยเหมือนกัน ในฐานะเป็นรากฐานของนามธรรมทั้งหมด ตา หู จมูก ลิ้น ก็เป็นปัจจัยให้เกิดความพอใจ หรือไม่พอใจ อนึ่ง

เมื่อเกิดความพอใจหรือไม่พอใจแล้ว ความรู้สึกเหล่านี้ก็
 ประดุจแต่งวิญญาณให้เกิดความนึกคิดไปต่าง ๆ ถ้าพอใจก็
 คิดไปในทางดี ถ้าไม่พอใจก็คิดไปในทางชั่ว ด้วยเหตุนี้
 ความพอใจและไม่พอใจ จึงเรียกว่าเป็นสังขาร คือเป็น
 สิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งมา ไม่ใช่ของเกิดขึ้นเอง และตัว
 มันก็เป็นปัจจัยปรุงแต่งวิญญาณ ปรุงแต่งเวทนาและ
 สัญญาให้เข้มหรือให้จางต่อไปอีก เช่น สิ่งใดถ้าพอใจ
 เมื่อได้สมประสงค์ก็เกิดความสุข อย่างนี้เรียกว่า สังขาร
 คือความพอใจเป็นปัจจัยแห่งเวทนา และจำสิ่งนั้นไว้ได้
 ด้วย อย่างนี้เรียกว่า สังขาร คือความพอใจเป็นปัจจัย
 แห่งสัญญา ถ้าไม่พอใจก็เป็นทุกข์ บางทีก็จำแม่น แต่
 บางกรณีก็ไม่เอาใจใส่

สังขารในขั้น ๕ นี้ มีจำนวนมากมาย และ
 แบ่งอย่างง่าย ๆ เป็น ๒ ประเภท (ในภิกขกรรมแบ่งเป็น
 ๓ คือ เป็นกุศล อกุศล และอัปยาคกุศล) คือ เป็นกุศล
 ประเภทหนึ่ง และอกุศลประเภทหนึ่ง จิตจะคิดติดคิดชั่ว
 เป็นกุศลและอกุศล ก็เพราะสังขารนี้แหละ จะไปเกิดดี
 เกิดชั่ว ก็เพราะสังขาร จะสุขหรือทุกข์อย่างไร ก็เพราะ

สังขาร เพราะฉะนั้น สังขารจึงเปลี่ยนอีกอย่างหนึ่งว่า
เครื่องสร้างสรรค์ หรืออำนาจสร้างสรรค์

ตัวอย่างของสังขารที่เป็นกุศล เช่น :—

๑. สติ สมปัชัญญะ ความรู้สึกลึกซึ้ง
๒. หิริ โอตตัปปะ ความละอายและความเกรงกลัว
ต่อบาป
๓. ขันติ โสรัจจะ ความอดทนและความสงบเสงี่ยม
๔. พรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
๕. กุศลมูล ๓ คือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง
๖. มรรค ๘ ความเห็นชอบ คิดชอบ ฯลฯ

ความรู้สึกลึกซึ้งนี้เกิดหรือความตั้งใจที่เป็นไปตามคุณ
ธรรมเหล่านั้น แต่ละอย่างเรียกว่า “สังขาร” เป็นสังขาร
ฝ่ายกุศล เพราะเมื่อสังขารเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้ว ย่อมปรุง
แต่งสร้างสรรค์ชีวิตจิตใจให้เป็นไปในทางดีทั้งสิ้น

ตัวอย่างของสังขารที่เป็นอกุศล เช่น อุปกิเลส

๑๖ คือ :—

๑. อภิชฌาวิสมโยกะ ความโลภอยากได้ของคน
อื่นในทางผิด

๒. โทสะ	ความคิดประทุษร้ายเขา
๓. โกรธ	ความโกรธ
๔. อุปนาหะ	ความผูกโกรธไว้
๕. มัถะ	ความลบล้างคุณท่าน
๖. ปลาสะ	การตีตนเสมอผู้ใหญ่
๗. อิสสา	ความริษยา
๘. มัจฉริยะ	ความตระหนี่ถี่เหนียว
๙. มายา	ความเป็นคนเจ้าเล่ห์ เสแสร้งแก่งทำ
๑๐. สาทะยยะ	ความโอ้อวด
๑๑. ถัมภะ	ความห้าวดี
๑๒. สारัมภะ	ความแข่งดี
๑๓. มานะ	ความถือตัว
๑๔. อติมานะ	ความดูหมิ่นท่าน
๑๕. มทะ	ความมัวเมา
๑๖. ปมาทะ	ความประมาท

ความรู้สีก่อนใดที่เป็นเหตุให้เกิดพฤติกรรมเหล่านี้
นั้นขึ้นมา แต่ละอย่างเรียกว่าเป็นสังขารฝ่ายอกุศล ที่จริง

สังขารฝ่ายอกุศล เมื่อสรุปแล้วก็รวมอยู่ใน ความโลภ ความโกรธ ความหลง สังขารเหล่านี้ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมปรุงแต่งสร้างสรรค์ชีวิตจิตใจให้เป็นไปในทางชั่ว

ตัวอย่างสังขารฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว เท่าที่ยกมาแล้ว นั้นยังไม่หมด ยกมาพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น ในหัวข้อ บัณฑิตการ อวิชา ตัณหา อุปาทาน และเจตนา จัดเป็นสังขารเหมือนกัน ความหมายของสังขารกว้างขวางยิ่งนัก ขอให้ท่านทำความเข้าใจให้ดี ไม่เช่นนั้น ท่าน จะทำให้งงไม่สิ้นสุด สังขารทั้งหมดที่ยกตัวอย่างมาพอ เป็นสังเขปนี้ รวมเรียกว่าสังขารชั้น กองสังขาร โปรด จำไว้ให้ดีว่า สังขารที่กล่าวไว้ในชั้น ๕ นี้ เป็นพวก นามธรรมทั้งสิ้น ไม่มีเป็นรูปธรรมเลย

๕. กองวิญญูณ ได้อธิบายมาแล้วในเรื่องสังขาร วิญญูณแม้จะมีมากมายเท่าไรก็ตาม อย่างที่เคยกล่าวมาแล้วว่า วิญญูณมีอยู่ในทุก ๆ เซลล์ของชีวิต แต่เมื่อ สรุปแล้วก็ มีเพียง ๖ ประเภทเท่านั้น คือ เป็นจักขุวิญญูณ โสตวิญญูณ เป็นต้น ในวิญญูณทั้ง ๖ นี้ เรื่องกายวิญญูณ และมนวิญญูณ จำเป็นต้องศึกษา ให้ละเอียดสักหน่อย

โดยปกติ เมื่อพูดถึง กายวิญญูณ คนทั่วไปที่
เคยเรียนอภิธรรมมาแล้ว แต่เรียนไม่ชั่ง มักจะเข้าใจว่า
กายวิญญูณ ก็คือ ความรู้สึกเย็น ร้อน อ่อน แข็ง
หรือความรู้สึกอะไรอื่นที่เกิดขึ้นตามผิวกายเท่านั้น ความ
จริง กายวิญญูณมีความหมายลึกซึ้งยิ่งกว่านี้ ขอให้
ย้อนไปพิจารณาถึงคำที่ว่า “กัมมชรูปเกิดพร้อมกับปฏี
สนธวิญญูณ” กัมมชรูปอันหนึ่งในบรรดากัมมชรูป ๓๐
ที่เกิดพร้อมกับปฏีสันธวิญญูณ ก็คือกายประสาท กาย
ประสาทเป็นทั้งตัวของกายวิญญูณ ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ
ยังเป็นกละอยู่นั้น ในคัมภีร์ถือว่า มีกายประสาทและ
มีกายวิญญูณเกิดขึ้นแล้ว กายวิญญูณในขณะนั้น เป็น
ไปโดยที่ชีวิตนั้นไม่รู้สึกตัวเลย สักแต่ว่าเป็นความรู้สึก
เท่านั้น ไม่รู้ร้อนรู้หนาว ไม่รู้แข็งรู้อ่อนอะไรทั้งสิ้น
แม้กระนั้น ความรู้สึกอันนั้นพระพุทธเจ้าก็ทรงเรียกว่า
วิญญูณเหมือนกัน มีข้อเฉพาะว่า กายวิญญูณ

กายวิญญูณ มีความหมายลึกซึ้งถึงขนาดนี้ กาย
ประสาทในขณะนั้น ก็สังเกตไม่เห็นเลย แม้จะใช้กล้อง
จุลทรรศน์อย่างดีตรวจ แม้กระนั้นในคัมภีร์ก็บอกว่า มี

กายประสาทเกิดขึ้นแล้ว ขนาดของกลละนั้นเล็กมาก
 ท่านว่าเท่ากับน้ำมันหยดใส่ที่ติดอยู่ที่ปลายขนอันละเอียด
 เช่นขนจามรี และเมื่อถือว่า ชีวิตขนาดนั้นกายประ
 สาท มีกายวิญญาณ ก็ต้องถือว่า มีโณฐัพพะด้วย
 โณฐัพพะ แปลว่า สิ่งที่ถูกต้องกาย ซึ่งทำให้กายประ
 สาทเกิดความรู้สึก เช่น ร้อน อ่อน แฉง หรือความ
 รู้สึกใด ๆ ในทางกายสัมผัส โณฐัพพะในขณะนั้นคือ
 อะไร? โณฐัพพะ ก็คือ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่มาสัมผัส
 กับชีวิตในขณะนั้น ซึ่งอาจจะเป็นโลหิต ที่ชีวิตนั้นดูด
 เข้าไป หรืออะไรก็ตามที่ทำให้ชีวิตนั้นมีปฏิกิริยาเกิดขึ้น

ยิ่งกว่านี้ ภายในกลละนี้ คัมภีร์ก็ถือว่า มีมโน
 วิญญาณแล้วด้วย และมีสมองอันเป็นที่ตั้งของมโนวิ
 ญาณเกิดขึ้นด้วย มโนวิญญาณก็คือวิญญาณที่มาปฏิสนธิ
 เราหยั่งรู้ได้ว่า ในขณะนั้น ชีวิตไม่มีความนึกคิดอะไรเลย
 แต่เราสามารถอนุมานได้จากพฤติกรรมของชีวิตที่เกิดขึ้น
 ว่า วิญญาณได้ทำหน้าที่คิดนึกไตร่ตรอง สั่งงาน ควบคุม
 งานอยู่อย่างเป็นระเบียบดียิ่ง แต่ก็เป็นไปเสมือนหนึ่ง
 อยู่ในความฝันอันลึกซึ้ง ซึ่งตัวเองไม่รู้สึกตัวเลย

“สภาพของชีวิตแรกเกิด ได้มีทั้งกายวิญญาน และมนวิญญาน” เมื่อทางคัมภีร์กล่าวไว้ชัดเจนเช่นนี้ ก็ขอให้ลองนำไปเทียบกับสภาพของชีวิตสัตว์และต้นไม้ ถ้าในกลละไม่มีวิญญาน กลละนั้นจะเจริญเติบโตขึ้นมา ไม่ได้ กลละเจริญเติบโตจากอาหารคือโลहित อำนาจอะไร ? ที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลง ทำให้โลहितกลายเป็นส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย คือเป็นเนื้อ เป็นหนัง เป็นผม เป็นขน เป็นเล็บ เป็นต้น อำนาจอันนี้แหละ ที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าวิญญาน เมื่อวิญญานมีความหมายเช่นนี้ ก็จึงเทียบกับความเป็นไปของพืชและสัตว์ แล้วพิจารณาว่า อำนาจที่ควบคุมการเจริญเติบโตของต้นไม้และสัตว์ อำนาจที่ทำให้อาหารที่พืชหรือสัตว์นั้นๆ ดูดกินเข้าไป แล้วกลายเป็นส่วนต่าง ๆ ของพืชและสัตว์นั้นเป็นอย่างเดียวกันหรือไม่ ข้อสำคัญอย่าเพิ่งเข้าใจว่า อำนาจที่นั่นคือธรรมชาติ อย่างที่ตัวเองเข้าใจ ขอให้คิดไปตามแนวพุทธศาสนาเสียก่อน ไม่เช่นนั้น จะเข้าใจความคิดของพุทธศาสนาไม่ได้

ชีวิตทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์หรือมนุษย์ ต่างก็ประกอบขึ้นจากเซลล์ เซลล์เป็นหน่วยชีวิตที่เล็ก

ที่สุด สัตว์ชั้นต่ำ เช่นตัวอมิบา หรือเชื้อโรคต่างๆ เป็น
 สัตว์เซลล์เดียว ไข่และตัวสืบพันธุ์ก็เป็นสัตว์เซลล์เดียว
 พืชชั้นต่ำเช่นพวกเชื้อราต่าง ๆ แต่ละหน่วยก็เป็นพืช
 เซลล์เดียว เซลล์เป็นสิ่งมีชีวิต และมีพฤติกรรม
 เหมือนกันหมด พฤติกรรมของมัน ก็คือ การกิน การย่อย
 การถ่าย การหายใจ การเผาผลาญอาหารให้เป็นกำลังงาน
 การสืบพันธุ์ เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้เป็นลักษณะ
 ของสิ่งที่มีชีวิตทั่วไป สิ่งใดมีชีวิต สิ่งนั้นจะต้องมี
 ลักษณะเช่นนี้เสมอ ถ้าไม่มีลักษณะเช่นนี้ ก็แปลว่า
 สิ่งนั้นไม่มีชีวิตหรือตายแล้ว พฤติกรรมเหล่านี้ทางพุทธ
 ศาสนา ถือว่าเกิดจากวิญญาณเป็นปัจจัย ถ้าวิญญาณ
 ไม่มี พฤติกรรมเหล่านี้ก็ย่อมมีไม่ได้ สิ่งที่ทางชีววิทยา
 เรียกว่า “เซลล์” คือหน่วยของชีวิตที่เล็กที่สุดนั้น
 พุทธศาสนาเรียกว่า “ทสกะ” ดังที่อธิบายมาแล้ว ทสกะ
 ต่าง ๆ เช่น กายทสกะ วัตถุทสกะ และभावทสกะ
 เป็นกัมมชรูป กัมมชรูป แปลว่า สิ่งที่เกิดแต่กรรม
 กรรมคือเจตนา เจตนาเป็นสังขารอันหนึ่งในขั้นที่ ๕
 และเป็นตัวสังขารในหัวข้อปฏิจสงฺกุปบาท เจตนาเป็น

ส่วนประกอบที่สำคัญยิ่งของวิญญาณ วิญญาณจะเกิดได้ ต้องอาศัยสังขารคือเจตนา วิญญาณจะเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูปได้ ต้องอาศัยสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณเป็นอำนาจสร้างสรรพชีวิตที่มีความมุ่งหมาย พฤติกรรมของเซลล์เหล่านั้น แต่ละอย่างเกิดขึ้นอย่างมีความมุ่งหมาย เพราะเหตุนี้เราจึงกล่าวได้ว่า ในชีวิตทุกเซลล์มีวิญญาณ และวิญญาณนี้เอง คือ ธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิต

บางคนอาจจะสงสัยว่า ถ้าวิญญาณมีทุก ๆ เซลล์ วิญญาณก็ต้องเป็นสิ่งขยายตัวได้ หรือทวีปริมาณได้ตามจำนวนของเซลล์ ความจริงก็เป็นเช่นนั้น คนส่วนมากเข้าใจว่า คนหนึ่งย่อมมีวิญญาณดวงหนึ่ง ฉะนั้นเมื่อคนเกิดขึ้นมากทุกที และเชื่อว่าวิญญาณของคนที่ตายแล้วกลับมาเกิดจึงสงสัยว่า เอาวิญญาณที่ไหนมาเกิด? เพราะเมื่อก่อนคนน้อยกว่านี้ ความสงสัยนี้เกิดขึ้นเพราะเข้าใจผิดว่า คนหนึ่งย่อมมีวิญญาณดวงหนึ่ง ซึ่งความจริงในตัวคนหนึ่ง ๆ นั้น มีปริมาณของวิญญาณนับไม่ถ้วน และวิญญาณไม่ใช่นับได้เป็นดวง ๆ หรือเป็นอัน ๆ เหมือนสิ่งของ วิญญาณโดยสภาพมี

ลักษณะเป็นพลังงาน เช่นกับความร้อน และเป็นนามธรรม ฉะนั้นจะเอามาคิดนับเป็นดวง ๆ หรือเป็นอัน ๆ ย่อมไม่ได้ การเกิดของวิญญาณย่อมอาศัยพฤติกรรมของชีวิต เช่นเดียวกับเปลวไฟ ย่อมเกิดเพราะอาศัยการลุกไหม้ของเชื้อ ชีวิตขยายตัวเท่าไร วิญญาณก็ย่อมขยายตัวได้มากเท่านั้น เรื่องนี้จะมีอธิบายโดยชัดเจนในบทที่ว่าด้วยกรรม

ถ้าเข้าใจเรื่องสังขารกับวิญญาณชัดเจนดีแล้ว ก็ขอได้เทียบข้อเท็จจริงของชีวิต แล้วพิจารณาว่า วิญญาณคือตัวธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิตจริงหรือไม่?

ข้อเท็จจริงของชีวิต ซึ่งรู้จักกันในทาง

ชีววิทยา มีดังนี้ คือ:—

๑. ส่วนต่าง ๆ ของชีวิต และพฤติกรรมของชีวิตแต่ละอย่างเกิดขึ้นอย่างมีความมุ่งหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิตนั้นต้องเป็นสิ่งที่มีความมุ่งหมาย

๒. ธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิตนั้น เรามองไม่เห็นและสัมผัสไม่ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติ
นั้นเป็นนามธรรม

๓. ความเป็นไปของชีวิต มีระเบียบ มีกฎเกณฑ์
ควบคุมอยู่อย่างเป็นระเบียบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ธรรม
ชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิตนี้ ต้องเป็นสิ่งที่เป็นไปอย่างมี
ระเบียบ และมีกฎเกณฑ์ควบคุมอยู่อย่างเป็นระเบียบ

๔. ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ จงมอง
ดูการเปลี่ยนแปลงภายในระบบของเซลล์ ชีวิตแม้จะมี
การเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะอย่างนี้ แต่ชีวิตไม่ว่าจะขยาย
ตัวมากมายเท่าไร ชีวิตที่ขยายตัวสืบทอดออกมานั้น ก็
รักษาลักษณะแห่งบรรพบุรุษไว้ได้เสมอ พฤติการณ์
เหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติผู้สร้างสรรค์ชีวิต
นี้ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ และมีการรับรู้สับ
ต่อกัน และมีการยึดมั่นในสภาพของชีวิตนั้นเป็น
อย่างแข็ง

๕. โครงสร้างของชีวิตมีความซับซ้อนมาก ทั้ง
 ประณีตเป็นอย่างยิ่ง เพียงแต่โครงสร้างของขาแมลง
 เล็ก ๆ อะไรสักตัวเท่านั้น ก็ยังมีความซับซ้อนและ
 ประณีตยิ่งกว่าเครื่องจักรใด ๆ ทัมนุญสร้างชิ้นเสียดัก
 ลักษณะเหล่านี้ย่อมสื่อสำแดงให้หยั่งรู้ว่า ธรรมชาติที่
 สร้างสรรค์ชีวิตนี้มีความซับซ้อน และประณีตเป็น
 อย่างยิ่ง

ทั้ง ๕ ข้อนั้นเป็นเพียงตัวอย่างน้อย ๆ ของข้อเท็จ
 จริง (fact) แห่งชีวิต ที่วิญญูชนรับรองทั่วโลก ใคร ๆ
 จะปฏิเสธไม่ได้ว่า นี่ไม่ใช่ความจริงของชีวิต เว้นไว้
 แต่ผู้นั้นจะอ่อนในการศึกษา ความเป็นจริงอันนี้ไม่ใช่
 รับรองกันแต่ในวงของนักวิทยาศาสตร์ ในทางชีววิทยา
 เท่านั้น แม้ในวงการศาสนาที่นับถือว่ามีพระผู้เป็นเจ้า
 เขาก็รับรองกันทั่วไป เพราะฉะนั้น ต่อแต่นี้ไป เรา
 จะได้นำมาเปรียบเทียบกับความหมายของวิญญูตามที
 กล่าวไว้ในคัมภีร์พุทธศาสนา

วิญญานตามที่กล่าวไว้ในพุทธศาสนามี ลักษณะดังนี้ :-

๑. วิญญานเป็นธรรมชาติที่มีความมุ่งหมาย เพราะวิญญานจะต้องประกอบด้วย สังขาร คือเจตนา เสมอ

๒. วิญญานเป็นนามธรรม ความร้อน แสง เสียง ไฟฟ้า ทางวิทยาศาสตร์เรียกว่า พลังงาน แต่ทางพุทธศาสนายังถือว่า สิ่งเหล่านี้เป็นรูปธรรม ไม่ใช่ นามธรรม วิญญานเป็นพลังงานอย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่สุขุมและละเอียดยิ่งกว่าพลังงานวัตถุเหล่านั้น จนสัมผัสไม่ได้ด้วยประสาท หรือเครื่องมือใด ๆ เลย ฉะนั้นวิญญานจึงจัดเป็นพลังงานชนิดที่เป็นนามธรรม

๓. การเกิด การดับ การสืบทอด ของวิญญาน เป็นไปอย่างมีระเบียบ คงที่สม่ำเสมอ เพราะมีกฎควบคุมอยู่ กฎนี้เป็นกฎธรรมชาติที่แน่นอนอย่างยิ่ง เป็นกฎของสากลจักรวาล กฎที่ว่าคือ กฎแห่ง ปฏิจิตสมุปบาท

๔. ญาณมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ และเป็นไปอย่างรวดเร็วอย่างยิ่ง ถ้าเขาเกี่ยวของกับร่างกาย จังหวะแห่งการเปลี่ยนแปลง หรือการเกิดดับช้าลงกว่าธรรมดา ถ้าอยู่โดยอิสระตามลำพังความเป็นไปของ ญาณ จะวิ่งรวดเร็วยิ่งกว่าอะไรทั้งสิ้น อย่างน้อยก็ ไม่ช้าไปกว่าการวิ่งของกระแสวิทยุหรือไฟฟ้า และการ สัมผัสของญาณเท่าที่สังเกตได้ทางมโนสัมผัส จะพบว่า ความรู้สึกในขณะที่ ๑ กับในขณะที่ ๒ รับช่วงต่อ ๆ กันมา การที่เรารู้สึกได้ว่า เมื่อเรารู้สึกนั้นก็คิดอย่างไร ก็ เพราะความรู้สึกนั้นก็คิดนั้นได้รับช่วงต่อ ๆ กันมา เหมือน กับการสืบทอดแห่งลักษณะของยีน (gene) ภายในโคร-โมโซมหรือพวงาย ๆ ว่า เหมือนกับลูกสืบทอดรับช่วงเอา ลักษณะของพ่อแม่ไว้ฉะนั้น การที่ญาณสืบทอดรับรู้ ต่อ ๆ กันมาได้ ก็เพราะในญาณมีอุปาทาน คือการ ยึดมั่นในความหมายนั้น ๆ หรือในลักษณะนั้น ๆ ในสภาพ นั้น ๆ ของชีวิตอยู่ทุกขณะ ความยึดมั่นนั้นเป็นไปอย่าง รุนแรงและเหนียวแน่นที่สุด พุทธศาสนาดูว่า อุปาทาน นั้นแหละ คือ ตัวการที่ทรงไว้ ซึ่งอำนาจในการรักษาแบบ

ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นแบบของชีวิต (heredity) หรือแบบอย่างแห่งขนบธรรมเนียมประเพณีใด ๆ ก็ตาม คนที่มีอุปาทานอย่างลึกซึ้งจะรักษาแบบตามที่ตัวเองยึดถือไว้มั่นคงที่สุด

๕. วิญญาณมีความวิจิตร คือ ประณีตซับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า:—

“ภิกษุทั้งหลาย! เราพิจารณาองไม่เห็นเลยว่า ในบรรดาสังวิจิตรทั้งหลาย จะมีอะไรวิจิตรยิ่งกว่าจิต ภิกษุทั้งหลาย! ความวิจิตรของจิตรกรรมก็ดี หรือของสัตว์ใด ๆ ก็ดี (มนุษย์เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง) ที่เกิดขึ้น เกิดขึ้นก็เพราะความวิจิตรของจิต จิตซึ่งมีความวิจิตรเป็นอย่างยิ่งนี้สร้างสรรค์ขึ้น”

— ส.ข. ๑๗/๑๘๔ สยา.,

ส.ข. ๑๗/๑๑๙ มหาจุฬาฯ, ส.ข. ๑๗/๑๗๙ สกฺคิตี.

ข้อความในพระสูตรนี้ไม่ได้แปลตามตัว แต่แปลตามความหมาย เพราะถ้าแปลตามตัวจะต้องมีคำอธิบายมาก จะทำให้ข้อความตอนนั้นเพ้อ

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า จิต ไม่ใช่คำว่าวิญญาน ผู้อ่านบางคนอาจสงสัยว่า คำว่า จิต กับวิญญาน มีความหมายต่างกันก็ได้ แต่ที่จริง คำทั้งสองนี้มีความหมายอย่างเดียวกัน คำที่มีความหมายอย่างเดียวกันในคัมภีร์อภิธรรมได้รวบรวมนำมากล่าวไว้ในที่เดียวกันดังนี้:—

จิต มโน มานัส หทัย ปันตาระ มนาคณะ
มโนทริย วิญญาน วิญญานฉันท

— อภิ.ส. ๓๔/๑๐ สยา.,

อภิ.ส. ๓๔/๒๒ มหาจุฬา ฯ, อภิ.ส. ๓๔/๒๒ สงคิตติ.

คำเหล่านี้มีความหมายเหมือนกันทั้งสิ้น จะใช้คำไหนก็มีความหมายอย่างเดียวกัน และในคัมภีร์สังยุตตนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า:—

“ภิกษุทั้งหลาย! สิ่งที่เราเรียกว่า จิตก็ดี มโนก็ดี วิญญานก็ดีนั้น เกิดดับทีละขณะ ทั้งกลางวันกลางคืน เมื่อดวงหนึ่งเกิด อีกดวงหนึ่งก็ดับ”

— ส.น. ๑๖/๑๑๔ สยา.,

ส.น. ๑๖/๙๒ มหาจุฬา ฯ, ส.น. ๑๖/๑๑๔ สงคิตติ.

ข้อความในสังยุตตนิกายนี้ พระองค์ทรงหมายถึง จิตหรือวิญญาณในขณะที่เกิดรับอารมณ์ทางทวารต่าง ๆ เช่นเรานึกถึง ก. นับเป็นจิตขณะหนึ่ง ในขณะที่ความรู้สึกถึง ก. หายไป ซึ่งเรียกว่าดับไป แล้วต่อมานึกถึง ข. ในขณะทันกถึง ข. นับเป็นจิตอีกขณะหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าจิตดวงใหม่เกิด จะสังเกตได้ว่า จิตในขณะนี้นึกถึง ก. กับในขณะทันกถึง ข. นั้น เป็นจิตคนละขณะ จิตคนละขณะนี้แหละที่เราพูดกันว่า จิตคนละดวง ดวงก็คือขณะ ขณะแห่ง ก. และขณะแห่ง ข. เกิดไม่พร้อมกัน แม้ว่าจะนึกถึง ก. ติดต่อกันเรื่อยมาเป็นเวลาหลายนาที ก. นั้นก็ขมหลายสิบหลายร้อยนั้น เป็น ก. คนละขณะจิตทั้งสิ้น เมื่อ ก. อันที่ ๑ ดับ ก. อันที่ ๒ เกิด ก. อันที่ ๒ ดับ ก. อันที่ ๓ เกิด ดังนี้เป็นต้น ทั้งกลางวันและกลางคืน ถ้าขณะแรกยังไม่ดับ ขณะต่อมาย่อมเกิดไม่ได้ นี่เป็นธรรมชาติของจิตที่จะเกิดขมความรู้สึกถึงอารมณ์ต่าง ๆ

อนึ่ง คำว่า จิตวิจิตร วิจิตรในคำนี้หมายความว่า ประณีตละเอียดลึกซึ้งซับซ้อน มีหลายหลาก เช่น คน

เราชั่วขณะหนึ่ง ก็คิดได้หลายอย่าง จิตคิดขึ้นอย่างหนึ่ง ก็เรียกว่าจิตดวงหนึ่ง นาทหนึ่งมีเท่าไร? แล้วทวนจะมีเท่าไร? จะพบว่าจิตของคนเรานั้น มีจำนวนมากมาย จนนับไม่ถ้วน เพราะเหตุอย่างนี้ จึงเรียกว่า จิตวิจิตร คือมีหลายหลาก

อนึ่ง ชั่วขณะเดียวเดียว ซึ่งคิดได้หลายร้อยอย่าง พันอย่างนั้น แต่ละอย่าง ก็มีความหมายซับซ้อน ถ้าจะเปรียบเทียบความหมายอย่างหนึ่งเท่ากับสี่ ๆ หนึ่ง แล้วจะพบว่า ภายในดวงจิตของคน ๆ หนึ่ง และเพียงชั่วเดียวเดียวเท่านั้น จะมีสี่ต่าง ๆ สลับซับซ้อนมากมาย เหลือเกิน ภาพเขียนใด ๆ ที่ว่าระบายสีอย่างประณีตที่สุด มีสัvjิตรอย่างย้ง ความวิจิตรนั้น ก็หาเท่ากับความวิจิตรของจิตที่ยังมีอยู่ภายใน และยังไม่ได้แสดงออกมาไม่ และอันที่จริง ความวิจิตรของภาพเขียนหรือศิลปกรรมใด ๆ ก็ตามทีvjิตร ความวิจิตรเหล่านั้น เกิดขึ้น ก็เพราะความคิดของนายช่างวิจิตร จิตของคนเราเป็นสิ่งที่ซับซ้อนลึกซึ้ง หย้งถึงได้ยากมาก จึงได้มีคำโคลงกล่าวไว้ว่า:—

จิตมนุษย์ในไซร

ยากแท้หยั่งถึง

อนึ่ง จากหลักพุทธภาษิตที่อ้างมานี้ ยังแสดงความหมายอีกอย่างด้วยว่า ความวิจิตรของสัตว์ เกิดจากจิตสร้างสรรค์ เช่นนกที่เกิดมาสวย มีสีต่าง ๆ มีโครงสร้างซับซ้อน หรือคนที่เกิดมาสวย ทรวดทรงงาม มีใบหน้าคมคาย มีคิ้วโก่งเป็นคันศร ดกงาม นัยน์ตาดำเป็นประกายแจ่มใส เหล่านี้เป็นต้น เรียกว่าร่างกายมีความวิจิตร ความวิจิตรเหล่านี้อาจเกิดขึ้นเพราะจิต แต่บางคนอาจกล่าวว่า เกิดขึ้นเพราะธรรมชาติสร้างมาอย่างนั้น แต่บางคนอาจกล่าวว่า เป็นด้วยพระกรุณาของพระผู้เป็นเจ้าประทานพรสวรรค์มาให้ผู้นั้น ซึ่งถ้าถือเช่นนั้น บางคนที่เกิดมาไม่สวย ก็จะหาว่าธรรมชาติลำเอียง พระเจ้าก็ไม่ทรงยุติธรรม เขาไปทำอะไรผิดมาหรือ! จึงได้สร้างเขาเกิดมาไม่สวย (ตามหลักธรรมชาติหรือพระเจ้า ถือว่า คนเราไม่เคยเกิดมาก่อน ต่างคนก็สืบมาจากพ่อแม่เท่านั้น) แต่บางคนอาจเข้าใจว่าเป็นด้วยความบังเอิญของเหตุการณ์หลายอย่างบังเกิดให้เป็นเช่นนั้น แต่ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า ความวิจิตรของสัตว์

และของคนทั้งในทางรูปร่างทรวดทรง หรือผิวพรรณ หรือโครงสร้างของอวัยวะซับซ้อนอย่างไรก็ตาม ความวิจิตรเหล่านั้นเกิดขึ้นเพราะจิตหรือวิญญาณของผู้นั้นสร้างสรรคขึ้น ได้มีคำกล่าวไว้ในนิกัณทสูตร ซึ่งเป็นพุทธพจน์ว่า:—

“ความเป็นผู้มัวพรณงดงามก็ดี ความเป็นผู้มเสียงไฟเระกิด ความเป็นผู้มทรวดทรงงามก็ดี ความเป็นผู้มรูปร่างงามก็ดี ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ก็ดี ความเป็นผู้มบริวารก็ดี คุณสมบัติเหล่านั้น ย่อมได้ด้วยกุศลที่สร้างสมอบรมไว้”

— นิกัณทสูตร ขุ.ข. ๒๕/๑๑ สยว.,
ขุ.ข. ๒๕/๑๑ มหาจุฬาฯ, ขุ.ข. ๒๕/๑๑ สงคิตี.

บุญกุศล ก็คือ คุณสมบัติของวิญญาณอย่างหนึ่ง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำด้วยเจตนาทางเบญจกุศล บุญกุศลจัดอยู่ในประเภทสังขารขันธ์ พุทธภาษิตในนิกัณทสูตรนี้ แสดงไว้ชัดเจนมากกว่า ความวิจิตรของร่างกายเกิดจากอำนาจสร้างสรรค์ของวิญญาณ แต่บางคนอาจแย้งในเรื่องนี้ได้ว่า โดยปกติคนเราก็คดี สัตว์ก็ดี

ต้นไม้มากดี สังเกตเห็นได้โดยง่ายว่า ย่อมมีลักษณะเป็น
ไปตามพ่อแม่ พ่อแม่ดำ ลูกออกมาขาว ไม่เคยมี หรือ
หากจะมีก็น้อยเต็มที เป็นเรื่องของการบังเอิญเท่านั้น
แมวที่เป็นพ่อและแม่ ถ้าหน้าแดง หางดอก ตัวดำ
แล้วลูกแมวที่ออกมาจะเป็นสีขาวล้วน ก็ไม่เคยมี ดอก
กุหลาบสีแดง แล้วลูกของมันซึ่งมาจากกิ่งตอน จะกลาย
เป็นสีอื่น ก็เป็นไปได้ เพราะฉะนั้นจึงทำให้สงสัย
ว่า บุญกุศลจะมีส่วนตกแต่งร่างกายให้สวยงามได้อย่างไร
เรื่องนี้ไม่มีปัญหามาก จะมีอธิบายในบทที่ว่าด้วยกรรม
แต่จะอย่างไรก็ตาม ขอให้เข้าใจว่า ตามหลักพุทธศาสนา
ถือว่า ความวิจิตรงดงามของสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง เกิด
จากวิญญูณสร้างสรรค์ทั้งสิ้น วิญญูณเป็นนายช่าง
ธรรมชาติที่ประณีตมาก

จากลักษณะของวิญญูณทั้ง ๕ ประการที่อธิบายมา
นี้ ข้าพเจ้าหวังว่า ในเมื่อได้นำไปเทียบเคียงและพิจารณา
ดูกับข้อเท็จจริงของชีวิตทั้ง ๕ ประการนั้น คงจะทำให้
เข้าใจได้โดยกระจ่างว่า ธรรมชาติที่สร้างชีวิตนี้ ถ้าพูด
ตามหลักพุทธศาสนาแล้ว จะเป็นสิ่งอื่นใดไม่ได้ นอกจาก
วิญญูณ

ข้อแย้งของนักวิทยาศาสตร์

แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าคิดว่าในเรื่องนี้ บางคนก็ยังสงสัยและแคลงใจอยู่เสมอว่า วิญญาณน่าจะเป็นผลของธรรมชาติมากกว่า ที่จะถือว่า วิญญาณเป็นตัวละครชาติเสียเอง ทั้งนี้เพราะในสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น แผ่นดิน แม่น้ำ ภูเขา หรือโลกที่เราอยู่นี้ ก็ยังเกิดขึ้นมาได้โดยไม่ต้องมีวิญญาณ แต่เกิดมาจากหลักกรรมตาหลายอย่างของสสารและพลังงาน ซึ่งสามารถจะเรียนรู้ได้ทางวิทยาศาสตร์ ฝนทำไมจึงตกมา? ในพระอาทิตย์ทำไมจึงมีความร้อน? ลมทำไมจึงพัด? ต้นไม้ทำไมจึงต้องอาศัยน้ำและแสงแดด? โลกทำไมจึงเกิดมา? ชีวิตบนโลกเกิดมาอย่างไร? เรื่องเหล่านี้นักวิทยาศาสตร์สามารถอธิบายได้ และในที่สุดเขาจะสรุปได้ว่า ชีวิตก็คือจักรกลธรรมชาติชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดจากหลักกรรมตาหลายประการของสสารและพลังงานที่มารวมกันในแบบนั้น ๆ เช่นเดียวกับเครื่องจักรมีชีวิตเกิดขึ้น ก็เพราะอาศัยคุณสมบัติตามหลักกรรมตาของสสารพลังงานนั้น

เอง ชีวิตอันแรกเป็นเรื่องของการบังเอิญ ซึ่งมีอยู่เสมอในโลกนี้ ความบังเอิญก็คือการประจวบเหมาะของเหตุการณ์หลายอย่าง ซึ่งเหตุการณ์แต่ละอย่างนั้นต่างก็มีเหตุผลผลักดันให้เป็นมาอย่างนั้น แล้วก็มาพบกัน ณ จุดใดจุดหนึ่ง ซึ่งในที่สุด ก็ก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง เรื่องของชีวิตไม่น่าจะมีอะไรมากกว่านี้ ถ้าอยากรู้ให้ชัดเจนว่า ชีวิตเกิดขึ้นมาอย่างไร? ก็ควรจะเรียนวิทยาศาสตร์ เรียนให้รู้จักคุณสมบัติของสสาร และพลังงานที่รวมตัวกันเป็นชีวิต แล้วในที่สุดจะตอบได้ว่า ชีวิตเกิดขึ้นมาอย่างไร นี่เป็นความคิดของนักธรรมชาติวิทยา ซึ่งไม่เชื่อว่าวิญญาณเป็นธรรมชาติ แต่เชื่อว่าวิญญาณเป็นผลของธรรมชาติ ธรรมชาติก็คือสสาร พลังงาน ธรรมชาติก็คือคุณสมบัติของสสารพลังงาน

ความคิดและความเข้าใจของนักธรรมชาติวิทยา เช่นนี้ ข้าพเจ้าไม่ปฏิเสธเลยว่า ไม่ใช่ความเข้าใจที่ฉลาดและลึกซึ้ง ที่แท้เป็นหลักทมิฬเหตุผลเป็นอย่างดี แต่เราก็อ่อมจะทราบกันดีอยู่ไม่ใช่หรือว่า ความจริง

ย่อมมีอยู่หลายแง่หลายมุม หลายชั้นหลายเชิง เราศึกษาทางไหนก็พบความจริงแต่ในแง่หนึ่ง และถ้าเรามัวแต่ถือความจริงในด้านที่ตัวเองค้นพบมา ไม่พยายามจะมองหรือติดตามดูในแง่อื่นเลย เราจะเข้าถึงความจริงที่สมบูรณ์ได้อย่างไร พระพุทธเจ้าก็เป็นบุคคลคนหนึ่งในโลกยกย่องว่า เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งสติปัญญาอันสูงยิ่ง จนได้นามว่าเป็นศาสดา บัดนี้เรากำลังจะติดตามความคิดของพระองค์ไป เพื่อไปให้ถึงความจริงที่พระองค์ตรัสรู้ ฉะนั้นข้าพเจ้าคิดว่า จะเป็นความฉลาดอย่างมาก ถ้าหากเราจะวางความคิดของเราเองไว้ก่อน แล้วรับเอาความคิดของพระองค์เข้าไป คิดตามวิธีที่พระองค์ทรงคิดแล้วในที่สุด เราก็คงจะเข้าใจได้เองว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้นั้นเป็นความจริงแค่ไหน แล้วจึงเปรียบเทียบกับความคิดของตนดู ถ้าเห็นว่าของตนสูงกว่า ก็วางความคิดของพระองค์ แล้วแบกเอาของตนไว้ต่อไป อย่างนี้เป็นวิธีที่ฉลาดแน

ก็ในการที่จะติดตามความคิด ของพระองค์ไปให้ถึงที่สุดนั้น ข้าพเจ้าขอแนะนำไว้ก่อนว่า เรื่องธรรมชาติ

อย่างที่เขาใจกันอยู่นั้น เป็นโมหะที่ทำให้หลงไปจาก
 วิถีทางของพระพุทธองค์ง่ายที่สุด เป็นมุมมืดที่ขวางอยู่
 ในวิถีแห่งพุทธปรัชญา ซึ่งถ้าใครพลัดตกไปอยู่ในมุมนี้
 แล้ว ไม่ยอมถอยออกมา จะก้าวหน้าต่อไปในวิถีของ
 พระพุทธองค์ไม่ได้เป็นอันขาด จะมองไม่เห็นแสงสว่าง
 แห่งพระปัญญาของพระพุทธองค์เลย ข้าพเจ้ายืนยันได้
 แน่نونว่า พระพุทธองค์ไม่เคยตรัสว่า “ธรรมชาติ
 เป็นผู้สร้างชีวิต” ชีวิตย่อมเกิดมาตามหลักธรรมดาจริง
 คือหลักธรรมดาของชีวิตมีอยู่อย่างใด ชีวิตย่อมเกิดมา
 ตามหลักธรรมดาอย่างนั้น แต่หลักธรรมดาของชีวิต
 ก็คือ กฎแห่งปัจจุสมุปบาท ซึ่งพระองค์ทรงแสดงว่า
 “วิญญานเป็นผู้สร้างสรรค์ และควบคุมชีวิตให้อยู่ใน
 ระเบียบ ตามลักษณะของอุปาทานที่มีอยู่ในวิญญาน
 และตามอำนาจของกรรมที่วิญญานสร้างสมอบรมไว้”
 ในการพิจารณาชีวิตตามวิธีของพุทธศาสนา จะต้องไม่
 เอาคำว่า ธรรมชาติเข้ามาปะปนในแนวความคิด เว้นไว้
 แต่เราจะเข้าใจเรื่องวิญญานดีแล้ว และมองเห็นแล้วว่า

ธรรมชาติก็คือวิญญาณนี้เอง ถ้าเข้าใจเช่นนั้นแล้ว จะใช้
คำนี้อย่างไรก็ได้จะไม่ทำให้หลงผิดอะไรเกิดขึ้นเลย
นี่เป็นเคล็ดสำคัญมาก ในการเรียนเรื่องปัจจุสมุปบาท
แต่จะอย่างไรก็ตาม ตราบใดที่เรายังไม่เข้าใจว่า วิญญาณ
เกิดขึ้นอย่างไร หรือโดยธรรมชาติวิญญาณมีอยู่อย่างไร
ตราบนั้น เราก็อดที่จะวกไปหาเรื่องธรรมชาติอย่างที่เคย
เข้าใจมาแล้วไม่ได้ ฉะนั้นในบทต่อไป เราจะได้พูด
กันถึงปัญหานี้

บทที่ ๕

การเกิดของวิญญาน

มติของคนทั่วไป

โดยปกติเราเข้าใจกันว่า วิญญานเกิดขึ้นเพราะอาศัยชีวิต เพราะสังเกตได้ว่า ถ้าทำให้ชีวิตดับวิญญานก็ดับ เช่นเอาปืนยิงที่สมอง หรือตัดหัวใจ คนเราจะหมดความรู้สึกทันที เพราะตาย คนที่สลบไปเพราะถูกตัดสมอง เมื่อแก้ไขให้ฟื้นคืนมา คนนั้นก็จะมีความรู้สึกเกิดขึ้นอีก ในเมื่อ “วิญญาน” ในทางพุทธศาสนา หมายถึงความรู้สึกเช่นนั้น ไม่ได้หมายถึงอำนาจลึกลับอะไรที่ไหน ที่เข้าใจไม่ได้ ฉะนั้น จะเห็นว่า วิญญานเกิดขึ้นเพราะอาศัยชีวิตนั่นเอง ซึ่งเปรียบเทียบเหมือนปลิวไฟเกิดขึ้นเพราะอาศัยการลุกไหม้ที่ใส่ตะเกียง ถ้าตัวตะเกียงไม่มี ใส่ไม้มี น้ำมันไม่มี หรือมีครบแล้ว แต่ไม่มีการ

จุด เปลวไฟย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ เปลวไฟจะเกิดขึ้นหรือไม่ สำคัญอยู่ที่ปัจจัยเหล่านี้ ในทำนองเดียวกัน วิญญาณจะเกิดขึ้นหรือไม่ ก็เพราะอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ของชีวิต ถ้าปัจจัยแห่งชีวิตไม่พอ ชีวิตถึงซึ่งการแตกดับ วิญญาณก็ต้องดับไปด้วย และวิญญาณนั้นสืบต่อไปได้ทางการสืบพันธุ์ เท่านั้น วิชการสืบพันธุ์ เทียบได้เท่ากับ การจุด ทรายใดที่ขังมีการจุด และมีปัจจัยแห่งการลุกไหม้ ทรายนั้นเปลวไฟก็ย่อมลุกขึ้นได้เสมอ เรื่องของวิญญาณก็เช่นกัน ทรายใดที่มีปัจจัยแห่งชีวิตยังบริบูรณ์อยู่ และมีการสืบพันธุ์ ทรายนั้นชีวิตก็ย่อมสืบต่อ และวิญญาณก็อาศัยชีวิตนั้นเกิดขึ้น นับเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ง่าย คนส่วนมากมักเข้าใจตามนี้ จากความเข้าใจอันนี้แหละ ที่นำไปสู่ความเข้าใจว่า “วิญญาณไม่ใช่ตัวธรรมชาติ แต่เป็นผลของธรรมชาติ” ตามความเข้าใจของนักธรรมชาติวิทยา

หลักพุทธศาสนา วิญญานจะเกิดได้ต้องอาศัยชีวิต

วิญญานจะเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยชีวิต มติอย่างนี้ทางพุทธศาสนาได้เคยมีมาแล้ว และยอมรับว่าเป็นความจริงด้วย แต่ยอมรับเป็นความจริงเพียงแง่หนึ่ง หรือชั้นหนึ่งเท่านั้น เพราะหลักพระพุทธศาสนามีว่า:—

วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป
และนามรูปก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน

— มหานิทานสูตร ที่.มหา. ๑๐/๗๔ สุยา.,
ที่.มหา. ๑๐/๕๕ มหาจุฬาร., ที่.มหา. ๑๐/๗๔ สงฺคิติ.

นามรูป ก็คือ ชีวิต ชีวิตได้ชื่อว่า นามรูป ก็เพราะสิ่งมีชีวิตจะต้องมีทั้งนามและรูป ประกอบด้วยนามและรูป ชีวิตย่อมแบ่งออกเป็นนามส่วนหนึ่งเป็นรูปส่วนหนึ่ง ข้อความในพระสูตรนี้ ในเมื่อถอดเป็นความหมายง่าย ๆ แล้ว จะได้ความดังนี้:—

วิญญานเป็นปัจจัยให้เกิดชีวิต
และชีวิตก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน

สำหรับคน สัตว์ ต้นไม้ เท่าที่เราอยู่กับอยู่ จะเห็นว่า ถ้าวิญญาณไม่มี ชีวิตก็ไม่มี หรือถ้าชีวิตไม่มี วิญญาณก็ไม่มี วิญญาณมีที่ไหน ชีวิตย่อมมีที่นั่น หรือชีวิตมีที่ไหน วิญญาณย่อมมีที่นั่น ความเข้าใจ เช่นนี้ เป็นความจริงที่พุทธศาสนารับรอง ฉะนั้น ความเข้าใจอย่างของนักธรรมชาติวิทยา จึงเป็นความ เข้าใจที่ลรอยกันได้กับทางพุทธศาสนา เป็นแต่ทาง พุทธศาสนาได้แยกแยะ และอธิบายในเรื่องนี้ลึกซึ้งยิ่ง ขึ้นไปอีก จินตนาการได้ชัดว่า วิญญาณต่างหาก ที่เบญจกฐาอันแท้จริงของชีวิต เป็นตัวธรรมชาติ ที่สร้างสรรค์ชีวิต และวิญญาณนี้ไม่ใช่เป็นวัตถุ ไม่ใช่ เป็นผลของวัตถุ การเปลี่ยนแปลงแห่งสภาพของวิญญาณ เท่านั้น ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์อยู่กับการเปลี่ยนแปลง ของวัตถุ ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ชัดในสภาพของชีวิต โดย สภาพแท้ ๆ วิญญาณเป็นสิ่งที่แตกต่างจากวัตถุ หรือ รูปธรรมโดยสิ้นเชิง ต่อแต่นั้นไป เราจะได้พิจารณาการ เกิดของวิญญาณ ตามทฤษฎีของนักชีววิทยาที่ถือว่า วิญญาณเป็นผลของชีวิตเสียก่อน เพื่อจะได้ชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาเข้าใจอย่างเดียวกันนี้ นับเป็นพื้น ๆ บัมา

แล้ว แล้วจะได้เกิดความคิดว่า ความคิดบางอย่างของ
พุทธศาสนาที่ลึกซึ้งและแปลกจนอาจมองเห็นว่าเป็น
เรื่องน่าขบขันนั้น ที่แท้ได้ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเข้าใจ
ทางวิทยาศาสตร์ เช่นในปัจจุบันนี้เอง

การเกิดของวิญญาน ตามหลักชีววิทยาของพุทธศาสนา

ขอให้เรากลับไปพิจารณาคำว่า “นามรูปเป็น
ปัจจัยให้เกิดวิญญาน” อีกครั้ง

นามเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน หมายความว่า
เวทนา สัญญา และสังขาร เช่นคันหา อุปาทาน เป็น
ต้น เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน รูปเป็นปัจจัยให้เกิด
วิญญาน หมายความว่า มหาภูตรูปและอุปาทายรูป
เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน มหาภูตรูป คือ ธาตุสี่
อุปาทายรูป คือ รูปที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยธาตุสี่

มหาภูตรูป เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน

เราเข้าใจกันดีว่า คนเรา ถ้าความร้อนในร่างกาย
ไม่มีเลย ตัวเย็นซีด วิญญานย่อมมีอยู่ไม่ได้ หรือถ้าลม

หายใจไม่มี น้ำในร่างกายไม่มี ก็ต้องตาย เมื่อตาย
 วิญญาณก็ดับ นี่คือข้อพิสูจน์ง่าย ๆ ที่แสดงให้เห็นว่า
 ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุน้ำ เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ส่วน
 ธาตุดินเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ อาจเข้าใจยาก แต่ใน
 เมื่อเรารู้แล้วว่า ธาตุดินคืออวัยวะส่วนที่ไม่ใช่น้ำ ไม่ใช่
 ลม ไม่ใช่ไฟ อย่างนี้จะเข้าใจง่าย และจะแลเห็นชัดว่า
 ธาตุดินก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณเหมือนกัน ธาตุดินใน
 ร่างกายที่พระองค์ทรงให้ตัวอย่างไว้ เช่น สมอง หัวใจ
 ปอด ตับ กระเพาะ ลำไส้ เป็นต้น คำว่า ธาตุดิน
 เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ หมายความว่า อวัยวะเหล่านี้
 เป็นปัจจัยให้เกิดชีวิต ให้ชีวิตดำรงอยู่ เมื่อชีวิตดำรง
 อยู่ วิญญาณก็ย่อมดำรงอยู่ นี่คือการอธิบายอย่างง่าย ๆ
 ที่แสดงว่า ธาตุสี่เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณได้อย่างไร ?

อุปาทายรูป เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

อุปาทายรูปเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ได้เคยอธิบาย
 มาแล้วในบทที่ ๓ ว่า อุปาทายรูป ก็คือพฤติกรรมต่างๆ
 ของร่างกาย เช่น การกิน การย่อย การถ่าย การหายใจ

การเผาผลาญอาหารให้เป็นกำลังงาน หน้าที่ต่าง ๆ ของ
อวัยวะ เหล่านี้เรียกว่าอุปาทายรูป โดยนัยนี้เราจะเข้าใจ
ชัดว่า อุปาทายรูปเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณจริง ถ้า
อุปาทายรูปไม่มี วิญญาณย่อมมีไม่ได้ การอธิบายแบบนี้
เข้าใจง่ายสำหรับคนที่เคยเรียนชีววิทยามาแล้ว แต่นัก
บาลีบางท่านอาจเห็นว่า ไม่ถูกต้อง เพราะไม่ได้ยก
ตัวอย่างตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์มาอ้าง เพราะฉะนั้น เพื่อ
ที่จะแสดงหลักฐานว่า พุทธศาสนาได้เข้าใจอย่างเดียวกับ
หลักชีววิทยา ดังที่กล่าวมานั้นจริง จึงขอยกตัวอย่าง
มาอธิบายสักสองสามอย่าง

หลักในปฏิจลสมุปบาทมีว่า :—

“วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดลักษณะรูป ๔

ลักษณะรูป ๔ ก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ”

ลักษณะรูป ๔ ก็คือ อุปายะ สันตติ ชรตา อนิจจตา

อุปายะ แปลว่า การเกิด หรือการเจริญเติบโต

สันตติ การสืบต่อ

ชรตา ความชรา คำนี้แปลว่า การย่อยก็ได้

อนิจตา การแตกดับ หรือการเปลี่ยนแปลงไป
ในรูปอื่น

ลักษณะรูปก็คือลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ในระบบ
ของเซลล์นั่นเอง เมื่อเซลล์ดูดอาหารเข้าไป ก็ยอมทำ
ให้เซลล์นั้นค่อยเจริญเติบโตขึ้น ทวีจำนวนมากขึ้น นี่คื
อุปายะ การเจริญนั้นสืบต่อกันเรื่อยไป นี่คื สันตติ
อาหารที่ดูดเข้าไป ถูกย่อยและถูกเผาผลาญให้เป็นกำลัง
งาน และสภาพของเซลล์นั้นก็ย่อมมีการแก้ตัวลง แล้ว
ก็เปลี่ยนแปลงไป หมดยสภาพเดิม เกิดเป็นเซลล์ตัวใหม่
นี่คื ชรตา และ อนิจตา วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิด
ลักษณะรูปเหล่านี้ตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิ เพราะถ้าลักษณะรูป
เหล่านี้ไม่มีร่างกายจะเจริญเติบโตขึ้นมาไม่ได้เป็นอันขาด
อย่าลืมนว่ อำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงของเซลล์
คือ วิญญาณ

อนึ่ง เมื่อพิจารณาอีกแง่หนึ่งว่า เซลล์ใด ถ้า
ไม่มี อุปายะ สันตติ ชรตา และอนิจจตา ชีวิตของ
เซลล์นั้นจะดำรงอยู่ได้ไหม? และเมื่อชีวิตไม่มีแล้ว
ความรู้สึกในเซลล์นั้นจะมีหรือไม่? เพียงเท่านั้นเราก็จะ

เข้าใจชัดว่า ลักษณะรูปก็เป็นปัจจัยของวิญญานเหมือนกัน

อนึ่ง เราเข้าใจกันดีว่า การที่ชีวิตดำรงอยู่ได้ก็เพราะเหตุที่อวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายได้ทำหน้าที่ของตนเป็นปกติ ปัญหาที่ว่า อานาอะไรที่บังคับให้อวัยวะต่าง ๆ ทำงาน สรีรวิทยายกบอกว่า สมองบังคับ โดยมีกระแสประสาทจากสมอง วิ่งมาตามเส้นประสาทไปบังคับอวัยวะนั้น ๆ ถ้าตัดเส้นประสาทเสียแล้ว อวัยวะต่าง ๆ จะทำงานไม่ได้ ทั้งนี้ไม่นับอวัยวะบางส่วน ที่ขึ้นอยู่กับสถานีย่อยของสมอง คือ ไขสันหลัง และแกงเกลียน (ganglion) แต่ทางพุทธศาสนายกบอกว่า วิญญานเป็นผู้บัญชางานในร่างกายทั้งหมด โดยมีหลักว่า:—

“วิญญาน เป็นปัจจัยให้เกิด กัมมัญญาตา
กัมมัญญาตา ก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน”

กัมมัญญาตา แปลว่า ความเหมาะแก่การงาน หรือหน้าที่ การที่หัวใจทำงานได้อย่างเหมาะสม ปอดทำงานได้อย่างดี ภาวะอันนี้เรียกว่า กัมมัญญาตาของ

ปอด คำนี้ริสเดวิดส์แปลว่า workableness; adaptability; fitness.

ทางพระพุทธศาสนาถือว่า ศูนย์กลางของวิญญาณ ซึ่งเรียกว่าภวังค์อยู่ที่สมอง กระแสจิตที่แผ่สร้านไปทั่วร่างกาย ไปบังคับอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย ออกไปจากภวังค์ แล้วจะไหลวกกลับเข้าสู่ภวังค์อีก วิถีจิตทั้ง ๖ ก็คือส่วนหนึ่งของภวังค์ ที่ออกมาติดต่อกับโลกภายนอก เส้นประสาท ก็คือทางเดินของกระแสจิต โดยนัยนี้ จะเห็นว่า ไม่ผิดอะไรกับความเข้าใจของนักจิตวิทยา วิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิดกัมมัญญาตา หมายความว่า วิญญาณเป็นปัจจัยให้อวัยวะต่าง ๆ ทำงานตามหน้าที่ได้ อย่างเหมาะสม กัมมัญญาตา เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ หมายความว่า เมื่ออวัยวะต่าง ๆ ทำงานตามหน้าที่เป็นปกติ ก็เป็นเหตุให้วิญญาณดำรงอยู่ในร่างกายได้ ให้วิญญาณสืบต่ออยู่ได้ในร่างกาย

อนึ่ง เราเข้าใจกันดีว่า คนที่หมดความรู้สึกไปชั่วขณะหนึ่งนั้น เป็นเพราะโลหิตไปเลี้ยงสมองไม่พอ การมีอารมณ์ดีหรืออารมณ์เสีย ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกัน

โลหิตอย่างใกล้ชิด คนที่เส้นเลือดในสมองแตกอาจตายได้ทันที ถ้าเป็นเส้นที่สำคัญ ทั้งนี้ เพราะเซลล์ในสมองต้องการโลหิตไปเลี้ยงอยู่ทุกขณะ เมื่อเส้นโลหิตแตก ระบบแห่งการหมุนเวียนของโลหิตเสียไปแล้ว เซลล์สมองจะต้องตายทันที เมื่อเซลล์ตาย คนเราก็หมดความรู้สึก ซึ่งทางพุทธศาสนา เรียกว่า วิญญาณดับ สำหรับความเข้าใจอย่างนี้ เรามีหลักฐานอยู่ในคัมภีร์อย่างชัดเจนทีเดียว ซึ่งพระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคตอนหนึ่งว่า:—

“มโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุ บ่อมาลัยซึ่งโลหิตอันมีอยู่ในหัวใจเป็นไป”

— วิ. ๒/๓๔.

มโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุนี้ เป็นศัพท์ในอภิธรรม ซึ่งถ้าจะแปลอย่างง่าย ๆ มโนธาตุก็หมายถึงความนึก มโนวิญญาณธาตุหมายถึงความคิด ทั้งสองคำนี้รวมเรียกว่า มโนวิญญาณในเรื่องวิญญาณ ๖

อนึ่ง โดยการพิสูจน์ทางชีววิทยา เดียวนี้เรารู้กันแน่นอนว่า ร่างของสิ่งที่มีชีวิตทุกประเภท ส่วน

ประกอบของมันคือเซลล์ เซลล์เป็นหน่วยชีวิตที่เล็กที่สุด ภายในเซลล์ยังมีชีวิตอยู่ทุกเซลล์ ย่อมมีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อม ความรู้สึกเกิดจากพฤติกรรมของเซลล์ เพราะพิสูจน์ได้ว่า ถ้าระบบแห่งเซลล์ถูกทำลายเมื่อใด หรือพฤติกรรมแห่งเซลล์หยุดเมื่อใด เซลล์นั้นจะไม่มีความรู้สึกเหลืออยู่เลย สำหรับความเข้าใจอย่างนี้ พุทธศาสนาก็เคยมีมาแล้ว มีมาก่อนการค้นพบของนักชีววิทยาสมัยปัจจุบันนี้หลายศตวรรษ ข้อนี้เราจะเห็นได้จากหลักฐาน ดังที่เคยอ้างมาแล้วว่า “กัมมชรูป เกิดพร้อมกับปฏิสันธิญาณ”

เรื่องเซลล์ในพุทธศาสนา

ขอให้เรามาศึกษาข้อความนี้ให้ละเอียดอีกครั้ง แล้วเราจะเห็นเองว่า พุทธศาสนาได้มีความรู้ทางชีววิทยามานานแล้วเพียงไร ?

กัมมชรูปที่เกิดพร้อมกับปฏิสันธิญาณ คือ
กายทสกะ วัตถุทสกะ และภาวทสกะ

ทสกะ แปลว่า หมวดสืบ (ทส=สืบ+กะ=หมวด)
 อวัยวะอันแรกที่เกิดขึ้นในทันทีทันใดในขณะที่วิญญาณ
 มาปฏิสนธิ ก็คือ กายประสาท สมอง และภาวะที่จะ
 เป็นหญิงหรือชาย ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ เป็นจุดเล็กนิด
 เดียว แต่ในจุดเล็กนิดเดียวนั้นได้มีประสาท มีสมอง
 เริ่มอุบัติแล้ว ประสาทหรือสมองเป็นสิ่งที่มีชีวิต เพราะ
 มันประกอบขึ้นจากเซลล์ เส้นประสาทหรือเนื้อสมอง
 ก็คือ เซลล์หลายพันล้านตัวมารวมกัน ในชีวิตแรกเกิด
 ใหม่ ๆ ซึ่งยังเป็นกลดอยู่นั้น *จงสังเกตดูว่า* ทางพุทธ
 ศาสนาได้ถือว่า มีเซลล์ประสาทเกิดขึ้นแล้ว แต่แทนที่
 จะเรียกว่าเซลล์ พุทธศาสนากลับเรียกว่า ทสกะ เช่น
 เซลล์ของจักขุประสาท เรียกว่าจักขุทสกะ ของโสต
 ประสาท เรียกว่าโสตทสกะ ของสมองเรียกว่า วัตถุ-
 ทสกะ ดังนั้นเป็นต้น การที่เรียกว่าทสกะ ก็เพราะเส้น
 ประสาทกับเนื้อสมองเกิด หรืออวัยวะใด ๆ ก็ตาม โดย
 ปกติจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ๑๐ อย่างเสมอ กล่าว
 คือ ชาติดิน ชาติน้ำ ชาติไฟ ชาติลม สี กลิ่น รส
 โอชา ชีวิตและลักษณะพิเศษสำหรับอวัยวะนั้น ๆ ทสกะ

เป็นมูลเดิมของชีวิต ความเจริญของร่างกาย ขึ้นอยู่กับ
การทัวจำนวนของทสกะต่าง ๆ สภาพของทสกะ ได้ถูก
ประกอบขึ้นเป็นจักรกลชีวิต ด้วยฝีมือการสร้างสรรค์
ของวิญญาน

ชีวิตที่แรกเกิดใหม่ ๆ ทงอันเป็นของเหลว ไม่มี
ส่วนใดที่แข็ง แต่ถึงกระนั้น ทางพุทธศาสนาก็ถือว่า
ในนี้มีธาตุดิน ฉะนั้น คำว่าธาตุดินในที่นี้ จึงหมายถึง
วัตถุธาตุ ส่วนที่จะกลายเป็นเนื้อหนัง กระดูกในภาย
หลัง ธาตุน้ำ ก็คือธาตุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเซลล์ ธาตุไฟ
ก็คืออุณหภูมิ ธาตุลม ก็คือแก๊สต่าง ๆ เช่น ออกซิเจน
คาร์บอน เป็นต้น ที่มีอยู่ในเซลล์นั้น เรืองสี กลิ่น
และรสไม่มีปัญหา เพราะเข้าใจง่าย แต่คำว่าโอชา ต้อง
อธิบาย เพราะคำนี้มีความหมายไม่เหมือนกับที่คนส่วน
มากเข้าใจกัน

โอชา ในที่นี้ไม่ใช่แปลว่า อร่อย อย่างที่พูดกัน
ว่า อาหารนี้โอชารส แต่หากแปลว่า สิ่งทำให้เกิดขึ้น
หรือเจริญขึ้น มาจากรากศัพท์ว่า โอ = ขึ้น + ชา = เกิด
วิสเดวิดส์ แปลโอชาว่า strength giving, nutritive-

essence โดยนัยนี้ โอชา ก็คืออาหารที่เซลล์ดูดเข้าไป
นั่นเอง

ชีวิต ตามศัพท์แปลว่า ความเป็นอยู่ หรือความ
เป็นไปอันเป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ว่ายังไม่ตาย ชีวิต
เป็นคำนาม รูปกริยาของคำนี้ คือ ชีวต คนที่ยังเป็น
คือยังพูดได้ ทำอะไรได้ บาลีพูดว่า ปุณฺณโล ชีวติ ใน
คัมภีร์อภิธรรมได้ให้คำแปลไว้ว่า ชีวติ ก็คือ อรูปนั
รมฺมานํ อายุ จิตฺติ ยปฺนา ยปฺนา อิริยนา วตฺตนา
ปาลนา ชีวตํ ชีวตฺตินฺทุริยํ

— อภ.ส. ๓๔/๘๘ สยฺยา., อภ.ส. ๓๔/๘๘ มหาจุฬา ฯ,
อภ.ส. ๓๔/๘๓ สงฺคีติ.

ส่วนริสเดวิดส์ คำว่า ชีวิต ท่านแปลว่า life,
living ;

โดยนัยนี้ คำว่าชีวิตก็หมายถึงพฤติกรรมต่าง ๆ
อันเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งมีชีวิตนั่นเอง เช่น สิ่งใด
มีการกิน การย่อย การถ่าย การเคลื่อนไหว ก็แปลว่า
สิ่งนั้นยังมีชีวิต

ลักษณะพิเศษ หมายความว่า นอกเหนือจาก
คุณสมบัติ ๘ ประการนั้นแล้ว อวัยวะแต่ละอย่างจะต้อง

มีส่วนประกอบพิเศษ ที่ทำให้ตัวเองแตกต่างจากอวัยวะ
ส่วนอื่น

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูป และรูปก็เป็นปัจจัย
ให้เกิดวิญญาณ จงคิดดูให้ขี้ ในระยะแรกเกิด วิญญาณ
เป็นปัจจัยให้เกิดกัมมขรูป ก็คือเป็นปัจจัยให้เกิดเซลล์
ประสาท เซลล์สมอง และอวัยวะที่จะเป็นหญิงหรือชาย
รูปเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ก็คือระบบแห่งเซลล์ พฤติ
กรรมแห่งเซลล์เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

จากหลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ เห็นจะเป็นการเพียง
พอแล้วกระมังที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่า ความเข้าใจในทาง
จิตวิทยาและชีววิทยานี้ พุทธศาสนาก็ได้เคยมีมาแล้ว
นับเป็นพัน ๆ ปี แต่แน่ละ! สำหรับคนที่เคยชินกับวิธี
อธิบายตามหลักชีววิทยาสมัยปัจจุบัน อาจารย์ก็รำคาญ
และพึงยากในวิธีอธิบายของพุทธศาสนา แต่ก็ขอให้นึก
ว่า ในเมื่อเวลาและสิ่งแวดล้อมผดกันมาก วิธีการพูด
ก็ย่อมจะแตกต่างกันเป็นธรรมดา

วิญญานเกิดจากวิญญาน

ตอนนี้ไปเราจะได้พูดถึงแง่ทางชีววิทยาไม่เคยกล่าวถึง ซึ่งบางคนอาจเห็นว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่อย่างไรก็ดี ขอให้เข้าใจว่า ความเข้าใจดังที่จะอธิบายต่อไปนี้ได้ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเข้าใจทางชีววิทยานั้นเอง เป็นแต่มีข้อความลึกซึ้งกว่าเท่านั้น

วิญญานเกิดจากชีวิต อธิบายมาแล้ว ต่อแต่นี้ไปจะอธิบายให้แลเห็นว่า โดยที่แท้จริง วิญญานเกิดจากวิญญาน เพราะวิญญานเป็นนามธรรม ไม่ใช่รูปธรรม นามธรรมย่อมเอากำเนิดมาจากนามธรรม รูปธรรมย่อมเอากำเนิดจากรูปธรรม หลักธรรมตามีอยู่เช่นนั้น แต่ก่อนจะอธิบายถึงเรื่องนี้ เราจะต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่า:—

๑. คำว่า วิญญานเกิดและดับ มีความหมายแค่ไหน ?

๒. อะไรคือสิ่งที่อยู่อย่างแท้จริง ? หรือพูดอีกนัยหนึ่ง อะไร คือเนื้อแท้ของสรรพสิ่งทั้งปวงที่ปรากฏ

ขึ้นมาในโลกนี้ สสารและพลังงาน หรือจิต หรือทั้งสองอย่าง ?

วิญญานมี ๒ ประเภท คือ:—

๑. วิญญานที่เป็นไปโดยที่ชีวิตนั้นไม่รู้สึกรู้ว่าตัวเองได้มีความรู้สึกอย่างไร เช่นความรู้สึกของตนไม่และของสัตว์ชนิดต่ำ ความรู้สึกชนิดนี้เราสังเกตรู้ได้ทางปฏิกิริยา เช่นต้นไม้ ทำไมจึงรู้จักเบนเข้าหาแสงแดด ต้นไม้ยวบ ทำไมเมื่อเอามือไปถูกจึงหุบใบ ต้นไม้บางชนิดมีดอกเป็นรูปกรวย พอมิแมลงบินเข้าไปในกรวยนั้น ดอกนั้นจะหุบทันที ต้นไม้บางอย่างที่มีอยู่ในป่าแอฟริกา ซึ่งมีรากห้อยมาจากกิ่ง คล้ายรากไทร พอสัตว์วิ่งมาถูกราก รากนั้นก็จะดัดเอาสัตว์ตัวนั้น คล้ายกับปฏิกิริยาเหล่านี้แสดงว่ามันมีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น สัตว์ชนิดต่ำ เช่นอมิบาจะพิสูจน์ได้ทางกล้องจุลทรรศน์ ถ้าหยดสิ่งที่มันอันตรายลงไป มันจะหนี หยดสิ่งที่มันเป็นอาหาร มันจะคืบเข้ามาหา สัตว์อมิบาเป็นสัตว์เซลล์เดียว เช่นเดียวกับตัวสปีพันธุ์ของชาย และเชื้อโรคทั่วไป ปฏิกิริยาของสัตว์เหล่านี้แสดงว่ามันมีความรู้สึก

ต่อสิ่งแวดล้อม แต่ความรู้สึกเหล่านั้นเป็นไปโดยที่มันไม่
 มีความรู้สึกตัวเลย เช่นเดียวกับความรู้สึกของเซลล์ผม
 เซลล์ขน เซลล์เล็บ เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะมันไม่มี
 ประสาทที่จะก่อให้เกิดสัมผัส เราตัด ผม ขน เล็บ
 ไม่รู้สึกเจ็บจันใด เมื่อเราตัดต้นไม้ หรือฆ่าสัตว์ที่ไม่มี
 ประสาท มันก็ไม่เจ็บจันนั้น ส่วนความรู้สึกของคนที่เป็นไปโดยไม่รู้สึกตัว ก็เช่นในเวลาที่เราหลับ หรือ
 หลับสนิท การหลับหรือการที่ไม่รู้สึกตัว ถ้าพูดตาม
 หลักวิชาพุทธศาสนาก็หมายความว่า ขณะนั้นไม่มีมโน
 สัมผัส ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากเหตุหลายประการด้วยกัน
 ในขณะนอนหลับสนิทถ้ามีสัมผัสในวิจิตรไม่มีเลย คน
 นั้นจะนอนหลับเป็นตาย ทั้งไม่มีความฝันด้วย แต่การ
 ที่คนนั้นยังไม่ตาย หัวใจยังเต้นอยู่ นั่นแสดงให้เห็นว่า
 คนนั้นมีความรู้สึกอยู่ภายใน ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า
 อยู่ในภวังค์ ความรู้สึกที่เป็นไปโดยไม่รู้สึกตัวเช่นนี้
 เรียกว่าภวังคจิต

๒. ญาณที่เป็นไปโดยรู้สึกตัว ญาณชนิดนี้เรียกว่า วิจิต ซึ่งแบ่งออกเป็นญาณ ๖ มีจิต ญาณเป็นต้น

คำว่า ญาณเกิด หมายถึง การเกิดของภวังคจิต และวิจิต เมื่อภวังคจิตเกิด ไม่รู้สึกตัว แต่จะสังเกตได้จากลักษณะเหล่านี้ คือ สิ่งใดที่ภวังคจิตกำลังเกิดอยู่นั้น สิ่งนั้นจะต้องมีชีวิต อำนาจที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงภายในระบบของเซลล์ ควบคุมการเจริญเติบโตให้เป็นไปตามแบบของชีวิตนั้น ๆ ควบคุมอวัยวะต่าง ๆ ให้ทำงานตามหน้าที่ อำนาจเหล่านี้แหละ คือ สัญลักษณ์ของภวังคจิต เพราะอำนาจเหล่านี้มาจากภวังคจิต ถ้าภวังคจิตเกิด ก็มีอำนาจเหล่านี้ปรากฏขึ้นถ้าดับ อำนาจเหล่านี้ก็หมดไปจากร่างนั้น อย่าลืมนึกว่า พฤติกรรมของชีวิต เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเกิดของภวังคจิต

คำว่า วิจิตเกิด หมายความว่า เกิดการเห็น การได้ยิน การรู้สึกกลิ่น รส สัมผัสทางกาย และเกิดความนึกคิดต่าง ๆ ความรู้สึกนึกคิดเหล่านี้เรียก

ว่า วิถีจิต เป็นความรู้สึกนึกคิดที่เราเองรู้สึกได้ว่าเป็นไปอย่างไร เป็นจิตที่ควบคุมการเคลื่อนไหวของอวัยวะที่เราสามารถบังคับให้เป็นไปตามความปรารถนาได้ วิถีจิตก็คือ ภวังคจิตส่วนหนึ่ง ที่ปรากฏตัวออกมาติดต่อกับโลกภายนอก แล้วจะกลับเข้าสู่ภวังคจิตตามเดิม คำว่า วิถีจิตดับ ก็หมายความว่า หมตความรู้สึกนึกคิดเหล่านั้น

โดยปกติ ทั้งภวังคจิตและวิถีจิต เกิดดับอยู่เสมอเหมือนเปลวไฟ เป็นไปรวดเร็วยิ่งนัก จนสังเกตไม่ทัน เว้นไว้แต่จะฝึกสมาธิไว้ให้ดีเท่านั้น จึงจะสังเกตได้ วิถีจิตเกิด เพราะอาศัยการสัมผัสระหว่างอายตนะภายนอกกับภายใน และต้องอาศัยเจตนาเป็นปัจจัยด้วย ตามหลักที่ว่า “สังขาร คือ เจตนา เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน” เช่นในขณะที่ทำงานอยู่ในห้อง นาฬิกาเดินเสียงดังตอกตึก ๆ ถ้าทำงานเพลินไม่สนใจฟัง ทั้งที่เสียงเข้าหูอยู่เสมอ แต่ก็จะได้ยินเลย นี่แปลว่า โสตวิญญานไม่เกิด เพราะไม่มีเจตนาเป็นปัจจัย ตามหลักจิตวิทยาถือว่าเมื่อคลื่นเสียงเข้าหู เสียงนั้นจะวิ่งไปถึงศูนย์กลางการฟังในสมอง แต่เพราะไม่มีการสนใจ กระแสประสาทที่

เกิดจากคลื่นเสียงที่กำลังน้อย วิ่งไปไม่เท่าไร ก็เลื่อนหายไปเสีย แต่ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า จะเกิดการได้ยิน ก็ต่อเมื่อมีมโนสัมผัส คือ ต้องมีมโนวิญญาณมาคอยรับคลื่นเสียงนั้น มโนวิญญาณจะมารับก็ต่อเมื่อมีความตั้งใจ

อนึ่ง ขอให้สังเกตไว้ด้วยว่า คำว่า จิตเกิด จิตดับ ที่เคยได้ยินกันอยู่เสมอ นั้น โดยมากหมายถึงการเกิดดับของวิถิจิต เช่นพูดว่า ท่านที่เข้านิโรธ จิตดับ หรือไม่มีจิต นี่ก็หมายถึงแต่เพียงว่า วิถิจิตดับ หรือไม่มีวิถิจิตเท่านั้น เพราะถ้าหมายถึงภวังคจิตดับด้วย ก็แปลว่าต้องตายทีเดียว ต้นไม้ไม่มีวิญญาณ ก็มีความหมายแต่เพียงว่า ไม่มีวิถิจิตเท่านั้น เพราะต้นไม้ไม่มีประสาท ไม่มีสมอง ไม่มีอายตนะภายใน วิถิจิตเกิดไม่ได้

อะไรคือสิ่งที่มีอยู่ ?

(entity)

การที่จะเข้าใจให้ชัดว่า วิญญาณเกิดจากอะไร ? จากชีวิต หรือจากวิญญาณ ? ตายแล้วสูญหรือไม่ ? วิญญาณ

เป็นธรรมชาติที่สร้างสรรค์ชีวิตจริงหรือไม่ ? ความสำคัญ
อยู่ที่ต้องขบปัญหาว่า อะไรคือสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง ?
อะไรคือสิ่งที่^๕เป็นเนื้อหาของปรากฏการณ์ ? เมื่อแก้ปัญหา^๖นั้น
แตก ความสงสัยเหล่านั้นก็จะหมดไปได้

อะไรคือสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง ? ไปเอาโองดินมา
ไบหนึ่ง ทุปให้แตก แล้วถามว่า อะไรคือสิ่งที่มีจริง โอง
หรือดิน ? ดิน ไม่ใช่โอง เพราะโองหายไปแล้ว ถ้าเช่น
นั้นเอาดินไปแยกธาตุแล้วจะพบว่า ความเป็นดินหมดไป
อีก เหลือแต่วัตถุต่าง ๆ อะไรคือสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง
ธาตุต่าง ๆ นั้นหรือ ? นักวิทยาศาสตร์สามารถจะบอกได้
ต่อไปอีกว่า ธาตุ^๗นั้นก็ยังไมจริง เพราะธาตุต่าง ๆ เป็น
เพียงพลังงานไฟฟ้า ที่มาเกาะตัวกันอยู่อย่างแน่นแฟ้น
ที่สุดในแบบต่าง ๆ กันเท่านั้น ในที่สุด นักวิทยาศาสตร์
ในทางฟิสิกส์จะบอกว่า สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงก็คือไฟฟ้า
เพราะวัตถุธาตุทุกอย่าง ประกอบขึ้นจากพลังงานไฟฟ้า^๘
ทั้งสิ้น พลังงานต่าง ๆ เช่น ความร้อนและแสงเป็นต้น
เป็นผลสืบเนื่องมาจากพลังงานไฟฟ้า ไม่โดยตรงก็โดย
อ้อม ชีวิต ก็คือผลรวมแห่งสสารและพลังงานในแบบ

ของจักรกล ส่วนวิญญาณหรือจิตใจเป็นผลของชีวิตอีกทอดหนึ่ง ฉะนั้นสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง ก็คือ สสาร และพลังงาน หรือพูดอย่างลึกซึ้ง ก็คือ ไฟฟ้า อนุสไตน์ กล่าวว่า “สสารทุกอย่าง ถ้ามีอัตราแห่งการเปลี่ยนแปลงเร็วเท่ากับความเร็วของแสง กำลังส่องสสารนั้นๆ จะไม่เป็นสสาร แต่จะกลายเป็นพลังงานไป”

แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีศาสตราจารย์ในทางฟิสิกส์บางคนยอมรับว่า สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงอีกอันหนึ่ง คือ จิต ซึ่งท่านใช้คำว่า Mind เพราะโครงสร้างของปรมาณูทั้งหมดด้วยกันเป็นธาตุ อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น เกิดจาก Mind ท่านศาสตราจารย์ผู้นี้ คือ เซอร์เจมส์ (Sir James Jeans) ท่านได้กล่าวไว้ว่า:—

“จิตไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญในอาณาจักรของวัตถุ แต่จิตเป็นผู้สร้าง เป็นผู้ควบคุมอาณาจักรฝ่ายวัตถุทั้งหมด”

นี่เป็นข้อความที่แปลมาจากบทความเรื่อง **Only Mind** ของ นายคริสตัมพ์เพรย์ นายพุทธสมาคมในอังกฤษ ซึ่งเขาได้คัดเอามาจากเรื่อง สากลจักรวาลอันลึกซึ้ง ของท่านเซอร์เจมส์ อีกทอดหนึ่ง บทความเรื่อง **Only Mind** มีในหนังสือทางสายกลาง นิตยสารประจำฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๙๕๑

และอาจารย์สมักร บุรวาศ ราชบัณฑิตในทาง
ปรัชญาของเมืองไทย ก็ได้ยกเอาคำของท่านผู้นี้มากล่าว
ไว้ในปาฐกถา เรื่องวิทยาศาสตร์เปรียบเทียบกับพุทธ
ศาสนา ซึ่งมหาวิทยาลัยได้จัดพิมพ์ขึ้น เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๙๐ ตอนหนึ่งว่า:—

“เชอร์เชมยันส์ได้ยอมรับว่า มีดวงจิตสากล
(Universal Mind) ครอบงำสรรพสิ่งทั้งหลายในเอกภพ
(Universe) และดวงจิตสากลนี้ มีส่วนคล้ายคลึงกับ
จิตมนุษย์”

อาจารย์สมักร อธิบายว่า แนวความคิดของ
ท่านศาสตราจารย์ผู้นี้ คล้ายคลึงกับแนวความคิดของ
พราหมณ์ ซึ่งถือว่า มีชีวิตรวม คือ พรหม หรือ
ปรมาตมในในสากลโลก ชีวิตของคนๆ หนึ่ง หรือชีวิตมัน
เป็นส่วนหนึ่งแห่งดวงจิตสากลนั้น แล้วอาจารย์สมักร
ได้กล่าวต่อไปว่า:—

“Jeans เอง ถือว่า ดวงจิตเป็นสิ่งดั้งเดิมยิ่ง
กว่าสสาร เอกภพนั้นจะว่าเป็นสสารทั้งสิ้นไม่ได้ และ

เหตุผล ก็คือ เมื่อพิจารณาให้ละเอียดเข้า มันประกอบด้วยความคิดล้วน ๆ และเป็นความคิดของนักคณิตศาสตร์เสียด้วย”

อาจารย์สมักร ได้กล่าวเสริมท้ายว่า:—

“โดยเหตุนี้ ปรากฏการณ์ในเรื่องเอกภพ จึงเป็นไปตามหลักคณิตศาสตร์ และความคิดของมนุษย์จึงตรงกับหลักในธรรมชาติ” *

ปัญหาว่า “อะไรคือสิ่งที่มีย่อยอย่างแท้จริง” นี้ เป็นปัญหาใหญ่โตมาก เป็นแขนงหนึ่งของอภิปรัชญา (Mataphysics) ซึ่งเรียกว่าภววิทยา (Ontology) เป็นปัญหาที่นักปราชญ์และศาสดาต่าง ๆ พยายามขบคิดกันมาเป็นเวลาพัน ๆ ปีแล้ว บรรดาคำตอบของนักปราชญ์และศาสดาต่าง ๆ เหล่านั้น ในเมื่อสรุปแล้ว จะได้คำตอบดังต่อไปนี้:—

๑. พวกหนึ่งถือว่า สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง คือ พระผู้เป็นเจ้า ซึ่งมีสภาพเป็นวิญญาน โลกและสรรพสิ่งในโลกไม่ใช่สิ่งที่แท้จริง เพราะเป็นสิ่งที่เกิดทีหลัง และเปลี่ยนแปลงได้ แต่เดิมก็ไม่มีมาก่อน แต่เป็นสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงบันดาลให้ขึ้น มัตินเป็นของบรรดา

* หมายเหตุ ความเข้าใจชนิดอย่างของเซอร์เฮอร์มันน์ นั้น ได้ถูกอาจารย์สมักรปฏิเสธในหนังสือที่เขียนครั้งหลังสุดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ชื่อ พุทธปรัชญา มองจากทฤษฎีของวิทยาศาสตร์ ดูหน้า ๒๖๓, ๒๕๘

ศาสนาที่ถือเหตุผลว่า โลกและสรรพสิ่งในโลก จำเป็น
ต้องมีผู้สร้าง ศาสนาที่วาง ก็คือศาสนาคริสต์ ศาสนา
อิสลาม ส่วนศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูนั้น แม้ความ
เข้าใจในเรื่องผู้สร้างจะไม่ตรงกันทีเดียว แต่ก็ถือว่า สิ่ง
ที่มีอยู่อย่างแท้จริงก็คือพรหม หรือปรมาตมัน ซึ่งถือว่า
เป็นวิญญูณของสากลโลก สิ่งต่างๆ เกิดขึ้นจากอำนาจ
ของพรหมหรือปรมาตมันทั้งสิ้น

๒. อีกพวกหนึ่งถือว่า สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง
คือ สสารและพลังงาน โดยกล่าวว่า สสารและพลัง
งานย่อมไม่สูญไปจากโลก มีแต่การเปลี่ยนแปลงจาก
สภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งเท่านั้น ส่วนเรื่องจิตใจ
เป็นผลของชีวิต เมื่อใดสภาพของสสารและพลังงาน
มารวมตัวในแบบที่จะกลายเป็นชีวิตขึ้นมาได้ เมื่อนั้น
ชีวิตก็เกิดขึ้น พร้อมกันนั้น ก็มีสภาพของจิตใจเกิด
ขึ้น ถ้าชีวิตไม่มี จิตใจก็ไม่มี ชีวิตทางจิตใจ Mental
life เป็นผลของชีวิตทางวัตถุ Material life และถือ
ว่ากฎธรรมชาติเป็นสิ่งที่รันดร์ เป็นอสังขตธรรม ไม่มี
การเปลี่ยนแปลง ไม่มีใครสร้าง เป็นสิ่งที่มีอยู่เอง
โดยธรรมดา พระผู้เป็นเจ้าของพวกนี้ คือ กฎธรรมชาติ

กฎธรรมชาตินี้แหละที่ควบคุมให้สิ่งต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปอย่างเป็นระเบียบ สสารและพลังงานนั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างในสภาพที่จะต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สิ่งต่างๆ เกิดขึ้นก็เพราะการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นไปตามกฎนั้นๆ โลกเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง แต่การเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ซึ่งเป็นของแน่นอนตลอดอนันตกาล นักวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันส่วนมากถือตามมตินี้ และถือกันว่า เป็นทฤษฎีที่ทันสมัยมาก

๓. อีกพวกหนึ่งถือว่า สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงนั้น มีอยู่สองอย่าง คือ จิตกับสสาร Mind and Matter (พลังงานรวมอยู่ในคำว่าสสาร) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่านามกับรูป สิ่งทั้งสองนี้ ไม่ใช่ของสิ่งเดียวกัน เป็นแต่มีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด เช่นชีวิตประกอบด้วยจิตและสสาร หรือนามกับรูป ซึ่งทั้งนามและรูปต่างก็เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง และบางครั้งจิตนั้นก็แยกออกจากสสารได้ เช่นในเวลาตาย หรือจิตบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิงแล้วก็จะไม่มีการเกี่ยวข้องกับร่างกายอีกต่อไปเลย แต่จะอยู่ในสภาพที่บริสุทธิ์เช่นนั้นตลอดอนันตกาล เรียก

ว่าบรรลุนิพพานหรือโมกขธรรม ท่านดาบสทั้งสองคือ
 ท่านอาหารดาบสและอุททกดาบส ซึ่งเป็นครูครั้งแรกของ
 พระพุทธองค์ ในสมัยที่พระองค์เสด็จออกแสวงหาโมกข
 ธรรม ก็มีมติเช่นนั้น ท่านมหาวิทยาลัยหรือเรียกอีกชื่อหนึ่ง
 ว่า ท่านนิกัณฐนาฏบุตร ซึ่งเป็นศาสตราของศาสนาเซน
 เป็นคู่แข่งของพระพุทธองค์ ซึ่งมีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น
 ก็มีมติเช่นนั้น เป็นแต่ท่านมหาวิทยาลัยได้สอนหลักชีววิทยา
 ไว้ด้วยว่า ในสิ่งมีชีวิตทุกชนิด มีจิตหรือมีชีวะ (ชีวะ
 คำนี้หมายถึงจิต หรืออาตมัน) และแบ่งเป็นประเภทไว้
 ว่า ชีวตบางชนิดมีอินทรีย์เดียว คือมีแต่ความรู้สึกทาง
 กายสัมผัส เช่น พืช ต้นไม้ และเชื้อโรคต่าง ๆ บาง
 ชนิดมีสองอินทรีย์ คือมีความรู้สึกทางชีวหาสัมผัสด้วย
 และเคลื่อนไหวไปโน่นมานี้ได้ เช่น ไส้เดือน ตัวหนอน
 ผีเสื้อ บางชนิดมีสามอินทรีย์ คือมีความรู้สึกทาง
 ฆานสัมผัสเพิ่มขึ้นด้วย เช่นแมลงต่าง ๆ หมีจิ้งจอก บาง
 ชนิดมีสี่อินทรีย์ คือมีความรู้สึกทางตาเพิ่มขึ้นอีก เช่น
 แมลงบางชนิดที่มดตา และบางชนิดก็มีห้าอินทรีย์ คือมี
 ความรู้สึกทางหูเพิ่มขึ้นอีก เช่นสัตว์ชนิดที่มดหู และ

ชีวิตบางประเภทมีหกอินทรีย์ คือมีความรู้สึกทางโม
สัมผัสอีกด้วย เช่นมนุษย์ ท่านมหาวิระสอนไว้ว่า สัตว์
ทั้งอินทรีย์หนึ่งนั้น โดยปกติมองดูด้วยตาเปล่าไม่เห็น
ต้องดูด้วยวิญญานของผู้ที่ได้สำเร็จทางโยคะ และโดย
ปกติจะพบ ในแผ่นดิน ในน้ำ และในอากาศ

สิ่งที่มีอยู่จริง

ตามมติของพุทธศาสนา

บัดนี้จะได้หันมาพิจารณาดูหลักในพุทธศาสนาว่า
ได้มีมติอยู่อย่างไรในเรื่องนี้ และในการพิจารณาเรื่องนี้
เพื่อที่จะให้รู้อย่างถ่องแท้ว่า นี่เป็นมติของพุทธศาสนา
จริง ๆ จะเห็นข้าพเจ้าจึงคิดว่า เราควรจะหยิบยกเอา
พุทธวจนะในคัมภีร์มาศึกษา ไม่ควรพูดลอย ๆ โดยไม่มี
หลักฐาน เพราะการทำเช่นนั้น อาจเป็นการสร้างความ
เข้าใจผิดให้แก่คนอ่าน และจะเป็นการสร้างสัทธรรม
บัญญัติ ให้เกิดเป็นทมิฬหมองแก่พระศาสนาด้วย

เราจะไม่พูดถึงโลกทั้งหมดว่า มีอะไรเป็นเนื้อแท้เพราะปัญหานี้ ว่าที่จริงพระพุทธรองค์ทรงสอนมิให้สนใจเลย แต่เราจะพูดถึงปัญหาที่ว่า ชีวิตนี้มีอะไรเป็นส่วนประกอบที่นับว่าเป็นเนื้อแท้ ๆ หรือเป็นสิ่งที่มียุจริง ๆ ปัญหาที่พระพุทธรองค์ได้ตรัสตอบไว้ดังนี้:—

“ดูก่อนอานนท์ ธาตุมี ๖ อย่าง คือ:—

๑. ปฐวีธาตุ ธาตุดิน solid or earth
๒. อาโปธาตุ ธาตุน้ำ liquid or water
๓. เตโชธาตุ ธาตุไฟ heat or fire
๔. วาโยธาตุ ธาตุลม gas or wind
๕. อากาสธาตุ ความว่าง space
๖. วิญญาณธาตุ ธาตุรู้ conscious-element

ดูก่อนอานนท์ ภิกษุผู้รู้เห็นในเรื่องธาตุทั้ง ๖ นี้ ควรกล่าวได้ว่าเป็นผู้ฉลาดในเรื่องธาตุ”

— พุทธธาตุกสูตร ม. อ. ๑๔/๑๖๗ สย. ,

ม. อ. ๑๔/๑๑๒ มหาจุฬาฯ, ม. อ. ๑๔/๑๕๒ สงคิตติ.

คำว่า ธาตุ ในทางเคมี หมายถึงวัตถุที่ประกอบด้วยสารหรืออณู ชนิดเดียวกัน เช่น ธาตุทองแดงก็มี

อณูเป็นทองแดงล้วน ธาตุทองคำ ก็มีอณูเป็นทองคําล้วน ดังนั้นเป็นต้น ส่วนคำว่า ธาตุ ในที่นี้เราจะเห็นว่า ไม่มีความหมายเหมือนในทางวิทยาศาสตร์ทีเดียว เพราะเตโชธาตุคือความร้อน ทางวิทยาศาสตร์จัดอยู่ในจำพวกพลังงานไม่ใช่ธาตุ แต่ทางพุทธศาสนาก็เรียกว่าเป็นธาตุ อากาศธาตุ ซึ่งหมายถึงความว่างแท้ ๆ ไม่ใช่หมายถึงลมหรือแก๊สต่าง ๆ ก็เรียกว่าเป็นธาตุ วิญญาณซึ่งเป็นนามธรรม ก็จัดว่าเป็นธาตุ (คำแปลในภาษาอังกฤษนั้นเป็นของริสเดวิดส์) ฉะนั้น จะเห็นว่า คำว่า ธาตุ ในพุทธศาสนามีความหมายกว้างกว่าในทางวิทยาศาสตร์มาก ที่จริง คำว่าธาตุ ในทางพุทธศาสนานี้ มีความหมายถึงสภาพอันใดอันหนึ่งเท่านั้น คำว่า ธาตุ ตามศัพท์แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ คือทรงไว้ซึ่งลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นของแข็งโดยทั่วไปเรียกว่า ปฐวีธาตุ ก็เพราะมองในลักษณะว่า สิ่งนี้มีลักษณะเหมือนดิน ซึ่งคำว่าดินในคำนี้ ไม่ใช่หมายความว่าดินจริงๆ แต่หมายถึงพื้นโลกทั้งหมดในส่วนที่ไม่ใช่ น้ำ ลม และไฟ แร่ธาตุต่าง ๆ ก็เรียกว่า ปฐวีธาตุ จึงสังเกตคำแปลใน

ภาษาอังกฤษ ปฐวีธาตุแปลว่า earth ของเหลวทั่วไป แม้จะไม่ใช่น้ำ อย่างที่เราดื่มหรือใช้ ก็เรียกว่า อาโปธาตุ เพราะมองในลักษณะว่า สิ่งนั้นมีลักษณะเหลวเหมือนน้ำ ดังนั้นเป็นต้น

อนึ่ง ขอให้เป็นที่เข้าใจไว้เสียด้วยว่า ปฐวีธาตุ ซึ่งแปลว่าธาตุดินนั้น ไม่ใช่หมายถึงดินจริงๆ อาโปธาตุ ก็ไม่ใช่หมายถึงเฉพาะน้ำแท้ๆ เท่านั้น ดังที่กล่าวมาแล้ว ในคัมภีร์วิภังค์ ได้ให้ตัวอย่างไว้ดังนี้:—

ธาตุดิน ที่เป็นของภายนอก เช่น เหล็ก ดีบุก เงิน ทอง แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ ทับทิม แก้วลาย หญา ไม้ ก้อนกรวด แผ่นดิน หิน ภูเขาเป็นต้น

ธาตุดิน ที่มีอยู่ในร่างกาย เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ กระดูก เป็นต้น

อาโปธาตุ ที่เป็นของภายนอก เช่น น้ำที่มีอยู่ตามรากไม้ ตามลำต้น ตามเปลือก ตามใบ ตามดอก และตามผล เนยสด เนยใส นม น้ำมัน นํ้าผึ้ง นํ้าอ้อย เป็นต้น

อาโปธาตุ ที่มีอยู่ภายในร่างกาย เช่น น้ำดี
เสมหะ หนอง โลหิต เหงื่อ มันทัน น้ำตา มันทเลว
น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูตร

เตโชธาตุ ที่เป็นของภายนอก เช่น ไฟที่เกิด
จากถ่านไม้ ไฟที่เกิดจากสะเก็ดไม้ ไฟหญ้า ไฟมูลโค
ไฟแกลบ ไฟฟ้า (อินทกิริ lightening) หรือฟ้าแลบ
ความร้อนของไฟ (อคคิสนตาโป) ความร้อนของดวง
อาทิตย์ (สุริยสนตาโป) ความร้อนที่สะสมขึ้นจากไม้
(กฏจสนนิจยสนตาโป) ความร้อนที่สะสมขึ้นจากหญ้า
(ดินสนนิจยสนตาโป) ความร้อนที่สะสมขึ้นจากข้าวเปลือก
(ธณสนนิจยสนตาโป) ความร้อนที่สะสมขึ้นจากขี้เถา
(ภสสมาสนนิจยสนตาโป)

เตโชธาตุ ที่มีอยู่ภายในร่างกาย เช่น ความ
ร้อนที่ยังกายให้อบอุ่น ความร้อนที่ยังกายให้ทรุดโทรม
ความร้อนที่ยังกายให้กระวนกระวาย ความร้อนที่ทำให้
อาหารย่อย

วาโยธาตุ ที่เป็นของภายนอก เช่น ลมที่พัดมา
จากทิศทั้งสี่ เป็นลมมีรูปสี่กัมมิ ไม่มีรูปสี่กัมมิ เป็นลมหนาว

ไม่ใช่สัตต ไม่ใช่ชีวะ ไม่มีสัตต ไม่มีชีวะ คำทั้งสองนี้เป็นคำเทคนิค ซึ่งหมายถึง อาตมัน หรือวิญญาณที่ไม่แตกดับ ตามที่เข้าใจกันอยู่ในปรัชญาของศาสนาที่ถือเรื่องเหล่านี้ ในศาสนาเซนแบ่งสากลจักรวาลเป็น ๒ อย่าง คือ ชีวะกับอชีวะ ชีวะหมายถึงอาตมัน หรือวิญญาณที่ไม่แตกดับ อชีวะคือวัตถุทั่วไป ฉะนั้น คำว่า ไม่ใช่ชีวะ ก็หมายถึงไม่ใช่อาตมัน ตามลัทธิศาสนาในนั่นเอง คำว่า ไม่ใช่สัตต สัตตในคำนี้ ไม่ใช่หมายถึงสัตว์เดรัจฉาน หรือสัตว์มนุษย์ แต่หมายถึงอาตมันอีกเหมือนกัน

ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ เรียกว่าธาตุ ก็เพราะไม่ใช่สัตต ไม่ใช่ชีวะ ไม่มีสัตต ไม่มีชีวะ อยู่ในสิ่งเหล่านี้ ขอให้พิจารณาดูความหมายเหล่านี้ให้ดี จะทำให้เข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างมัตติของเซน กับของพุทธว่ามีอยู่อย่างไร

ส่วน คำว่า อากาศธาตุ ไม่มีปัญหามาก ในคัมภีร์ได้กล่าวไว้ดังนี้:—

อากาศธาตุ คือ ความว่าง ซึ่งไม่สามารถจะสัมผัส หรือถูกต้องได้ด้วย มหาภูตรูปทั้ง ๔

อากาศธาตุ ที่มีอยู่ในร่างกาย ก็เช่น ความว่างในระหว่างช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องท้อง หรือช่องว่างใด ๆ ที่มีอยู่ในร่างกาย ซึ่งไม่อาจจะสัมผัสหรือถูกต้องได้ด้วยเลือดเนื้อ

อากาศธาตุ ที่มีอยู่ภายนอก ก็คือความว่างในพาหิรอากาศ ขอให้เข้าใจว่า อากาศธาตุในที่นี้ไม่ใช่หมายถึงลมหรืออีเธอร์ ether แต่หมายถึงความว่างเปล่าไม่มีอะไร ซึ่งตรงกับคำว่า space ในคัมภีร์กถาวัตถุ ซึ่งเป็นคัมภีร์อภิธรรมปิฎกเล่ม ๓๗ หน้า ๓๕๖ กล่าวไว้ว่า “อากาศธาตุ เป็น อสังขตธรรม แต่ไม่ใช่หมายความว่า นิพพานซึ่งเป็นอสังขตธรรมเหมือนกัน ก็คืออากาศธาตุเอง”

ในเรื่องอรุณนิมิต พระพุทธเจ้าตรัสว่า:—

อนนโต อากาโส อากาโสเป็นอนันตะ

อนนโต วิญญานํ วิญญานเป็นอนันตะ

วิญญาณธาตุ ในคัมภีร์วิภังค์ อธิบายไว้ว่า ได้แก่
 วิญญาณ ๖ เรื่องนี้ได้อธิบายมาแล้ว แต่อย่าลืมว่า กาย
 วิญญาณกับมโนวิญญาณนั้น ได้เริ่มเกิดขึ้นแล้ว ตั้งแต่
 ชีวิตยังเป็นกลลอยู่

ในธาตุทั้ง ๖ นี้ ธาตุทั้ง ๔ รวมเรียกว่ารูปธรรม
 คำว่า รูปธรรม มีความหมายถึงพลังงานด้วย ในบทที่
 อธิบายถึงเรื่องมหาภูตรูปและอุปาทายรูป เราจะเห็นได้
 ชัดว่า แสง เสียง ความร้อน ไฟฟ้า การเคลื่อนไหว
 ปราภฏการณ์ของวัตถุทางพุทธศาสนาจัดอยู่ในจำพวก
 รูปธรรม ส่วนอากาศธาตุ เพราะเหตุที่เราสังเกตเห็นได้
 โดยอาศัยรูปธรรมเป็นเครื่องชี้ชัดขึ้น ฉะนั้น ในเรื่อง
 ปฏิจสุมุปาบท จึงจัดโดยอนุโลมว่า เป็นรูปธรรม โดย
 ถือว่า เป็นอุปาทายรูปอันหนึ่ง แต่ในเรื่องอรูปรูมาณ
 อากาศธาตุจัดเป็นอรูป เพราะโดยแท้จริงแล้ว อากาศ
 ธาตุเรามองไม่เห็นเลย ส่วนที่ว่าเห็นนั้น เป็นการเห็น
 แสงหรือสีของรูปธรรมอันใดอันหนึ่งต่างหาก ฉะนั้น
 จึงมีเหลืออยู่อันเดียว ที่เป็นนามธรรม คือวิญญาณธาตุ
 ส่วนอากาศธาตุ แม้จะเป็นอรูปธรรม แต่ก็ไม่ใช่เป็น
 นามธรรม

วิญญานเป็นสิ่งที่มียอยู่นอกจาก รูปธรรม หรือเป็นผลของรูปธรรม ?

हररศนะของนักวิทยาศาสตร์

ปัญหามียู่ที่ว่า วิญญาน พระพุทธศาสนาถือว่า
เป็นสิ่งที่มียู่จริงต่างหากนอการูปธรรม หรือว่าเป็นผล
ของรูปธรรมกันแน่ ? ปัญหานี้ไม่ใช่เป็นปัญหาเล็กน้อย
ถ้าพิจารณาตามหลักที่ว่า ร่างกายของคนประกอบด้วย
ธาตุ ๖ ดังที่อธิบายมาแล้ว เราก็ควรลงความเห็นว่
วิญญานเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่งนอการูปธาตุ เพราะ
ถ้าวิญญานเป็นผลของวัตถุ เกิดที่หลังวัตถุ พระพุทธเจ้า
ก็จะไม่ทรงแบ่งธาตุเป็น ๖ อย่าง และอีกประการหนึ่ง
ถ้าไม่ว่ว่า วิญญานเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่งนอการูป
ธาตุ เราจะอธิบายไม่ได้เลย ถึงเรื่องการปฏิสนธิในชาติ
ต่อไป เรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด
จะต้องถูกตัดออกจากคัมภีร์ แต่อย่างไรก็ดี เพราะเหตุ
ที่เมื่อเราพิจารณาตสภาพของชีวิตกับจิตใจ มีข้อเท็จจริง
มากมายที่ยืนยันว่า ถ้าชีวิตไม่มี วิญญานย่อมมีไม่ได้

ถ้าสมองพิจารณา จิตก็พิจารณาด้วย ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้ลง
 ความเห็นว่า วิญญูญาณเป็นผลของชีวิต ความเข้าใจเช่นนั้น
 ไม่ใช่มีแต่ในวงนักรักศึกษาสามัญเท่านั้น แม้ในกษัตริย์
 สูงๆ ที่มีความเข้าใจเช่นนั้น ก็มีอยู่ไม่น้อยเลย โดยเฉพาะ
 อาจารย์สมักร บุรวาส ซึ่งเป็นราชบัณฑิต ในสาขา
 ปรัชญาแห่งราชบัณฑิตสถาน เป็นอาจารย์สอนปรัชญา
 ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏ ก็มี ความเข้าใจคล้ายกันนี้ และ
 ยืนยันว่า นี่คือนิเวศน์แท้จริงของปรัชญาเถรวาท ซึ่ง
 อาจารย์สมักรได้เขียนไว้ในหนังสือพุทธปรัชญา มอง
 จากทรรศนะทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสภาธรรมกถึกได้จัด
 พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๖ มีข้อความหลายตอน ที่
 แสดงให้เห็นมติของอาจารย์สมักรไว้อย่างชัดเจนว่า มีอยู่
 อย่างไร ในปัญหาเหล่านี้ อาจารย์สมักรได้กล่าวว่า:—

สิ่งที่มีอยู่ อันปรากฏแก่เราทางประสาท มีอยู่
 ๓ ประการคือ:—

๑. รูปธรรมอันได้แก่สิ่งที่มีรูป ที่สัมผัสได้โดย
 ตรงทางประสาทสัมผัส

๒. การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของรูปธรรม อัน
เรียกว่าปรากฏการณ์

๓. นามธรรม หรือความสัมพันธ์ระหว่างรูปธรรม
หรือระหว่างปรากฏการณ์ อันเป็นนามธรรม
ของสิ่งทั้งหลาย

เช่นตัวอย่าง แมวเป็นรูปธรรมที่มีอยู่
การเติบโตหรือการเคลื่อนไหวของมัน
เป็นปรากฏการณ์

และทางนามธรรมของมัน ถูกจัดไว้ในตระกูล
Felis

— พุทธปรัชญา หน้า ๒๒๗

ขอให้เข้าใจ คำว่า นามธรรม ตามความหมาย
ของอาจารย์สมัคนั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่อีกสิ่งหนึ่งนอกจาก
รูปธรรม แต่หมายถึงความเกี่ยวข้องระหว่างรูปธรรมกับ
รูปธรรม และหมายถึงกฎธรรมชาติ และถือว่ามิจริง
ก็เพราะเป็นการเกี่ยวข้องของสิ่งที่มีจริง ซึ่งเราจะเห็น
ได้ชัดจากคำพูดต่อไปนี้

“เรื่องนามธรรมนั้น เราต้องระวังให้มาก คือ ระวังดูให้แน่ใจ เป็นนามธรรมของสิ่งที่มีจริง ๆ กฎทางวิทยาศาสตร์เป็นนามธรรมแท้ เพราะมันมี “สิ่ง” จริง ๆ แทนอยู่ทั้งนั้น

“นามธรรมเท่านั้น อาจหลอกให้เราหลงใหลได้ อย่างมากมายว่า มีอยู่ ทั้ง ๆ ที่มันอาจไม่มีอยู่หรือเป็นเท็จก็ได้ เราจึงควรทดสอบหา “สิ่ง” ซึ่งแทนมันอยู่ทางประสาทสัมผัสเสียก่อน จึงเชื่อในความมีอยู่ของมัน”

— พุทธปรัชญา หน้า ๒๒๗-๒๒๘

คำว่า “สิ่ง” ของอาจารย์สมักรนี้ หมายถึง สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งมีสภาพอยู่จริง ๆ ซึ่งตรงกับคำในอังกฤษว่า entity และคำนี้ในดิคชันนารีอธิบายไว้ว่า a real thing; something that has a real existence (distinct from its quality or relations) อาจารย์สมักรกล่าวว่า สิ่งที่มีอยู่จริง ๆ จะต้องเป็นสิ่งที่รู้ได้ทางประสาทสัมผัส และสิ่งที่รู้ได้ทางประสาทสัมผัส ก็คือ สสาร ซึ่งอาจารย์สมักรได้กล่าวไว้ดังนี้:—

“เรา^๑รู้ “สิ่ง^๒ทั้ง^๓” ได้ทางประสาทสัมผัส และ
 สิ่ง^๔ทั้ง^๕ก็^๖คือ^๗สสาร Matter จากประสาทสัมผัส เรายัง^๘รู้
 อีกสองอย่าง คือ ปรากฏการณ์^๙ของ^{๑๐}สสาร^{๑๑}อัน^{๑๒}ได้^{๑๓}แก่^{๑๔}การ
 เปลี่ยนแปลง change และการพัฒนา development
 ของมัน กับความสัมพันธ์^{๑๕} relation ระหว่าง^{๑๖}สสาร^{๑๗}ต่าง ๆ
 และ^{๑๘}สรรพ^{๑๙}ปรากฏการณ์^{๒๐}ของมัน เรา^{๒๑}ถือว่า^{๒๒}ปรากฏ^{๒๓}อย่าง^{๒๔}นี้
 เป็น “ปรากฏการณ์^{๒๕}ของ^{๒๖}สิ่ง^{๒๗}ทั้ง^{๒๘}อยู่” และ^{๒๙}ความสัมพันธ์^{๓๐}
 อย่าง^{๓๑}นี้ เป็น “ความสัมพันธ์^{๓๒}ของ^{๓๓}สิ่ง^{๓๔}ทั้ง^{๓๕}อยู่” ฉะนั้น จึง
 เป็น^{๓๖}ปรากฏการณ์^{๓๗}ทั้ง^{๓๘}อยู่^{๓๙}จริง และเป็น^{๔๐}ความสัมพันธ์^{๔๑}ทั้ง^{๔๒}อยู่^{๔๓}จริง
 อยู่^{๔๔}จริง ฉะนั้น^{๔๕}ความรู้^{๔๖}อัน^{๔๗}เป็น^{๔๘}สัจธรรม^{๔๙}ของ^{๕๐}คน^{๕๑}เรา จะ^{๕๒}ต้อง
 เป็น^{๕๓}ความรู้^{๕๔}ใน^{๕๕}เฉพาะ^{๕๖}สิ่ง^{๕๗}ทั้ง^{๕๘}อยู่^{๕๙}จริง ๆ กล่าว^{๖๐}คือ เป็น^{๖๑}ความรู้^{๖๒}
 เกี่ยวกับ^{๖๓}สสาร ปรากฏการณ์^{๖๔}ของมัน และ^{๖๕}ความสัมพันธ์^{๖๖}
 ของมัน^{๖๗}กับ^{๖๘}สิ่ง^{๖๙}ทั้ง^{๗๐}อยู่^{๗๑}อื่น ๆ ความ^{๗๒}รู้^{๗๓}นอกจาก^{๗๔}นี้ ย่อม^{๗๕}เป็น^{๗๖}เท็จ
 หรือ^{๗๗}เป็น^{๗๘}การ^{๗๙}หลอกลวง^{๘๐}ตัวเอง^{๘๑}ทั้ง^{๘๒}สน^{๘๓}”

— พุทธปรัชญา หน้า ๒๓๓-๒๓๔

อาจารย์สมัครเข้าใจว่า นามธรรมไม่ใช่เป็น^๑สิ่ง^๒
 หนึ่ง^๓อยู่^๔ต่าง^๕หาก^๖นอก^๗จาก^๘รูป^๙ธรรม แต่เข้าใจว่า นามธรรม
 คือ^{๑๐} การ^{๑๑}เกี่ยว^{๑๒}ของ^{๑๓}ระหว่าง^{๑๔}สสาร^{๑๕}ต่าง^{๑๖}ๆ นั้นเอง ถ้า^{๑๗}สสาร

ไม่มี นามธรรมย่อมมีไม่ได้ เพราะเหตุที่เข้าใจเช่นนั้น จึงถือว่า วิญญาณเป็นเพียงผลของผัสสะเท่านั้น ผัสสะจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีประสาท ประสาทจะก่อให้เกิดผัสสะได้ก็ต่อเมื่อมีชีวิต ถ้าชีวิตดับเสียแล้ว ผัสสะย่อมไม่มี เมื่อผัสสะไม่มี วิญญาณก็ย่อมไม่มี ซึ่งเราจะเห็นได้ชัดจากคำพูดต่อไปนี้ :—

“ปรัชญาเถรวาทเชื่อในการมีสิ่งภายนอก ที่เรียกว่ารูปธรรม และเชื่อในการมีอยู่ของผัสสะ อันก่อให้เกิดการรับรู้— พินาน — วิญญาณ (consciousness) ปรัชญาเถรวาทไม่เชื่อว่า “สิ่งข้างนอก” (The objective world) เป็นมโนภาพ (Idea) ที่จิตเนรมิตขึ้น แต่ถือว่ามันเป็นสิ่งที่อยู่เองนอกจากจิตของคนเรา (Exists by itself outside the human mind) พินานหรือวิญญาณก็มีได้เป็นสัณตังเดิม หรือเป็นสัณตังอันถือว่า อยู่เหนือผัสสะแต่อย่างใด กลับถูกถือว่า เกิดที่หลังผัสสะ ถ้าจะพูดตามภาษาจิตวิทยาสมัยใหม่ ก็อาจกล่าวได้ว่า “พินานคือการ สะท้อนของผัสสะขึ้นในสมอง เป็นมโนภาพ”

“ปรัชญาเถรวาทถือว่า กงมีแต่สิ่งนอกกายกับ
อายตนะหกเท่านั้น จิตเป็นเพียงปรากฏการณ์ระหว่าง
สิ่งทั้งสองนี้”

— พุทธปรัชญา หน้า ๒๓๗

ชีวิตทางวัตถุ Material life ก่อให้เกิดชีวิตทาง
จิตใจ Mental life

— พุทธปรัชญา หน้า ๒๔๔

ความเข้าใจของอาจารย์สมักรดังที่กล่าวมานี้ ย่อม
เอนเอียงไปสู่ความเข้าใจที่ว่า ตายแล้วสูญ แต่ก่อน ๆ
ในสมัยเมื่อประมาณ ๑๐ ปีเศษ อาจารย์สมักรเป็นคนหนึ่ง
ที่สนใจในเรื่องตายแล้วเกิด เคยแสดงปาฐกถา เคยเขียน
บทความ อ้างเหตุผลต่าง ๆ ที่จะพยายามพิสูจน์ให้คนเชื่อ
ว่า ตายแล้วเกิด ทั้งนี้เพราะอาจารย์สมักรเชื่อว่า ถ้าคนเรา
เชื่ออย่างนี้แล้ว จะเป็นเหตุให้คนเรานับถือศีลธรรมดีขึ้น
เพราะหลักทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว จะเชื่อได้อย่างสนิท
ใจเมื่อเชื่อว่าตายแล้วเกิดเท่านั้น

แต่เวลาระหว่าง ๑๐ ปี อาจารย์สมักร คงจะได้
ประสบข้อเท็จจริงในชีวิตมากมาย โดยเฉพาะประสบแต่

คนที่ทำชั่วได้ดี ทำดีได้ชั่ว ส่วนคนที่ทำดีได้ดีจริง ๆ มีน้อย จากข้อเท็จจริงเหล่านี้เอง บวกกับนิสัยเดิม ที่เป็นคนรักเหตุผล ชนิดที่พิสูจน์กันได้ดีจริง ๆ ตามวิธีวิทยาศาสตร์ และนิสัยรักความเสมอภาคในเพื่อนมนุษย์ ไม่ปรารถนาจะเห็นคนเลื่อมล้ำต่ำสูงผิดกันมากมายเช่นทุกวันนี้ ความคิดของอาจารย์สมักรจึงได้เปลี่ยนวิถีใหม่ ตายแล้วเกิด จะจริงหรือไม่? ไม่สนใจ แต่กำลังสนใจเรื่องใหม่ ซึ่งจะเห็นได้จากความรู้สึกที่ได้ระบายไว้ในหนังสือพุทธปรัชญาเล่มเดียวกันนี้ว่า :—

“ผู้เขียนเองไม่ใคร่สนใจเรื่องสันตติ (การสืบชาติ) เท่าไรนัก เพราะสนใจในการปรับปรุงภาวะสังคม ให้คนรามีภาวะทางวัตถุ และภาวะทางจิตที่ดีเหมือนกันมากกว่า”

— พุทธปรัชญา หน้า ๒๙๔

และแสดงทรรศนะใหม่ในเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ว่า :—

“ธรรมเนียมปฏิบัติ อันเป็นจินตภาพ เช่น “ทำได้ ทำได้ ทำชั่วได้ชั่ว” ไม่ตรงกับความจริง ซึ่ง “ทำได้ชั่ว ทำชั่วได้”

— พุทธปรัชญา หน้า ๓๑๖

และแสดงทรรศนะในเรื่องการให้ทานว่า:—

“ลัทธิทำทาน อันเป็นการแก้ความเหนียวแน่นของคนมี และแก้ความยากจนของคนไม่มีนั้น เป็นเพียงหลักธรรมในระบบสังคมอันล้าสมัย ต่อไปลัทธิทำทานก็จะสูญสิ้น และถูกแทนด้วยลัทธิให้งานทำ เพื่อจะได้มีกินทั่วหน้ากัน”

— พุทธปรัชญา หน้า ๓๑๔

เมื่อได้สาธยายถึงปัญหาว่า อะไรคือสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง ก็ย่อมมีปัญหาก่ดขึ้นว่า มีอยู่อย่างไร ? และอะไรบ้าง ที่เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงเลย เป็นอสังขตธรรม เป็นสิ่งนิรันดร์ ? ในปัญหาเหล่านี้ อาจารย์สมัครได้ตอบไว้ว่า:—

“ปรัชญาเถรวาทจึงสอนว่า สิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ แต่มีอยู่อย่างเปลี่ยนแปลง และมีอยู่อย่างไม่เป็นตัวตน

หากมีอยู่อย่างเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นที่แวดล้อมอยู่ เป็นการ
สอนตามแบบอนิจจัง อนัตตาทันเอง”

— พุทธปรัชญา หน้า ๒๗๓

อาจารย์สมักรไม่เชื่อว่า จะมีสิ่งใดที่ดำรงอยู่ได้
ด้วยตัวเองล้วน ๆ ไม่ต้องพึ่งสิ่งอื่นเป็นปัจจัยเลย และ
เชื่อว่า สิ่งที่มีอยู่จริง ๆ ก็คือ สสาร ปราภฏการณ์ของ
สสาร และนามธรรมของสสารเท่านั้น แต่สิ่งเหล่านั้นมี
อยู่อย่างเปลี่ยนแปลง ส่วนสิ่งไม่เปลี่ยนแปลงเลย เป็น
อสังขตธรรมแท้ ๆ ก็คือกฎธรรมชาติเท่านั้น ซึ่งอาจารย์
สมักรได้เขียนไว้เช่นนี้ :—

“คนเราเที่ยวไขว่ค้นหาสิ่งนิรันดร์ และคิดกันว่า
มันคือเทพเจ้าบ้าง จิตบริสุทธิ์บ้าง หรืออาตมันบ้าง
ความเปลี่ยนแปลงบ้าง พลังงานบ้าง curved space บ้าง
relativity บ้าง สิ่งนิรันดร์ถูกเข้าใจว่า มีอยู่อย่างเดียว
มีความเป็นอยู่เหนือสรรพสิ่งทั้งหลาย เป็นความแท้จริง
อันติมะ ซึ่งไม่มีอะไรจริงกว่า มนุษย์ได้พากันบูชาสิ่ง
โดยคิดว่ามีอยู่ และเรียกกันว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (The divine)
พวกเขาแสวงหามันมา เพื่อบูชาขอผลประโยชน์กันเป็น

ส่วนมาก และในกรณีของนักวิทยาศาสตร์ การไขว่หา
มัน ก็คงเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ ทางเกียรติ อีกนั่น
แหละ กล่าวคือ พวกนักวิทยาศาสตร์อาศัยความแท้จริง
อันดีมาเป็นเครื่องนำมาซึ่งเกียรติและชื่อเสียงนั่นเอง”

“ผัสสะแจ้งการมี “สิ่ง” (entity) แก่เรา และ
ผัสสะก็แจ้งปรากฏการณ์ของ “สิ่ง” แก่เราด้วย ในขณะที่
เดียวกันที่ผัสสะต่อโลกภายนอกนั้นเอง เราจะประสบ
กับนามธรรมอย่างหนึ่งเข้า นั่นคือ กระบวนการแห่ง
การแปรเปลี่ยนของสรรพสิ่ง และการเกี่ยวข้องสัมพันธ์
กันระหว่างสรรพสิ่ง หรือสรรพปรากฏการณ์ นามธรรม
เช่นนั้น เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งดำรงไว้ซึ่ง
ธรรมชาติอย่างเดี่ยวตลอดกาล เราจึงเรียกมันว่า “ธรรม”
และมัน คือ “สิ่งนิรันดร์” ที่มนุษย์ชาติกำลังมองหาอยู่
นั่นเอง”

“สากลโลกจึงประกอบด้วยสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้
คือ สรรพสิ่งและปรากฏการณ์ของมัน กับสิ่งที่ไม่รู้
เปลี่ยนแปลง คือ “ธรรม”

“ความเป็นอยู่อันเป็นปรากฏการณ์ของมนุษย์ เป็นสังขตะ แต่หลักแห่งการเปลี่ยนแปลงของความเป็นอยู่ของมนุษย์ เช่นพัฒนาการของสังคม เป็นหลักนิรันดร์ เป็นอสังขตะ เป็นธรรม”

“จิตอันเป็นผลแห่งความเกี่ยวข้องระหว่างผัสสะ กับอารมณ์เป็นสังขตะ แต่หลักที่ว่า “กรรมปรุงแต่งจิต และจิตบังคับกรรม” เป็นหลักนิรันดร์ เป็นอสังขตะ เป็นธรรม”

“ไฟฟ้าเป็นอสังขตะ แต่กระบวนการเกิดของไฟฟ้าเป็นธรรม..... หลักธรรมชาติ กฎวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีทดสอบแล้ว เหล่านี้เป็นธรรม”

“ธรรมเป็นสังขางนอก ที่เราเฝ้าดูและจดบันทึกเอาไว้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ได้จากการ “ผลิตด้วยความคิด” พระพุทธองค์ทรงค้นพบหลักอริยสัจ จากการทวนระลึกถึงข้อเท็จจริง คือเหตุทุกสิ่ง ประกอบกับการใคร่ครวญหาความเกี่ยวข้องระหว่างข้อเท็จจริง ซึ่งการใคร่ครวญนี้ ไม่ใช่การคิดขึ้นมาใหม่ แต่เป็นการปรับมโนภาพให้เข้ากันได้ตามที่เป็นอย่างนั้นเอง”

“ธรรมเป็นสิ่งนิรันดร เพราะเราพบว่ามันเป็นเช่นนั้น เราต้องการธรรม และแสวงหาธรรม เพราะมันเป็นสิ่งคงทนอันเป็นความรู้แน่นอนของคนเรา และความรู้เช่นนั้น เราจะนำไปใช้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์ชาติได้ ธรรมทางวิทยาศาสตร์ฝ่ายรูปธรรม สามารถทำให้เราปรับปรุงภาวะทางวัตถุของสังคมให้ดีขึ้น ธรรมทางปรัชญาสามารถทำให้เราเข้าใจโลก และเกิดความหลุดพ้นอย่างต่ำไปถึงอย่างสูงสุด ทำให้เกิดความสุขใจ และจิตใจอันไม่เป็นภัยต่อเพื่อนมนุษย์”

— พุทธปรัชญา หน้า ๓๐๘-๓๑๒

อาจารย์สมักรเป็นผู้หนึ่ง ที่ได้ชื่อว่าปราชญ์ในทางปรัชญา และรอบรู้ในพุทธศาสนา ได้เขียนปรัชญาเถรวาทออกมา และยืนยันว่าอย่างนี้เป็นมติของปรัชญาเถรวาท ข้าพเจ้า แม้ว่าจะไม่ได้เป็นศิษย์โดยตรงของท่านผู้เขียน แต่โดยส่วนตัวก็มีความนับถือในความรอบรู้ไม่น้อยเลย และเป็นศิษย์ที่สะสมความรู้ไว้ได้เป็นอันมาก จากหนังสือหลายเล่มที่อาจารย์สมักรเขียน

การที่เอาเรื่องนั้นมาเขียนไว้ด้วย ก็เพื่อต้องการจะชี้ให้เห็นว่า มติอย่างนี้เป็นปรัชญาเถรวาทจริงหรือ ? การที่อาจารย์สมัครจะบอกว่า นี่เป็นมติของปรัชญาเถรวาท ก็ต้องอาศัยตำราพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาทเป็นหลักวินิจฉัย ซึ่งข้าพเจ้าก็อาศัยหลักอันเดียวกัน แต่ทั้งนี้เราก็ต้องไม่ลืมข้อเท็จจริงที่รับรองกันทั่วไป ซึ่งเป็นตำราเล่มใหญ่ เล่มเดียวที่ใช้ได้ทุกสมัย ข้าพเจ้าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ต้องการจะรู้ให้ถ่องแท้ว่า มติของพุทธศาสนาเป็นอย่างไรแน่ จึงได้พยายามหาหลักฐานต่าง ๆ มาอ้างไว้ทุกแห่ง สำหรับความเข้าใจอย่างที่อาจารย์สมัครเขียนไว้ใน ที่จริงเป็นสิ่งที่ฟังง่าย เข้าใจง่าย ก่อให้เกิดประโยชน์ ยากที่จะคัดค้านว่าไม่เป็นจริง และเป็นความเห็นโดยทั่วไปของนักศึกษาสมัยปัจจุบัน ฉะนั้นการนำเอาเรื่องนั้นมาเขียนไว้ด้วย จะได้ประโยชน์อย่างมาก ในการเทียบเคียงให้เข้าใจหลักพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ โดยเฉพาะในปัญหาที่ว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มิอยู่ต่างหากนอกจากวัตถุหรือว่าเป็นผลของวัตถุ

มติของพุทธศาสนา ในเรื่องวิญญาณเป็นสิ่งที่มี อีกอย่าง นอกจากรูปธรรม

จากหลักฐานในเรื่องชาตุ ๒ เราพอมองเห็นว่า มติในทางพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณเป็นธาตุชนิดหนึ่ง นอกจากรูปธรรม และเราจะเห็นได้ชัดเจน จากหลักฐานต่อไปนี้ อีก เรื่องมีว่า:—

สมัยหนึ่ง เมื่อพระองค์ประทับอยู่ที่นิโครธาราม ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ เมืองกบิลพัสดุ์ ในแคว้นสักกะ ครั้น ท้าวมหานามศักยราช ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังที่ประทับ ถวายอภิวาทบังคมแล้ว นั่งอยู่ที่ควรแห่งหนึ่ง ท้าวมหานามซึ่งได้นั่ง ณ ที่นั้น ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า:—

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! อันเมืองกบิลพัสดุ์ เป็น เมืองที่มั่งคั่งรุ่งเรือง มีพลมาก มีมนุษย์หนาแน่น เปียดเสียดกันอยู่ ข้าพระองค์นั้น ครนมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือเข้าไปหาภิกษุทั้งหลาย ผู้ควรแก่การ

สรรเสริญในใจแล้ว ก็กลับเข้าสู่เมืองกบิลพัสดุ์ในเวลาเย็น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้าพระองค์ มิได้มาด้วยช้าง มิได้มาด้วยม้า มิได้มาด้วยรถ มิได้มาด้วยเกวียน มิได้มาด้วยบุรุษ (ข้าคนหาบ)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ในขณะที่ข้าพระองค์มานั้น มิเคยลืมสติเลย นึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้านึกถึงพระธรรม นึกถึงพระสงฆ์อยู่เสมอ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้าพระองค์มีความสงสัยอย่างนี้ว่า “ถ้าหากข้าพระองค์จะพึงตายในขณะนั้น คติของข้าพระองค์จะพึงเป็นอย่างไร? ชีวิตในชาติต่อไปจะพึงเป็นอย่างไร?

พระพุทธรองค์ได้ตรัสตอบว่า:—

“อย่ากลัวเลย มหานาม! อย่ากลัวเลย มหานาม! ความตายของเธอ จักไม่เลว กมลกิจยาของเธอจักจักไม่ต่ำ”

“ดูก่อนมหานาม! จิตของบุคคลใดก็ตาม ได้อบรมมาด้วยศรัทธา อบรมมาด้วยศีล อบรมมาด้วยการศึกษา อบรมมาด้วยการเสียสละ อบรมมาด้วย

ด้วยปัญญา เป็นเวลานาน สำหรับผู้อื่น ภายอย่างเดียว
เท่านั้น ภายซึ่งมีรูปประกอบขึ้นจากมหาภูตรูปทั้งสี่ เอา
กำเนิดมาจากบิดามารดา เจริญเติบโตด้วยข้าวสุกและ
ขนม ต้องฉาบทาถูบไล้ด้วยของหอม ต้องนวดพัน
บริหารกายอยู่เสมอ เป็นของไม่เที่ยง มั่นต้องแตก
ทำลายไปเป็นธรรมดา เมื่อตายแล้ว ผุ่งกา ผุ่งแรง
ผุ่งเหี่ยว พวกสุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก หรือพวก
ปาลกชาติทั้งหลาย ก็พากันรุมกินร่างนั้น ส่วนจิตของ
ผู้อื่น ซึ่งได้อบรมมาดีแล้ว ด้วยศรัทธา ด้วยศีล ด้วย
การศึกษา ด้วยการเสียสละ และด้วยปัญญาเป็นเวลา
นานมาแล้วนั้น ย่อมจะไปสูง "ไปวิเศษ"

“มหานาม! เปรียบเหมือนบุรุษพาเอาหม้อเนย
ใส่ หรือหม้อน้ำมัน ไปทุบทิ้งลงที่ห้วงน้ำลึก สั่งได้อน
เป็นของมอยู่ทหมอนั้น ก็จะเป็นกรดหรือเศษหม้อ
แตก สิ่งนั้นจะพังจมลง แต่เนยใสหรือน้ำมัน จะพัง
ลอยขึ้น จะพังเป็นไปอีกอย่างหนึ่ง ข้อนั้นใด มหา
นาม! เรื่องนี้ ก็เช่นเดียวกัน จิตของบุคคลใดก็ตาม
ที่อบรมมาดีแล้วด้วยศรัทธา ฯลฯ สำหรับกายอย่างเดียว

เท่านั้น ฯลฯ เมื่อตายแล้ว ฝูงกา ฝูงแร้ง ฯลฯ หรือ
พวกปาลกชาติทั้งหลาย จะพากันรุมกินร่างนั้น ส่วนจิต
นั้น ฯลฯ จักไปสูง ไปวิเศษ”

“มหานาม! กิจิตของเธออบรมดีแล้ว อบรมมา
นานแล้ว ด้วยศรัทธา ด้วยศีล ด้วยการศึกษา ด้วย
การเสียสละ และด้วยปัญญา ฉะนั้น เธออย่ากลัวเลย
มหานาม! อย่ากลัวเลย มรณกรรมของเธอจักไม่เลว
กาลกิริยาของเธอจักไม่ต่ำ”

— ส.มหา. ๑๙/๔๖๓ ศุยา., ส.มหา. ๑๙/๓๑๙
มหาจุฬาฯ, ส.มหา. ๑๙/๔๔๘ สงคิตติ.

ข้ออุปมาในเรื่องทำวมหานามนี้ แสดงให้เห็น
ชัดว่า ตามมติของพระพุทธองค์ มิได้ถือแต่เพียงว่า
“วิญญาน คือ การสะท้อนของผัสสะชั้นในสมอง”
ความจริง การที่อาจารย์สมักรเข้าใจเช่นนั้น ก็ไม่ใช่ผิด
ทีเดียว เพราะพระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้ว่า “เพราะอาศัยตา
กระทบรูป จึงเกิดจักขุวิญญาน ฯลฯ เพราะอาศัยใจ
กับธรรมารมณ์ จึงเกิดมนโวิญญาน” แต่นั่นเป็นความจริง
ในแง่หนึ่งเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว วิญญานเป็นธาตุอีกชนิด

หนึ่งต่างหากนอกจากรูปธาตุ เพราะอาศัยวิญญาณธาตุ ซึ่งเป็นสิ่งที่มียกอย่างต่างหาก ประสาทต่าง ๆ จึงเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณได้ ข้อเท็จจริงอันนี้ จะมีวินิจฉัยโดยละเอียดในบทต่อไป ในที่นี้ต้องการจะแสดงหลักฐานให้เห็นว่า วิญญาณเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่ง เพราะเป็นธาตุอีกชนิดหนึ่ง วิญญาณจึงออกจากร่างกายไปปฏิสนธิในที่นั้นที่นี้ได้ ซึ่งมีต่อนั้นคล้ายกับมดที่ถือว่ามียัตตาแต่ความจริงแท้ไม่เหมือนกันเลย เรื่องนี้จะมีวินิจฉัยโดยละเอียดในบทต่อไป

ในที่นี้ข้าพเจ้าขอแสดงหลักฐานอีกว่า วิญญาณไม่ใช่เป็นผลของร่างกาย แต่ร่างกายนั้นแหละเป็นผลของวิญญาณ เพราะมีวิญญาณ อยู่ในร่างกาย ประสาทต่าง ๆ จึงเกิด และเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้วิญญาณ ปรากฏตัว ออกมาเป็น จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ฯลฯ และมนวิญาณ หลักฐานที่ว่านี้ก็คือ:—

“ถ้าวิญญาณจักไม่ก้าวลงสู่ท้องของมารดา นามรูปจะพึงเกิดในท้องของมารดาได้หรือ?”

ข้อนี้ได้อธิบายมาแล้ว และอีกบทหนึ่งว่า:—

“อนิพพุเตน น ชาโต ปจฺจุปฺปนฺเน น ชฺวติ
จิตฺตงฺกา มโต โลโก ปณฺณตฺติ ปรมตฺติยา

เมื่อจิตไม่เกิด โลกก็ไม่เกิด โลกเป็นอยู่ได้ ก็
เพราะจิตกำลังเกิดอยู่ เมื่อจิตดับ โลกก็ตาย นี่เป็น
บัญญัติโดยทางปรมัตถ์

— ขุ. มหา. ๒๙/๔๙ สฺยา., ขุ. มหา. ๒๙/๓๔

มหาจุฬาฯ, ขุ. มหา. ๒๙/๔๕ สงฺคิตฺติ, วิ. ๓/๒๕๕.

คำว่า โลก ที่ใช้ในทางพุทธศาสนามีความหมาย

๓ อย่างคือ:—

๑. สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ทั้งหลาย The world
of living creatures

๒. สังขารโลก โลกคือสังขาร (The material
world)

๓. โอกาสโลก โลกซึ่งลอยอยู่ในอากาศ คือ
ดาวเคราะห์ต่าง ๆ รวมทั้งโลกของเราด้วย
(the earth; the world; planets)

คำว่า บัญญัติ แปลว่า manifestation; descri-
ption; designation; name; idea; notion; concept.

จะนั้น คำว่า ^๕นี้ เป็นบัญญัติโดยปรมาตม เราอาจ
แปลว่า ^๕นี้เป็นข้อความที่บรรยายอย่างลึกซึ้ง หรือเป็น
ความหมายที่ลึกซึ้ง

ข้อความตอน^๕นี้ จำเป็นต้องยกหลักฐานมาดูด้วย
ก็เพราะเป็นข้อความที่สำคัญมาก โดยปกติ คำว่า โลก
ในที่^๕นี้ หมายถึงสัตว์โลกเท่านั้น คือสัตว์โลกจะเกิดขึ้น
มาได้ เป็นอยู่ได้ ก็เพราะจิตหรือวิญญาณ ถ้าจิตหรือ
วิญญาณไม่มี หมู่สัตว์ทั้งหมดก็เกิดขึ้นมาไม่ได้ ข้อความ
ในคาถานี้ มีอยู่ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๙ หน้า ๔๙
และในวิสุทธิมรรค เล่ม ๓ หน้า ๒๕๕ เป็นภาษิตของ
พระสารีบุตร อัครสาวกฝ่ายขวาของพระพุทธองค์กล่าว
ไว้ ข้อความในคาถานี้มีความหมายลึกซึ้งแค่ไหน? จะ
หมายถึงสังขารโลก คือพวกวัตถุต่าง ๆ และโอกาสโลก
คือภิกขุต่าง ๆ จะเกิดขึ้นมา ก็ต้องอาศัยจิตหรือวิญญาณ
ด้วยหรืออย่างไร? แต่นักปราชญ์ส่วนมากรวมทั้งพระ
พุทธโฆษาจารย์ด้วย อธิบายไว้ว่า หมายถึงแค่สัตว์โลก
เท่านั้น

อนึ่ง จากหลักฐานง่าย ๆ คือเรื่องพุทธประวัติ เราจะพบว่า ในวันที่พระองค์ตรัสรู้นั้น ในยามที่หนึ่ง พระองค์ทรงระลึกชาติได้ ในยามที่สอง พระองค์ทรงได้ตาทิพย์ ในยามที่สาม พระองค์ทรงทำลายกิเลสได้หมดสิ้น อวิชชาไม่มีเหลืออยู่เลย พระองค์ทรงเป็นโลกวิทู รู้แจ้งเรื่องโลกทั้งสาม ดังที่อธิบายมาแล้ว

จากการระลึกชาติได้ ทำให้พระองค์ทรงเปล่งอุทานออกมาว่า:—

“เราได้เที่ยวแสวงหาว่า อะไรหนอเป็นนายช่างผู้สร้างเรือน (คือ อัตตภาพ) เมื่อไม่พบ จึงได้ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏน์ับชาติไม่ถ้วน การเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์ แะนายช่าง! บัดนี้เรารู้จักตัวเจ้าแล้ว เจ้าจะสร้างเรือนอีกไม่ได้ เพราะขี้โครงของเจ้า เราก็หักเสียหมดแล้ว ศีรษะของเจ้าเราก็ทำลายแล้ว จิตของเราถึงวิสังขาร ถึงความสิ้นไปแห่งตัณหาแล้ว”

— ขุ.ข. ๒๔/๓๔ สยยา.,

ขุ.ข. ๒๔/๔๔ มหาจุฬาฯ, ขุ.ข. ๒๔/๔๖ สงคฺคิตี.

และจากการทรงได้ตาทิพย์ ทำให้พระองค์ทรงหยั่งรู้อัตตภาพทั้งหลายอยู่ในกฎของกรรม การหยั่งรู้

ไม่ใช่เดาหรือคาดคะเน แต่เป็นการมองเห็นอย่างชัดเจน
เสมือนเห็นด้วยตาเนื้อ ซึ่งพระองค์ทรงเปรียบไว้ดังนี้:—

“มหาบพิตร! เปรียบเหมือนปราสาทที่ตั้งอยู่
กลางสี่แยก คนผู้มึนเมาตาฝาดนอนอยู่ที่ปราสาทนั้น พัง
เห็นมนุษย์ทั้งหลายที่กำลังเข้าไปสู่เรือนข้าง ที่กำลัง
ออกจากเรือนข้าง ที่สัญจรไปตามถนนด้วยรถข้าง ที่
กำลังนั่งอยู่ที่ท่ามกลางสี่แยกบ้าง คนนั้นจะฟังกล่าว
อย่างนั้นว่า “มนุษย์เหล่านั้นกำลังไปสู่เรือน พวกนั้นกำลัง
ออกจากเรือน พวกนั้นกำลังสัญจรไปตามถนนด้วยรถ
พวกนั้นกำลังนั่งอยู่ที่ตรงกลางสี่แยก” นั่นน่ะคือ

มหาบพิตร! อภิชุภะเหมือนกันอย่างนั้นแล เมื่อ
จิตตั้งมั่นบริสุทธผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสที่ทำให้รู้สึกขวน
ปราศจากอุปกิเลสทั้งหลาย เป็นจิตอ่อนโยนควรแก่การ
งาน ถึงความไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่เช่นนั้น เมื่อเธอ
น้อมจิตไปเพื่อจุตูปปาตญาณ (คือญาณเป็นเครื่องรู้การ
จุติและปฏิสนธิ) เธอก็จะพึงเห็นสัตว์ทั้งหลาย ที่กำลัง
ดับและกำลังเกิด ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธ ซึ่งเห็น
จักขุที่สูงกว่าจักขุธรรมดาของมนุษย์ และเธอจะรู้ว่า

สัตว์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นมาแล้ว หรือประณัต มีวรรณงาม
หรือไม่งาม ไปดีหรือไปชั่วก็เพราะกรรม”

— สามัญญผลสูตร ที.สี. ๙/๑๐๙ สฺยา.,
ที.สี. ๙/๘๓ มหาจุฬาฯ, ที.สี. ๙/๑๐๙ สงฺคิต.

ข้อความในสามัญญผลสูตรที่อ้างมานี้ เป็น
ตอนหนึ่งของข้อความ ที่พระพุทธองค์ทรงเล่าถึงผล
แห่งความเป็นสมณะในทางพระพุทธศาสนาให้พระเจ้า
อชาตศัตรูฟัง ซึ่งหลังจากได้ทรงฟังเรื่องนั้นโดยตลอดแล้ว
ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูสำนึกผิด และขอประทานโทษ
จากพระพุทธองค์ที่เคยคบคิดกับพระเทวทัตปลงพระ
ชนม์พระบิดาของพระองค์ คือพระเจ้าพิมพิสาร และ
เคยให้ความช่วยเหลือพระเทวทัตในการจะปลงพระชนม์
พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรงประทานอภัยให้ และ
ตั้งแต่นั้นมา พระเจ้าอชาตศัตรูก็ทรงรับเอา พระ
พุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะตลอดชีวิต
และทรงรับเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภ์ในการทำสังคายนา
ครั้งแรกด้วย

จากหลักฐานหลายแห่งที่อ้างมาแล้ว รวมทั้งข้อความในสูตรนี้ เราจะตีความหมายเป็นอย่างอื่นไม่ได้เลย นอกจากจะเข้าใจว่า ตามหลักพระพุทธศาสนาที่แท้จริงนั้น ถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งต่างหากนอกจากร่างกาย วิญญาณไม่ใช่เป็นเพียงการสะท้อนของผัสสะในสมองเท่านั้น เพราะอำนาจพิเศษในตัวคน ที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝนทางใจ เช่นการระลึกชาติได้ มีตาพิเศษเกิดขึ้น สามารถมองเห็นและเข้าใจสิ่งที่ลึกลับเหล่านั้นเป็นต้น เราจะอธิบายด้วยหลักจิตวิทยาสมัยปัจจุบันไม่ได้เลยเป็นอันขาด ขอให้เราตั้งใจอ่านข้อความจากพระสูตรอื่นๆ อีกหลาย ๆ แห่ง แล้วเราจะสามารถลงมติได้อย่างเด็ดขาดว่า มติของปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไรแน่ ส่วนข้อเท็จจริงที่จะนำมาพิสูจน์ว่า ข้อความที่อ้างมานั้นเป็นจริงเพียงไร เอาไว้วินิจฉัยกันทีหลัง ต่อไปเป็นข้อความที่พระองค์ได้ตรัสไว้กับพระเจ้าอชาตศัตรูอีกเหมือนกัน

“มหาบพิตร! เปรียบเหมือนเพชรหรือแก้วไพฑูรย์ (พลอยชนิดหนึ่งมีสีเขียว มีน้ำเป็นรูกลอกไปมา

เพชรดาเมว) ทั้งาม เกิดจากโคตรที่๔ เจียรนัยมาแล้ว
 อย่างดี เป็นแปดเหลี่ยม สีแฉ่ว ส่องแสงแวววาว
 สมบูรณ์ด้วยลักษณะดีทุกประการ ที่เพชรหรือแก้ว
 ไพฑูรย์นี้ หากรอยดำอะไรไว้ ซึ่งจะเป็นสีเขียว สี
 เหลือง สีแดง หรือสีขาวก็ตาม คนที่มตาดี หยิบเอา
 เพชรหรือแก้วไพฑูรย์นั้นมาไว้ในมือแล้วมองดู ก็จะเห็น
 ได้ชัดเจนว่า ที่เพชรหรือแก้วไพฑูรย์นี้ ได้รอยเข้
 สีเขียว สีเหลือง สีแดง หรือสีขาวไว้ ข้อนั้นไ
 มหาบพิตร! ก็ถูกเหมือนกันอย่างนี้แล เมื่อมจิตตั้งมั่น
 บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสที่ทำให้รู้สึกขุ่นวน ปราศจาก
 อุปกิเลสทั้งหลาย เป็นจิตอ่อนโยน ควรแก่การงาน ถึง
 ความไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่อย่างนี้ เมื่อน้อมจิตไปเพื่
 ญาณทัสนะ (คือญาณเป็นเครื่องเห็น หรือการเห็นด้วย
 ญาณ) เธอก็จะรู้โดยชัดเจนอย่างนี้ว่า “อังกายของเรา
 นี้ มีรูปประกอบขึ้นจากธาตุทั้งสี่ เอากำเนิดมาจากบิดา
 มารดา เติบโตด้วยข้าวสุกและขนม ต้องฉาบทาถูบได้
 ด้วยของหอม ต้องนวดพัน บริหารกายอยู่เสมอ เป็น

ของไม่เที่ยง มีอันต้องแตกทำลายไปเป็นธรรมดา ก็แต่
ที่ร่างกายนี้ มีวิญญาณของเราอาศัยผูกพันอยู่”

— ที. ส. ๔/๑๐๑ สยา., ที. ส. ๔/๗๗

มหาจุฬาฯ, ที. ส. ๔/๑๐๑ สงคติ.

อนึ่ง จากเรื่องของภพสาม ที่อธิบายมาแล้วใน
บทที่หนึ่ง คือกามภพ รูปภพ อรูปภพ เรื่องนี้พระ
พุทธเจ้าตรัสไว้เองไม่ใช่มติของพระอรรถกถาจารย์ ซึ่ง
เราสามารถจะค้นหาหลักฐานจากหนังสือพระไตรปิฎกได้
หลายสิบแห่ง จากเรื่องนั้น ก็แสดงให้เห็นได้อย่างเด็ด
ขาดทีเดียวว่า วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกชนิดหนึ่งต่าง
หากนอกรูปธรรม เพราะในอรูปภพนั้น วิญญาณ
สามารถที่จะดำรงเป็นชีวิตอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยร่างกาย
เลย อรูปภพเป็นโลกแห่งวิญญาณล้วน ผู้ที่จะเกิดใน
โลกนี้ก็ต้องได้อรุปรุมาณ แต่อย่างไรก็ตาม เพราะเหตุ
ที่เรื่องนี้มีปัญหามากที่สุด และเราไม่มีข้อเท็จจริงทาง
ประสาธน์สัมผัสแต่อย่างไรมายืนยัน ถ้าเชื่อตามนี้โดยไม่
มีตัวอย่างพิสูจน์ ก็จะเป็นการประพจน์ผิดจากหลักใน
กาลามสูตร ที่สอนให้เชื่อในสิ่งที่พิสูจน์ได้ แต่ถึงกระ

นั้น ก็ควรจะฟังไว้บ้าง เพราะทุกคนที่เคยไม่เชื่อหลัก
 พุทธศาสนามาก่อนเลย แต่ภายหลังกลับมาเชื่อนั้น เรา
 จะพบข้อเท็จจริงได้จากตัวเองว่าเรื่องบางเรื่อง ซึ่งเดี๋ย
 วนั้นเชื่อว่าเป็นจริง แต่เมื่อก่อนไม่เชื่อเลยนั้น เป็นเพราะ
 ความรู้เราไม่พอที่จะเข้าใจจึงไม่เชื่อบ้าง เพราะเราถือ
 ความเห็นของตนมากเกินไป จนไม่ยอมคิดตามเหตุผล
 ในคัมภีร์บ้าง และบางที ซึ่งอาจจะมามากทีเดียว เป็น
 เพราะความรู้ที่ตัวเองศึกษามาก่อนนั้นไม่สมบูรณ์พอ
 ครึ่ง ๆ กลาง ๆ วัสดุ ๆ ถูก ๆ และไม่ได้ทดสอบความรู้
 ของตัวเองให้ถี่เสียก่อน แต่แล้วก็ใช้ความรู้ที่ไม่สม
 บูรณ์นี้แหละเป็นมาตรฐาน ของเหตุผลที่จะชี้ขาดความ
 จริงสิ่งใดถ้าไม่ลงกับเหตุผลที่เคยเข้าใจมาก่อน ก็แปลว่า
 สิ่งนั้นผิด ลักษณะอันนี้น่ากลัวอยู่ไม่น้อยสำหรับนัก
 เหตุผล และก็น่าจะได้หลอกหลวงให้คนจมอยู่ในความ
 หลงผิดมาแล้วมากต่อมาก แง่นี้ ควรจะสำนึกไว้ให้มาก
 เหมือนกัน แม้แต่พระพุทธองค์ยังเคยตรัสว่า:—

“ภิกษุทั้งหลาย! บรรดาสมณพราหมณ์ทั้งหมด
 มีฐานะแห่งทิฏฐิอย่างไร? ถือทิฏฐิไว้อย่างไร? ยึดมั่น

ทฤษฎีไว้อย่างไร? มีคดียังไง? มีสัมปรายภพออย่างไร?
 ภิภษุทั้งหลาย! ตถาคตรอบรู้หมดทั้งสน และยังหยั่งรู้
 ยิ่งไปกว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้นอีกด้วย แม้
 ตถาคตจะรอบรู้ถึงปานนี้ ก็หาขัดมนซึ่งความรู้ันไม่
 เพราะไม่ขัดมน จึงได้ประสบความเยือกเย็นอันสูงสุด
 และรู้แจ้งตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิด ความดับ คุณ
 และโทษ ของเวทนาทั้งหลาย และการออกจากเวทนา
 ทั้งหลายด้วย ภิภษุทั้งหลาย! ตถาคตหลุดพ้นก็เพราะ
 ไม่มีความขัดมน”

— พรหมชาลสูตร ที.สี. ๙/๕๐ สยว., ที.สี. ๙/๓๘
 มหาจุฬาฯ, ที.สี. ๙/๔๘ สกฺคิตฺติ.

ข้อความตอนนี้ พระองค์ได้ตรัสให้ภิภษุทั้งหลาย
 ฟัง หลังจากได้ทรงเล่าถึงลัทธิศาสนาต่าง ๆ ในโลก ซึ่ง
 ยังมีส่วนผิดพลาดอยู่บ้างนั้น ซึ่งรวมทั้งหมดแล้วก็มีอยู่
 เพียง ๖๒ ลัทธิเท่านั้น และทรงชี้แจงให้ฟังว่า บรรดา
 เจ้าลัทธิทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น สมณะหรือเป็น พราหมณ์
 (คือนักศึกษาปรัชญามรวาส) จะเป็นสมัยก่อนพระองค์
 หรือสมัยเดียวกับพระองค์ หรือจะมีมาในอนาคตก็ตาม

ย่อมมีความเห็นหรือมีทฤษฎีรวมอยู่ใน ๖๒ อย่างนี้เท่านั้น จะไม่มีใครมีความเห็นนอกเหนือไปจากนี้อีก สูตรนี้เป็นสูตรที่ยาวมาก นักศึกษาสำหรับนักคันถวาทินทางปรัชญาเป็นอย่างยิ่ง แต่จะต้องอ่านกันอย่างถ่องแท้จริงๆ เพราะในสูตรนี้มีข้อความลึกซึ้งเกี่ยวพันอยู่กับสูตรอื่น ๆ มากมาย การอ่านแต่คำแปลอย่างเดียว หรืออ่านจากต้นฉบับบาลีแต่เพียงสูตรเดียว ไม่มีการค้นคว้าจากสูตรอื่น และเทียบเคียงกับปรัชญาต่าง ๆ จะได้รับความเข้าใจไม่สมบูรณ์ เพราะสูตรนี้เป็นสูตรที่ครอบคลุมลัทธิต่าง ๆ ไว้ทั้งหมด แม้แต่ปัญหาว่า เพราะเหตุไรจึงได้เกิดมีการนับถือว่ามีพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก พระองค์ก็ตรัสไว้ในที่นี้ด้วย เรื่องสูตรนี้ ควรจะทำเป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่ง พร้อมทั้งคำแปลคำอธิบาย และนำปรัชญาต่าง ๆ มาเทียบไว้ด้วย

ข้าพเจ้าคิดว่า ข้าพเจ้าได้นำหลักฐานในทางคันถวาทินมาอ้างไว้อย่างเพียงพอแล้ว ที่จะยืนยันว่า มติในทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนั้น ถือว่า:—

วิญญาณเป็นธาตุชนิดหนึ่งต่างหากนอกจาก
ร่างกาย ไม่ใช่เป็นเพียงการสะท้อนของผัสสะในสมอง

entity คือสิ่งที่มีอยู่จริง ๆ แต่มีอยู่อย่างเปลี่ยนแปลง มีอยู่อย่างเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตาม
หลักพุทธศาสนาถือว่า มี ๒ อย่าง คือ :-

๑. รูปธาตุ ซึ่งได้แก่ธาตุทั้งสี่

๒. นามธาตุ ซึ่งได้แก่วิญญาณ และรวมทั้ง
เวทนา สัญญา และสังขารด้วย เพราะสิ่งทั้งสามนี้
จะมีไม่ได้โดยไม่มีวิญญาณ ในอภิธรรมเรียกนามธรรม
ทั้งสามนี้ว่า เจตสิก แปลว่าสิ่งที่เกิดจากจิต เกี่ยวเนื่อง
อยู่กับจิต ไปไหนไปด้วยกันกับจิต จิต คือวิญญาณ

คำว่า entity คือสิ่งที่มีอยู่จริง ๆ นี้ ตรงกับสำนวน
ในคัมภีร์ที่กล่าวว่า สิ่งที่มีโดยปรมาตม์ ซึ่งพระพุทธ-
โฆษาจารย์ ได้นำคำของพระโหราณาจารย์มากล่าวไว้
ดังนี้ :-

“ในโลกนี้ นามและรูปมีจริงโดยปรมาตม์ ส่วน
มนุษย์และสัตว์ในโลกนี้ ไม่มีจริงโดยปรมาตม์ (คือ

มีจริงโดยสมมติเท่านั้น) นามและรูปนี้เป็นของว่างเปล่า (จากตัวตน) เป็นสังขตธรรมคฤหุณันต์ เป็นกองทุกข์ คฤคองหนุ้าและกองไม

วิ. ๓/๒๑๖.

ขอให้เข้าใจว่า นามและรูปนี้ มีจริงในสภาพของ สิ่งที่มีปรากฏการณ์ ซึ่งจะสัมผัสได้ด้วยสัมผัสทั้ง ๖ คือ สัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ เรื่องรูป เป็นสิ่งที่จะเรียนรู้ได้ทางตา เสียงทางหู กลิ่นทางจมูก รสทางลิ้น โผฏฐัพพะทางกาย ส่วนเรื่องนามธรรม ทั้หมดจะเรียนรู้ได้ทางมโนสัมผัสเท่านั้น การที่จะ พิสูจน์ความจริงของนามรูป เราจะต้องพิสูจน์ให้ถูกหลัก ของการเรียนดังที่กล่าวมานี้ จะเรียนรู้เรื่องรูป คือเรื่อง รูปาร่างทรวดทรง ขนาดความกว้าง ความยาว ความสูง ต้องใช้ตาเป็นสำคัญ จะใช้หูหรืออินทริยอื่น ย่อมไม่ สามารถทราบความจริงได้ ในทำนองเดียวกัน ถ้าจะ ต้องเรียนรู้นามธรรม ถ้าไม่เรียนทางมโนสัมผัส จะ ไม่มีทางทราบความจริงโดยถ่องแท้เลย ต้องจำไว้ว่าสัมผัส มี ๖ ไม่ใช่มี ๕ และต้องเรียนให้ถูกหลักของอินทริย

แต่อย่างไรก็ตาม โดยปกติเราต้องใช้สัมผัสต่าง ๆ ร่วมกัน
จึงจะสามารถทราบอะไรได้อย่างถ่องแท้ และละเอียด
ถี่ถ้วน ซึ่งพระสารีบุตรเคยกล่าวไว้ว่า:—

อาวุโส! อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ คือ จักขณทรีย์
โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มหานาฬ
ต่างกัน มีอรรถต่างกัน ไม่เสวยอรรถของกันและกัน

อาวุโส! อะไรเป็นที่พึง (ปฏิสรณ) ของอินทรีย์
ทั้ง ๕ เหล่านี้? อะไรเสวยอรรถของอินทรีย์ทั้ง ๕
เหล่านี้?

อาวุโส! มโน (คือมโนวิญญาณ) เป็นที่พึงอาศัย
ของอินทรีย์ ๕ เหล่านี้ มนีย่อมเสวยอรรถทุกอย่าง
ของอินทรีย์ ๕ เหล่านี้

— มหาเวทลลสูตร ม.ม. ๑๒/๕๔๑สุยา., ม.ม. ๑๒/๔๐๕
มหาจุฬา ฯ, ม.ม. ๑๒/๔๗๖ สงคิตติ.

อนึ่ง ขอให้เป็นที่เข้าใจด้วยว่า คำว่า นาม ใน
ความหมายของพุทธศาสนาจริง ๆ ไม่ใช่หมายถึงความ
สัมพันธ์ หรือความเกี่ยวข้อง (relation) ระหว่างสสาร
หรือระหว่างปรากฏการณ์ ดังที่อาจารย์สมักรกล่าวไว้

ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ ทางพุทธศาสนาจัดเป็นฝ่าย
รูปธรรม และมีชื่อเรียกว่า อุปาทายรูป ข้อนี้ จะเห็นได้
ชัดจากหลักฐานในคัมภีร์อภิธรรมดังนี้:—

ตตถ กตมํ นามํ? เวทนาภขนฺโท สณฺณหา-
ภขนฺโท สงฺขารภขนฺโท วิญฺญาณภขนฺโท อสงฺขตา จ
ธาทู อิทํ วุจฺจติ นามํ

ตตถ กตมํ รูปํ? จตฺตาริ จ มหาภูตา
จตุรฺรณฺณจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปํ อิทํ วุจฺจติ รูปํ

นามคืออะไร? เวทนาขันธ์ สณฺณหาขันธ์ สังขาร
ขันธ์ วิญฺญาณขันธ์ และอสังขตธาตุ ทั้งหมดนี้เรียกว่
านาม

รูปคืออะไร? มหาภูตรูป ๔ และรูปที่เกิดเพราะ
อาศัยมหาภูตรูป ๔ ทั้งหมดนี้เรียกว่ารูป

— อภิ.ส. ๓๔/๓๒๘ สย.๑, อภิ.ส. ๓๔/๒๗๗

มหาจุฬา ฯ, อภิ.ส. ๓๔/๓๑๙ สงฺคีติ.

อนึ่ง คำว่า นามธรรม ก็มีได้หมายถึง กฏธรรมชาติ
คำว่า กฏธรรมชาติ ทางพุทธศาสนาเรียกสั้น ๆ ว่า ธรรม
เท่านั้น ไม่ได้เรียกว่า เป็น นามธรรม หรือ รูปธรรม

ยิ่งกว่านั้น คำว่า ธรรม ซึ่งหมายถึงกฎธรรมชาตินี้ ทางพุทธศาสนาถือว่า มีความสัมพันธ์อยู่กับวิญญาณอย่างใกล้ชิดที่สุด ถ้าวิญญาณไม่มีกฎธรรมชาติย่อมมีไม่ได้ โดยเฉพาะกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับชีวิต จะเห็นได้อย่างชัดเจน จากหลักฐานในคัมภีร์ซึ่งกล่าวไว้ว่า:—

“มโนคือวิญญาณ เป็นรากฐานของธรรมทั้งหลาย ประเสริฐกว่าธรรมทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายสำเร็จมาแต่ มโน”

— ขุ.ธ. ๒๔/๑๔ สย., ขุ.ธ. ๒๔/๑๔
มหาจุฬาฯ, ขุ.ธ. ๒๔/๑๔ สงคัตติ.

คำว่า ธรรม แปลได้หลายอย่าง เช่นแปลว่า รูปธรรม นามธรรม และกฎธรรมชาติ เช่นกฎปฏิจจสมุปบาท กฎแห่งอริยสัจจ์ กฎแห่งไตรลักษณ์ หรือ กฎทางวิทยาศาสตร์โดยทั่วไป ทางพุทธศาสนาก็เรียกว่า ธรรม แต่เฉพาะคำว่า “ธรรม” ในคำว่า “มโนเป็นรากฐานของธรรมทั้งหลาย” นี้ พระพุทธโฆษาจารย์อธิบายไว้ว่า ได้แก่เจตสิกธรรม คือเวทนา สัญญา และสังขารเท่านั้น แต่อย่างไรก็ดี ในเมื่อพุทธภาษิตในธรรม

บทนี้ ไปเปรียบเทียบกับพุทธภาษิตในปัจจุสมุปบาทที่
ว่า “วิญญูณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป” จะเห็นได้ชัดว่า
คำว่า ธรรม ย่อมหมายถึงรูปธรรมด้วย และในเมื่อนำ
ไปเปรียบเทียบกับพุทธภาษิตในสังยุตตนิกาย จะเห็น
ความหมายของคำว่า “ธรรม” กว้างออกไปอีก คำว่า
“ธรรม” ควรจะหมายถึงกฎธรรมชาติด้วยหรือไม่ ? ขอ
ให้พิจารณาจากพุทธภาษิตบทนี้:—

จิตฺเตน นิชฺชิตํ โลกํ จิตฺเตน ปริกสฺสตี
จิตฺตสฺส เอกธมฺมสฺส สพฺเพว วสฺมนวฺกุ

โลกย่อมหมุนไปตามจิตถูกครอบงำไว้ด้วยจิต เพราะ
ธรรมทั้งหลายทั้งปวง (คือรูปธรรม นามธรรม และกฎธรรมตา)
ย่อมเป็นไปตามอำนาจของธรรมอันเดียว คือจิตเท่านั้น
(จิตเป็นธรรม)

— ส.ส. ๑๕/๔๔ สยว., ส.ส. ๑๕/๔๔
มหาจุฬาฯ, ส.ส. ๑๕/๔๑ สงคฺคิ.

อนึ่ง จากตัวอย่างแห่งชีวิตของพระอรหันต์ เรา
จะทราบได้จากชีวประวัติของท่านว่า ท่านอยู่เหนือ
กฎธรรมชาติหลายอย่าง เช่นคนธรรมดาจะต้องมีกิเลส

และจะต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป แต่พระอรหันต์ไม่อยู่ในภพอันนี้ ทั้งนี้ก็เพราะ “กฎเหล่านี้อยู่กับสภาพของวิญญาน เมื่อเอาชนะวิญญานได้ ก็เอาชนะธรรมชาติได้” ยิ่งกว่านั้น ท่านที่สำเร็จอภิญญา คือสำเร็จทางปาฏิหาริย์ เช่น ได้หูทิพย์ ตาทิพย์ ระลึกชาติได้ หายตัวได้ เดินบนน้ำได้ เหล่านี้นั่นเอง ก็ล้วนแต่ทำอะไรอยู่เหนือกฎธรรมดาสามัญทั้งสิ้น แต่การทำท่านทำได้ ก็เพราะเอาชนะวิญญานได้ จากเรื่องในสัตตาวาสหรือวิญญานลลิตี ดังที่อธิบายมาแล้ว จะเห็นได้ชัดว่าสภาพของชีวิตเป็นไปต่าง ๆ กันเช่นนั้น ก็เพราะกรรมกรรมก็คือคุณสมบัติของวิญญาน เมื่อเราเปลี่ยนสภาพของวิญญานได้ด้วยกรรม ธรรมชาติของชีวิตก็เปลี่ยนตามด้วย

อินทรีย์ทั้งหลาย เช่น จักขุนทรีย์ เป็นต้น พุทธศาสนาลือว่า เป็นกัมมรูป คือเป็นสิ่งที่เกิดแต่กรรม อินทรีย์จะประณีต หรือวิวัฒนาการไปอย่างไร ก็สุดแล้วแต่กรรม วิญญานซึ่งประกอบด้วยสังขาร คือกรรมอันเป็นอำนาจสร้างสรรค์ ได้สร้างอินทรีย์ต่างๆ ขึ้นตาม

กรรม หลักปฏิบัติสมบูรณ์อย่างหนึ่ง จากหลักเหล่านี้ เราเห็นได้ชัดว่า วิญญาณเป็นที่มาของธรรมชาติ คำว่า “กรรม” ในคำว่า “มโนเป็นรากฐานของธรรมทั้งหลาย” นั้น ควรจะหมายถึง กฏธรรมชาติด้วย ไม่ควรมีความหมายเพียงแค่นามธรรมและรูปธรรมเท่านั้น เพราะธรรมนั้นเล่าก็มีเหตุ ไม่ใช่เกิดขึ้นได้เอง ดังคำที่พระอัสสชิได้กล่าวแก่พระสารีบุตรว่า:—

เย ธมมา เหตุปฺปภาว เตสํ เหตุํ ตถาคโต อห
เตสญ โย นิโรธो เอวํทํ มหาสมโณ

ธรรมเหล่าใดเกิดจากเหตุ พระตถาคตได้
ตรัสถึงเหตุของธรรมเหล่านั้น และความดับ
ของธรรมเหล่านั้นด้วย พระมหาสมณะย่อม
มีปกติตรัสเช่นนั้น

พระสารีบุตรได้ฟังแล้ว ก็เกิดดวงตาเห็นธรรม
คือเกิดปัญญาแจ่มแจ้งขึ้นมาทันทีว่า:—

ขงฺกณฺณิ สมุทฺทชฺชมนํ สพฺพหนฺตํ นิโรธชฺชมนํ

สิ่งใดมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด
ย่อมมีการดับเป็นธรรมดา

— วิมहा. ๔/๗๔ สยา., วิมहा. ๔/๕๒ มหาจุฬาฯ,
วิมहा. ๔/๖๑-๒ สงคิตติ.

ดวงตาเห็นธรรมชนิดที่เกิดขึ้นแก่ใคร ท่านว่า
ผู้นั้นเป็นอริยบุคคลชั้นโสดาบัน แต่นั่น ต้องเป็นดวงตา
ที่แจ่มใสจริง ๆ ความแจ่มใสแห่งดวงตานี้ จะวัดได้ด้วยการ
ละสังโยชน์ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และ
สีลัพพตปรามาส

“ธรรมเหล่าใดเกิดจากเหตุ” นี้ย่อมแสดงว่า ยังมี
มีธรรมบางประเภทที่ไม่เกิดจากเหตุ ธรรมอะไรที่ไม่
ใช่เกิดจากเหตุ เป็นอสังขตธรรม กฎธรรมชาติทั้งหลาย
ทางพุทธศาสนาเรียกว่า “ธรรม” ธรรมนั้นควรจะเป็น
สังขตธรรม คือเป็นสิ่งที่มิใช่เหตุ หรือว่าเป็นอสังขตธรรม
คือไม่มีเหตุก็เกิดขึ้นเองได้ เราจะทราบได้จากหลักฐาน
ในอภิธรรมดังต่อไปนี้

กตเม ฐมา สงขตา? จตุสสุ ฐมีสสุ กุสลากุสล
จตุสสุ ฐมีสสุ วิปาโก ตัสสุ ฐมีสสุ กิริยาพยาकर्ต สพฺพผล
รูปิ อิม ฐมา สงขตา

กตเม ชมฺมา อสงฺขตา? นิพฺพานํ อิม ชมฺมา
อสงฺขตา

ธรรมเหล่าใดเป็นสังขตะ? กุศล อกุศล ในภุมิ
สี วิบากในภุมิสี กิริยาพยากถุตในภุมิสาม และรูปทั้ง
หมด ธรรมเหล่านั้น เรียกว่าสังขตธรรม

ธรรมเหล่าใดเป็นอสังขตะ? นิพฺพาน เรียกว่า
อสังขตธรรม

— อภ.ส. ๓๔/๓๕๔ สย., อภ.ส. ๓๔/๓๒๐
มหาจุฬาฯ, อภ.ส. ๓๔/๓๕๔ สงฺคิติ.

จากหลักฐานนี้แสดงว่า นิพพานเท่านั้นเป็น
อสังขตะ แต่ในคัมภีร์ภักถาวตฺถุ (หน้า ๓๕๖) กล่าวไว้ว่า
อากาศธาตุเป็นอสังขตะ คำว่า อสังขตะ ก็คือ อปฺปจุจฺยา
แปลว่า ธรรมที่ไม่มีการปัจจัย (ธรรมสังคณี หน้า ๓๕๔)
และในอัครคัมภีรปาสาทิสฺสูตร มีคำว่า:—

ยวตฺตา ภิกฺขเว ชมฺมา สงฺขตา วา อสงฺขตา
วา วิราโค เตสํ อคฺคคมฺภายติ ยทํ... นิพฺพานํ

ภิกษุทั้งหลาย! บรรดาสังขตธรรมและอสังขต
ธรรมทั้งหลาย มีประมาณเท่าใดก็ดี วิราคธรรมคือ

นิพพาน เรากล่าวว่า เป็นยอดของธรรมเหล่านั้นทั้งหมด

— อ. จตุกก. ๒๑/๔๔ สยา., อ. จตุกก. ๒๑/๓๙
มหาจุฬาฯ, อ. จตุกก. ๒๑/๔๗ สงคิตติ.

จากสูตรนี้แสดงว่า อสังขตธรรมมีหลายอย่าง ซึ่ง
ทำให้นึกได้ว่า ธรรมเช่นกฎแห่งปัจจัยสมุปบาท กฎแห่ง
ไตรลักษณ์ ซึ่งถือว่าเป็นกฎธรรมชาติ และเป็นสิ่งนิรันดร์
ด้วย เพราะมีคำว่า ตถาคตจะเกิดหรือไม่ก็ตาม หลักที่ว่า
อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ฯลฯ หลักที่ว่า สังขาร
ทั้งหลายไม่เที่ยง ฯลฯ เป็นหลักที่ดำรงคงอยู่อย่างนั้นเป็น
นิรันดร์ ไม่แปรผันเป็นอันเลย (ดูบทที่ ๑)

ปัญหาเหล่านั้นมีมาก ขอให้ไปอ่านดูในบทท้าย ๆ
ที่กล่าวด้วยเรื่องนิพพาน เพราะ การจะเข้าใจปัญหา
เหล่านั้นได้ทะลุปรุโปร่ง เราต้องศึกษาเรื่องนิพพานให้
เข้าใจแจ่มแจ้งเสียก่อน แต่อย่างไรก็ตามขอให้เข้าใจไว้
ก่อนว่า:—

“ธรรมตามกฎหมายย่อมมีไม่ได้ ถ้าไม่มีคน และ
กฎหมายก็ไม่ใช่มีก่อนคนเกิด กฎหมายเป็นผลแห่งการ

วิวัฒนาการทางสังคมมนุษย์ ข้อนั้นฉันใด กฎธรรมชาติก็ย่อมมีไม่ได้ฉันนั้น ถ้าไม่มีนามและรูป แต่ในบรรดานามและรูปทั้งหลายนั้น โดยธรรมดา ย่อมมีวิญญาณเป็นรากฐาน และวิญญาณที่ว่าเป็นรากฐานของนามและรูปนี้ โดยปรกติแล้วจะมีจริง แต่ก็มิอย่างเปลี่ยนแปลง สัมพันธ์อยู่กับนามและรูปอยู่เสมอ เป็นสังขตธรรม เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ยิ่งกว่านั้น วิญญาณยังเป็นที่ดับได้ หมดสภาพของความเป็นวิญญาณผู้สร้างสรรค์ ซึ่งเราจะทราบหลักฐานได้ จากคำที่พระองค์ได้โต้ตอบปัญหากับอชิตมานพว่า:—

“ปัญญาและสติ นามและรูป ข้าแต่พระองค์ผู้บริสุทธิ! ข้าพระองค์ขอทูลถามว่า สิ่งเหล่านี้จะพึงดับไม่มีเหลือในที่ไหน? ขอพระองค์ได้ตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด” อชิตมานพได้ทูลถาม

“เธอได้ถามปัญหาอันใดแก่เรา อชิตะ! เราจะบอกปัญหานี้ให้แก่เธอ ในที่ใดเล่า! นามและรูปย่อมดับไม่มีเหลือ ในที่นั้นแหละ! สติและปัญญา ตลอดทั้ง

นามรูปอื่น ๆ ทั้งหมด ย่อมดับไม่มีเหลือ เพราะวิญญาณ
ดับสนิท” พระองค์ได้ตรัสตอบ

— ขุ. จุฬ. ๓๐/๒๐—๑ สยยา.,

ขุ. จุฬ. ๓๐/๓๔—๕ มหาจุฬาฯ, ขุ. จุฬ. ๓๐/๔๑—๓ สงคิตติ.

คำว่า “ในที่สุด” ในที่นี้ หมายถึง นิพพาน คือ
หมายความว่า เมื่อใดวิญญาณได้เข้าถึงอนุปาทิเสส
นิพพานแล้ว วิญญาณซึ่งเป็นตัวธรรมชาติผู้สร้างสรรค์
ชีวิต วิญญาณซึ่งเคยมีอวิชชามาแต่ก่อน ก็จะถึงซึ่ง
ความดับสนิท พร้อมกับทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องอยู่
กับวิญญาณนั้น ก็จะพังละลายหายสูญ เหมือนมโนภาพ
อันเป็นมายาของคนตาบอดมาแต่กำเนิด เมื่อใดหายตา
บอด กลายเป็นคนตาดี เมื่อนั้นภาพมายาทั้งหลายย่อม
ละลายหายสูญ และไม่มี ความอาลัยในภาพนั้นอีกต่อไป
แต่แล้วจะพบกับวิญญาณใหม่ วิญญาณซึ่งเป็นอนันตชีพ
รุ่งเรืองและสว่างไสวอยู่เสมอ แต่ความรุ่งเรืองหรือ
ลักษณะใด ๆ ของวิญญาณนิพพานนี้ จะนำไปเปรียบกับ
อะไรจริง ๆ ไม่ได้เลย เพราะสิ่งที่จะนำมาเปรียบนั้น
ไม่มีสิ่งใดมีลักษณะสมบูรณ์พอที่จะไม่ทำให้หลงเข้าใจผิด
ได้ สำหรับคนผู้ไม่ได้ประสบกับนิพพานด้วยตนเอง

คำอุปมาทั้งหลายที่ใช้กับนิพพาน จะไม่ทำให้หลงได้
ก็เฉพาะผู้ที่เคยประสบกับนิพพานมาบ้างแล้วเท่านั้น แต่
อย่างไรก็ดี ข้ออุปมาทั้งหลายที่เกี่ยวกับนิพพาน ก็เป็น
อุปมาอันดียิ่ง ที่ช่วยให้เกิดความสนใจ และมองเห็น
ลู่ทางที่จะทำให้เข้าใจได้ ข้อสำคัญอย่ายึดถือข้ออุปมา
ว่าเป็นความจริง และอย่าเข้าใจว่า นิพพานจะเหมือนกับ
กับข้ออุปมานั้น ๆ ทุกอย่าง แม้จะเรียกนิพพานว่า
“วิมุตติ” ก็อย่าเข้าใจเป็นอันขาดว่า เหมือนกับ
วิมุตติอย่างที่เราเข้าใจอยู่นั้นจริง ๆ หลักฐานที่ว่า
นิพพาน คือ วิมุตติอันรุ่งเรืองอนันตกาล เราจะพบ
ได้จากเรื่องในแก้วมณีสูตร ซึ่งภิกษุชื่อแก้วมณี ได้ทูล
ถามปัญหานี้กับพระพุทธองค์ว่า:—

ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ย่อมไม่เที่ยงลง
ณ ที่ไหน?

ความแตกต่างกัน เช่น ยาว สั้น เล็ก ใหญ่
งาม และไม่งาม ย่อมไม่มีอยู่ ณ ที่ไหน?

นามและรูป ย่อมดับไม่มีเหลือ ณ ที่ไหน?

พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า:—

วิญญาณ์ อนิทสฺสนํ อนนตํ สพฺพโตปกั
 เอตฺถ อาโป จ ปฐวี จ เตโช วาโย น คาคหิ
 เอตฺถ ที่มณฺจ รสฺสณฺจ อณฺํ ญฺณํ สุภาสุกั
 เอตฺถ นามณฺจ รูปณฺจ อเสสํ อปฺรชฺชนติ
 วิญญาณฺสสฺ นโรเรน เอตฺถेतํ อปฺรชฺชนติ

มีอยู่ วิญญาณซึ่งเห็นด้วยตาไม่ได้ เปรียบเทียบกับอะไรวาง ๆ ไม่ได้ เป็นอนันตะ คือไม่มีสิ้นสุด มีรัศมีอันกระจ่างไม่สิ้นสุด มีทางที่จะเข้าถึงได้ด้วยกัมมัญฐานทุกอย่าง

ฌ ที่วิญญาณนี้ ไม่มีน้ำ ไม่มีดิน ไม่มีไฟ ไม่มีลม
 ฌ ที่วิญญาณนี้ ไม่มียาว ไม่มีสั้น ไม่มีเล็ก
 ไม่มีใหญ่ ไม่มีงามไม่งาม
 ฌ ที่วิญญาณนี้ นามและรูปดับลงไม่มีเหลือ
 เพราะในที่นี้ วิญญาณดับสนิท (คือวิญญาณที่เคยมีอวิชชามาก่อน) นามรูปทั้งหมดยิ่งถึงซึ่งการดับลงไม่มีเหลือ

— ที.สี. ๙/๒๔๓ สย., ที.สี. ๙/๒๒๓

มหาจุฬาฯ, ที.สี. ๙/๓๐๔ สงฺคีติ.

คาถานี้มีความสำคัญมาก มีความหมายซับซ้อน
 อย่างยิ่ง โปรดไปอ่านดูคำอธิบายในบทที่ว่าด้วยเรื่อง
 นิพพานโดยเฉพาะในตอนท้ายเล่ม ที่จริงเรื่องนิพพาน
 ข้าพเจ้ายังไม่ควรจะนำมากล่าวไว้ในตอนนี้ เพราะเป็น
 เรื่องใหญ่โดยเฉพาะอีกเรื่องหนึ่งทีเดียว แต่การที่
 ข้าพเจ้าจำเป็นต้องนำมากล่าวไว้ในที่นี้ก่อนบ้าง ก็เพื่อ
 ต้องการจะเปรียบเทียบให้เห็นว่า วิญญาณที่สร้างสรรค์
 ชีวิต มีลักษณะอย่างไรแน่ ? ซึ่งตามความเป็นจริงที่แท้
 ตามหลักพุทธศาสนาคือว่า การที่เราจะเข้าใจเรื่องราว
 ต่าง ๆ ของชีวิตได้โดยแจ่มใสก็ต่อเมื่อได้รู้แจ้งเรื่อง
 นิพพานเท่านั้น ตราบใด ถ้าไม่รู้แจ้งในเรื่องนิพพาน
 แล้ว ต่อให้เป็นนักปราชญ์สูงสุดเพียงไร การเข้าใจเรื่อง
 ของชีวิต จะสมบูรณ์ไม่ได้เลยเป็นอันขาด เพราะ
 นิพพานเป็นที่สุดของชีวิต การเรียนรู้เรื่องวัตถุ จะให้
 เข้าใจชัดเจน เราจะต้องไปให้ถึงที่สุดของวัตถุ ซึ่งเดี๋ยวนี้
 เรารู้กันว่า นั่นแหละเป็นที่สุดของวัตถุ ก็คือไฟฟ้า
 จากการรู้ถึงที่สุดเช่นนี้ ทำให้นักวิทยาศาสตร์เข้าใจ
 เรื่องโลกแห่งวัตถุได้ลึกซึ้งมาก ในทำนองเดียวกัน เรา

จะเข้าใจเรื่องชีวิตได้แจ่มใส หมดข้อสงสัยจริง ๆ ก็ต่อเมื่อรู้ถึงที่สุดของชีวิต คือนิพพานเท่านั้น

เบื้องต้นของการศึกษาเรื่องของชีวิต ก็คือการศึกษาเรื่องวิญญานให้เข้าใจพอสมควรก่อน แต่ในการศึกษาเรื่องวิญญาน มีปัญหาสำคัญที่สุด ที่จะต้องขอให้แตกก่อน คือปัญหาที่ว่า:—

วิญญานเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่ง นอกจากพวก
รูปธรรมทั้งหมด ?

หรือว่า วิญญานเป็นสิ่งที่เกิดที่หลังร่างกาย อย่างที่ทางจิตวิทยาถือว่า วิญญาน คือการสะท้อนของผัสสะ
ชนในสมอง ?

วิญญาน คือธรรมชาติผู้สร้างชีวิต ?

หรือว่า ชีวิตสร้างวิญญาน อย่างที่ทางจิตวิทยาถือว่า ถ้าชีวิตไม่มี วิญญานก็ไม่มี ?

ในปัญหาเหล่านี้ มติทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งถือพระไตรปิฎกอย่างที่มีอยู่ในเมืองไทยนี้เป็นหลัก ได้กล่าวไว้อย่างไรแน่ ? และมีข้อเท็จจริงอะไรบ้าง อัน

จะเป็นเครื่องพิสูจน์ว่า หลักในคัมภีร์นั้นถูกต้องทุกประการ ?

ต่อคำถามเหล่านี้ ข้าพเจ้าได้นำหลักฐานต่าง ๆ จากคัมภีร์มาแสดงไว้ให้ดู ซึ่งมากพอที่จะทำให้ข้าพเจ้ากล้ายืนยันว่า มติในฝ่ายเถรวาทนั้นถือว่า—

วิญญาน เป็นธาตุอีกส่วนหนึ่งต่างหาก นอก
จากธาตุแห่งร่างกาย

วิญญาน เป็นสิ่งที่มีอีกชนิดหนึ่ง นอกจาก
รูปธรรม

และ วิญญานนี้แหละคือธรรมชาติผู้สร้างสรรค์
ชีวิต

และก่อนแต่จะมีชีวิตอุบัติขึ้นในโลกนี้เป็นครั้งแรก วิญญานได้มีอยู่แล้ว

แต่จะมีอยู่ในรูปไหน ?

นั่นเป็นปัญหาใหญ่ที่จะขบคิดกันต่อไป

และตายแล้ว วิญญานนั้นก็ยังอยู่

แต่จะอยู่ในรูปไหน ?

ไปเกิดใหม่ ไปในลักษณะอย่างไร ?

นี่เป็นปัญหาใหญ่ ซึ่งจะต้องว่ากันเป็นบท ๆ ไป
 ที่เดียว แต่อย่างไรก็ตาม เท่าที่พูดมาแล้วนั้น บางคน
 อาจหาว่า การสอนให้คนเชื่อแบบนี้ เป็นการประพฤติด
 ผิดจากหลักในกาลามสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ว่า
 “อย่าเชื่อโดยอ้างตำรา อย่าเชื่อโดยถือว่า เพราะบรรพ
 บุรุษเชื่อสืบ ๆ กันมา.....” เพราะหลักฐานต่าง ๆ เท่าที่
 อ้างมาแล้ว เป็นเพียงหลักฐานทางตำราอย่างเดียวเท่านั้น
 ยังไม่มีข้อเท็จจริงอันใดนำมาพิสูจน์ให้แจ่มแจ้งพอที่จะ
 เชื่อว่า เป็นความจริงได้ ยิ่งกว่านั้น เรื่องบางอย่าง เช่น
 การอ้างเอาปาฏิหาริย์เข้ามาเป็นหลักฐาน ก็ดูออกจะเชื่อ
 ยากเต็มที ส่วนหลักฐานในคัมภีร์ที่จะเชื่อได้จริงๆ ก็คือ
 พุทธวจนะที่ตรัสว่า “เพราะอาศัยรูปกระทบตา เกิดจักขุ-
 วิญญาณ...” ดังนั้นเป็นต้น เรื่องวิญญาณตามหลักฐานนี้
 เชื่อถือได้ เพราะมีข้อเท็จจริงยืนยัน เพราะฉะนั้นใน
 บทที่ ๖ ข้าพเจ้าจะได้นำพระสูตรอันเป็นที่มาแห่งหลักฐาน
 อันนี้ พร้อมด้วยการอธิบายให้เห็นว่า พุทธวจนะนี้มี
 ความหมายแค่ไหน ?

บทที่ ๖

การดับของวิญญาณ

พระสูตรที่มักทำให้เข้าใจว่า
ตายแล้ววิญญาณดับสูญ

นักศึกษากฎทางพุทธศาสนาบางคน มักจะมีความเข้าใจว่า หลักพุทธศาสนาที่แท้จริงนั้นสอนว่า คนเราตายแล้ววิญญาณก็ดับ ไม่มีวิญญาณที่ไหนไปเกิด เพราะวิญญาณจะเกิด ก็ต่อเมื่อมีผัสสะ ผัสสะจะมี ก็ต่อเมื่อมีชีวิต เมื่ออายตนะครบบริบูรณ์ และถ้าถือว่า มีวิญญาณไปเกิดใหม่ ก็จะเป็นการถือว่า มีอัตตาเหมือนความเข้าใจของพราหมณ์ไป ซึ่งแท้ที่จริงพระองค์ทรงสอนว่า ไม่มีอัตตา

ความเข้าใจที่ว่า วิญญาณจะต้องดับในเมื่อตายแล้ว ไม่มีวิญญาณอะไรที่ไหนออกจากร่างไปเกิดใหม่ เช่นนี้

ส่วนมากทีเดียว เกิดจากได้อ่านแต่ข้อความในมหา
 ตัณฑาสังขยสูตร โดยมีได้อ่านพระสูตรอื่นเทียบเคียง
 จึงได้เข้าใจเช่นนั้น แท้จริง ทางพุทธศาสนาย่อม
 ถือว่า คนเราตายแล้ว วิญญาณย่อมไปเกิดใหม่ ดังที่
 พระองค์ได้ตรัสกับท้าวมหานาม ซึ่งข้าพเจ้าได้อ้างมา
 แล้วในบทที่ห้า แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากข้อความใน
 มหาตณาสังขยสูตร มีความหมายซับซ้อนมาก และมัก
 ทำให้นักศึกษาบางคนเข้าใจไขว่ไปได้เช่นนั้น ฉะนั้นเรา
 ควรจะได้ศึกษาสูตรนี้กันให้ละเอียดสักหน่อย ข้อความ
 ในสูตรนี้มีเนื้อเรื่องดังต่อไปนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทับอยู่ที่
 เขตวนาราม ของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี ใกล้นคร
 สávatthi ครั้นนั้น มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อสาติ เป็นบุตรของ
 ชาวประมงเกิดมีความเห็นเป็นบาปขึ้นมาอย่างนั้นว่า :-

ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง เราผู้เป็น
 อย่างดีว่า มีความหมายเป็นอย่างนั้นคือ วิญญาณอัน
 แหละ ที่ล่นไปสู่ชาตินั้นชาตินั้น เทียวเวียนว่ายตายเกิด
 ไม่มีวิญญาณอื่นนอกจากนี้

ภิกษุทั้งหลายเป็นจำนวนมากได้ยินเข้าเช่นนั้น ก็เข้าไปหา แล้วถามว่า ท่านสาติ! จริงหรือ? ที่ท่านมีความเห็นเป็นบาป เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า “ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง เรารู้เป็นอย่างดีว่า มีความหมายอย่างนี้คือ วิญญูณอันนี้แหละ ที่เล่นไปสู่ชาตินั้นชาตินี้ เทียวเวียนว้ายตายเกิด ไม่มีวิญญูณอื่นนอกจากนี้”

ท่านสาติได้ตอบว่า “ถูกแล้ว อวสุโส ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง ผมรู้เป็นอย่างดีว่า มีความหมายอย่างนี้”

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายก็ใคร่ที่จะเปลื้องท่านสาติ ลุกของชาวประมง ออกจากความเห็นผิดนั้น จึงได้พยายามชักฟอกทำความเข้าใจ และกล่าวตักเตือนว่า “ท่านสาติ ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้ อย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ดีเลย เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสเช่นนั้น ท่านสาติ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้เป็นอเนกปริยาย

ว่า “วิญญานอาศัยปัจจัย จึงเกิดขึ้นได้ เว้นจากปัจจัย แล้วการเกิดของวิญญานย่อมไม่มี”

ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น แม้จะได้พยายามชักฟอก ทำความเข้าใจ และกล่าวตักเตือนอย่างไร สัตติภิกษุ บุตรชาวประมง ก็ยังคงยึดมั่นความเห็นอันเป็นบาป นั้นไว้อย่างเต็มกำลัง กล่าวยืนยันว่า “อาวุโส ธรรมที่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง ผมเข้าใจถูกต้องแล้ว รู้ เป็นอย่างดีว่า มีความหมายอย่างหนึ่งเดียว คือ วิญญาน อันนั้นแหละ ที่แล่นไปสู่ชาติในชาตินี้ เทียวเวียนว่ายตาย เกิดไม่มีวิญญานอื่นนอกจากนี้”

ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อเห็นว่า ตนเองไม่ อาจจะแก้ความเห็นผิด ของสัตติภิกษุนั้นได้ จึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวาทแล้ว ก็ได้นั่งลง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ครั้นแล้ว ก็ได้กราบทูลเรื่องราว เหล่านั้นทั้งหมด ให้พระพุทธร่องค์ทรงทราบโดยตลอด

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสกับ พระภิกษุรูปหนึ่งว่า “นี้ภิกษุ! เธอจงไปบอกกับสัตติ ภิกษุ บุตรชาวประมงว่า “อาวุโสสัตติ! พระศาสดา

รับสั่งหา” ภิกษุรูปนั้นรับสนองพระโอษฐ์ว่า “พระเจ้าข้า”
แล้วก็ไปบอกท่านสาติ ตามพระกระแสรับสั่ง

ท่านสาติรับทราบแล้ว ก็เข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้ายังที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้ว ก็นั่งอยู่ ณ ที่
ควรแห่งหนึ่ง

ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสกับสาติ
ภิกษุว่า “จริงหรือ? สาติ! ได้ยินว่า เธอเกิดมีความ
เห็นเป็นบาปขึ้นมาอย่างนั้นว่า ธรรมที่พระผู้มีพระภาค
เจ้าทรงแสดง เราดูเป็นอย่างดีว่า มีความหมายอย่างนั้น
คือ “วิญญูณอันนั้นแหละ ที่เล่นไปสู่ชาติโน้นชาตินี้
เที่ยวเวียนว่ายตายเกิด ไม่มีวิญญูณอื่นนอกจากนี้”

ท่านสาติได้ทูลตอบว่า “จริงอย่างนั้น พระพุทธ
เจ้าข้า ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง ข้าพระองค์
มีความเข้าใจว่า มีความหมายอย่างนั้น คือ วิญญูณ
อันนั้นแหละที่เล่นไปสู่ชาติโน้นชาตินี้ เที่ยวเวียนว่ายตาย
เกิด ไม่มีวิญญูณอื่นนอกจากนี้”

“วิญญูณเป็นไฉน? สาติ! (วิญญูณที่เธอ
กล่าวถึงนี้ มีลักษณะอย่างไรนะ สาติ?)

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สภาพอันใดเล่า! เป็น
ผู้รู้สึก เป็นผู้เสวยวิบากของกุศลกรรม และอกุศล
กรรมในภพนั้น ๆ วิญญาณที่ข้าพระองค์กล่าวถึงนั้น
หมายถึงสภาพอันนั้นแหละ พระพุทธเจ้าข้า”

“เจ้าโหมบรุช นินะหรือ! เธออ้างว่า ฐฐธรรม
ที่เราแสดงแล้วโดยถูกต้อง ใครบอกเธอเช่นนั้น เราเคย
กล่าวมาแล้วหลายต่อหลายครั้ง โดยวิธีต่าง ๆ มิใช่หรือ
“วิญญาณอาศัยปัจจัย จึงเกิดขึ้น เว้นจากปัจจัยแล้ว ความ
เกิดของวิญญาณย่อมไม่มี แต่เธอ เจ้าโหมบรุช! กลับ
มากล่าวดูเราด้วยความเห็นที่ตัวเองถือไว้ผิด เธอกำลังขุด
ตัวเอง เธอจะประสบสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก และข้อ
นี้จักเป็นไปเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความทุกข์
แก่เธอ สิ้นกาลนานเทียว”

ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงหันมา
ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย! เรื่องนี้เธอ
เข้าใจว่าอย่างไร? สาทิกิณฺฐุ บุตรชาวประมงผู้นี้ ยังจะ
พอแก้ไขให้มีความอบอุ่นอยู่ในธรรมวินัยนี้ได้บ้างหรือ

ไม่” (คือแก้ไขให้มีญาณทัศนะที่ถูกต้อง อันจะเป็นเหตุ
ให้มีความอบอุ่นอยู่ในศาสนา)

“จะพึงมีได้อย่างไร! ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่
มีเลยที่เดียว พระพุทธเจ้าข้า” (เพราะเธอคือสิ่ง ถือ
ทัญจิมานะจัด)

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลเช่นนั้น สัตติภิกษุ บุตร
ชาวประมง ก็เลยนั่งงีบ รุสีกายมาก นั่งคอตก
ก้มหน้าเศร้า พุดอะไรไม่ออก

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสกับสัตติ
ภิกษุผู้นั่งหน้าเศร้า พุดอะไรไม่ออกว่า “คราวนี้เธอจัก
รู้แน่ชัดละเจ้าโสมบุรุษ! เราจะสอบถามภิกษุทั้งหลาย
ในที่นี้ ตามความเห็นอันเป็นบาปของเธอเอง” ครั้น
แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า:—

“ภิกษุทั้งหลาย! แม้พวกเธอก็มีความเข้าใจใน
ธรรมที่เราแสดงแล้ว เหมือนกับสัตติภิกษุผู้กล่าวที่เรา
ด้วยความเห็นที่ตนเองถือไว้ผิด ผู้กำลังขุดตน ผู้ซึ่ง
ประสพสิ่งที่ไม่ใช่บุญเป็นอันมาก เหมือนกันหรือ?”

“ আমি ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้
เจริญ พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมให้ข้าพระองค์ทั้งหลาย
ฟังมาโดยวิธีต่าง ๆ ว่า วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย
เว้นจากปัจจัยแล้ว การเกิดของวิญญาณย่อมมีไม่ได้”

“สาธุ ดีแล้ว ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอเข้าใจ
ธรรมที่เราแสดงถูกต้องแล้ว เพราะว่า เราได้แสดงมา
แล้วหลายต่อหลายครั้งโดยวิธีต่าง ๆ ว่า วิญญาณเกิด
ขึ้นเพราะปัจจัย เว้นจากปัจจัยแล้ว การเกิดของวิญญาณ
ย่อมมีไม่ได้ ส่วนสัตติภิกษุ บุตรชาวประมงผู้หนึ่ง ตัว
ถือผิดไปเอง แล้วกลับมากล่าวตู่เราเข้าด้วย สัตติ เขา
กำลังชุดตน และจะประสบสิ่งที่ไม่เป็นบุญเป็นอันมาก
ข้อนั้น จักเป็นไปเพื่อความไม่เป็นประโยชน์ เพื่อความ
ทุกข์แสนกาลนานเทียว”

“ภิกษุทั้งหลาย! วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัย
ปัจจัยอะไร ก็มิขอเรียกตามปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณที่เกิด
ขึ้นเพราะอาศัย จักขุกับรูป ก็มิชื่อว่า จักขุวิญญาณ
วิญญาณที่เกิดเพราะอาศัย โสถกับเสียง ก็มิชื่อว่า โสถ
วิญญาณ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัย ฆานกับกลิ่น
ก็มิชื่อว่า ฆานวิญญาณ วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัย

ชีวากับรส ก็มีชื่อว่า ชิวหาวิญญาณ วิญญาณที่เกิด
ขึ้นเพราะอาศัยกายกับโณภูัพพะ ก็มีชื่อว่า กายวิญญาณ
วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมโนกับธรรมารมณ์ ก็มี
ชื่อว่า มโนวิญญาณ”

“ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนไฟที่โพล่งขึ้น
เพราะอาศัยเชื้อไฟอันใด ก็มีชื่อ ตามเชื้อไฟนั้น ๆ เช่น
ไฟที่โพล่งขึ้นเพราะไม้ ก็เรียกว่า ไฟไหม้ ไฟที่โพล่ง
ขึ้นเพราะสะเก็ดไม้ ก็เรียกว่า ไฟสะเก็ดไม้ ไฟที่โพล่ง
ขึ้นเพราะอาศัยหญ้า ก็เรียกว่า ไฟหญ้า ไฟที่โพล่งขึ้น
เพราะอาศัยมูลโค ก็เรียกว่า ไฟมูลโค ไฟที่โพล่งขึ้น
เพราะอาศัยแกลบ ก็เรียกว่า ไฟแกลบ ไฟที่โพล่งขึ้น
เพราะอาศัยกองขยะ ก็เรียกว่า ไฟกองขยะ ฉะนั้นใด
วิญญาณก็เหมือนกันฉนั้นแหละ ภิกษุทั้งหลาย ! เกิด
ขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยอะไร ก็มีชื่อตามปัจจัยนั้น ๆ”

— ม.ม. ๑๒/๔๗๒ สุยา., ม.ม. ๑๒/๓๕๔

มหาจุฬาฯ, ม.ม. ๑๒/๔๑๖ สงกิติ.

ข้อความในพระสูตรนี้ ข้าพเจ้าได้พยายามแปลมาอย่างดีที่สุด
เท่าที่จะทำได้ ทั้งได้สอบทานกับอรรถกถา และพระสูตรอื่นๆ อีก
หลายแห่ง จนแน่ใจว่า เข้าใจความหมายในพระสูตรนี้ไม่ผิด ในสูตรนี้
มีตอนหนึ่งจะต้องสนใจเป็นพิเศษก่อน คือข้อความที่ว่า

“วิญญาณอันนี้แหละ ที่แล่นไปสู่ชาตินั้นชาตินี้
 เทียวเวียนว่ายตายเกิด ไม่มีวิญญาณอื่นนอกจากนี้”

วิญญาณ (Soul)

ในความหมายของพราหมณ์

ขอให้เป็นที่เข้าใจกันไว้ก่อนว่า วิญญาณเท่าที่
 พูดกันอยู่ในสมัยนั้น ต่างลัทธิ ก็อธิบายไปต่าง ๆ กัน
 ในทางพุทธศาสนา ก็ถือว่า มีวิญญาณ และถือว่าตาย
 แล้ว วิญญาณก็ไปปฏิสนธิใหม่ได้อีก ในเมื่อวิญญาณ
 นั้นยังมีกิเลสอยู่ และถือว่าวิญญาณเป็นอนัตตา ไม่ใช่
 เป็นอัตตา เหมือนความเข้าใจของพวกพราหมณ์
 วิญญาณในทางพุทธศาสนาถือว่า เป็นสิ่งที่เกิดจากปัจจัย
 หลายอย่าง เมื่อหมดปัจจัยวิญญาณก็ดับ ส่วนวิญญาณ
 ในลัทธิของพราหมณ์เขาถือว่า ไม่ต้องอาศัยปัจจัยอะไร
 ก็มีอยู่ได้ด้วยตัวเอง เป็นเหมือนกับพระเจ้า เพราะ
 ฉะนั้น เมื่อจะทรงสอบถามดูให้แน่ว่า สัตถิกิษุเข้าใจ
 ความหมายของวิญญาณเป็นไฉน พระพุทธองค์จึงได้ทรง
 ถามว่า:—

“วิญญาณที่เรากล่าวถึงนี้ มีลักษณะอย่างไรนะ
 สาคี?”

และสาคีภิกษุ ก็ยืนยันว่า:—

“สภาพอันใดเล่า เป็นผู้รู้สึก เป็นผู้เสวยวิบาก
 ของกุตศลกรรม และอกุตศลกรรมในภพนั้น ๆ วิญญาณที่ข้า
 พระองค์กล่าวถึงนั้น หมายถึงสภาพอันนี้พระพุทเจ้าข้า”

ข้อความในตอนนี ถ้าพิจารณาดู
 เฝิน ๆ จะเห็นว่า ดูไม่แตกต่างจากหลัก
 ในพุทธศาสนา แต่แท้ที่จริงแล้ว ความ
 หมายของวิญญาณ ตามความเข้าใจของ
 ท่านสาคี ผิดจากหลักพุทธศาสนามาก
 มาย เพราะมติของท่านสาคีนั้นเป็น
 สัสตตฤทธิ คือเห็นว่าเที่ยง ความ
 หมายในประโยคนี เราจะเข้าใจชัด ก็
 ต่อเมื่อเปรียบเทียบกันดู กับคำใน
 สัพพาสวสังวรสูตร ซึ่งพระพุทเจ้าได้
 ทรงอธิบายถึงลักษณะของผู้นั้นความเห็น
 ผิดไว้ดังนี้:—

ภิกษุทั้งหลาย ! ปุณฺณทักขิณโดยไม้อลาด ย่อม
จะเกิดความเห็นผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาความ
เห็นผิด ๖ อย่างนั้นคือ :—

๑. เกิดความเห็นผิด ยึดมั่นเป็นจริงเป็นแท้ว่า
“อัตตาของเรา^๕อยู่”
๒. หรือเกิดความเห็นผิดว่า “อัตตาของเรา
ไม่มี”
๓. หรือเกิดความเห็นผิดว่า “เรารู้จักอัตตา^๕
ก็ด้วยอัตตา”
๔. หรือเกิดความเห็นผิดว่า “เรารู้จักอนัตตา^๕
ก็ด้วยอัตตา”
๕. หรือเกิดความเห็นผิดว่า “เรารู้จักอัตตา^๕
ก็ด้วยอนัตตา”
๖. หรือเกิดความเห็นผิดอย่างนั้นว่า “อัตตาแท้ ๆ
ของเรา^๕ อันใดเล่า เป็นผู้รู้สึก เป็นผู้เสวยวิบาก
ของกุศลกรรม และอกุศลกรรมในภพนั้น ๆ อัตตาของ
เราอนันตแล เป็นของเที่ยง มั่นคง ยั่งยืน ไม่มีความ
แปรปรวนเป็นธรรมดา เคยเป็นอยู่อย่างไร ก็จักดำรง
อยู่อย่างนั้นเป็นนิจ”

ภิกษุทั้งหลาย ! ความเห็นทั้งหมดคนเรียกว่าเป็น
ความเห็นอยู่ในจำพวกมิจฉาทิฐิ เป็นดงแห่งทิฐิ (ซึ่ง
ใครหลงเข้าไปแล้วออกได้ยาก) เป็นทิฐิกันดาร (คือ
ทิฐิเหล่านี้เปรียบเหมือนที่กันดารน้ำ กันดารข้าว หรือที่
กันดารอันเต็มไปด้วยภัยต่าง ๆ) เป็นทิฐิผิดทาง เป็น
ทิฐิกวัดแกว่ง เป็นทิฐิสงโยชน์ (ทิฐิเครื่องผูกมัด)

ภิกษุทั้งหลาย ! ปุณฺณผู้ไม่ได้สดับ ผู้ประกอบ
ด้วยทิฐิสงโยชน์ เรากล่าวว่า ย่อมไม่พ้นจากชาติ
ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ
อุปายาส ย่อมไม่พ้นจากทุกข์”

— สัพพาสวสังวรสูตร ม. มุ. ๑๒/๑๔-๑๕ สย.,

ม. มุ. ๑๒/๑๒ มหาจุฬาฯ, ม. มุ. ๑๒/๑๓ สงฺคิตฺติ.

ถ้าท่านอ่านข้อความในพระสูตรนี้มาแต่ต้นโดยพิณิจ
จะเข้าใจได้โดยไม่ยากว่า เหตุใด พระพุทธองค์จึงทรง
ดำเนิความเห็นของท่านสาติว่า “ผิด” ทั้ง ๆ ที่เมื่ออ่าน
ดูเฝิน ๆ ก็ไม่น่าจะผิด เมื่อเราอ่านในสำนวนไทย ก็เป็น
เช่นนั้น แต่ถ้าวัดดูสำนวนบาลีแล้ว จะเห็นชัดทีเดียวว่า
ท่านสาติไปคว้าเอาความเห็นของพวกที่ถือว่า มีอัตตา

มากล่าวอ้างว่า นี่เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ และนั่น
จะไปกันได้กับหลักของพระพุทธองค์ได้อย่างไร เพราะ
พระพุทธองค์ตรัสว่า “สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา” วิทยุญาณ
ก็เป็นอนัตตา เป็นอนิจจัง ทุกขัง แต่วิทยุญาณในความ
หมายของท่านสาติเป็นอัตตา ขอให้ดูสำนวนบาลีเทียบ
กันดูดังนี้:—

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “วิทยุญาณที่เรากล่าว
ถึงนี้มีลักษณะอย่างไร ?

สาติภิกษุทูลว่า:—

“ขวยม์ ภนฺเต วโท เวทยโย, ตตฺร ตตฺร
กฺลฺยณปาปกาณฺ्हิ กมฺมานํ วิปากํ ปฏิสเวเตติ”

ลักษณะของมิจฉาทิฏฐิ ที่พระองค์ตรัสไว้ใน
สัพพาสวสังวรสูตรว่า:—

“โย เม อัยฺม อตฺตา วโท เวทยโย ตตฺร ตตฺร
กฺลฺยณปาปกาณฺ्हิ กมฺมานํ วิปากํ ปฏิสเวเตติ, โส
โข ปน เม อัยฺม อตฺตา นิจุจฺจ ฐโว สสฺสโต
อวิปริณามธมฺโม สสฺสตีสมํ ตเถว จฺจสฺสตี”

บาลีประโยคแรกแปลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ!
สภาพอันใดเล่า เป็น^{๒๒}ผู้ เป็น^{๒๓}ผู้สีก เป็นผู้เสวยวิบาก
ของกรรมดีกรรมชั่วในภพนั้น ๆ (วิญญานที่ข้าพระองค์
กล่าวถึงนั้น หมายถึงสภาพอันนี้ พระเจ้าข้า)

บาลีในประโยคที่สองแปลว่า อัตตาของเราเอง
เป็น^{๒๔}ผู้สีก เป็นผู้เสวยวิบากของกรรมดีกรรมชั่วในภพ
นั้น ๆ และอัตตาของเรา เป็นของเที่ยงยั่งยืน มั่นคง
มีอันไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา เคยเป็นอยู่อย่างไร ก็
ดำรงอยู่อย่างนั้นเป็นนิจ

ในบาลีประโยคแรก มีคำที่น่าสงสัยอยู่คำหนึ่ง คือ
วโท ซึ่งข้าพเจ้าแปลในที่นี้ว่า “เป็น^{๒๕}ผู้” ที่จริงคำนี้ ใน
อรรถกถาอธิบายเป็น “วตติ” แปลว่า “ยอมกล่าว”
จะนั้น “วโท” ควรจะแปลว่า “เป็นผู้กล่าว” แต่ที่จริง
น่าจะแปลว่า “ผู้” ก็ได้ เพราะถ้าแปลว่า ผู้ จะสม
กับข้อความในมิลินทปัญหา ซึ่งอธิบายไว้ว่า “ตัวอัตตา
นั้น เป็น^{๒๖}ผู้ส่งทั้งปวงทางอายตนะทั้งหก” และจาก
ข้อความในมิลินทปัญหานี้ เราจะเห็นความหมายของ
คำว่า “วิญญาน” ตามความเข้าใจของท่านสาติชัตเจน

ทีเดียว ทั้งจะลงความเห็นได้ว่า... อ้อ ! อย่างนี้เล่า
พระพุทธรูปองค์จริงที่ว่า เป็นมิจฉาภิภูมิจึง ข้อความใน
มิลินทปัญหาเดิมดังต่อไปนี้ :—

พระยามิลินท์ ได้ตรัสถามปัญหา กับพระนาคเสน
ซึ่งเป็นพระอรหันต์ผู้แตกฉานในพระพุทธรูปว่า :—

“พระคุณเจ้านาคเสน ! เจตภูตมีจริงหรือไม่ ?”

“ขอถวายพระพร ! เจตภูตคืออะไร ?”

“คือชีวิตอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งสิงอยู่ในกาย ทำหน้าที่
เห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู สูดกลิ่นด้วยจมูก รู้รส
ด้วยลิ้น รู้สัมผัสด้วยกาย รู้อารมณ์ด้วยใจ เปรียบเหมือน
เรานั่งกันอยู่ในปราสาทที่ประราธนาที่จะดูอะไรทางหน้าต่าง
ต่างไหน ก็จะพึงเห็นทางหน้าต่างนั้น ๆ จะเป็นทางด้าน
บูรพา ด้านปัจฉิม ด้านอุดร หรือด้านทักษิณ ก็
จะพึงเห็นได้ทั้งนั้น ฉะนั้น ชีวิตอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสิง
อยู่ในกายนั้นก็เหมือนกัน ประราธนาที่จะเห็นอะไรทาง
ทวารไหน ก็จะเห็นได้ทางทวารนั้น ๆ คือย่อมเห็นรูป
ทางตา ได้ยินเสียงจากทางหู รู้กลิ่นทางจมูก รู้รส
ทางลิ้น รู้สัมผัสทางกาย รู้อารมณ์ทางใจ”

พระเถระได้ทูลต่อไปว่า:—

“ขอถวายพระพร ! อาตมภาพขอทูลให้ละเอียด
อีกสักหน่อย เรานั่งอยู่ที่ปราสาทนี้ปรารถนาที่จะเห็น
อะไรทางหน้าต่างไหน ก็เห็นได้ทางหน้าต่างนั้น ๆ คือ
จะเป็นด้านบูรพา ด้านประจิม ด้านอุดร หรือด้าน
ทักษิณ ก็จะมีเห็นได้ทั้งนั้น

ขอถวายพระพร ! เจตภูตอันสิงอยู่ในกายนี้ ก็
สามารถที่จะเห็นรูปได้ทุกทางทวาร เหมือนอย่างนั้น
หรือ ? ก็จะได้เห็นรูปทางตาได้ เห็นรูปทางหูได้
เห็นรูปทางจมูกได้ เห็นรูปทางลิ้นได้ เห็นรูป
ทางกายได้ เห็นรูปทางใจได้ อย่างนี้หรือ มหา-
บพิตร ? และในทำนองเดียวกัน เจตภูตนั้นอาจจะ
ฟังเสียงทางตาได้ ฟังเสียงทางหูได้ ฟังเสียง
ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางใจได้ หรือ
อาจจะดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้อารมณ์
ทางตา ทางหู หรือทางทวารไหน ๆ ก็ได้ อย่างนี้หรือ
มหาบพิตร ?

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระคุณเจ้า!”

“ขอถวายพระพร ! ถ้าเช่นนั้น คำอุปไมยกับ คำอุปมา ก็ไม่ลงกัน คำต้นกับคำปลายก็ไม่สมกัน”

ตรงนี้ข้าพเจ้าขออธิบายหน่อย พระยามิลินท์ ทรงเปรียบเทียบเจตภูตที่สิงอยู่ในกาย เหมือนคนนั่งอยู่ในปราสาท และตรัสว่า เจตภูตนั้น สามารถเห็นรูปได้ทางตา ได้ยินเสียงทางหู เป็นต้น พระนาคเสนจึงย้อนเอาว่า ถ้าเปรียบเช่นนั้น เจตภูตก็ทรงสามารถเห็นรูปทางตาก็ได้ ทางหูก็ได้ ทางจมูกเป็นต้นก็ได้ นะคะ เพราะตามธรรมดาคนนั่งอยู่ในปราสาท ย่อมมองเห็นอะไรได้ทางหน้าต่างทุกด้าน แต่ตามความเป็นจริงแล้ว เจตภูตหาู้เห็นอะไรเหมือนกับคนนั่งอยู่ในปราสาทไม่ เพราะคนเรา ถ้าตาบอด หรือหูหนวกเป็นต้น จะเห็นอะไร ได้ยินอะไรไม่ได้เลย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การเห็น หรือการได้ยินนั้น เกิดจากตา และจากหู เป็นปัจจัยสำคัญ เพราะเหตุนี้ พระนาคเสนจึงพูดว่า คำอุปไมยกับคำอุปมาไม่ลงกัน คำอุปไมยคือคำที่ถูกเปรียบเทียบ คำอุปมาคือตัวอย่างที่นำมาเปรียบเทียบ

พระนาเคนได้ทูลต่อไปอีกว่า:—

ขอถวายพระพร ! เรานั่งอยู่ในปราสาทนี้ เมื่อเปิดหน้าต่าง ซึ่งมีตาข่ายยื่นออกไป แล้วหันหน้าไปทางหน้าต่าง มองออกไปทางอากาศอันกว้างใหญ่ไพศาล จะพึงเห็นรูปชัดเจนนัยนั้น เจตภูตอันสิงอยู่ในกายนี้ ถ้าหากเปิดจักขุทวารออกไป (คือควักเอาลูกตาออก) และหันหน้าออกไปทางหน้าต่างมองออกไปทางอากาศอันกว้างใหญ่ไพศาล ก็จะได้เห็นรูปได้ชัดเจน เหมือนอย่างนั้นหรือ ? หรือถ้าหากเปิดเอานูออกไป (ทะลวงหูให้กว้าง) เปิดจมูกออกไป (คว้านรูจมูกให้กว้าง) เปิดเอาลิ้นออกไป (ผ่าเอาลิ้นออก) เปิดกายออกไป (ชำแหละร่างกายออก) เจตภูตที่อยู่ในร่างกายนี้ ก็จะได้เห็นรูปได้ชัดเจนนัยนั้น อย่างนั้นหรือ มหาบพิตร ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระคุณเจ้า”

“ขอถวายพระพร ! ถ้าเช่นนั้น คำอุปไมยกับคำอุปมาก็ไม่ลงกัน คำต้นกับคำปลายก็ไม่สมกัน”

“อีกนัยหนึ่ง มหาบพิตร ! อาตมภาพขอทูลถามว่า “สมมติว่าลูกเลี้ยงของพระองค์คนนั้น ออกไป

ยื่นภายนอกซุ้มประตู พระองค์ก็จะทรงทราบไม่ใช่หรือ!”

“ทราบซี พระคุณเจ้า”

“ถ้าหากลูกเลี้ยงคนนั้น เข้ามาข้างในประตูมาขึ้นเฉพาะพระพักตร์พระองค์ มหาบพิตร ! พระองค์จะพึงรู้ได้หรือไม่ว่า เขาได้เข้ามาขึ้นอยู่ต่อหน้าเราแล้ว?”

“รู้ได้ซี พระคุณเจ้า”

“ขอถวายพระพร ! เจตภูตซึ่งสิงอยู่ในกายนั้นจะพึงเป็นเหมือนอย่างลูกเลี้ยงนั้นไหม? เมื่อเอารสวางไว้ที่นั่น เจตภูตนั้นก็จะพึงรู้ว่าเปรี้ยว เค็ม ขม เผ็ด ฝาด หรือหวาน?”

“รู้ได้ พระคุณเจ้า”

“ถ้าหากรสนั้น ไม่ซึมซาบเข้าไปภายในนั้น เจตภูตนั้นจะพึงรู้รสว่าเปรี้ยว เค็ม ขม เผ็ด ฝาด หรือหวาน ได้หรือไม่?”

“ไม่ได้ พระคุณเจ้า”

“ถ้าเช่นนั้น มหาบพิตร ! คำอุปมากับคำอุปไมย
ก็ไม่ลงกัน คำต้นกับคำปลายก็ไม่สมกัน”

“อีกนัยหนึ่ง มหาบพิตร ! สมมติว่า มีใคร
คนหนึ่ง สั่งให้เขานำหมอน้ำผึ้งมาร้อยหม้อ แล้วสั่ง
ให้เขาเทน้ำผึ้งลงในรางสำหรับใส่น้ำผึ้งจนเต็ม แล้วหา
ใครคนหนึ่งมา ปิดปากเขาเสีย แล้วจับใส่ลงไปใน
รางน้ำผึ้ง ขอดวาทพระพร ! บุรุษคนนี้จะพึงรู้หรือไม่
ว่า น้ำผึ้งมีรสหวาน หรือไม่หวานอย่างไร ?”

“รู้ไม่ได้ พระคุณเจ้า”

“เพราะเหตุไร มหาบพิตร ?”

“เพราะเหตุที่น้ำผึ้งมิได้เข้าไปในปากเขาณะช
พระคุณเจ้า”

“ถ้าเช่นนั้น มหาบพิตร ! คำอุปไมยกับคำ
อุปมาก็ไม่ลงกัน คำต้นกับคำปลายก็ไม่สมกัน”

“ท่านผู้เจริญ ! โยมไม่มีกำลังพอที่จะได้ตอบ
วาทะกับพระคุณเจ้าได้แล้ว ขอพระคุณเจ้าโปรดอธิบาย
ให้โยมรู้ความหมายเถิด”

ครั้นแล้ว พระเถระจึงได้อธิบายให้พระยามลิกท์
ทรงทราบ ตามนัยแห่งอภิธรรมกถาว่า :—

“มหาบพิตร! ความจริงในเรื่องนี้ ก็คือ จักขุ
วิญญาณเกิดขึ้น ก็เพราะอาศัยจักขุกับรูปธรรมทั้งหลาย
ที่เกิดขึ้นพร้อมกับจักขุวิญญาณ ประกอบอยู่กับจักขุ
วิญญาณ คือ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ
เหล่านี้เกิดขึ้นก็เพราะปัจจัย ในเรื่องการเกิดของนาม
ธรรมเหล่านี้ไม่มีเจตภูตเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลย (เพราะ
โดยที่แท้เจตภูตอย่างที่ว่านั้นไม่มี) โสตวิญญาณเกิดขึ้น
ก็เพราะอาศัยหูกับเสียง จ्ञานวิญญาณเกิดขึ้น ก็เพราะ
อาศัยจมูกกับกลิ่น ชิวหาวิญญาณเกิดขึ้น ก็เพราะ
อาศัยลิ้นกับรส กายวิญญาณเกิดขึ้น ก็เพราะอาศัย
โผฏฐัพพะกับกาย มโนวิญญาณคือความนึกคิดเกิดขึ้น
ก็เพราะอาศัยมโนกับธรรม ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้น
พร้อมกับวิญญาณเหล่านี้ ประกอบอยู่กับวิญญาณเหล่านี้
คือ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ
ก็เกิดขึ้นเพราะปัจจัย ในเรื่องการเกิดของนามธรรม
เหล่านี้ จะหาเจตภูตไม่ได้เลย”

มิลินทปัญหาในตอนนั้น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ถึงความแตกต่างระหว่างลักษณะของวิญญูณที่ถือว่า เป็นอัตตา หรือเป็นเจตภูตกับ วิญญูณในทางพุทธศาสนา และข้อความต่อไปนี้ จะแสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง ระหว่างลักษณะแห่งการสืบต่อของวิญญูณในลัทธิพราหมณ์ กับของพุทธศาสนา ว่ามีอยู่อย่างไร ?

พระยามิลินท์ ได้ตรัสถามพระนาคเสนว่า :—

“พระคุณเจ้านาคเสน ! ในเวลาตาย สภาพอะไร ๆ ที่ก้าวออกจากกายนี้แล้ว ก็ไปสู่กายอื่นมีหรือไม่”

“พระนาคเสน ทูลตอบว่า :—

“ไม่มีเลย มหาบพิตร !”

“ถ้าไม่มี อย่างพระคุณเจ้าว่า คนที่ทำบาปไว้ ก็พ้นจากบาปนะซี”

“ขอถวายพระพร ! ถ้าไม่ปฏิสนธิอีก ก็พ้นจากบาปได้ แต่เพราะเหตุที่เขาจะต้องปฏิสนธิอีก (เพราะกิเลสยังมี) ฉะนั้นจึงพ้นจากบาปไม่ได้เลย”

“ขออุปมาให้ฟัง”

“ขอถวายพระพร ! เปรียบเหมือนใครคนหนึ่ง ลักมะม่วงของอีกคนหนึ่ง คนที่ลักมะม่วงนั้น จะต้องถูกลงโทษไหม ? มหาบพิตร !”

“ถูกซิ พระคุณเจ้า !”

“ขอถวายพระพร ! ก็คนนั้นเขาไม่ได้ลักมะม่วงใบที่เจ้าของปลูกไว้ (แต่ลักมะม่วงที่เกิดขึ้นจากต้นนั้นต่างหาก) เพราะเหตุไร เขาจึงจะต้องถูกลงโทษ ?”

“ก็เพราะมะม่วงที่เขาลักไปนั้นเกิดขึ้นก็เพราะอาศัยมะม่วงที่เจ้าของปลูกไว้ ฉะนั้นจึงต้องถูกลงโทษพระคุณเจ้า !”

“ขอถวายพระพร ! ขอนั้นฉันใด ขอนกเหมือนกัน คนเรารู้ทำกรรมอันใดไว้ ดังก็ตามชั่วก็ตาม ด้วยนามรูปอันนี้ ในเวลาตายแล้ว แม้นามรูปอันนั้น จะ

ดับสูญสิ้นไปแล้ว แต่นามรูปอันใหม่ ที่เกิดขึ้นในชาติต่อไป ก็เพราะกรรมนั้น (สืบเนื่องไปจากกรรมนั้น) เพราะฉะนั้น คนที่ทำบาปไว้ จึงไม่พ้นไปจากบาปกรรม”

“ตอบนำฟังทีเดียวก่อน พระคุณเจ้า นาคเสน!”

อีกนัยหนึ่ง พระยามิลินท์ได้ตรัสถามพระนาคเสนว่า:—

“พระคุณเจ้า นาคเสน! ในเวลาตาย เมื่อไม่มีสภาพอะไร ๆ ที่ออกจากกายนี้ไปสู่กายอื่น การปฏิสนธิย่อมมีได้หรือไม่?”

“ขอถวายพระพร! มีได้”

“มีได้อย่างไร? พระคุณเจ้านาคเสน! ขออุปมาให้ฟัง”

“ขอถวายพระพร! เปรียบเหมือนบุรุษคนหนึ่ง จุดประทีปต่อจากประทีปอีกดวงหนึ่ง มหาบพิตร! ประทีปที่ลุกขึ้นใหม่นั้น ก้าวออกมาจากประทีปอีกดวงหนึ่งหรือไม่?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระคุณเจ้า!”

“ขออนุญาต เรื่องนี้เหมือนกันนั้นแหละ มหาบพิตร ! ในเวลาตาย ก็ไม่มีอะไรก้าวออกมาจาก กายที่ตายแล้ว ไปสู่กายอื่น แต่ถึงกระนั้น การปฏิสนธิ ก็ย่อมมีได้”

“ขออุปมาให้ชัดเจนกว่านี้อีกหน่อย”

“ขอถวายพระพร ! พระองค์ยังทรงจำได้ถึงคำ โสลก ที่ได้เรียนมาในสำนักของอาจารย์ ในเวลาที่ พระองค์ทรงมีพระชนษาได้ ๑๐ พรรษา มิใช่หรือ ?

“จำได้ พระคุณเจ้า !”

“ขอถวายพระพร ! คำโสลกนั้น ได้กระโดดก้าว ออกมาจากอาจารย์ มาสู่พระองค์หรือ ?”

“หาไม่ ได้ พระคุณเจ้า”

“ขออนุญาต มหาบพิตร ! ในเวลาตาย ก็ เหมือนกัน ไม่มีสภาพอะไรก้าวออกมา แล้วไปสู่กาย อื่น แต่ถึงกระนั้น การปฏิสนธิ ก็ย่อมมีได้”

“ตอบนำฟังมาก พระคุณเจ้า นาคเสน !”

ขอให้สังเกตว่า ตามธรรมดาเปลวไฟที่เกิดสืบ
ต่อเนื่องกันไป เช่นเอาเทียนเล่มหนึ่งไปต่อกับเล่มที่
กำลังลุกอยู่ เมื่อเล่มที่เอาไปต่อ ดัดไฟและลุกขึ้นแล้ว
ยกออกมาให้ห่าง เราจะพบว่า เปลวไฟที่ลุกขึ้นใหม่นั้น
ไม่ใช่เปลวไฟของเทียนเล่มเดิม กระโดดเข้ามาอยู่ใน
เล่มใหม่ แท้ที่จริง ไฟของเทียนเล่มใหม่ ย่อมเกิดขึ้น
จากเทียนเล่มใหม่นั้นเอง แต่ก็ได้อาศัยเทียนเล่มที่กำลัง
ติดอยู่เป็นปัจจัยเผาไหม้ ให้ไขของเทียนเล่มใหม่มะลาย
และลุกเป็นเปลวเสียก่อน ครั้นแล้วเปลวไฟนั้น ก็จะสืบ
ต่อได้เอง ในที่นี้พระนาคนั้น ท่านเปรียบ นามรูปที่มี
อยู่ก่อน เหมือนเปลวไฟของเทียนเล่มเก่า ส่วนนามรูป
ที่เกิดขึ้นใหม่เปรียบเหมือนเปลวไฟของเทียนเล่มใหม่

ในเรื่องความรู้ที่เรียนสืบต่อกัน ก็เหมือนกัน
ความรู้ที่เกิดขึ้นกับศิษย์ ไม่ใช่ความรู้ของครูกระโดดมาอยู่
ที่ลูกศิษย์ แต่ได้อาศัยการเรียน หรือการฟังจากครู
บอก ความรู้จึงได้เกิดขึ้นในใจของศิษย์ วิญญาณในชาติ
ก่อน เปรียบเหมือนความรู้ของครู ส่วนวิญญาณในชาติ
ใหม่ เปรียบเหมือนความรู้ของศิษย์

อนึ่ง จากการอุปมาด้วยเรื่องมะม่วงนั้น ก็จะเห็นได้ชัดว่า การเกิดและการสืบทอดของวิญญานตามหลักพุทธศาสนา เป็นแต่เพียงการสืบทอดจากเก่ามาสู่ใหม่ มะม่วงที่ปลูก ลูกเดิมหายไป แต่แล้วก็กลายมา เป็นต้น เป็นกิ่ง เป็นใบ เป็นดอก แล้วก็มีลูกมะม่วงออกมาอีก วิญญานในชาติก่อน เปรียบเหมือนมะม่วงใบที่ปลูก ส่วนวิญญานที่เกิดใหม่ เปรียบเหมือนมะม่วงที่เกิดใหม่ ซึ่งสืบเนื่องมาจากลูกที่ปลูก ลักษณะแห่งการสืบทอดของวิญญาน ในพุทธศาสนาเป็นเช่นนี้ ส่วนการสืบทอดของวิญญานในความหมายของท่านสาตินั้น เหมือนกับคนออกจากบ้านเก่า แล้วไปอยู่บ้านใหม่ เพราะถือว่า วิญญานที่มีอยู่ก่อนตายกับหลังจากตายแล้ว เป็นวิญญานอันเดียวกัน ดังที่ท่านยืนยันว่า วิญญานนั้นแหละที่แล่นไปสู่ชาตินี้ ชาตินี้ เทียวเวียนว่ายตายเกิดไม่มีวิญญานอื่นนอกจากนี้

ข้าพเจ้าได้อธิบายให้เห็นโดยกระจ่างแล้วว่า:—

ลักษณะแห่งวิญญานตามความเข้าใจของท่าน สาติ ซึ่งพระองค์ตรัสว่า เป็นมิฉชาติภูติ กับลักษณะแห่งวิญญานในพุทธศาสนาแตกต่างกันอย่างไร ?

แต่ถึงกระนั้น ข้าพเจ้าคิดว่า บางคนก็อาจยังสงสัยอยู่ว่า:—

เมื่อเปรียบเทียบการสืบทอดของวิญญานเหมือนการสืบทอดของผลมะม่วง เหมือนเปลวไฟ เหมือนความรู้ การสืบทอดของสิ่งเหล่านี้เรามองเห็นและเข้าใจได้ เพราะการสืบทอดของมันเป็นไปโดยไม่ขาดระยะเลย จากลูกมาเป็นต้น เป็นกิ่ง เป็นใบ เป็นดอก และในที่สุดเป็นผล เปลวไฟที่สืบทอดจากเล่มหนึ่งมายังอีกเล่มหนึ่งได้ ก็เพราะเอาเทียนสองเล่มไปต่อกัน ความรู้จากครุมาสู่ศิษย์ได้ก็เพราะศิษย์ได้ฟังจากครูโดยตรง แต่ชีวิตในชาตินี้กับชีวิตในชาติหน้าไปต่อกันได้อย่างไร? เรามองไม่เห็นทางไปเลย ในเมื่อไม่ยอมรับว่า มีวิญญานออกจากร่างกาย เก่าซึ่งตายแล้วไปเข้ากายใหม่ เหมือนคนออกจากบ้านเก่าไปสู่บ้านใหม่

แต่อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ขอให้เข้าใจว่า ตามอุปมาของท่านพระนาคเสนนี้ ท่านต้องการจะแสดงให้เห็นพระยามิถินท์เข้าใจว่า วิญญานที่เกิดใหม่ในชาติหน้ากับ

วิญญาณอันแก่นั่นไม่ใช่วิญญาณอันเดียวกัน จะป่วย
กล่าวไปไปถึงวิญญาณในชาติหน้า แม้แต่ในชีวิตนี้เอง
ในช่วงระยะ ๒-๓ นาที วิญญาณที่เกิดใหม่ก็ไม่ใช่
วิญญาณอันเก่า เช่น :-

สมมุติว่า ในขณะที่ ๑ เรานึกถึง ก. ในขณะที่
๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ก็นึกถึง ก. จิตที่นึกถึง ก. ในขณะที่
จิตที่ ๑ กับจิตในขณะที่ ๒ นั้น ไม่ใช่อันเดียวกัน จิต
ในขณะที่ ๓, ๔, ๕, ก็เช่นเดียวกัน จิตขณะที่ ๑ ดับแล้ว
จิตในขณะที่ ๒ จึงเกิดขึ้นใหม่ จิตเกิดในที่นี้ หมายความว่า
เกิดความรู้สึกนึกถึง ก. ความรู้สึกนึกถึงนี้
เรารู้สึกตัวได้ กำหนดได้ สังเกตได้ จิตในขณะที่ ๑
ก็คือความรู้สึกถึง ก. ในขณะที่แรก จิตในขณะที่ ๒, ๓,
๔, ๕, ก็คือความรู้สึกถึง ก. ในขณะต่อมา

จงสังเกตว่า ก่อนที่จะเกิดจิตขณะที่ ๒ นั้น จิต
ขณะแรกต้องดับก่อน คือหมดความสำนึกก่อนแล้วจึง
จะเกิดความรู้สึกในขณะต่อมา ถ้าจิตขณะแรกไม่ดับ
ขณะที่ ๒ ย่อมจะเกิดไม่ได้ ข้อนี้นี้เราจะสังเกตเห็นได้ชัด
ที่สุด ก็เมื่อเราลองนึกถึง ก. แล้ว ข. แล้ว ค. แล้ว ง.

ถ้ายังนึกถึง ก. อยู่ตลอดไป ข. จะไม่ปรากฏในห้วงนึก
เลย ในทำนองเดียวกัน ถ้านึกแต่ ข. อย่างเดียว ก.
หรือ ค. หรือ ง. ก็จะไม่ปรากฏในห้วงนึก จากการพิสูจน์
อันนี้เราจึงพบว่า จิตเป็นของเกิดดับอยู่ทุกขณะและ
เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามอารมณ์ และตามปัจจัยต่าง ๆ
ด้วยเหตุนี้ จิตจึงไม่ใช่เป็นอัตตา คือเป็นตัวตน เพื่อ
ที่จะทรงชี้ให้เห็นถึงความเป็น อนัตตา ในลักษณะนี้
พระพุทธองค์จึงได้ตรัสกับปริพาชกผู้หนึ่งชื่อ ไปฏฐบาท
ว่า:—

“สัญญา (คือความสำนึกถึงอารมณ์ของคนเรา)
เมื่ออันหนึ่งเกิดก่อนอันหนึ่งดับ และในเมื่ออันหนึ่งดับ
ไปแล้ว อีกอันหนึ่งจึงจะเกิดขึ้นมาได้ ก็ในเมื่อแม้แต่
สัญญาที่เกิดขึ้นต่อกันมา ขณะที่ ๑ กับที่ ๒ ก็ยังไม่ใช่
สัญญาอันเดียวกันแล้ว จะพึงถือได้อย่างไร? ไปฏฐบาท!
ว่า “อัตตาที่สำเร็จมาแต่มน หรือที่สำเร็จมาแต่สัญญา
นั้น มายู”

— ไปฏฐบาทสูตร ที.สี. ๙/๒๓๑-๒๓๒ สยว.,
ที.สี. ๙/๑๘๒ มหาจุฬาฯ, ที.สี. ๙/๒๔๘ สงคฺคิ.

จิตหรือวิญญาณ แม้โดยธรรมชาติจะเป็นสภาพ
 เกิดดับอยู่เสมอเช่นนั้นจริงๆ แต่เราก็จะพบได้จากการ
 สังเกตภายในวิญญาณของเราเองว่า ก่อนที่จิตขณะแรก
 จะดับไป ก็ได้ถ่ายทอดลักษณะต่าง ๆ ไว้ให้กับจิตใน
 ขณะต่อมา เหมือนการแบ่งตัวของเซลล์ ซึ่งมันจะต้อง
 ถ่ายทอดลักษณะต่าง ๆ ของมันไว้ให้กับเซลล์ที่แบ่งแยก
 ออกไป เซลล์ตัวแรกที่ตาย คือหมดสภาพของความเป็น
 เซลล์อันแรก ก็กลายมาเป็นเซลล์ตัวที่ ๒ ธรรมชาติของ
 จิตก็เช่นเดียวกัน จิตขณะแรกดับไป ลักษณะแห่ง
 ความรู้สึกนึกคิดของจิตขณะแรกจะมาปรากฏอยู่กับจิตใน
 ขณะต่อมาเสมอ พฤติการณ์อันนี้ทางอภิธรรมเรียกว่า
 “จิตในขณะแรก เป็นอนันตรปัจจัยของจิตในขณะต่อมา”
 คำว่า อนันตรปัจจัย แปลว่า ดับแล้วเป็นปัจจัยในขณะ
 ต่อมา เฉพาะคำว่า อนันตร ตามศัพท์แปลว่า ถัดไป
 หรือ ติดต่อกันไป ตัวอย่างที่ให้ไว้ในคัมภีร์อภิธรรม
 ดังนี้:—

“การเห็นและความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดพร้อมกับการเห็น
 ย่อมเป็นอนันตรปัจจัยของการนึกและความ

รู้สึกที่เกิดพร้อมกับการนึก การนึกและความรู้สึกต่าง ๆ
 ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการนึก ย่อมเป็นอนันตรปัจจัยของ
 การคิดและความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดพร้อมกับการคิด การ
 ได้ยิน การได้กลิ่น การรู้สึกรส การรู้สึกทางกาย และ
 ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดพร้อมกับัญญัติเหล่านี้ ย่อม
 เป็นอนันตรปัจจัยของการนึกและความรู้สึกต่าง ๆ ท้าย
 อารมณ์เหล่านี้ การนึกและความรู้สึกต่าง ๆ เหล่านี้
 ก็ย่อมเป็นอนันตรปัจจัยของการคิด และความรู้สึกต่าง ๆ
 ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการคิดนั้น ๆ”

“ความคิดที่เป็นกุศลในขณะที่ ก่อน ๆ ย่อมเป็น
 อนันตรปัจจัยของความคิดที่เป็นกุศล หรือเป็นวิบาก
 หรือเป็นกิริยาในขณะที่หลัง ๆ อกุศลจิตก็เช่นเดียวกัน
 สรุปว่า ความรู้สึกนึกคิดใด ๆ ที่เกิดก่อน ย่อมเป็น
 อนันตรปัจจัยของความรู้สึกนึกคิดในขณะที่ต่อมาเสมอ”

— อภ.ป. ๔๐/๓-๔ สยว.,. อภ.ป. ๔๐/๒-๓ มหาจุฬาฯ,
 อภ.ป. ๔๐/๓-๔ สงคิตติ.

จงพิจารณา ความหมายของข้อความที่แปลมานี้ ให้
 ละเอียต แล้วท่านจะพบว่าเหตุไรความรู้สึกนึกคิดของ

เราจึงติดต่อกันเป็นเรื่องราวไม่ขาดสาย ทั้ง ๆ ที่ความรู้สึกนึกคิดเป็นสภาพเกิดดับอยู่เสมอเหมือนเปลวไฟ การเกิดดับของมันเหมือนเปลวไฟจริง แต่การสับต่อ่าย เพลกษณะให้กันเหมือนการขยายตัวของเซลล์

อนึ่ง จากตัวอย่างทั้งหมดที่กล่าวมานั้นไม่มีพูดถึงว่า มโนวิญญาณเป็นอนันตรปัจจัยของวิญญาณทั้งห้า แต่แท้ที่จริงวิญญาณทั้งห้าที่เกิดขึ้นทาง ตา หู จมูก ลิ้น และกายนั้น ก็เพราะมีมโนวิญญาณเป็นอนันตรปัจจัยเหมือนกัน กล่าวคือ ภวังคจิต ย่อมเป็นอนันตรปัจจัยของวิจิต อย่างที่พระสาริบุตรได้กล่าวไว้ว่า “มโนวิญญาณ เป็นที่พึ่งอาศัยของปัญจวิญญาณ”

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านอธิบายไว้ว่า:—

มโนธาตุ (คืออวัชชนจิต ซึ่งได้แก่จิตที่เกิดสำนักตัวในครั้งแรก ในขณะที่มีอารมณ์มากกระทบอายตนะ) เป็นอนันตรปัจจัยของจักขุวิญญาณ จักขุวิญญาณนั้น โดยที่แท้จริงเป็นจิตคนละอันกับมโนธาตุอันใด สันตติของจิตในขณะปฏิสนธิก็ย่อมเป็นไปฉนั้นเหมือนกัน จุตติจิตดับแล้ว ต่อจากนั้นปฏิสนธิจิตจึงเกิดขึ้น ใน

ระหว่างจิตกับปฏิสนธินี้ไม่มีอะไรขึ้น คือพอจิตติดกับ
ก็ปฏิสนธิทันที ปฏิสนธิจิตนี้ไม่ใช่จิตอันเดียวกับจิตจิต”

— วิ. ๓/๒๒๘

ข้อความในวิสุทธิมรรคตอนนี้เป็นเคล็ดสำคัญ
ที่สุดในการเข้าใจเรื่องจิต ปฏิสนธิ จิตจิตเป็นจิตที่
ดับขณะสุดท้ายในเวลาตาย ครั้นแล้วก็เกิดปฏิสนธิทันที
ลักษณะนี้เรียกว่า จิตจิต เป็นอนันตรปัจจัยของปฏิสนธิ
จิต

ท่านว่า มโนธาตุ เป็นอนันตรปัจจัยของจักขุ
วิญญาณฉันท จิตจิต ก็เป็นอนันตรปัจจัยของปฏิสนธิจิต
ฉันทนั้น

ในขณะที่มีอะไรผ่านตา ก่อนแต่จะรู้สึกว่าได้เห็น
สิ่งนั้น ในอภิธรรมบอกเราว่า จิตได้ตื่นขึ้นอย่างฉับพลัน
เหมือนกับคนที่แรกตื่นใหม่ ๆ ขณะจิตหนึ่งก่อน จิตที่
รู้สึกครั้งแรก แต่ก็ยังไม่รู้สึกว่าได้เห็นอะไร นี้เรียกว่า
มโนธาตุหรืออวัชชนจิต มโนธาตุนี้เกิดขึ้นขณะหนึ่ง
แล้วดับไป

ต่อจากนั้นก็เกิดจักขุวิญญาณ คือรู้สึกรู้ว่าได้เห็นอะไรอย่างหนึ่งแล้ว พุทธการณ่อนั้นแหละที่เรียกว่า มโนธาตุ เป็นอนันตรปัจจัยของจักขุวิญญาณ สำหรับตัวอย่างอันนี้เราเข้าใจไม่ยาก เพราะการสืบทอดสังเกตเห็นได้ แต่ที่ว่าจุติจิตเป็นอนันตรปัจจัยของปฏิสนธิ์นี้ เรามองไม่เห็นเลย เพราะเป็นการสืบทอดคนละชีวิตคนละร่างกาย ยิ่งไปเกิดในที่ห่างไกลกันมาก ๆ เช่นไปเกิดคนละโลก ยิ่งเข้าใจยากอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า :—

“ภิกษุทั้งหลาย ! ท่อนไม้ที่ขว้างขึ้นไปบนอากาศ บางครั้งก็ตกลงมาโดยเอาโคนลงมาก่อน บางครั้งก็เอาปลายลงมาก่อน บางครั้งก็เอาตรงกลางลงมาก่อนใด ภิกษุทั้งหลาย ! สัตว์ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นนิวรณ์ มีตัณหาเป็นสังโยชน์ย่อมท่องเที่ยวเวียนวุ่นตายเกิด บางครั้งก็จากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น บางครั้งก็จากโลกอื่นมาสู่โลกนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ? ภิกษุทั้งหลาย ! ข้อนั้นก็เพราะไม่เห็นแจ้งซึ่งอริยสัจสี่”

— ส. มหา. ๑๙/๕๕๐ สยยา., ส. มหา. ๑๙/๓๔๓
มหาจุฬาฯ, ส. มหา. ๑๙/๕๓๙-๕๔๐ สงกัคคิ.

คำว่า จากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า คือ จากมนุษย์โลกไปสู่นรก หรือไปสู่กำเนิดไตรภพ กำเนิดเปรต หรือจากโลกมนุษย์ไปสู่โลกมนุษย์อีกแห่งหนึ่ง หรือไปสู่เทวโลก

อนึ่ง จิตที่ดับไปนั้นจะเป็นจิตขณะไหน ๆ ก็ตาม โดยที่สุดแม้จิตที่ดับในขณะสุดท้ายเวลาตาย ก็เป็นอันดับไปเลยทีเดียว คือสูญสิ้นไปเลย ส่วนจิตที่เกิดก็เป็นของใหม่แท้ เหมือนเปลวไฟที่เกิดทยอยกันขึ้นมา อันเก่าที่ดับก็เป็นอันดับสูญสิ้นไปเลย ส่วนของใหม่ก็เป็นอันใหม่แท้ ไม่ใช่อันเก่า แต่ลักษณะต่าง ๆ ของจิตที่ดับไปนั้น ก่อนจะดับสิ้นไปก็ได้ถ่ายทอดให้กับจิตในขณะต่อมา เหมือนกับเซลล์ตัวใหม่ที่สืบเนื่องมาจากเซลล์ตัวเก่าหรืออย่างที่เราจะพูดกันว่า มะม่วงเก่าที่ปลูกกับมะม่วงใหม่ที่เกิดเป็นคนละลูก แต่สืบเนื่องกันมา ฉะนั้นเมื่อพิจารณาตามหลักนี้จะรู้สึกว่ามีอะไรไม่เห็นเลยว่า จิตที่ดับกับปฏิสนธินั้นต่อกันได้อย่างไร ? แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาเหล่านี้มีทางที่เราจะ

เข้าใจได้ แต่จะนำไปเขียนไว้ในตอนว่าด้วยเรื่อง จูติ-
ปฏิสนธิโดยเฉพาะ ในบทต่อไป ในบทนี้มุ่งหมายจะ
ให้เข้าใจว่า การสืบต่อของวิญญานตามหลักพุทธศาสนา
ผิดจากความเข้าใจของท่านสาติภิกษุเพียงไร ในการที่
ท่านไปคว้าเอามติของศาสนาอื่นมาอ้างว่าเป็นมติของ
พระพุทธเจ้า

อนึ่ง มีบางคนอธิบายว่า:—

“ในขณะที่คนตาย วิญญานดับเหมือนเปลวไฟที่ดับ
จริง แต่กรรมเหลืออยู่ กรรมนั้นมีลักษณะเป็นเหมือน
คลื่นวิทยุ กรรมนั้นได้แล่นออกจากชีวิตที่ตายไปสู่ชีวิต
ใหม่ แล้วก็เป็นที่เหตุให้เกิดวิญญานขึ้นที่นั่นใหม่”

การอธิบายแบบนี้ฟังดูเฟิ่น ๆ ก็น่าจะเป็นไปได้
แต่แท้จริงแล้วเป็นการผิดต่อหลักวิชาอย่างยิ่ง เพราะ
กรรมเป็นเจตสิก กรรมจะมีอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีจิตหรือ
วิญญานเป็นรากฐาน กรรมเป็นเพียงคุณสมบัติส่วนหนึ่ง
ของวิญญานเท่านั้น การอธิบายแบบนี้^{๕๔}เนื่องมาจาก
เกรงว่า ถ้าถือว่าวิญญานแล่นไปเกิดใหม่ก็จะเป็นการ

ขัดกับหลักในมหาตัตตมหาสังขยสูตร และเกรงว่าจะถูกกล่าวหาเป็นสัสสตทิฎฐิเหมือนสาติภิกษุไป แต่ผู้อธิบายไม่ได้นึกถึงข้อความในมหานิทานสูตรที่ว่า “ถ้าวิญญานไม่ก้าวลงสู่ท้อง นามรูปจะพึงเกิดมาเป็นอย่างนี้ได้หรือ?” และข้อความที่พระองค์ตรัสกับท้าวมหานามว่า “สำหรับคนที่อบรมดีแล้วด้วยศรัทธา ฯลฯ เวลาตายแล้วกายก็จักเป็นอาหารของสัตว์ ส่วนวิญญานจักไปสูงไปวิเศษ” ข้าพเจ้าไม่เห็นมีข้อความในสูตรไหนเลยที่แสดงว่า กรรมไปเกิดใหม่ได้โดยไม่มีวิญญาน แม้ข้อความในมหาตัตตมหาสังขยสูตร ก็น่าสังเกตให้ดี ก่อนที่พระองค์จะตรัสตำหนิท่านสาติ ก็ได้ทรงสอบถามดูก่อนว่า ท่านสาติเข้าใจเรื่องวิญญานไปเกิดใหม่นั้นอย่างไร เมื่อทรงเห็นว่าเข้าใจความหมายของวิญญานที่พระองค์เคยตรัสสอนมาผิด จึงได้ทรงตำหนิ มิใช่พระองค์ไม่เห็นด้วยว่าตายแล้วไม่มีวิญญานไปเกิดใหม่ ท่านสาติเข้าใจว่าวิญญานที่ไปเกิดใหม่นั้นเป็นเหมือนคนออกจากบ้านเก่าไปสู่บ้านใหม่ ส่วนพระองค์มิได้ทรงเห็นเช่นนั้น

ตายแล้ววิญญาณไปเกิดใหม่จริง แต่ไปในลักษณะต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง เช่นต้องศัยกรรม อาศัยกิเลส อาศัยอารมณ์ และลักษณะที่ไปก็ไม่ใช่เป็นรูปร่างไป แต่ไปในลักษณะดับแล้วเกิด หรือไปในลักษณะเป็นเหมือนคลื่นวิทยุ พระองค์เคยทรงเปรียบเทียบการไปของวิญญาณเหมือนกับแสง เพราะฉะนั้นการอธิบายในแบบที่ว่าวิญญาณดับ แต่กรรมเหลืออยู่ จึงฟังไม่ขึ้น

ต่อแต่นี้ไป เราจะได้พูดถึงถึงปัญหาที่ค้างมาจากบทที่ ๕ ที่ว่า :—

จากหลักฐานต่าง ๆ ในคัมภีร์ แสดงว่า :—
 วิญญาณ เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งต่างหากจากร่างกาย
 วิญญาณเป็นธาตุนามธรรม เป็นธาตุคนละชนิดกับธาตุ
 แห่งร่างกาย ซึ่งเป็นธาตุรูปธรรม วิญญาณไม่ใช่เป็น
 แต่เพียงการสะท้อนของผัสสะในสมอง เพราะวิญญาณ
 มี ๒ ประเภท คือ กว้างจิตกับวิจิตร การสะท้อนของ
 ผัสสะในสมองนั้น คือ วิจิตรเท่านั้น แต่วิจิตรก็คือ

ส่วนหนึ่งแห่งภวังคจิตที่ปรากฏตัวออกมาติดต่อกับโลกภายนอก วิญญาณไม่มีส่วนในการสร้างสรรค์ร่างกายเท่าไรนัก แต่มีส่วนซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงในการบังคับการเคลื่อนไหวของร่างกายภายนอก ที่เราตั้งใจจะให้เคลื่อนไหวอย่างไรก็ได้ ส่วนภวังคจิต เป็นศูนย์กลางแห่งกระแสน้ำที่แผ่สร้อยไปทั่วร่างกาย เป็นรากฐานแห่งบุคลิกลักษณะทั้งตัวของสันดานต่าง ๆ เป็นจิตที่ทำงานไปโดยที่เราไม่รู้ตัวเลย จิตส่วนนี้แหละทำหน้าที่สร้างสรรค์ร่างกายมาตั้งแต่แรกเกิด เป็นจิตที่มาจากท่อน มาปฏิสนธิในชาตินี้ ไม่ใช่จิตที่ถ่ายทอดมาทางกรรมพันธุ์จากพ่อแม่

แต่อย่างไรก็ดี นี่เป็นแต่เพียงหลักฐานจากคัมภีร์เท่านั้น ไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่ควรเชื่อถือได้ทันทีหรือเชื่อถือทั้งหมด โดยจะเพาะข้อที่ว่า “ภวังคจิตเป็นจิตที่มาจากท่อน ซึ่งอาจจะมาจากโลกอื่นมาสู่โลกนี้ คือจากดาวเคราะห์ดวงอื่น มาสู่ดาวเคราะห์อันนี้” นั้นมีอะไร

เป็นข้อพิสูจน์! มาในลักษณะไหน! เมื่อพิสูจน์ข้อนี้
ได้ขาวสะอาดแล้ว เราจึงจะเชื่อได้สนิทว่า “วิญญาน
คือธรรมชาติผู้สร้างชีวิต ไม่ใช่วิญญานเป็นผลของ
ชีวิต เพราะก่อนแต่จะมีชีวิตอุบัติขึ้นในโลกนี้ เป็น
ครั้งแรก ก็ได้มีวิญญานอยู่แล้ว ปัญหาเหล่านี้ข้าพเจ้า
จะได้นำมาพิสูจน์ให้ดูในบทต่อไป

บทที่ ๓

การสืบต่อของวิญญาน

มติของคนทั่วไป

ในบทที่ ๕ ข้าพเจ้าได้อธิบายให้ฟังมาแล้วว่า ตาม หลักพระพุทธศาสนา ก็ถืออย่างเดียวกับหลักทาง ชีววิทยาที่ว่า:—

“ชีวิตย่อมเป็นปัจจัยสำคัญมากในการเกิดของ วิญญาน เพราะถ้าชีวิตไม่มี วิญญานย่อมมีไม่ได้” หลักอันนี้พิสูจน์ให้เห็นง่าย ๆ เช่นเอาปืนยิงที่สมอง หรือยิงที่หัวใจ คนนั้นจะตายทันที และพร้อมกัน นั้นวิญญานก็จะดับวูบไปจากร่างกาย กล่าวคือคนนั้น หมดความรู้สึกลงทันที และต่อจากนั้นร่างกายก็จะ ค่อย ๆ เย็นลง ๆ จนกระทั่งเย็นชืด แล้วก็เริ่มเน่าและ ผุพังไปในที่สุด นี่เป็นข้อเท็จจริงที่แสดงว่า ชีวิตเป็น ปัจจัยให้เกิดวิญญาน ส่วนที่ถือว่า วิญญานเป็นปัจจัย

ให้เกิดชีวิต เรายังมองไม่เห็นข้อพิสูจน์ และถ้าหากจะถือว่า วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดชีวิตจริง เพราะสังเกตได้ว่า วิญญาณควบคุมกิจการต่าง ๆ ของร่างกายอยู่ทุกขณะ แต่ก็ยังมีเหตุผลเป็นอันมากที่ทำให้เชื่อว่า วิญญาณนั้นน่าจะสืบเนื่องมาแต่พ่อแม่ เพราะในเมื่อถือว่า พฤติกรรมของชีวิตเป็นเหตุให้เกิดวิญญาณ และวิญญาณขยายตัวได้ตามการขยายตัวของชีวิต และชีวิตเราพิสูจน์ได้แน่นอนแล้วว่า สืบเนื่องมาจากพ่อแม่ ดังนั้น วิญญาณจึงน่าจะสืบเนื่องมาแต่พ่อแม่

นี่คือมติของคนทั่วไป นักศึกษาส่วนมากก็มีมติเช่นนั้น แต่ในบทที่แล้ว ๆ มา ข้าพเจ้าก็ได้อธิบายไว้หลายแห่งพร้อมด้วยหลักฐานซึ่งแสดงให้เห็นว่า ตามมติของพุทธศาสนานั่นถือว่า “วิญญาณที่สร้างชีวิตนี้เป็นวิญญาณมาจากที่อื่น” แต่เนื่องจากข้อความเท่าที่อธิบายมาแล้ว ยังไม่ได้พิสูจน์ให้ชัดเจนพอที่จะแสดงให้เห็นว่า “วิญญาณที่ควบคุมชีวิตอยู่นั้นเป็นวิญญาณจากที่อื่นมาเข้าท้องแม่” ซึ่งถ้าพิสูจน์ได้ก็จะทำให้เชื่อได้อย่างสนิทใจว่า ตายแล้วเกิดจริง วิญญาณคือธรรมชาติผู้สร้างชีวิตจริง

บทพิสูจน์^๕ การสืบต่อแห่งวิญญาน การเกิดของวิถิจิต

ในบทนี้ ข้าพเจ้าจะได้นำข้อเท็จจริงต่าง ๆ พร้อม
หลักฐานในคัมภีร์มาพิสูจน์ให้ดูว่า วิญญานคือธรรม
ชาติผู้สร้างชีวิตจริง แต่การที่จะพิสูจน์ในเรื่องนี้ให้เห็น
จริงได้ ปัญหาสำคัญอยู่ที่ต้องเข้าใจให้ชัดเจนเสียก่อนว่า
วิถิจิตเกิดขึ้นอย่างไร? เมื่อเข้าใจการเกิดของวิถิจิตดี
แล้วก็จะเข้าใจได้โดยง่ายว่า ภวังคจิตเกิดขึ้นได้อย่างไร?
แล้วในที่สุดก็จะเข้าใจว่า ภวังคจิตนั้นเป็นจิตมาจากที่อื่น
และมาเป็นปัจจัยให้ชีวิตนี้เกิดมา

พระพุทธรเจ้าตรัสว่า:—

“สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน”

เราจะได้พิจารณาความหมายของพุทธานุชาตินี้
ครั้งหนึ่ง พระพุทธรเจ้าได้ทรงอธิบายไว้เองว่า สังขาร
หมายถึง เจตนา วิญญาน หมายถึง วิญญาน ๖ ใน

นี่หมายความว่า เจตนาเป็นปัจจัยให้เกิดวิถีวิญญาณ ถ้าเจตนาไม่มีวิถีวิญญาณก็เกิดไม่ได้

โดยปกติเราเข้าใจกันว่า เราจะเห็นอะไรหรือได้ยินอะไรก็ต่อเมื่อตาหูยังดี ประสาทยังดี ถ้าตาหรือประสาทพิการ เราจะเห็นอะไรได้ยินอะไรไม่ได้ หรือได้ก็ไม่ชัด สำหรับหลักอันนี้ไม่ยากอะไรเลย พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้ว่า “เพราะอาศัยตากระทบกับรูปจึงเกิดจักขุวิญญาณ” ตั้งนี้เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี นี่เป็นความจริงแต่เพียงแง่หนึ่งเท่านั้น เพราะยังมีข้อเท็จจริงอีกหลายอย่างที่แสดงว่า ยังมีเหตุอื่น ๆ อีกที่เป็นปัจจัยของวิญญาณ รูปเป็นปัจจัยของวิญญาณ เข้าใจง่าย แต่นามเป็นปัจจัยของวิญญาณ ดูออกจะเข้าใจยาก สำหรับคนที่ไม่เคยศึกษาพระพุทธศาสนามาก่อน ฉะนั้นขอให้สังเกตดูตัวอย่างดังต่อไปนี้ :—

บางครั้งเรานั่งเขียนหนังสือเพลิน ๆ เสียงนาฬิกาเดินดังต๊อกต๋าก ๆ เข้าหูอยู่ทุกขณะ แต่เราไม่ได้ยินเลย

บางคนที่นั่งสนทนากันด้วยความผาสุก และเบิกบานใจเป็นอย่างยิ่งจนลืมอะไรทั้งหมดที่อยู่รอบ ๆ ตัว

เอง สนใจอยู่แต่เรื่องที่กำลังสนทนากันอยู่เท่านั้น เขาจะไม่เห็นหรือได้ยินอะไรที่อยู่รอบ ๆ ตัวเอง ทั้ง ๆ ที่สิ่งเหล่านั้นผ่านสายตาและเข้าหู บางทีมีคนแอบมาอยู่ใกล้ ๆ ก็จะไม่รู้สึกตัวเลย ซึ่งถ้าเขาไม่ลืมตัวเขาจะต้องได้ยินเสียงผีทำหรือเงาที่ผ่านเข้ามาในระยะสายตาของเขา

คนที่เข้าสมาธิเก่งจนจิตแน่วแน่จะไม่รู้สึก แม้ยุ่งจะก่ดสักกี่ตัวก็ตาม เดียวนี้มีพระและเณรบางองค์ที่วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ สามารถนั่งเข้าสมาธิจนหมดความรู้สึก และจะออกจากสมาธิก็ต่อเมื่อถึงกำหนดเวลาที่อธิษฐานไว้เท่านั้น ถ้ายังไม่ถึงกำหนดออกใครจะแบกหามท่านไปไหน หรือไปจับตัวเขาอย่างไรท่านจะไม่รู้สึกตัวเลย

ครั้งหนึ่ง ในสมัยที่พระพุทธองค์จวนจะทรงปรินิพพานและกำลังทรงดำเนิน จากเมืองปาวาไปสู่เมืองกุสินาราเพื่อจะเสด็จไปปรินิพพานที่นั่น ในขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่งในระหว่างทาง ครกนนมพอคาคคนหนึ่งช่อปุกกุสะ เป็นราชบุตรของพระเจ้ามัลละ กำลังมาจากเมืองกุสินารจะไปเมืองปาวา

เดินผ่านมาทางนั้นเห็นพระพุทธรูปองค์ทรงประทับอยู่ จึงได้เข้าไปเฝ้าถวายอภิวาทบังคมแล้วนั่งลง ณ ที่ควรแห่งหนึ่ง ครั้นแล้วเขาก็เล่าให้พระพุทธรูปฟังว่า ครึ่งหนึ่งท่านอาพาธดาบสนั่งเฝ้ามานานอยู่ข้างทาง เกวียน ๕๐๐ เล่มผ่านไปไม่ได้ยินเสียงเลย พระองค์จึงได้ตรัสเล่าเรื่องของพระองค์ให้ปุกกุสะ มัลละบุตรฟังบ้างว่า:—

“ปุกกุสะ! คราวหนึ่ง เราอยู่ที่โรงกระเดื่องเมืองอาตุมา คราวนั้น ฝนกำลังตก สายฟ้าก็กำลังคะนอง ฟาดเปรี้ยง ๆ อยู่ ฟ้าได้ผ่าลงมาไม่ไกลจากโรงกระเดื่อง ถูกชาวนาสองคนพี่น้องและโคอีกสี่ตัวตาย ปุกกุสะ! ชาวเมืองอาตุมาพากันออกมาสู่ที่สองพี่น้องและวัวอีกสี่ตัวที่ถูกฟ้าผ่านั้น เขากำลังซุลมุนกันอยู่อย่างนั้น เราออกจากโรงกระเดื่องแล้วจึงกรมอยู่ในที่กลางแจ้ง ไม่ไกลจากโรง บรูษผู้หนึ่งออกมาจากหมู่บ้านเข้าไปหาเรา อภิวาทแล้วนั่งอยู่ ปุกกุสะ! เราถามบรูษผู้นั้นอยู่อย่างนั้นว่า หมู่ชนนั้นจับกลุ่มกันทำไม? เขาตอบเราว่า “ท่านผู้เจริญ! เมื่อฝนตกฟ้าคะนองอยู่ ฟ้าผ่าลงในที่ที่ไม่ไกล

จากโรงกระต๊อง ถูกขาวนาสองคนพี่น้องกับโคถึกสัตว์
ตาย ขาวเมืองจึงมาประชุมกันอยู่ในที่นั้น

“ท่านผู้เจริญ! ก็ท่านอยู่เสียที่ไหนเล่า?”

“เราอยู่ในโรงกระต๊องนี่เอง”

“ท่านผู้เจริญ! ท่านไม่เห็นดอกหรือ?”

“เปล่า เราไม่เห็นดอกท่าน”

“ท่านผู้เจริญ! ท่านไม่ได้ยินหรือ?”

“เปล่า เราไม่ได้ยินเลย”

“ท่านหลับเสียหรือ?”

“เปล่า เราไม่ได้หลับ”

“ท่านยังมีสัญญาอยู่หรือ?”

“มีอยู่ อวุโส”

“ท่านผู้เจริญ! ท่านทั้งที่มีสัญญาต้นอยู่ เมื่อฝน
กำลังตกและฟ้ากำลังคะนอง สายฟ้าแลบอยู่แปดแปด ๆ
ทั้งฟ้าก็ผ่าลงมา ท่านไม่ได้เห็นและไม่ได้ยินอย่างนั้น
หรือ?”

“ถูกแล้ว อวุโส”

“ปุกกุสะ! ลำดับนั้น บุรุษผู้นั้นจึงคิดและรำพึงออกมา “น้ำอัสจรรยัจริงหนอ! ไม่เคยมีเลย ท่านผู้เจริญเอ๋ย! พวกบรรพชิตนี้ ย่อมอยู่ด้วยวิการธรรมอันสงบระงับจริงเจียวหนอ! (อยู่ด้วยวิการธรรม คือเข้าฌาน) ทั้งที่ยังมีสัญญาต้นอยู่ (คือไม่ใช่คนสลบสิ้นสมปฤติ และไม่ใช้คนหลับ) เมื่อฝนกำลังตก ฟ้ากำลังคะนอง สายฟ้าแลบอยู่แปลบๆ และฟ้าผ่าลงมากไม่ยักเห็น ไม่ยักได้ยิน”

ปุกกุสะ! บุรุษผู้นั้นได้ประกาศความเลื่อมใสในเราอย่างสูง กระทำประทักษิณแล้วก็ลาไป

— มหาปรินิพพานสูตร ที.มหา. ๑๐/๑๕๓ สยยา,

ที.มหา. ๑๐/๑๖ มหาจุฬาร, ที.มหา. ๑๐/๑๕๓ สงคัตติ.

เรื่องเหล่านี้เป็นข้อเท็จจริงที่รับรองกันทั่วไป แม้ในกรณีของท่านอาพาธดาบส และพระพุทธเจ้าจะล่วงเลยมานาน และปัจจุบันหาตัวอย่างยากก็ตาม แต่เรื่องอย่างนี้มิได้จริง ๆ ถ้าท่านเป็นคนสนใจในเรื่องสมาธิ ท่านจะไม่ประหลาดใจในปรากฏการณ์อันนี้เลย จากตัวอย่างเหล่านี้ เราอธิบายได้ว่า:-

ในกรณีที่หนึ่งเขียนหนังสือเพลิน หรือคุยกัน เพลินนั้น เป็นเพราะไม่มีความใส่ใจ หรือไม่มีความตั้งใจ จึงไม่ได้เห็นและไม่ได้ยิน แต่ความเป็นจริง แสง และเสียงนั้นผ่านเข้าตาและหูอยู่ทุกขณะ ถ้าจะอธิบายตามหลักจิตวิทยาแผนใหม่ก็ต้องว่า เมื่อมีเครื่องรับมาสัมผัสที่ปลายประสาทก็ต้องมีกระแสประสาทเกิดขึ้น กระแสนั้นจะต้องวิ่งเข้าไปถึงแดนสัมผัสในสมอง และทำการแปลความหมายในสมอง แต่การแปลความหมายต้องมีความตั้งใจด้วยจึงจะแปลได้ ฉะนั้นเมื่อความตั้งใจต่อสิ่งนั้น ๆ ไม่มี การแปลก็ไม่มี เมื่อการแปลไม่มี ก็ไม่มีความรู้สึกอะไรเกิดขึ้น แต่หลักพระพุทธศาสนามีว่า เราจะเกิดความรู้สึกว่าได้เห็นหรือได้ยินอะไร ก็ต่อเมื่อมีความตั้งใจต่อสิ่งนั้นด้วย ถ้าไม่มีความตั้งใจต่อสิ่งไหน ความรู้สึกต่อสิ่งนั้นย่อมไม่มี คำว่า “สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ” แห่งนี้มีความหมายดังที่กล่าวมานี้

สำหรับในกรณีของการเข้าสมาธิหรือเข้าฌานนั้น เห็นได้ชัดทีเดียว เสียงแม้จะดังขนาดฟ้าผ่าก็ไม่ได้ยิน

ทั้งนี้เพราะในขณะที่อยู่ในสมาธินี้ ความสนใจทั้งหมด
ไปรวมอยู่ในจุดเดียว คือ ในอารมณ์ของสมาธิเท่านั้น
ความตั้งใจที่จะรับอารมณ์อื่น ๆ ถูกปิดออกไปอย่างเด็ด
ขาด จิตแน่วแน่ที่สุดไม่รือร้อแว่วไปสู่อารมณ์อื่นเลย
จึงไม่รู้สึกรู้ว่า ได้เห็นหรือได้ยินอะไร จากข้อเท็จจริงอัน
นี้แหละ พระพุทธองค์จึงทรงวางหลักไว้ว่า:—

อาสัรบูปกระทบตา เกิดจักขุวิญญาณ อาสัรบ
เล็งงกระทบหู เกิดโสตวิญญาณ แต่นั่นต้องมีสังขาร
เป็นปัจจัยด้วย วิญญาณจึงจะเกิดขึ้นได้

หลักที่ว่า “ต้องมีสังขารเป็นปัจจัยด้วย วิญญาณ
จึงจะเกิดได้” นี้เป็นข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนมากในการแสดง
ให้เห็นว่า:—

“ลำพังอายตนะภายในอย่างเดียวยังไม่ใช่ว่าเหตุอัน
แท้จริงที่จะก่อให้เกิดวิญญาณ เพราะโดยธรรมดาแล้ว
อายตนะภายในกับภายนอกกระทบกันแล้วก็ไม่ใช่จะเกิด
วิญญาณทุกครั้งไป การกระทบกันเป็นเพียงปัจจัยส่วนหนึ่ง
แต่ถ้าไม่มีความตั้งใจ การกระทบกันนั้นก็เปล่า ไม่มีผลที่
จะก่อให้เกิดวิญญาณเลย”

เมื่ออธิบายมาถึงแค่นี้ สำหรับคนที่มีเชาไว้ในเรื่องนี้จะเข้าใจโดยไม่ยากว่า ข้อเท็จจริงอันนี้แสดงให้เห็นว่า ที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะวิญญานเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจากร่างกายนั่นเอง ถ้าหากวิญญานจะได้ชื่อว่า เป็นผลโดยตรงทั้งหมดของร่างกายแล้ว ก็ไม่จำเป็นอย่างไร ที่จะต้องมีความตั้งใจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยในการเกิดของวิญญาน

เมื่อเราเอาไม้เคาะกลอง มันก็ดังตมทุกครั้ง ทั้งเพราะอะไร? ก็เพราะเสียงเป็นรูปธรรม ไม่มีอำนาจในตัวเอง ที่จะให้เกิดหรือไม่ให้เกิดก็ได้ เสียงก็คือการสั่นสะเทือนของกลุ่มแก๊สต่าง ๆ ในอากาศ ซึ่งเกิดจากการสั่นไหวในจังหวะเร็วของวัตถุที่ถูกเคาะ หรือถูกกระทบอย่างใดอย่างหนึ่ง

ส่วนวิญญานไม่ใช่เช่นนั้น วิญญานเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นนามธรรม และมีอำนาจในตัวเองที่จะให้เกิดหรือไม่ให้เกิดก็ได้ อำนาจที่วานคือ เจตนา หรือ เจตจำนง ซึ่งเป็นคุณสมบัติอันจะขาดเสียมิได้ของ

วิญญาน ถ้าวินญานหลับ เจตจำนงก็หลับ ถ้าวินญานตื่น เจตจำนงก็ตื่น

เคยศึกษาเรื่องภวังคจิตมาบ้างแล้ว จงสังเกตดูพฤติกรรมของภวังคจิตเป็นไปโดยไม่รู้สึกตัว แต่พฤติกรรมทางร่างกายที่ภวังคจิตควบคุมอยู่ เช่นการเต้นของหัวใจ การทำงานของกระเพาะและลำไส้ เป็นไปอย่างมีเจตจำนงทั้งสิ้น แต่ถึงกระนั้นเราก็มารู้สึกตัวเลยว่าเจตจำนงนั้นเป็นอย่างไร แต่ในขณะที่เรากำลังโกรธจัด ร่างกายทุกส่วนจะตึงเครียดและแข็งเกร็ง ไม่ใช่เฉพาะแต่ภายนอกเท่านั้น จากการพิสูจน์ในทางจิตวิทยาแผนใหม่ เราจะทราบว่า หัวใจ กระเพาะ และลำไส้ทำงานผิดปกติ ไม่เหมือนในตอนที่ไม่มีโกรธ น้ำตาลหรืออาหารที่ถูกเก็บไว้ในตับ เพื่อเป็นเสบียงในคราวจำเป็นได้ถูกนำออกมาใช้ในขณะนั้นมาก ทั้งนี้ก็เพื่อให้ร่างกายแข็งแรงเหมาะสำหรับการต่อสู้จริง ๆ ความรู้สึกโกรธเป็นเรื่องของวิถิจิต แต่ก็มีผลไปถึงภวังคจิตที่ควบคุมการทำงานของตับ รวากับว่าภวังคจิตรู้เจตนาของวิถิจิตว่าต้องการจะใช้ให้เขาเตรียมอะไรสำหรับการ

ต่อสู้ แต่ที่แทน ความรู้สึกโกรธก็คืออวัจจิตส่วนหนึ่ง ที่แสดงอาการโกรธออกมานั่นเอง เพราะความโกรธเป็น กิเลสชนิดหนึ่งที่เรียกว่า อนุสัย หรืออาสวะ คือเป็น กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน หมักหมมอยู่ในสันดาน สันดานก็คืออวัจจิตนั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะถือเอาเพียงความตั้งใจ เป็นข้อพิสูจน์ว่า วิญญาณ เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่ง นอกจากร่างกาย ดังที่กล่าวมาแล้ว บางคนอาจไม่เห็น ด้วยเลย และบางคนก็อาจไม่เข้าใจเลย ที่ว่าไม่เห็นด้วย ก็เพราะอาจจะคิดว่า นั่นเป็นธรรมชาติของสมองที่จะต้อง เป็นเช่นนั้น สภาพของร่างกายจะสังเกตเห็นได้ว่า ไม่ เพียงแต่ก่อให้เกิดวิญญาณเท่านั้น แต่ก่อให้เกิดความต้องการต่าง ๆ ด้วย เช่นในเมื่ออาหารในกระเพาะไม่มี กระเพาะก็เกิดหิว แล้วก็เกิดความต้องการอาหาร เมื่อมีความต้องการก็ต้องมีความตั้งใจในการแสวงหา เมื่อ น้ำในร่างกายมีน้อย เช่นในขณะที่ร้อนเหงื่อไหลโซม ร่างกาย จะก่อให้เกิดความกระหายขึ้น ต้องการ น้ำแล้วก็ต้องไปแสวงหาน้ำมาดื่มหรือมาอบ ความ ต้องการทั้งหลายที่เราเรียกกันว่า เป็นความต้องการ

ของร่างกาย เช่นความหิวกระหาย ความใคร่ ความต้องการพักผ่อนเหล่านี้ เห็นได้ชัดว่าเกี่ยวเนื่องกับร่างกายโดยตรง ดูเหมือนจะเกี่ยวข้องกับทางใจน้อยมาก เช่นที่เราคุ้นกันแน่นอนก็คือพระอรหันต์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้ชนะใจได้แล้ว ถึงกระนั้น ท่านก็มีความหิวกระหาย อ่อนเพลียในเวลาทำงาน หรืออดนอนแล้ว ก็ต้องการพักผ่อนเหมือนกัน จากข้อเท็จจริงอันนี้ จึงทำให้น่าเชื่อว่า ความต้องการต่าง ๆ และความรู้สึกต่าง ๆ เป็นผลของร่างกาย และสำหรับในกรณีของความใคร่ ทางแพทย์อาจอธิบายได้ดีว่า เป็นเพราะต่อมเพศ ถ้าตัดเอาต่อมนี้ออก น้ำกามที่จะไปร่ำประสาทให้เกิดความเสียวกระสันไม่มี ความใคร่ก็หมดไปเหมือนกับแมวหรือสุนัขที่ถูกตอนแล้ว มันจะไม่ยุ่งกับตัวเมียเลย เพราะฉะนั้นเราจะเห็นว่า ไม่พอสำหรับการจะถือเอาแต่เพียงความตั้งใจเป็นข้อพิสูจน์และยืนยันว่า วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจากร่างกาย และมีอำนาจในตัวเองที่จะเกิดหรือไม่เกิดก็ได้ ถ้ามีความตั้งใจก็เกิดมารับอารมณ์อันนั้น ถ้าไม่ตั้งใจก็ไม่รับ

เหตุไรส่วนมากจึงเข้าใจว่า วิญญาณเป็นผลของร่างกาย

อันที่จริง การที่เราเข้าใจในเรื่องนี้ยาก มองไม่เห็นประเด็นที่จะทำให้เราเข้าใจว่า ร่างกายกับวิญญาณเป็นธรรมชาติคนละส่วน ทั้งนี้ ก็เพราะเหตุสำคัญข้อเดียวคือ ร่างกายกับวิญญาณสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุด ใกล้ชิดจนเรามองเห็นว่าเป็นสิ่งเดียวกันทีเดียว และจากตัวอย่างของคนธรรมดาทั่วไป ซึ่งมีจำนวนมากที่สุด เราก็พบแต่ข้อเท็จจริงที่แสดงว่า สภาพของจิตใจขึ้นอยู่กับร่างกายเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ คนส่วนมากจึงเชื่อว่า จิตใจเป็นผลของร่างกาย ร่างกายตายแล้วจิตใจก็สูญสิ้น การจะแก้ไขจิตใจต้องแก้ไขที่สภาพของร่างกาย จึงจะเป็นผลสำเร็จ ถ้าจะให้คนมีศีลธรรมก็ต้องจัดให้คนได้อยู่ดีกินดีอย่างเหมาะสม ถ้าจะถือเอามติของคนหมู่มากเป็นเกณฑ์เราก็จะพบว่า มติที่ถือว่าจิตใจเป็นผลของร่างกายต้องชนะอย่างเด็ดขาด เพราะเป็นมติที่เข้าใจง่าย และมีตัวอย่างมากมายยืนยันความจริงอันนี้

แต่อย่างไรก็ดี เราก็เคยพบมาแล้วไม่ใช่หรือว่า ข้อเท็จจริงบางอย่างแม้เพียงคนเดียวเท่านั้น ก็สามารถที่จะบอกความจริงได้อย่างกว้างขวาง นิวตัน เห็นลูกแอปเปิ้ลตกลงมาต่อหน้าเกิดนึกคิดขึ้นมาว่า โลกต้องฟ้าออกกว้างขวางจึงไม่ตกไปทางท้องฟ้าบ้าง ครั้นแล้วเขาก็เก็บเอาข้อสงสัยนั้นมาคิด คิดไป ๆ เขาก็พบหลักความจริงอันหนึ่งว่า อ้อ! เพราะโลกนี้มีความดึงดูดก็เมื่อตัวอย่างเช่นนี้ได้ ทำไม เราไม่ต้องข้อสงสัยเกิดบ้างว่า เหตุใดน ทกครั้งที่เกิดความรู้สึกต่อสิ่งใด จึงต้องมีความตั้งใจต่อสิ่งนั้น ๆ ด้วย ไม่ต้องมีความตั้งใจด้วยไม่ได้หรือ? ซรอยร่างกายนี้ จะไม่ใช่เป็นเครื่องกลไกอย่างที่เข้าใจเสียแล้ว ถ้าหากมันเป็นเครื่องกลไกเช่นเดียวกับเครื่องยนต์ต่าง ๆ เหตุใด มันจึงต้องมีเจตจำนงด้วย และเจตจำนงนี้เอง ที่ควบคุมความเป็นไปของร่างกายทุกส่วน

การพิสูจน์สิ่งต่าง ๆ ถ้าเราใช้ตัวอย่างที่เข้าใจเพียงผืน ๆ หรือใช้เครื่องมือสำหรับพิสูจน์ไม่ดีพอ แน่แน่นอนเหลือเกิน เราก็คงได้รับความรู้ที่ไม่ถูกต้องแน่ชัด เรา

ลองคิดดู ถ้าหากในวงการแพทย์ หมอใช้แต่เพียงสายตา มือ จมูก และหูของเขาเท่านั้น ตรวจอาการไข้ หมอยังไม่มีเครื่องมือดี ๆ เช่น หมอยุ่ในปัจจุบันนี้เป็นเครื่องประกอบ ป่านนี้ เรายังคงไม่รู้กันว่า ศัตรูที่ร้ายกาจที่สุดของมนุษย์นั้น ก็คือเจ้าสัตว์ตัวเล็ก ๆ ซึ่งมองไม่เห็นด้วยตาเปล่านี้เอง ซึ่งมีอยู่ในที่ทั่ว ๆ ไปมากมายเหลือคณา ข้อนั้นนี้ใด การเรียนเพื่อจะให้เข้าใจความถ่องแท้ของชีวิต เรายังไม่ควรจะถือตัวอย่างที่เข้าใจเพียงผิว ๆ มาเป็นข้อพิสูจน์ตัดสินว่า อะไรเป็นอะไร นั้นนี้โดยเฉพาะ ในเรื่องของวิญญาณไม่ควรจะด่วนตัดสินว่าเป็นผลของร่างกายทั้งหมด

อนึ่ง ตามธรรมเนียมการพิสูจน์หาหลักความจริงในปรากฏการณ์ที่ละเอียดซับซ้อนเป็นอย่างยิ่งนั้น เรามักจะใช้วิธีการอันหนึ่งนำทางไปก่อน กล่าวคือ สมมุติหลักเกณฑ์จากเหตุผลหลาย ๆ ด้าน ที่พอจะทำให้เชื่อว่า น่าจะเป็นอย่างนั้นไว้พลางก่อน วิธีการเช่นนี้เรียกว่าตั้งสมมุติฐาน (hypothesis) ครั้นแล้วก็นำเอาทฤษฎีที่สมมุติไว้ก่อนนั้น มาอธิบายเหตุผลของปรากฏการณ์

นั้น ๆ ถ้าปรากฏว่าใช้ได้ตลอดไปทุก ๆ กรณี เป็นจำนวนมากหลาย โดยไม่มีข้อขัดแย้ง เราถือว่าสมมุติฐานนั้นเป็นความจริง แล้ววางเป็นทฤษฎี (theory) ได้ ข้าพเจ้าคิดว่า สำหรับคนที่ไม่สามารถจะเข้าใจเรื่องวิญญานว่า โดยที่แท้ เป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจากร่างกายนั้น ในขั้นแรก ก็ควรจะตั้งเรื่องนี้เป็นสมมุติฐานไว้ก่อน คือลองเชื่อว่า หลักความจริงเป็นอย่างนั้นไปพลางก่อน และเวลาจะอธิบายปรากฏการณ์ของจิตใจ ก็ลองคิดไปตามหลักอันนี้ดูก่อน ถ้าปรากฏว่าสมเหตุผลไม่มีอะไรขัดแย้ง แล้วจึงค่อยเชื่ออย่างสนิทเพราะฉะนั้น ต่อแต่นั้นไป ข้าพเจ้าจะตั้งสมมุติฐานไว้ก่อนแล้วจึงค่อยหาตัวอย่างมาพิสูจน์ตามหลักนี้

สมมุติฐานอันที่ ๑ วิญญานคือพลังงานชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นนามธรรม และแทรกซึมอยู่ในสารทุกชนิด โครงสร้างของวัตถุธาตุก็ดี คุณสมบัติของวัตถุธาตุก็ดี เกิดมาจากพลังงานวิญญาน โดยที่สุด แม้หลักเกณฑ์ธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ ก็เกิดมาจากพลังงานวิญญาน ถ้าสามารถเปลี่ยนสภาพของวิญญานได้ ก็จะมี

เปลี่ยนกฎธรรมชาติได้ ถ้าเอาชนะวิญญานได้ ก็เอาชนะธรรมชาติได้ ลักษณะเฉพาะของพลังงานวิญญานในทุกสิ่งทุกอย่าง ก็คืออำนาจดึงดูด อำนาจในการรักษาแบบ และอำนาจที่ทำให้สิ่งต่าง ๆ เคลื่อนไหวเป็นวัฏฏะอยู่เสมอ

สมมุติฐานอันที่ ๒ วิญญานไม่เฉพาะแต่แทรกซึมอยู่ในสสารต่าง ๆ คือทั้งในของแข็งของเหลว และแก๊สต่าง ๆ เท่านั้น แต่หากว่ามีอยู่ทั่วไปในพาหิรাকাสมิถึ ในที่ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นสูญญากาศ ในที่นั้นก็มีพลังงานวิญญาน พลังงานวิญญานได้ติดเนื่องเป็นผืนเดียวกันทั่วทั้งสากลจักรวาล คล้ายกับกระแสแม่เหล็ก ซึ่งแผ่สร้านไปทั่วโลก

สมมุติฐานอันที่ ๓ พลังงานวิญญานที่อยู่ในวัตถุ เราสังเกตได้ตรงที่ว่า วัตถุทุกอย่าง มีความดึงดูดระหว่างอนุและปรมาณูเหนียวแน่นมาก ดังนั้น จึงรวมกันอยู่เป็นโครงสร้างของวัตถุธาตุอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ทั้ง ๆ ที่วัตถุทุกอย่างประกอบด้วยอิเล็กตรอนและโปรตรอน ซึ่งโดยธรรมดา อิเล็กตรอนไม่หยุดนิ่งเลย ถ้าความดึงดูด

ระหว่างไฟฟ้า^{นี้}ไม่มี วัตถุ^{ที่}ธาตุ^{นี้}นั้น ๆ จะทรงตัวอยู่^{ไม่ได้} ได้
ความตึงตึง^{นี้}ก็ดี อำนาจ^{ที่}ทำให้^{นี้}อิเล็กตรอน^{นี้}ต้องวิ่งเป็น
วัฏฏะอยู่^{นี้}เสมอ^{นี้}ก็ดี ^{นี่}คือข้อสังเกตว่า พลังงาน^{นี้}วิญญาน
ได้มีอยู่^{นี้}ใน^{นี้} กิริยากับปฏิกิริยา^{นี้}ของวัตถุ^{นี้} ก็เป็นผลมา
จากวิญญาน

สมมุติฐาน^{นี้}อันที่ ๔ พลังงาน^{นี้}วิญญาน^{นี้}ที่ว่าเป็น
นามธรรม^{นี้}นั้น หมายความว่า ตัวมันเอง^{นี้}แท้ ๆ เราจะ
สัมผัส^{นี้}โดยตรง^{นี้}ไม่ได้^{นี้}ด้วยประสาท^{นี้}ทั้งห้า จะสัมผัส^{นี้}ได้โดย
ตรง^{นี้}ก็เฉพาะทาง^{นี้}มโนสัมผัส^{นี้}เท่านั้น แต่เราอาจจะสัมผัส^{นี้}
มันได้ทางอ้อม คืออาศัยการสัมผัส^{นี้}กับวัตถุ^{นี้}ที่พลังงาน
วิญญาน^{นี้}แทรกซึมอยู่ เราเรียนรู้^{นี้}เรื่องของมันได้ โดย
การเรียนรู้^{นี้}เรื่องวัตถุ^{นี้}

สมมุติฐาน^{นี้}อันที่ ๕ วิญญาน^{นี้}ที่เรียกว่าเป็นพลังงาน^{นี้}
ก็เพราะตัวมัน^{นี้}ไม่มีการหยุดนิ่ง เคลื่อนไหวอยู่^{นี้}เป็นนิจ
และรวดเร็ว^{นี้}อย่างที่สุด อย่างน้อย กระแสของวิญญาน^{นี้}
ที่เล่นไป^{นี้}ในพาหิรอากาศ จะไม่ช้า^{นี้}ไปกว่าคลื่นวิทยุ^{นี้}เลย
นอกจากตัวจะเคลื่อนไหวแล้ว มันยังเป็นเหตุมูลฐาน

แห่งการเคลื่อนไหวของสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก เป็นรากฐานของพลังงานในทางวัตถุทุกอย่าง

สมมุติฐานอันที่ ๖ วิญญาณ ถือว่า เป็นของธรรมชาติอย่างหนึ่ง คือเป็นสิ่งที่มียู่โดยธรรมชาติ เหมือนกับสสารทั้งหลาย เป็นสิ่งที่มี (entity) อย่างหนึ่ง เรา^๕รู้ไม่ได้ว่า เบื้องต้นของมันอยู่ที่ไหน ที่สุดของมันอยู่ที่ไหน แต่เราเรียนรู้โครงสร้างของมันได้ เรียนรู้ปัจจัยต่าง ๆ ของมันได้ ปัจจัยซึ่งเป็นส่วนประกอบและเป็นคุณสมบัติเดิมของมัน ก็คือ อวิชชา ความไม่รู้อะไรเลย ตัณหา ความ^๕ดิรน อุปาทาน ความยึดมั่น และกรรม คือ เจตนาหรือเจตจำนง คุณสมบัติเหล่านี้ ใน^๕ขั้นแรกที่วิญญาณยังต่ำอยู่ คือยังอยู่ใน^๕ขั้นสภาพของวัตถุล้วน ๆ ยังไม่ได้วิวัฒนาการมาเป็นความรู้สึกในสิ่งที่มีชีวิต เราจะสังเกตไม่ได้เลย นอกจากเราจะเข้าใจสภาพของวิญญาณในสิ่งที่มีชีวิตเป็นอย่างดีแล้ว จึงจะอนุมานรู้ว่า อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และเจตนาหรือกรรมนั้น ได้^๕มีอยู่ในวิญญาณมาตั้งแต่ยังอยู่ใน^๕ขั้นของวัตถุล้วน ๆ แล้ว แต่มีอยู่ในสภาพที่แฝงอยู่ คล้าย

กับความร้อนแฝง (laten heat) แต่ถึงกระนั้น ในเมื่อ
เข้าใจสภาพของวิญญาณในสิ่งที่มีชีวิตดีแล้ว เราก็หยั่งรู้
ได้โดยไม่ยากว่า ความดึงดูดของสสารนั้นคือตัณหา การ
ที่วัตถุสลายตัวลงเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งแล้ว มันจะต้อง
พยายามรวมตัวกันใหม่ เป็นวัตถุธาตุอย่างใดอย่างหนึ่ง
ขึ้นใหม่ อำนาจที่ทำให้ต้องเป็นเช่นนั้น คืออุปาทาน การ
เคลื่อนไหวของอิเล็กตรอนเป็นวัฏฏะ การเปลี่ยนแปลง
ของสสารทั้งหลายก็เป็นวัฏฏะ อำนาจที่ทำให้เป็นเช่นนั้น
คืออวิชชา วัตถุทุกอย่าง เมื่อมีกิริยา ก็ต้องมีปฏิกิริยา
อำนาจที่ทำให้เป็นเช่นนั้น คือกรรม (สำหรับวัตถุล้วน ๆ
นั้นจะสังเกตไม่ได้เลยว่า มีเจตจำนง แต่เราเรียนรู้ได้จาก
กิริยาและปฏิกิริยาของชีวิต ซึ่งรากฐานแท้ ๆ ของมันก็คือ
เจตจำนงนั่นเอง ฉะนั้น จึงอนุมานไปถึงวัตถุว่าคงจะเป็น
อย่างเดียวกัน และที่สังเกตไม่ได้โดยตรง ก็เพราะวิญญาณ
อยู่ในสภาพไร้ความรู้สึก)

สมมุติฐานอันที่ ๗ สิ่งที่มีชีวิตย่อมมีความรู้สึก
พืชทุกชนิด สัตว์ทุกชนิด มีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อม
ความรู้สึกนั้น บางอย่างเป็นไปโดยตัวเองไม่รู้สึก (sub-

consciousness) เช่นความรู้สึกของต้นไม้ และของสัตว์
ชั้นต่ำที่ไม่มีมันสมอง (ความรู้สึกตัวเกิดจากมโนสัมผัส
มโนสัมผัสจะมีได้ต้องมีสมอง) บางอย่างเป็นไปโดยตัว
เองรู้สึก เช่นความรู้สึกนึกคิดของคนเราที่เป็นส่วนวิ
จิต ความรู้สึกเหล่านั้นทั้งหมด เอากำเนิดมาจากพลังงาน
วิญญาณ ซึ่งมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติในสสารทุกอย่าง
นั่นเอง

สมมุติฐานอันที่ ๘ พลังงานวิญญาณกับวัตถุมี
ความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุด ดังนั้น การเปลี่ยนแปลง
ของวิญญาณ ย่อมทำให้วัตถุมีการเปลี่ยนแปลง
และการเปลี่ยนแปลงของวัตถุ ก็ทำให้วิญญาณมีการ
เปลี่ยนแปลง (นักวัตถุนิยมส่วนมากมักตั้งข้อสังเกตว่า
ถ้าร่างกายเปลี่ยนแปลงจิตก็เปลี่ยนแปลง ถ้าร่างกายไม่มี
จิตก็ไม่มี ฉะนั้นจึงลงความเห็นว่า จิตเป็นผลของร่างกาย
ส่วนนักจิตนิยมก็มักตั้งข้อสังเกตความเปลี่ยนแปลงของ
ร่างกาย จากการเปลี่ยนแปลงของจิต ฉะนั้น จึงลงความ
เห็นว่า ร่างกายเป็นผลของจิต มติทั้งสองนี้ ต่างก็เป็น
ที่สุดด้วยกัน ส่วนพุทธศาสนาถือเป็นมัชฌิมา คือถือว่า

ร่างกายและจิตก็มีความสำคัญเหมือนกัน และถือว่า สิ่งที่มี
มีอยู่ ๒ คือนามและวัตถุ)

เอาเพียง ๘ ข้อเท่านั้น สมมุติฐานเหล่านี้ เป็น
ความเข้าใจส่วนตัวของข้าพเจ้าโดยเฉพาะ ซึ่งได้มาจากการ
ศึกษาค้นคว้าหลายทางด้วยกัน ขอบอกเสียด้วยว่า
ความหมายซึ่งมีสำนวนอย่างนี้ และคำพูดเช่นที่กล่าว
มานี้ไม่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มไหน สมมุติฐานเหล่านี้
ข้าพเจ้าตั้งขึ้นเอง แต่ก็แน่ใจเป็นส่วนมากกว่า ไม่ผิด
หลักพุทธศาสนา ในตอนต่อ ๆ ไป ข้าพเจ้าจะพิสูจน์
ให้ดูว่า ความหมายเหล่านี้ ข้าพเจ้าเอามาจากคัมภีร์ไหน
บ้าง และเอามาได้โดยวิธีไหน แต่เพื่อป้องกันความ
ผิดพลาดมิให้เป็นที่มีวามองแก่พระไตรปิฎก ข้าพเจ้า
จึงได้บอกให้ทราบว่า ข้อความเหล่านี้เป็นสมมุติฐาน
ของข้าพเจ้าเอง ฉะนั้น สำหรับท่านที่ยึดมั่นตามตัว
อักษรในคัมภีร์ ไม่ต้องวิตกว่า ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อพระ
พุทธเจ้าด้วยมติส่วนตัว เพราะตอนไหนเป็นพุทธชาตินิต
แท้ ตอนไหนไม่ใช่ ข้าพเจ้าได้แยกมติส่วนตัวกับหลัก
ในคัมภีร์ไว้ชัดเจนทุกแห่ง แต่อย่างไรก็ดี ข้าพเจ้า

ยืนยันได้ว่า ความเข้าใจเหล่านั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากอ่านหนังสือคัมภีร์ในพุทธศาสนา และพยายามที่จะค้นหาความเข้าใจที่แท้จริงจากคัมภีร์นั่นเอง

อนึ่งขอให้ผู้อ่านพึงเข้าใจไว้ด้วยว่า คำว่า วิญญูญาณ ที่ใช้ในคัมภีร์พุทธศาสนานั้น ทุกแห่งมีความหมายถึงความรู้ลึกซึ้งที่อยู่ในชีวิตเท่านั้น ไม่มีเล่มใดตอนใดที่กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ในวัตถุที่ไร่วิตามีวิญญูณยิ่งกว่านั้น ในคัมภีร์บางเล่ม ซึ่งเป็นอรรถกถา บอกไว้ชัดเจนเลยว่า วิญญูณมีเฉพาะในสัตว์ ในมนุษย์ ในพวกอบายภูมิ และพวกเทวดา พวกพรหมเท่านั้น ส่วนต้นไม้หรือพืชทั่ว ๆ ไปไม่มีวิญญูณ

แต่อย่างไรก็ดี ขอให้เข้าใจว่า ถ้าเราเป็นนักค้นคว้าจริง ๆ จะพบว่า เป็นของธรรมดาอย่างหนึ่ง ที่ตัวหนังสือย่อมไม่สามารถบอกความจริงได้ครบถ้วนทุกประการ และการแปลข้อความในคัมภีร์นั้น บางทีเราอาจจะถือตรงตามตัวอักษรเท่านั้นไม่ได้ เพราะความหมายระหว่างบรรทัดยังมีอยู่อีกมาก ถ้าเราเก็บข้อความในคัมภีร์หลาย ๆ เล่ม มาเรียงกันดูหลาย ๆ ชิ้น และ

พิจารณาหลาย ๆ เที้ยว เราจะพบความหมายที่ตัวหนังสือไม่ได้บอกไว้อีกมากมายทีเดียว แต่ก็อีกนั่นแหละ การตีความหมายกว้างขวาง ก็อาจจะผิดจากความเดิมไปก็ได้ ฉะนั้น เพื่อป้องกันความผิดพลาดอันนี้ ข้าพเจ้าจึงได้แยกมติดีส่วนตัว กับหลักฐานในคัมภีร์ไว้ชัดเจนทุกแห่ง เพื่อให้ผู้อ่านจะได้สะดวกใจ ในอันที่ต้องการจะทราบว่าจะตรงไหนเป็นหลักฐานในคัมภีร์จริง ๆ

ความแตกต่าง

ระหว่าง

สมมุติฐานกับมติปรัชญาต่าง ๆ

อนึ่ง ลักษณะของวิญญาน เท่าที่ข้าพเจ้าตีสมมุติฐานไว้ให้คุณนี้ บางคนอาจจะเห็นว่า :—

มีลักษณะเหมือนกับ ปรมาตมัน ในศาสนาพราหมณ์

บางคนอาจเข้าใจว่า :—

เหมือนพระเจ้าในศาสนาคริสต์และอิสลาม

และบางคนอาจเข้าใจว่า:—

เหมือนกับทฤษฎีเรื่องวิญญาณ (monads) ของ
ไลบ์นิซ นักปรัชญาชาวเยอรมัน (ค.ศ. ๑๖๔๖—๑๗๑๖)
ที่ถือว่า ในสรรพวัตถุมีวิญญาณ และถือว่า วิญญาณ
ไม่ใช่สสาร และถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มีย่อยอย่าง
แท้จริง ส่วนวัตถุนั้นไม่จริง

บางคนอาจเห็นว่า:—

เหมือนกับปรัชญาวิญญาณนิยม (Animism) ของ
นักปรัชญาในสมัยดึกดำบรรพ์

แต่จะอย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าได้ศึกษาปรัชญาเหล่านี้
มาแล้ว ข้าพเจ้าบอกได้ว่า โดยที่แท้จริงแล้วไม่เหมือน
กันเลย คล้ายคลึงกันในบางแง่เท่านั้น โดยเฉพาะส่วน
ที่ผิดจากมติของปรัชญาทั้งหลาย ก็คือ:—

ข้าพเจ้าถือว่า ตราบใด อวิชชา ตัณหา อุปาทาน
ยังไม่หมดสิ้นไปจากสันดานโดยเด็ดขาด วิญญาณไม่
บริสุทธิ์ถึงขั้นเป็นพระอรหันต์แล้ว ความเข้าใจในเรื่อง
ของวิญญาณก็ดี ในเรื่องของชีวิตก็ดี จะสมบูรณ์ไม่ได้
เลยเป็นอันขาด

ข้าพเจ้าถือว่า มีตำราอยู่เล่มเดียวเท่านั้นที่จะอธิบายเรื่องของชีวิตได้ชาวสะอาด และแจ่มใสถึงที่สุดหมดข้อสงสัยใด ๆ ทั้งสิ้น ตำราที่ว่านี้ คือนิพพาน แต่นิพพานเป็นตำราที่ไม่มีตัวหนังสือเลย ถึงกระนั้นข้าพเจ้าเชื่อว่า ใครก็ตามเมื่อได้รู้แจ้งแทงตลอดซึ่งนิพพานแล้ว เขาจะเกิดปัญญาอย่างใหญ่หลวง เป็นปัญญาที่บริสุทธิ์ เป็นปัญญาที่ถูกต้องแท้ ด้วยปัญญานี้เราจะสามารถเข้าใจเรื่องของชีวิตได้หมดจด วิญญานคืออะไร? เกิดมาอย่างไร? มีอยู่อย่างไร? ชีวิตเกิดมาอย่างไร? กฎธรรมชาติของชีวิตเกิดขึ้นมาเอง หรือเกิดมาจากอะไร? เปลี่ยนแปลงได้หรือไม่? ธรรมชาติคืออะไร? พระเจ้าคืออะไร ฯลฯ ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับเรื่องของชีวิต จะเข้าใจได้ด้วยตนเองอย่างแจ่มใสที่สุด ทั้งนี้ ก็เพราะนิพพานเป็นที่สุดของชีวิต ด้วยการเข้าไปให้ถึงที่สุดของชีวิตเท่านั้น เราจึงจะเข้าใจเรื่องชีวิตโดยทะลุปรุโปร่ง แต่การจะเข้าสู่ภาวะนี้ได้ ก็ต่อเมื่อทำให้ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน บางเบาไปโดยลำดับจนกระทั่งหมดไปในที่สุด

ข้าพเจ้าถือว่า ตราบใดที่กิเลสเหล่านียังครอบงำ
 อยู่เราก็เป็นเหมือนคนตาบอด ความเข้าใจต่าง ๆ ก็เป็น
 เหมือนมโนภาพของคนตาบอด เราจะบอดมากหรือน้อย
 ก็อยู่ที่กิเลสเหล่านียังมากหรือน้อย ถ้าบอดมาก มโนภาพ
 ก็ผิดมาก บอดน้อยก็ผิดน้อย และเราทุกคนก็ได้บอด
 มาแล้วตั้งแต่เกิดถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังบอดอยู่ เรายังไม่เคย
 พบความจริงแท้ ๆ เลย ความจริงที่พบอยู่ทุกขณะก็มี
 แต่กฎแห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาเท่านั้น เราทุกคน
 ยังคงเป็นเหมือนคนตาบอดคลำช้าง ซึ่งวาดภาพของ
 ความจริงต่าง ๆ ไว้อย่างไม่สมบูรณ์เลย ยิ่งกว่านั้นเราจะ
 พบว่า ในวิสัยของมนุษย์ ซึ่งประสาทมึประสิทธิภาพ
 จำกัด สมองก็จำกัด ไม่มีใครสามารถเรียนรู้ความจริง
 ของสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ได้ทั้งหมด ไม่มีใครเก็บข้อ
 เท็จจริงต่าง ๆ จากปรากฏการณ์ทั้งหลายไว้ได้ทั้งหมด
 ฉะนั้น ความจริงต่าง ๆ ที่เรารู้และพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริง
 นั้นน่าจะเป็นแง่หนึ่ง ๆ หรือชนหนึ่ง ๆ ของความจริง
 อันสมบูรณ์ เช่นเดียวกับสมัยหนึ่ง นักวิทยาศาสตร์
 ทั่วโลกลงความเห็นว่า สสารเป็นความจริงแท้ เพราะ
 จะแยกต่อไปอีกไม่ได้แล้ว

ข้าพเจ้าถือว่า คนเราจะมีควมรู้อันสมบูรณ์ใน
ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ได้ แต่บางครั้ง เราว่าสมบูรณ์ ก็เพราะ
ความรู้ันั้น สนองความต้องการที่กำลังมีอยู่ ได้อย่าง
สมบูรณ์ต่างหาก ความสมบูรณ์ ย่อมขึ้นอยู่กับขีดขั้นแห่ง
ความต้องการ เราจึงเห็นว่า ความต้องการเป็นสิ่งที่
เปลี่ยนได้ ดังนั้น ความสมบูรณ์แท้ ๆ ตามขีดขั้นที่
กำหนดไว้ จะพึงมีได้อย่างไร ? เว้นไว้แต่เราจะจำกัด
ความต้องการไว้เท่านั้น และสิ่งหนึ่งที่ข้าพเจ้าไม่ลืมเลย
ก็คือพุทธดำรัสที่ว่า “มตถาคตจจะรูถังปานัน ก็หายัด
มันในความรู้ันไม่”

ข้าพเจ้าถือว่า หลักวิชาต่าง ๆ ที่เราถือกันไว้นั้น
ก็เพียงเพื่อนำมาใช้ ทำประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง
เท่านั้น ข้าพเจ้าคิดว่า เราไม่ควรจะยึดมั่นในทฤษฎีอันใด
อันหนึ่งจนเกินไป เราควรจะมีได้ไว้เพียงเพื่อประโยชน์
เท่านั้น แต่นั่นจะต้องระวังที่จะไม่บิดเบือนความจริง
เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นอันขาด และโดย
ธรรมดา ประโยชน์ก็ขึ้นอยู่กับความต้องการ ถ้าความ
ต้องการต่ำช้าเลวทราม คนเราก็คอาจเห็นผิดเป็นชอบได้

โดยไม่รู้สึกตัว ฉะนั้น จึงควรสอดคล้องความต้องการ
ของตนอยู่เสมอ เพราะเจ้านั้นสร้างเหตุผลหลอกลวงตัวเอง
ง่ายที่สุด

อนึ่ง สมมุติฐานเหล่านั้น ข้าพเจ้าให้ความหมาย
แต่เพียงว่า เป็นเสมือนร่างร้าน ที่ใช้ในการก่อตึกเท่านั้น
เมื่อตึกเสร็จแล้ว ร่างร้านคือสมมุติฐานเหล่านั้น ก็ต้อง
รื้อไป และถ้าหากข้าพเจ้าจะใช้อีก ก็หมายความว่า
ต้องการจะให้เป็นร่างร้านของผู้ใดผู้หนึ่ง ที่เขาต้องการ
จะสร้างตึกอย่างข้าพเจ้าเท่านั้น ตราบใดที่ตึกยังไม่เสร็จ
เราก็จะต้องใช้ร่างร้านนั้นตลอดไป ตึกที่วาน ข้าพเจ้า
หมายถึงการบรรลุนิพพานในขั้นของพระอรหันต์ พระ
โสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ท่านเหล่านี้นั้น
บรรลุนิพพานแล้วเหมือนกัน แต่การบรรลุนั้นยังไม่สมบูรณ์
เพราะกิเลสยังไม่หมด คำว่า บรรลุนิพพาน หมายความว่า
กระทำให้แจ้ง ซึ่งนิพพาน และการรู้แจ้งในเรื่องนิพพานอย่างแจ่มใสจริงๆ นั้น จะ
มีได้ก็ต่อเมื่อกิเลสหมดสิ้นจริงๆ เท่านั้น

เพราะเหตุที่ข้าพเจ้า มีความเข้าใจเป็นพิเศษ
 เช่นนี้ ผู้อ่านก็จะเห็นได้เองว่า โดยที่แท้ สมมุติฐานของ
 ข้าพเจ้านั้น จะเหมือนกันไม่ได้เลยกับมติต่าง ๆ ที่กล่าว
 มาแล้ว เพราะข้าพเจ้าถือเบ็นเพียงร่างรำนเท่านั้น นั่น
 ก็คือไม่ใช่ตัวสัจธรรมจริง ๆ ที่ข้าพเจ้ายึดมั่น ส่วน
 สัจธรรมจริง ๆ ที่ข้าพเจ้ามุ่งหมาย คือนิพพานต่างหาก
 แต่จะอย่างไรก็ตาม สมมุติฐานที่ข้าพเจ้าสร้างขึ้นมา
 แม้จะเป็นเพียงร่างรำนก็จริง แต่ก็เป็นร่างรำนที่มั่นคง
 มาก สมบูรณ์ด้วยเหตุผลไม่น้อย และยากที่จะหาข้อ
 ขัดแย้งมาลบล้างได้ ข้าพเจ้าเคยได้อาศัยเป็นหลักอธิบาย
 ปรัชญาการณ์ต่าง ๆ ของชีวิตได้มากมาย โดยไม่ขัดแย้ง
 กันเองเลยแต่ข้อสำคัญ จะต้องเข้าใจความหมายของคำ
 ที่ใช้ให้ถ่องแท้ ไม่เช่นนั้นจะพบว่า เต็มไปด้วยการ
 ขัดแย้ง ยิ่งกว่านั้น ข้าพเจ้ารู้สึก ว่า ร่างรำนเหล่านี้ เรา
 สามารถอาศัยเพื่อสร้างหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการที่จะเสริม
 สร้างความสุขและความสมบูรณ์ให้แก่สังคมได้มากที่สุด
 แม้ในระหว่างที่เรายังเป็นปุถุชนอยู่นี้เอง โดยเฉพาะ
 ในด้านศีลธรรม ถ้าคนใดมีความเชื่อดังที่กล่าวมานี้

เลา ๆ ไว้ก่อน จะเข้าใจข้อความต่อไป
ไม่ยากเลย

ก่อนอื่นต้องเข้าใจคำว่า “วิญญานเกิด” มีความ
หมายอย่างไรเสียก่อน

คำว่า วิญญานเกิด ในที่นี้หมายความว่า เกิด
ความรู้สึกว่า ได้เห็น หรือได้ยินอะไร เป็นต้น คำว่า
วิญญาน แปลว่า ความรู้สึก

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า “สังขารคือ
เจตนาเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน ถ้าเจตนาไม่มี วิญญาน
ย่อมไม่เกิด” นี้หมายความว่า ทุกครั้งที่เราจะรู้สึกว่า
เราได้เห็นหรือได้ยินอะไร เราต้องมีความสนใจต่อสิ่ง
นั้นด้วย เมื่อมีความสนใจ ก็ย่อมมีความตั้งใจ ถ้าไม่
สนใจ ไม่ตั้งใจ แม้รูปจะผ่านตา เสียงจะเข้าหู ก็
จะไม่รู้สึกว่า ได้เห็น หรือได้ยินเลย ดังเช่นในกรณี
เขียนหนังสือเพลิน ไม่ได้ยินเสียงนาฬิกา พระพุทธเจ้า
เข้าฌาน เสียงฟ้าผ่าใกล้ ๆ ก็ไม่ทรงได้ยิน

เพราะเหตุไรจึงเป็นเช่นนั้น ก็เพราะวิญญาน
ไม่ใช่เป็นเหมือนกลอง ซึ่งเคาะเมื่อใด ก็ดังเมื่อนั้น

วิญญาณเป็นธรรมชาติชนิดหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในร่างกาย และมีอำนาจในตัวเอง ที่จะเกิดหรือไม่เกิดก็ได้ ถ้าสิ่งที่เห็นหรือได้ยิน เราความสนใจ วิญญาณก็เกิด ถ้าไม่เราความสนใจ วิญญาณก็ไม่เกิด แต่ปกติคนทั่วไปตกเป็นทาสของร่างกาย และตกเป็นทาสของอารมณ์ ทุกครั้งเมื่อมีอะไรมาสัมผัสทางประสาท จิตเป็นต้องวอกแวกไปหาสิ่งนั้นเสมอ บังคับไว้ไม่ได้ ยังเป็นอารมณ์ชนิดที่ก่อให้เกิดความสะเทือนใจ ก่อให้เกิดสุขเวทนา หรือทุกข์เวทนาแล้ว เป็นบังคับไม่อยู่ที่เดียว ดังหลักปฏิจกสมุปบาทซึ่งมีอยู่ว่า:—

เวทนา เป็นปัจจัยให้เกิด ตัณหา

ตัณหาเมื่อเกิด ย่อมทำให้จิตตั้งรนแสไปหาอารมณ์นั้น ๆ (ตัณหาในที่นี้ ไม่ใช่หมายถึงความกำหนดเท่านั้น แต่หมายถึงความอยากทั่ว ๆ ไป อยากกิน อยากดื่ม ก็เป็นตัณหา) ด้วยเหตุนี้ คนที่ตกเป็นทาสของตัณหามาก ๆ จึงไม่มีทางทำสมาธิได้สำเร็จ พระพุทธเจ้าพระองค์ตัดตัณหาได้เด็ดขาด ทรงฝึกสมาธิจนชำนาญ

สามารถจะบังคับจิตให้เป็นอย่างไรงี้ได้ ให้แน่วแน่อยู่กับ
อารมณ์อันเดียว ไม่ให้รื้อกแว็กไปอื่นเลย เป็นเวลาที่
ชั่วโม่งกัวัน ก็ทำได้ ฉะนั้น จึงไม่ประหลาดแต่อย่างไ
ในการที่พระองค์ไม่ทรงได้ยินเสียงฟ้าผ่าในเวลาเข้าฌาน
เพราะพระองค์ทรงทำได้เช่นนี้ และทรงสังเกตจากจิตใจ
ของพระองค์เองว่า ที่ไม่ได้ยิน ก็เพราะพระองค์ตั้งใจ
อย่างแน่วแน่ให้ใจอยู่กับอารมณ์อันเดียว คืออารมณ์
ของสมาธิ ซึ่งอาจจะเป็นลมหายใจ หรือนิมิตอันใด
อันหนึ่ง ที่หวังไว้เป็นอารมณ์ตลอดเวลา ใจไม่มี
รื้อกแว็กไปอื่นเลย แม้แต่ขณะจิตเดียว (ถ้าอยากจะรู้ว่า
ขณะจิตหนึ่งนานเท่าไร ก็จงทำให้สงบ แล้วพยายามนึก
ถึง ก. และ ข. สลับกันไปให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ ใน
ขณะที่ ก. ปรากฏในห้วงนี้ ก็นับเป็นขณะจิตหนึ่ง ข. ก็
เป็นอีกขณะจิตหนึ่ง) ถ้าจิตแน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเดียว
เป็นเวลานาน ๆ จนรู้สึกมีความเยือกเย็น ทั้งรู้สึกว่
กายก็เบาเหมือนไม่ได้นั่งอยู่กับพื้น ใจก็ปลอดโปร่งเป็น
อย่างยิ่ง ในขณะนี้ จะไม่ได้ยินเสียงภายนอกเลย ยง
กตึกไม่รู้สึกรึ ถ้ายังเข้าฌานให้สูงไปกว่านี้ ถึงขั้นสมาบัติ

ที่ ๘ เสียงขนาดฟ้าผ่าก็ไม่ได้ยินเลย ถ้าเข้าถึงชั้น
 นิโรธ จะไม่มีความรู้สึกใด ๆ เหลืออยู่เลย การที่เป็น
 ไปเช่นนั้น ก็เพราะเหตุผลข้อเดียว คือเจตนาเป็นปัจจัย
 ให้เกิดวิญญาน ถ้าเจตนาจะรับอารมณ์ภายนอกไม่มีเลย
 จิตก็จะไม่มีความรู้สึกใด ๆ เกิดขึ้นต่ออารมณ์ภายนอก
 และในเมื่อไม่ปรารถนาจะรับอารมณ์ใด ๆ แม้ในภายใน
 ห่วงเอาแต่นิพพานเป็นอารมณ์อย่างเดียว จิตก็ดับ
 เรียกว่าเข้าถึงนิโรธ พุทธการณเหล่านี้ ทุกคนทำได้ ถ้า
 ฝึกฝนถึงขนาด ในครั้งพุทธกาลมีพระสาวกเป็นอันมาก
 ที่เข้าฌานได้ เข้านิโรธได้ และทุกองค์ ก็ประสบข้อ
 เท็จจริงอย่างเดียวกันว่า “วิญญานเกิดเพราะมีเจตนา
 เป็นปัจจัย”

ข้อว่า “วิญญานจะเกิด ก็เพราะมีเจตนาเป็น
 ปัจจัย” นี้ เป็นข้อเท็จจริงที่จะประจักษ์แก่คนทุกคน ถ้า
 ได้ฝึกสมาธิได้ถึงขนาด และนับว่า เป็นประเด็นที่สำคัญ
 ที่สุด ที่จะแยกให้เห็นว่า ปัจจัยทางร่างกายอย่างเดียว
 ไม่สามารถก่อให้เกิดวิญญานได้ และนี่ย่อมแสดงให้เห็น
 ว่า จิตกับร่างกายเป็นของคนละอย่าง เพราะถ้าความ

รู้สึกต่าง ๆ เป็นผลของร่างกายล้วน ๆ ทุกครั้งเมื่อมีอะไรมาเร้าประสาท ก็ควรจะต้องเกิดความรู้สึกทุกขณะไปแต่ความจริง หาเป็นเช่นนั้นไม่ ยิ่งกว่านั้น ตัวอย่างต่าง ๆ ในทางอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งทุกคนที่มีมานแก่กล้า ย่อมทำได้ นั้นก็ย่อมเป็น ข้อเท็จจริงที่แสดงให้เห็นชัดเจนไปอีกว่า วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจากร่างกายแน่นอน และวิญญาณมีอำนาจเหนือร่างกาย เช่นในกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงระลึกชาติได้ และด้วยการฝึกฝนทางสมาธิแท้ ๆ ก็ทำให้พระองค์มีตาทิพย์เกิดขึ้น และมีเจโตปริยญาณ คือญาณที่ทำให้ล่วงรู้ความรู้สึกนึกคิดของคนอื่น เสมือนหนึ่งว่า ความคิดของเขา นั้นเป็นของพระองค์เอง นอกจากนี้ ยังทรงสามารถแสดงปาฏิหาริย์ได้แปลก ๆ อีก เช่น เดินบนน้ำได้ ล่องหนหายตัวได้ ดังนี้ เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ดี เพราะเหตุที่ตัวอย่างเช่นนั้น เรายังหากันไม่ได้ในสมัยปัจจุบัน แม้เท่าที่ทราบ ๆ กันอยู่บ้าง ส่วนมากก็ยังไม่เป็นหลักฐานพอที่จะเชื่อกันได้ทั่วไป เพราะฉะนั้น จึงเป็นยากที่จะใช้ตัวอย่างเช่นนั้นเป็น

ข้อพิสูจน์ในกรณีที่ว่า วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกส่วน
หนึ่งนอกจากร่างกาย และเป็นสิ่งที่มាំอำนาจเหนือร่างกาย
แต่ข้าพเจ้าได้บอกมาแล้วว่า การพิสูจน์หาความจริงใน
สิ่งต่าง ๆ นั้น ข้อเท็จจริงย่อมมีอยู่หลายแง่หลายมุม
หลายชั้นหลายเชิง ถ้าเราพบแต่ข้อเท็จจริงพื้น ๆ เท่านั้น
เราก็คงได้ความรู้ชนิดพื้น ๆ นั้นเอง และด้วยเหตุที่ข้อ
เท็จจริงพิเศษดังที่กล่าวมานี้ เราสมัยปัจจุบันไม่ค่อยจะ
ได้เห็น เพราะไม่ว่าใครที่ไหนก็พบแต่ว่า ถ้าคนไหน
ตาบอด หูหนวก ก็เป็นอันว่าไม่เห็นและไม่ได้ยินอะไร
ถ้าตาดีหูดี ก็ได้เห็นได้ยิน ข้อพิสูจน์ทางสรีรวิทยาและ
จิตวิทยา ยิ่งแสดงชัดขึ้นไปอีกว่า การเห็น การได้ยิน
ต้องอาศัยอวัยวะแห่งการสัมผัสเท่านั้น ถ้าสิ่งเหล่านั้น
พิการ ความรู้สึกก็พลอยพิการไปด้วย ยิ่งกว่านั้น บางที
เรารู้สึกว่า ไม่ต้องอาศัยความตั้งใจอย่างไร ก็สามารถ
รู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ เช่นบางคนกล่าวว่า คนนี้ครั้งแรก
ก็ไม่ได้ตั้งใจจะรัก แต่ไปอย่างไรมาอย่างไรถึงได้รักก็
ไม่รู้ ของบางอย่าง ไม่ได้ตั้งใจเห็น แต่ก็ไปเห็น เรื่อง
บางเรื่องไม่ตั้งใจอยากฟัง แต่ก็ไปได้ยิน ดังนี้เป็นต้น

ขอให้เข้าใจว่า ตัวอย่างเช่นนี้ ไม่อยู่ในประเด็นที่จะถือเอามาเป็นข้อหักล้างว่า “เจตนาไม่จำเป็นต้องเป็นปัจจัยของวิญญานเสมอไป” เพราะนี่เป็นตัวอย่างของคนที่ไม่มองดูสภาพจิตใจแต่เพียงผิวเผินเท่านั้น เขาไม่ได้ติดตามดูความเป็นไปของจิตอย่างละเอียด เขากำหนดไม่ได้ว่าความรู้สึกต่าง ๆ ก่อนจะปรากฏขึ้นมาอย่างชัดเจนนั้น มันเกิดขึ้นมาอย่างไร คนที่กล่าวว่า ไม่ได้ตั้งใจจะรักเลย แต่รักขึ้นมาโดยไม่รู้สึกตัวนั้น ความจริง ความตั้งใจจะรักได้ฟุ้งตัวขึ้นมาอ่อน ๆ พร้อมกับความพอใจที่เกิดขึ้นมีขึ้นต่อคนนั้นทีละเล็กละน้อย แต่อย่างที่บอกเช่นนั้น หรือบางทีก็ไม่ได้สังเกตพิจารณาจิตใจของตนอย่างละเอียด จึงไม่รู้สึกว่าตนเองได้มีความตั้งใจจะรักเขาอยู่บ้างแล้ว ตั้งแต่แรกพบใหม่ ๆ ข้อพิสูจน์ที่แนกก็คือ ถ้าขณะใดรู้สึกว่ามีความพอใจแม้เพียงเล็กน้อย ในขณะนั้นก็ย่อมมีความตั้งใจเล็กน้อยเหมือนกัน เพราะความพอใจกับความตั้งใจเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ แต่โดยปกติคนไปเข้าใจเสียว่า ถ้าเรียกว่าเป็นความตั้งใจต่อเมื่อรู้สึกว่าจะตั้งใจจริง ๆ เขาไม่รู้ว่ โดยความจริง คนเราทุกคน

ก่อนจะมีความตั้งใจจริงต่อสิ่งใด ก็ย่อมมีความตั้งใจเล่น ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ มาก่อนเสมอ ความตั้งใจเล่น ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้แหละเมื่อนาน ๆ ไปรวมกันขึ้น จึงเป็นความตั้งใจจริง ๆ คำที่ว่า เจตนาเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน พระพุทธองค์ทรงหมายถึงความตั้งใจเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้ด้วย ซึ่งในหลักอภิธรรมมีดังนี้ :—

“เจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิตทุกขณะ มีอยู่ ๗ อย่าง คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา อภักคตา ชวตันทริย และมนสิการ”

— อภิธัมมัตถสังคห. ๗

เจตสิก แปลว่า นามธรรมที่เกิดขึ้นกับจิต หรือเนื่องอยู่กับจิต นี่หมายความว่า ทุกครั้งที่เกิดการเห็น หรือการได้ยิน เป็นต้น จากการกำหนดจิตอย่างถาวร จะพบว่า ทุกขณะจะต้องมีเจตสิกทั้ง ๗ เกิดขึ้นเสมอ แม้เพียงชั่วขณะเห็น หรือได้ยินอะไร เพียงชั่วขณะเดียวเท่านั้น ก็มีเจตสิกทั้ง ๗ ครบถ้วน กล่าวคือ ในขณะที่รู้สึกว่าได้เห็น หรือได้ยินอะไร เพียงชั่วขณะเดียว

เท่านั้น ในขณะที่ย่อมมีเวทนาเกิดขึ้น คืออุเบกขา
 เวทนา มีสัญญา คือการกำหนดหมายอารมณ์ชั่วขณะ
 หนึ่ง มีเจตนา คือความตั้งใจต่ออารมณ์นั้น
 หนึ่ง มีเอกัคคตา คือมีความแน่วแน่อยู่อารมณ์
 หนึ่ง มีชีวิตินทรีย์ คือมีชีวิตเกิดขึ้นชั่วขณะ
 หนึ่ง และมีมนสิการคือการใส่ใจต่ออารมณ์นั้นชั่วขณะ หนึ่ง ผู้ที่
 มีจิตเป็นสมาธิอย่างแน่วแน่ จะกำหนดลักษณะเหล่านี้
 ได้เสมอ และท่านจะรู้ได้อย่างแน่ชัดด้วยว่า เพราะเจตสิก
 เหล่านี้เป็นปัจจัย วิญญาณจึงเกิดขึ้น ถ้าทำให้เจตสิก
 เหล่านี้ดับเสียแล้ว วิญญาณจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย และก็
 เป็นสิ่งที่ทำให้ดับจริง ๆ ได้ด้วย ทั้ง ๆ ที่ไม่ใช่นอนหลับ
 และไม่ได้ใช้ปัจจัยอะไรทางวัตถุเลย เป็นต้นว่าใช้ยาสลบ
 ประสาทหรือกับยิบรูล์ด้วยดีทุกอย่าง แต่ถึงกระนั้น
 เจตสิกเหล่านี้ก็ดับไปอย่างสนิท และจะฟื้นขึ้นต่อเมื่อ
 ถึงกำหนดที่ตั้งใจไว้เท่านั้น คล้ายกับการสะกดจิต คล้าย
 เท่านั้น แต่โดยแท้จริง ต่างจากการสะกดจิตมากมาย
 การที่จะดับเจตสิกได้อย่างสนิทดังที่กล่าวมานั้น มีอยู่วิธี

เดียวเท่านั้น คือการเข้านิโรธสมาบัติ ซึ่งพระพุทธเจ้า
เป็นคนแรกในโลกที่ทำได้ และกลายเป็นเรื่องต้นต้น
มากที่สุด^๕ ในสมัยกรุงพุทธกาล เรื่องนี้มีอธิบายใน
บทหลัง ๆ จากข้อเท็จจริงอันนี้เอง พระพุทธองค์จึงทรง
วางหลักปฏิจาสุมุปาบทไว้ว่า:—

“นาม (ถ่อ เขตสิก) ก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ
ถ้านามไม่มี วิญญาณก็ไม่เกิด”

จากหลักวิชา ซึ่งได้มาจากข้อเท็จจริงพิเศษเช่นนี้
ท่านผู้อ่านจะพึงเห็นว่า เป็นของละเอียดและลึกซึ้ง^๕
เพียงไร เรื่องการเกิดของวิญญาณ สำหรับผู้ที่เชื่อข้อ
เท็จจริงอันนี้ ย่อมไม่มีปัญหาอะไรเหลืออยู่อีก แล้วเขา
ย่อมจะแน่ใจว่าวิญญาณเป็นธรรมชาติอีกชนิดหนึ่งนอก
จากร่างกาย และมีอำนาจในตัวเองที่จะเกิดหรือไม่เกิด
ก็ได้ เครื่องรับวิทยุกับคลื่นวิทยุ ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน
ฉันใด วิญญาณกับร่างกายก็เช่นเดียวกัน ฉะนั้น
แต่ถึงกระนั้น^๕ เราจะพบว่าถ้าเครื่องเสีย วิทยุก็ไม่ดัง

หรือตั้ง แตกฟุ้งไม่ดี สำหรับคนที่ไม่รู้ความจริง เขาอาจจะเข้าใจว่า เสียงดังออกมาจากเครื่องนั้นเอง แล้วก็ประหลาดใจว่า มันดังขึ้นมาอย่างไร คนร้องเพลงก็ไม่มี แต่ใจนั้นมีเสียงเพลงดังออกมาได้ แต่เรื่องนี้ คนส่วนมากทุกวันนี้ไม่มีใครประหลาดใจกันแล้ว เพราะเข้าใจเหตุผลดี ในทำนองเดียวกัน เมื่อเราเห็นว่ากายพิการ ความรู้สึกก็พิการไปด้วยทุกครั้ง ด้วยเหตุผลเพียงเท่านั้น เราไม่ควรจะลงความเห็น ว่า จิตเป็นผลของร่างกาย จากข้อเท็จจริงที่อธิบายมาในตอนต้น เราเห็นแล้วว่า ถ้าฟังร่างกายอย่างเดียว ไม่สามารถก่อให้เกิดวิญญาณได้ ร่างกายเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งจริง แต่นั่นไม่ใช่เป็นปัจจัยทั้งหมด เช่นเดียวกับเรามีเครื่องวิทยุดีทุกอย่าง แต่ไม่มีคลื่นวิทยุที่เครื่องของเราจะรับได้ ส่งมาจากสถานีไหนเลย เครื่องก็ไม่มี ความหมายอะไร เรื่องร่างกายกับวิญญาณก็คล้ายกัน ขอให้เข้าใจว่าคล้ายกันเท่านั้น ไม่ใช่เหมือนกันทุกอย่าง ซึ่งเมื่อเรียนเรื่องวิญญาณไปมาก ๆ แล้วจะรู้ได้เอง

เหตุไรจึงเข้าใจยากมาก ?

เรื่อง

วิญญูณกับร่างกาย

เป็นธรรมชาติคนละอย่าง

การเข้าใจว่า :—

“วิญญูณกับร่างกายเป็นธรรมชาติคนละอย่าง”

นี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ที่จะนำไปสู่ความเข้าใจว่า :—

“วิญญูณคือธรรมชาติผู้สร้างสรรพชีวิต”

“วิญญูณข่มมียู่ได้ หลังจากตายแล้ว”

แต่ก็ข้างเป็นกรรมของมนุษย์เสียเหลือเกิน ที่การ

เข้าใจเช่นนั้น ดูช่างยากเย็นเสียจริง ๆ ทั้งนี้ไม่ใช่อะไร
มีสาเหตุสำคัญอยู่ข้อเดียวเท่านั้น คือ :—

ความสัมพันธ์ของร่างกายกับจิตใจ เป็นไปอย่าง
ใกล้ชิดเหลือประมาณ จนเราแยกไม่ได้ด้วยวิธีสังเกต
อย่างธรรมดา ว่า “ตรงไหนเป็นเรื่องของวิญญูณ
ตรงไหนเป็นเรื่องของร่างกาย” ส่วนวิธีการสังเกตอย่าง

พิเศษ คือการสังเกตที่ต้องอาศัยอำนาจสมาธิเท่านั้นแล้ว
คนส่วนมากก็ทำไม่ได้ ทั้งหลักวิชาในทางสรีรวิทยา
ก็สอนไว้อย่างน่าเชื่อถือที่สุดว่า ความรู้สึกต่าง ๆ เป็นผล
ของสมองและเส้นประสาท

ฉะนั้น คนส่วนมากจึงสมัครที่จะเชื่อว่า วิญญาณ
เป็นผลของร่างกาย เมื่อตายแล้วก็สูญ แต่ทุกครั้งที่
ข้าพเจ้าถึงความเชื่อของคนประเภทนั้นแล้ว ทำให้
ข้าพเจ้าต้องนึกถึงพุทธภาษิตข้อหนึ่ง ที่พระองค์ตรัสไว้
ซึ่งฟังดูแล้ว บางคนอาจเห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็นจอม
แห่งบุคคลผู้โอ้อวด และถือตัวว่าฉลาดเลิศล้ำเหนือ
มนุษย์ใด ๆ แต่สำหรับคนที่เข้าใจธรรมของพระองค์ดี
แล้วเขาจะไม่รู้สึก ว่า พระองค์โอ้อวดแต่อย่างใดเลย กลับ
รู้สึกว่าเป็นคำที่ฟังแล้ว ทำให้รู้สึกตื้นตันใจเหลือเกิน
เพราะรู้สึกเป็นบุญอันใหญ่หลวง ที่เกิดมาได้พบแสงสว่าง
นั้นคือ พระพุทธดำรัสที่ว่า :—

“ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตได้เกิดขึ้นมาในโลก
เปรียบเหมือนดวงตาของโลกได้เกิดขึ้น”

— จากนัยแห่ง อ. เอก. ๒๐/๓๐ สยว.,

อ. เอกก. ๒๐/๒๒ มหาจุฬาฯ.

ข้อแย้งของคน ที่ไม่เชื่อว่าวิญญาณเป็น ธรรมชาติอีกอย่างนอกจากร่างกาย

ข้อเท็จจริงที่ว่า วิญญาณเกิดขึ้นได้ต้องอาศัย
เจตนาด้วยนั้น ทางหนึ่งที่จะทำให้บางคนเข้าใจว่า นี่ไม่
ใช่ข้อพิสูจน์สำคัญในการจะบอกว่า วิญญาณเป็นธรรม
ชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจากร่างกาย ก็คือเขาอาจคิดว่า
มันเป็นธรรมชาติของสมอง ที่จะต้องเป็นเช่นนั้น จะเห็น
อะไร จะได้ยินอะไร ก็ต้องมีความตั้งใจด้วยเสมอ และ
เราก็สังเกตได้ว่า ความตั้งใจนั้น เกิดจากร่างกายนั่นเอง
เช่น หิว ก็เกิดความต้องการอาหาร กระหายหรือร้อน
ก็เกิดความต้องการน้ำ เมื่อมีความต้องการ ก็ย่อมมีความ
ตั้งใจ ยิ่งกว่านั้น พระอรหันต์ซึ่งถือว่าหมดกิเลสแล้ว
หมดอวิชชาแล้ว(อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขารคือเจตนา)
ก็ยังมีความต้องการ เช่นต้องการน้ำ ต้องการอาหาร
ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่า ความต้องการและความตั้งใจนั้น

เกิดจากร่างกายนั่นเอง ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นอย่างไร ใน การที่จะถือเอาหลักนั้นเป็นข้อพิสูจน์ว่า ที่เช่นนั้น ก็เพราะ วิญญาณเป็นธรรมชาติอีกส่วนหนึ่งนอกจากร่าง กาย ควรจะมีข้อพิสูจน์ที่ดีกว่านี้ ส่วนการที่จะอ้างเอา ข้อพิสูจน์ในทางสมาธินั้นเล่า คนทั่วไปก็ไม่อาจจะยอมรับ ไปได้ เพราะไม่ใช่ข้อเท็จจริงของมหาชน ดังนั้น จึงไม่ควรรับเชื่อไว้ หรือแม้จะอ้างชื่อของนักปราชญ์ สำคัญทางวิทยาศาสตร์บางคนก็เชื่อว่า จิตมีอยู่เป็นส่วน หนึ่งนอกจากร่างกาย เช่นศาสตราจารย์เซอร์เฮอร์เชล เป็นต้น ก็ยังไม่ควรเชื่ออยู่นั่นเอง เพราะไม่ได้ให้ข้อ พิสูจน์ที่ชัดเจนอะไรไว้ และอาจเป็นไปได้ที่ ท่านผู้นั้น กล่าวอย่างนั้น เป็นเพราะถูกอิทธิพลบางอย่างบังคับให้ พุดเช่นนั้น หรือเพื่อจะเอาใจคนบางพวก ซึ่งเขาเชื่อ อย่างนั้น หรืออาจจะเป็นเพราะตัวเองมีนิสัยโน้มเอียงที่ จะเชื่อเช่นนั้น จึงมองหาข้อเท็จจริงที่จะสนับสนุนความ เชื่อของตัวเอง และอาจจะตั้งข้อสงสัยได้อีกเป็นอันมาก บางคนอาจคิดเช่นนั้น

แต่ใครจะคิดอย่างไรก็ตาม เราควรจะรู้หลัก
ธรรมดาไว้อันหนึ่งว่า คนเราถ้ายังไม่เชื่ออะไรแล้ว เป็น
ต้องหาเหตุผลมาหักล้างได้เสมอ ซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งจะเชื่อ
ตามหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง และถ้าลงว่าเชื่อแล้ว ก็
เป็นต้องหาเหตุผลมาสนับสนุนได้อีกเหมือนกัน ตัวอย่าง
ที่เห็นในเรื่องนี้ ก็คือจึงสังเกตเหตุผล ระหว่างคนที่เชื่อ
ในพระผู้เป็นเจ้า กับคนที่ไม่เชื่อ ถ้าเราเป็นคนกลาง
จะมองเห็นเหตุผลชนิดที่หลอกตัวเอง ของฝ่ายใดฝ่าย
หนึ่งได้ง่าย นอกจากนั้น เราจะมองเห็นรากฐานแห่งความ
เชื่อของคนเราว่า ย่อมขึ้นอยู่กับนิสัย สิ่งแวดล้อม และ
พันธุการศึกษาอีกด้วย

เพราะฉะนั้น จึงเป็นการยากมาก ที่จะหาหลัก
เกณฑ์ที่แน่นอนว่า อย่างไหนเป็นความเชื่อที่ถูกต้อง
แต่จะอย่างไรก็ตาม ความจริงก็มีอยู่ว่า ความจริงแท้ ๆ
ย่อมมีอยู่อย่างเดียว ถ้าปรากฏว่า มีความจริงอยู่สอง
อย่าง นั่นก็ต้องแปลว่า อีกอย่างหนึ่งต้องเท็จ เว้นไว้
แต่จะเป็นความจริงคนละชั้น หรือคนละแง่ ก็อาจมีจริง
หลายอย่าง แต่ถ้าอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน ที่จะต้องซ

ขาดว่า เป็นดำหรือแดงเท่านั้น ความจริงก็ต้องมีอย่างเดียว คือไม่ดำก็แดง เช่นเดียวกัน ในกรณีนี้จะชี้ขาดว่า วิญญาณกับร่างกาย เป็นธาตุคนละอย่างหรืออย่างเดียวกัน ถ้าพิสูจน์ได้แน่ชัดว่า วิญญาณเป็นผลของร่างกาย เป็นธาตุอย่างเดียวกับร่างกาย ก็ต้องลงมติว่า ตายแล้วก็สูญ วิญญาณไม่ใช่ตัวธรรมชาติผู้สร้างชีวิต ถ้าพิสูจน์ได้แน่ชัดว่า วิญญาณเป็นธาตุคนละอย่างกับร่างกาย ไม่ใช่ผลของร่างกายโดยตรง ตายแล้ววิญญาณก็ย่อมจะเหลืออยู่ ปัญหานี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะต้องขบให้แตกหัก

คำตอบที่สมบูรณ์ ในปัญหาเรื่องวิญญาณกับร่างกาย

ข้าพเจ้าขอย้อนกลับไปหาสมมุติฐาน ข้อที่ว่า “วิญญาณคือพลังงานนามธรรมที่แทรกซึมอยู่ในสสารทุกอย่าง คุณสมบัติของสสาร มาจากพลังงานวิญญาณ โครงสร้างของวัตถุ ก็มาจากพลังงานวิญญาณ” (ข้อที่ ๑) และสมมุติฐานที่ว่า “พลังงานวิญญาณกับวัตถุ มีความ

สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุด ถ้าสภาพวัตถุเปลี่ยนแปลง
สภาพของวิญญาณก็เปลี่ยน ถ้าสภาพวิญญาณเปลี่ยนแปลง
สภาพวัตถุก็เปลี่ยน” (ข้อที่ ๔) และสมมุติฐานที่
ว่า “ในทุกๆ เซลล์ชีวิต มีวิญญาณ” (ข้อที่ ๗) ถ้าท่าน
อ่านสมมุติฐานเหล่านี้ให้เข้าใจดี ท่านก็จะไม่เถียงกับใคร
เพราะในการมองดูความเป็นไปของชีวิต เราอาจจะมอง
มาจากแก่นามธรรมก็ได้ หรือมองจากแง่วัตถุก็ได้ ข้อ
สำคัญอย่าไปยึดมั่นว่า มีความจริงแต่ในแง่ของวัตถุเท่า
นั้น หรือในแง่ของนามธรรมเท่านั้น คนที่พูดว่า การ
จะรู้สึกต่อสิ่งไร ที่ต้องอาศัยความตั้งใจด้วย ข้อนี้เป็น
ธรรมดาของสมองหรือของเส้นประสาทนั้น นัยอรรถาธิบาย
ความว่า เขามองในแง่วัตถุ คิดถึงสภาพธรรมดาของ
โครงสร้างแห่งเซลล์ประสาทที่จะต้องก่อให้เกิดความรู้สึก
อย่างนั้น ส่วนผู้ที่เชื่อว่าวิญญาณจะเกิดก็ต้องอาศัย
เจตนา และถือว่า ข้อนี้เป็นธรรมดาของวิญญาณ ซึ่ง
เป็นธรรมชาติที่มีอำนาจในตัวเอง ที่จะให้เกิดความรู้สึก
ก็ได้ ไม่ให้เกิดก็ได้ นั่นนี้หมายความว่าเขามองในแง่
ของนามธรรม เมื่อมองคนละแง่ ใช้มาตรฐานคนละ

อย่าง กีย่อมต้องเห็นคนละอย่าง ข้อน^{๕๓}เป็นของธรรมดา แต่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ทั้งสองแง่ว่า:—

แง่วัตถุ:— อุปาทายรูป คือ พฤติกรรมของชีวิต เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ หรือรูป คือธาตุทั้งสี่^{๕๔} และ สฬายตนะ คือระบบประสาท หรืออวัยวะแห่งการสัมผัส เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ ข้อน^{๕๕}ตรงกับหลักชีววิทยาและ จิตวิทยาสมัยปัจจุบัน

แง่นามธรรม:— สังขาร คือเจตนา เป็นปัจจัย ให้เกิดวิญญาณ หรือโดยละเอียดตรัสว่า อวิชชา ตัณหา อุปาทานและเจตนา หรืออีกนัยหนึ่ง เจตสิกทั้ง ๗ คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ มนสิการ (อัญญสมานาเจตสิก) เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ (ทั้งสองแห่ง^{๕๖}นี้ ตรัสคนละคราว มุ่งหมายคนละอย่าง จึง มีหัวข้อซ้ำกันบ้าง ผิดกันบ้าง)

เป็นอันว่า หลักพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ อย่างสมบูรณ์มาก สมบูรณ์ยิ่งกว่าหลักชีววิทยา และ จิตวิทยา คราวนี้มีปัญหาเหลืออยู่แต่เพียงว่า สมมุติฐาน เหล่า^{๕๗}นั้นจะพึงเชื่อถือได้หรือไม่? และถูกต้องตามหลัก พุทธศาสนา^{๕๘}หรือไม่?

สมมุติฐานเรื่องวิญญาณ ได้มาจากหลักฐานในคัมภีร์ และข้อเท็จจริงอะไรบ้าง ?

ได้เคยอธิบายมาแล้ว ในเซลล์ชีวิตทุกเซลล์ มี
วิญญาณ เราลองศึกษาความเป็นไปของสัตว์เซลล์เดียว
เช่นอมีบา ดู แล้วเราจะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง
วิญญาณกับร่างกายชัดเจนทีเดียว

สิ่งมีชีวิตแม้จะเป็นสัตว์เซลล์เดียว เช่นอมีบา
เรารู้กันว่า มันมีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อม ความรู้สึก
อันนี้แหละที่ทางพุทธศาสนาเรียกว่าวิญญาณ

หลักพุทธศาสนามีว่า อุปาทายรูป คือพฤติกรรม
ของชีวิต เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ เรารู้ได้ว่า ถ้า
พฤติกรรมไม่มี เช่นไม่มีการกิน การย่อย การหายใจ
การเผาผลาญเป็นต้น ความรู้สึกในชีวิตนั้นย่อมมีไม่ได้
เพราะอย่างนี้ ทางพุทธศาสนาจึงถือว่า พฤติกรรมของ
ชีวิตเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ

อีกนัยหนึ่ง หลักพุทธศาสนามีว่า “ธาตุทั้งสี่เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน” ซึ่งเมื่อจะกล่าวตามหลักวิทยาศาสตร์ ก็หมายความว่า วัตถุต่าง ๆ อันเป็นโครงสร้างของเซลล์ เช่น โปรตีน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน และแร่ธาตุต่าง ๆ เช่น ฟอสฟอรัส แคลเซียม และเหล็ก เป็นต้น รวมทั้งพลังงาน เช่น ความร้อน สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน พูดสั้น ๆ ว่า อินทรีย์วัตถุเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน เราพิสูจน์ได้ง่าย ๆ ว่า ถ้าวัตถุเหล่านี้ไม่มี ชีวิตย่อมมีไม่ได้ และเมื่อชีวิตไม่มี ความรู้สึกก็ไม่มี ดังนั้น ทางพุทธศาสนาจึงถือว่า ธาตุทั้งสี่เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน

อนึ่ง ทางพุทธศาสนายังเชื่ออีกว่า วิญญานเป็นของเกิดแล้วดับ เกิดแล้วดับ เป็นไปอย่างนี้รวดเร็วมาก วิญญานที่ดับไปนั้น ก็เป็นอันดับไป คืออันตรธานสูญสิ้นไปเลย เหมือนปลวไฟดับ ส่วนวิญญานที่เกิดใหม่นั้นเล่า ก็เป็นของใหม่แท้ แม้ว่าจะรับการถ่ายทอดลักษณะต่าง ๆ มาจากวิญญานเก่า ซึ่งเปรียบเหมือนมะม่วงที่เกิดใหม่ แม้จะสืบเนื่องมาจากลูกเก่าที่ปลูก แต่

ก็ไม่ใช่ลูกเดียวกันกับลูกเดิม วิญญาณใหม่ เปรียบเหมือนมะม่วงลูกใหม่ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ยังชวนให้มีความสงสัยว่า วิญญาณเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ? วิญญาณเปรียบเหมือนเสียง ซึ่งโดยธรรมดาเสียงไม่ใช่เป็นสิ่งที่อยู่จริงแต่เดิม หากแต่เกิดจากการเคาะ อย่างนั้นหรือ ? แต่เราก็ได้พิสูจน์มาแล้วว่า ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่อย่างหนึ่งนอกจากสสาร เมื่อเป็นเช่นนั้น วิญญาณที่ทยอยกันเกิดมาใหม่ ๆ นั้น มาจากอะไร ?

ขอให้เข้าใจให้ได้ว่า คำว่า วิญญาณเกิด มีความหมาย ๒ อย่างคือ :-

๑. หมายถึง เกิดอำนาจควบคุมการเปลี่ยนแปลงของชีวิต

๒. หมายถึง เกิดความรู้สึก เช่นมีความรู้สึกต่อสิ่งแวดล้อม หรือเกิดความรู้สึกภายใน (subconsciousness)

ขอให้ท่านพิจารณาดูหลักพุทธศาสนาต่าง ๆ เหล่านี้ให้ละเอียด นอกจากนั้น หลักพุทธศาสนายังมีอีกว่า ตาย

แล้ววิญญานไปเกิดใหม่ นิสัยสันดานต่าง ๆ บุญและบาป
ที่อบรมไว้ ความชัดเจนที่สร้างสมไว้ ติดตามไปถึงชาติ
หน้าได้อีก ในเมื่อหลักมีว่า วิญญานที่ดับไปเหมือนกับ
เปลวไฟที่ดับ วิญญานที่เกิดใหม่ก็เหมือนเปลวไฟอัน
ใหม่ เป็นวิญญานคนละอันทีเดียว ทั้งเมื่อตายแล้ว
ร่างกายก็หมดไป ร่างกายที่เกิดใหม่ก็เป็นของใหม่แท้
เมื่อเป็นเช่นนั้น วิญญานจะสืบต่อไปถึงชาติหน้าได้
อย่างไร ? เพราะหลักพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ชัดเจน
เช่นนั้นว่า:—

อนุปปนนา อุปุปชชนติ อุปปนนา จ นิริชฺฌเ
อภินวา ว สงฺขารา นทีโสตสมุปปมา
วิชฺชุปปาทो ว อากาเส อุปุปชชนติ วยฺหนติ จ

— วิ. ๓/๒๖๖; ๒๕๕

สังขารทั้งหลาย คือนามและรูปทั้งหลาย ที่ยัง
ไม่เกิด ก็จะเกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมดับไป

สังขารที่เกิดขึ้น เป็นของใหม่ล้วน เปรียบเหมือน
กระแสน้ำ (ที่ไหลอย่างสม่ำเสมอ เป็นส่เดียวกันตลอด

ซึ่งเมื่อมองดูเผิน ๆ จะเห็นเป็นน้ำอันเดียวกัน แต่ที่แท้ กระแสน้ำตรงที่เราจับสายตายคุณั้น เปลี่ยนใหม่อยู่เรื่อย ๆ)

สังขารทั้งหลายบังเกิดแล้ว เดียวก็ดับไป เหมือน ฟาแลบในอากาศ เกิดขึ้นแว็บเดียว แล้วก็หายไป ฉะนั้น และอีกแห่งหนึ่งซึ่งพระสารีบุตรกล่าวไว้ว่า :—

อนิธานคตา ภคฺคา

— วิ. ๓/๒๕๕

สังขารทั้งหลายที่ดับไปนั้น ก็เป็นอันดับไปที่เดียว คือถึงซึ่งความไม่มีที่เดียว ส่วนที่ดับไปนั้น ไม่ได้เก็บไว้ ณ ที่ไหน ๆ

(เย ภคฺคา น เต กตฺถจิ นิธานํ คตา อถโข
อภาวเมว คตา — ปรมตมมยฺหุสา ๓/๔๔๗, วิสฺสุทฺธิ. ฎิ. ๒/๔๕๕
ฉบบัมฺหาจุฬา ฯ)

คำว่า ไม่ได้เก็บไว้ ณ ที่ไหน ๆ นี้ ไม่ได้แย้ง กับคำที่ว่า ลักษณะของจิตถูกถ่ายทอดไว้กับจิตในขณะ ต่อมา ที่ท่านกล่าวเช่นนั้นมีความหมายว่า ส่วนที่ดับไป นั้น ก็เป็นอันดับไปจริง ส่วนที่เกิดใหม่ ก็ใหม่แท้ แต่การที่ลักษณะของจิตขณะแรก เข้ามาปรากฏในจิต

ขณะต่อมาได้^๕นั้น เป็นเพราะความเปลี่ยนแปลงของจิตเก่า ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบของวัตถุ แล้วจิตเก่า^๕นั้นก็ดับไป ครั้นแล้วการเปลี่ยนแปลงแห่งระบบของวัตถุภายใต้การเปลี่ยนแปลงของจิตเก่า^๕นั้นแหละ ที่ก่อให้เกิดจิตหรือวิญญาณ ที่มีลักษณะคล้ายกับจิตเก่า

ในขณะต่อมา ตามธรรมดา จิตเกิดดับ ๑๗ ขณะ เท่ากับรูปดับขณะเดียว คือรอบเดียวเท่านั้น ^{๕๕}ทั้งนี้ เพราะการเปลี่ยนแปลงของรูปช้ากว่าการเปลี่ยนแปลงของจิต รูป^๕ครั้งแรกเกิดพร้อมกับจิตขณะแรก แต่มาดับพร้อมกับจิตในขณะ^๕ที่ ๑๗ คำว่า รูปเกิด หมายความว่า เกิดปรากฏลักษณะของความมีชีวิต หรือเกิดความเป็นไปในรอบหนึ่ง เราเรียกว่า รูปเกิดขณะหนึ่ง (ดูคำอธิบายในเรื่องปุเรชาตปัจจัยและปัจฉิมชาตปัจจัย ในอภิธรรม และในสมุทฺทกวิลาสินี ๒/๑๒๕, ที.อญ. ๒/๑๐๐ ฉบับมหาจุฬาฯ)

ข้าพเจ้าได้ประมวลหลักสำคัญ ๆ ของพุทธศาสนา มาเรียงให้ดู เพื่อเราจะได้เห็นความหมายระหว่างบรรทัด ขอให้อ่านทบทวนดูหลาย ๆ เทียว ครังแรกจะรู้สึกว่หลักเหล่านั้นแย้งกัน จนน่าเวียนหัว

เช่นหลักหนึ่งว่า วิญญาณที่ดับไปนั้นก็เป็นอันดับ
ไปเลย ที่เกิดใหม่ไม่ใช่อันเก่า

แต่อีกหลักหนึ่งก็ว่า ตายแล้ววิญญาณไปเกิดใหม่
ได้ นิสัยสันดานสืบไปถึงชาติหน้าได้

เมื่อหลักต่าง ๆ ขัดแย้งกันเช่นนี้ จะให้เราถือหลัก
ไหนเป็นข้อที่ถูกต้อง แต่เรารู้สึกว่า หลักเหล่านั้น
ล้วนแต่มีหลักฐานแสดงว่า เป็นหลักพุทธศาสนาทั้งสิ้น
เมื่อเป็นเช่นนั้น จะให้เราหาหลักความเข้าใจตรงไหน หรือ
จะอธิบายอย่างไร จึงจะสามารถรวมหลักทั้งหลาย ที่
กล่าวมาแล้วทั้งหมด เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ให้
แย้งกันได้ ขอนับว่า เป็นปัญหาสำคัญมาก

การที่จะทำให้หลักพุทธศาสนาต่าง ๆ เหล่านั้น
กลมกลืนกัน ไม่ให้ขัดแย้งกัน และให้ถูกหลักวิทยา
ศาสตร์ด้วยนั้น บางคนอาจอธิบายว่า:—

โดยธรรมชาติ สสารทุกอย่างที่เป็นอินทรีย์วัตถุ
มีสภาพที่จะก่อให้เกิดวิญญาณ ในเมื่อมารวมกันเป็น
จักรกลชีวิต

การอธิบายแบบนี้ ซึ่งเป็นมติของนักชีววิทยาสมัยปัจจุบันเป็นส่วนมาก ซึ่งฟังดูแล้วรู้สึกว่ามีเหตุผลน่าเชื่อถืออยู่ไม่น้อย แต่อย่างไรก็ดี เราจะเห็นว่า ทฤษฎีนี้ใช้เป็นหลักอธิบายได้เฉพาะในเมื่อยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น จะใช้เป็นหลักอธิบายถึงสภาพของวิญญาณหลังจากตายแล้วไม่ได้ และจะไปขัดแย้งกับหลักพุทธศาสนาที่ถือว่าตายแล้ววิญญาณไปเกิดใหม่ได้ เพราะถ้าอธิบายว่า สสารจะก่อให้เกิดวิญญาณได้ก็ต่อเมื่อสสารรวมตัวในแบบจักรกลชีวิต แต่เมื่อตายแล้วชีวิตไม่มี วิญญาณก็ย่อมจะมีอยู่ไม่ได้ ฉะนั้นจะเห็นว่า ใช้เป็นหลักอธิบายตลอดไปไม่ได้ และการอธิบายแบบนี้ก็จะไม่สมกับที่ทางพุทธศาสนาถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มี (entity) อย่างหนึ่ง นอกจากสสาร

อีกนัยหนึ่ง บางคนอาจอธิบายว่า ทว่า ในสสารทุกอย่างมีสภาพที่จะก่อให้เกิดวิญญาณนั้น คำว่า สสารทุกอย่างนั้น หมายถึงทั้งอินทรีย์วัตถุ และอนินทรีย์วัตถุด้วย ในขณะที่มีชีวิต อินทรีย์วัตถุที่รวมกันเป็นโครงสร้างของชีวิตนั้น ก่อให้เกิดวิญญาณขึ้นแบบหนึ่ง แต่

เมื่อตายแล้ว กำลังงานของวิญญาณที่มีอยู่ในขณะที่มีชีวิตอยู่นั้น ก็จะเป็นปัจจัยทำให้สสารในพหิรากาศเกิดมีสภาพของวิญญาณขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง วิญญาณที่เกิดจากอนินทริยวัตถุนี้แหละ ที่เกิดสืบทอดกันไปจน จุดใดจุดหนึ่งที่เหมาะสม แล้วก็เป็นปัจจัยก่อให้เกิดชีวิตชนทนนั้น

การอธิบายแบบนี้ ดูจะใช้เป็นหลักได้กว้างกว่าที่กล่าวมาแล้ว แต่ก่อนนั้นแหละ การอธิบายแบบนี้ ก็จะไม่เหมาะสมกับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “วิญญาณเป็นรากฐานของสิ่งทั้งปวง..... สิ่งทั้งปวงย่อมเป็นไปตามอำนาจของสิ่ง ๆ เดียว คือวิญญาณ” และจะใช้เป็นหลักอธิบายไม่ได้ถึงเรื่องอรุปรหม

ข้าพเจ้าได้พยายามเป็นอย่างมาก ที่จะหาหลักแห่งความเข้าใจ ที่จะเชื่อมโยงหลักต่าง ๆ เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งในที่สุด ข้าพเจ้าก็คิดได้ว่า มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือต้องอธิบายว่า:—

ในสสารทุกอย่างมีวิญญาณ แต่วิญญาณที่มีอยู่ในสสารนั้น เป็นวิญญาณหลัก คือเป็นวิญญาณที่ยังไม่

ปรากฏลักษณะออกมาเป็นความรู้สึก และเป็นอำนาจ
ควบคุมชีวิต วิญญาณที่อยู่ในสิ่งที่ไร้ชีวิตนั้นเปรียบ
เหมือนความร้อนแฝง และแม้ในพาหิรอากาศทั่วไป ก็มี
วิญญาณ ซึ่งเป็นเหมือนกระแสแม่เหล็กที่แผ่สร้านไป
ทั่วโลก ในโลกแห่งวิญญาณนั้น ได้ติดต่อเป็นพื้นเดียว
กันเหมือนอากาศธาตุ

ความเข้าใจดังที่กล่าวมานี้ จะถูกต้องตามหลัก
พุทธศาสนาจริงหรือไม่? ก็ขอให้ถึงหลักในรูปฌาน
ที่พระองค์ตรัสไว้ว่า:—

อนนโต อากาโส อากาสเป็นอนันตะ

อนนโต วิญญานํ วิญญานเป็นอนันตะ

และพุทธภาษิตในแก้วมัญจสูตร:—

วิญญานํ อนิทสฺสนํ อนนโต สพฺพโตปกั

นิพพานคือวิญญาณซึ่งเห็นด้วยตาไม่ได้ เปรียบ
เทียบกับอะไรโดยสมบูรณ์จริง ๆ ไม่ได้ เป็นอนันตะ
และมีทางที่จะเข้าถึงได้ทางกัมมัญฐานรอบด้าน มีวิสัย
อันกระจ่างไม่สิ้นสุด

สำหรับ อากาศ เราเข้าใจกันดีแล้วว่า ย่อมมี
อยู่แม้ในปริมาณ ช่องว่างที่ทำให้อิเล็กทรอนิกส์อยู่นั้นได้
เสมอ นั่นก็คืออากาศธาตุ จะมองไปทางไหน หรือนึก
ถึงอะไร จะพบแต่อากาศธาตุไม่สิ้นสุด เราไม่รู้ได้เลย
ว่าอากาศเริ่มต้นจากตรงไหน และไปสิ้นสุดที่ไหน หรือ
ตรงไหนเป็นท่ามกลางของมัน มันเกิดมีขึ้นตั้งแต่เมื่อไร
และจะไปสิ้นสุดเวลาไหน ไม่มีใครรู้ได้เลย คำว่า อนันตะ
แปลว่า ไม่มีที่สิ้นสุด อากาศเป็นอนันตะ มีความหมาย
ดังที่กล่าวมานี้ ความหมายอนันนี้ ไม่มีปราชญ์คนไหน
คัดค้านได้เลย

ส่วนคำว่า วิญญาณ เป็นอนันตะเล่า มีความ
หมายอย่างไร ? ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค สมานินทส หนา
๑๓๙-๑๔๐ ตอนทีอธิบายเรื่องอรุปรมาณนี้ ท่านกล่าว
ไว้ว่า :-

อากาศเป็นอนันตะ หมายความว่า ที่สุดแห่งการ
เกิดขึ้น (อุปฺปาตฺตโต) ที่สุดแห่งการดับ (วณฺโณโต) ของ
อากาศนั้นไม่ปรากฏ (น ปณฺณายติ)

วิญญานเป็นอนันตะ หมายความว่า ให้มนสิการถึงวิญญานที่นึกถึงอากาศเป็นอารมณ์ว่า อนนโต อากาโส อากาโสไม่มีที่สุด.....นั่นแหละ จันใด ก็จงมนสิการถึงวิญญานที่แผ่ออกไปได้ไม่สิ้นสุดนั้นว่า อนนโต วิญญานวิญญานไม่มีที่สุด.....จันนั้น

ท่านอธิบายว่า วิญญานเป็นอนันตะด้วยสามารถแห่งการมนสิการ คือสามารถจะคิดออกไปได้ไม่สิ้นสุดหรือแผ่ใจไปได้ไม่สิ้นสุด คำอธิบายนี้แม้จะอ่านดูโดยละเอียดแล้ว ก็ไม่สู้จะแจ่มแจ้งนัก

ปรัชญาเรื่องวิญญาน

ของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

การที่จะให้เข้าใจโดยถ่องแท้ว่า โดยธรรมชาติแท้ ๆ วิญญานมีสภาพเป็นอย่างไรแน่นั้น ข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าเราได้ลองศึกษาปรัชญาเรื่องวิญญานของพุทธศาสนา ฝ่ายมหายานดู บางทีอาจจะทำให้เราเข้าใจเรื่องวิญญานในคัมภีร์ของเราดีขึ้นกว่าเดิมก็ได้ จะนั้น ต่อ

แต่^{นี้} ข้าพเจ้าจะขอคัดเอาข้อความบางตอนในสูตรเว่ย
หล่าง ซึ่งเป็นสูตรของมหายานที่แพร่หลายมาก และมี
อิทธิพลมาก มาให้พิจารณาดู ข้อความเหล่านี้ท่าน
พุทธทาสภิกขุ (เจ้าคุณอรุณนันทมนี) เป็นผู้แปลจากต้น
ฉบับภาษาอังกฤษ ซึ่งในสูตรเว่ยหล่าง ได้อธิบายเรื่อง
วิญญานไว้ดังนี้:—

“ขนาดของใจนั้นใหญ่หลวง (ใจในที่นี้หมายถึง
The essence of mind) เหมือนกันกับขนาดของอากาศ
(space) มันเป็นเรื่องที่ปัญญาตีไม่ได้ คือมันไม่ใช่ของกลม
หรือของแบนเหลี่ยม ไม่ใช่ของโตหรือของเล็ก ไม่ใช่
ของเขียวหรือเหลือง แดงหรือขาว ไม่ใช่ของที่มีบนมี
ล่าง ไม่ใช่ของสั้นหรือยาว ไม่ใช่ความข้งหรือความขึ้น
ไม่ใช่ความถูกหรือความผิด ไม่ใช่ของดีหรือของชั่ว ไม่
ใช่ของอันแรกหรืออันสุดท้าย”

“ความว่างอันไม่มีขอบเขตจำกัด ของสากลจักรวาล
เป็นสิ่งที่มีความจุมาก พอที่จะรวมเอาสิ่งต่าง ๆ ดังแสน ๆ
สิ่ง ซึ่งมีรูปและสัณฐานแปลก ๆ กัน เข้าไว้ในตัวมันได้
สิ่งเหล่านั้น เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดาวทั้งหลาย

ภูเขา แม่น้ำ แผ่นดิน น้ำพุ ลำธาร พุ่มไม้ ป่าไม้
คนดี คนชั่ว ฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว เมืองสวรรค์ เมืองนรก
มหาสมุทร ภูเขาทั้งหลายในเทือกเขามหาเมรุ (หิมालัย)
อากาศนั้นซึมเข้าไปมีอยู่ทั่วในสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วทั้ง
หมดนี้ และความว่างแห่งธรรมชาติแท้ของเรา (ธรรมชาติแท้ของเราคือจิตเดิม หรือ The essence of mind)
ก็เข้าไปมีอยู่ในสิ่งต่าง ๆ อย่างเดียวกัน เรากล่าวว่าเป็น
สิ่งใหญ่หลวงก็เพราะมันรวมสิ่งต่าง ๆ เข้าไว้หมด โดย
ที่สิ่งทุกสิ่งนั้น มันอยู่ในตัวธรรมชาติแท้ของเรา เมื่อ
เราพบเห็นความดี หรือความชั่วก็ตาม ของบุคคลอื่น
เราไม่ถูกมันดึงดูดให้ชอบ หรือไม่ถูกมันผลักให้ชัง หรือ
เราไม่เกี่ยวเกาะกับมัน เมื่อนั้นลักษณะแห่งจิตใจของ
เรา เป็นของว่างเท่ากันกับอากาศด้วยเหตุนี้ เราจึงกล่าว
ว่า จใจของเราใหญ่หลวง...”

“ใจนั้นมีขนาดแห่งความจุใหญ่หลวง โดยเหตุ
ที่ใจนั้นสิ่งซึม (ติดเนื่องเป็นอันเดียวกันทั่วไป) ตลอด
สากลจักรวาล เมื่อเรานำมันมาใช้ เราก็สามารถจะทราบ

อะไรได้หลายสิ่งจากบรรดาสิ่งที่มีอยู่ทั้งหมด แต่เมื่อใด
 เราใช้มันโดยเต็มขนาดของมัน เมื่อนั้นเราก็อทราบได้
 สารพัดสิ่ง ไม่มีอะไรเหลือ รู้ทุก ๆ สิ่งภายในหนึ่งสิ่ง
 และรู้หนึ่งสิ่งภายในทุก ๆ สิ่ง เมื่อใดใจของเราทำหน้าที่
 ของมันโดยไม่ติดขัด และเป็นอิสระที่จะไปหรือมา เมื่อนั้น
 นั่นคือว่ามันอยู่ในภาวะแห่งปรัชญา”

เมื่อเราได้อ่านข้อความในสูตรนี้ ซึ่งอธิบาย
 ลักษณะของวิญญูณเป็นอนันตะชัดเจนมาก แล้วขอ
 ให้นักถึงเรื่องในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งกล่าวถึงว่า
 พระพุทธเจ้าสามารถรู้เรื่องอดีตอนาคต และปัจจุบันได้
 ทะลุปรุโปร่งด้วยญาณที่เรียกว่า อดีตังสญาณ อนาคตัง
 สญาณ ปัจจุบันังสญาณ สามารถรู้ถึงความนึกคิดของ
 คนอื่น แม้จะอยู่ไกลแสนไกล ด้วยเจโตปริยญาณ ซึ่ง
 มีหลักว่า “เมื่อพระองค์กำหนดใจของพระองค์แล้ว
 สามารถที่จะล่วงรู้ซึ่งใจของผู้อื่นว่าเป็นอย่างไร” และ
 หลักในอุปมาที่กล่าวมาแล้วว่า “วิญญูณนั้นสามารถ
 จะแผ่ไปทั่วสากลจักรวาลก็ได้ เมื่อแผ่ไปถึงไหน ก็

จะล่วงรู้ซึ่งเหตุการณ์นั้นได้ (ดูเรื่องทศพลญาณ ในมหา
 สีนทาสสูตร ม.ม. ๑๒/๑๔๐ ฉบับสยามรัฐ, ฉบับมหาจุฬา
 หน้า ๑๐๗) ขอให้เราใคร่ครวญถึงเหตุผลว่า เหตุไร พระ
 องค์จึงสามารถล่วงรู้ได้อย่างนั้น ถ้าหากว่า โดยธรรมดา
 วิญญาณมิได้มีสภาพคล้ายกับกระแสแม่เหล็กที่แผ่สร้า
 นไปทั่วโลกแล้ว การติดต่อกับวิญญาณอื่นๆ จะพึงเป็นไปได้
 หรือไม่? ถ้าหากสภาพของเหตุการณ์ มิได้ถูกบันทึก
 ไว้ด้วยสภาพแห่งวิญญาณ คล้ายกับเสียงที่ถูกบันทึก
 ไว้ด้วยแม่เหล็กไฟฟ้า (คือเสียงได้เปลี่ยนเป็นระบบแม่
 เหล็ก ตามรูปของคลื่นเสียง) แล้วพระองค์จะสามารถ
 ล่วงรู้เหตุการณ์ ทั้งอดีต อนาคตและปัจจุบัน โดยไม่มี
 ผู้ใดบอกได้หรือไม่? เพียงแต่ทำให้เป็นสมาธิอันแน
 แน่ ทำให้ปราศจากอารมณ์ภายนอกทั้งหมด แล้วก็
 กำหนดใจเพื่อที่จะรู้เรื่องอะไร ก็ทรงทราบเรื่องนั้น ๆ
 ได้ตลอด

อนึ่ง จากการสะกดจิต ซึ่งเดิวนั้นเรารับรองกัน
 แล้วว่า เป็นแขนงหนึ่งในวิชาจิตวิทยาสมัยปัจจุบัน ทำ
 ให้เรารู้กันแน่นอนว่า กระแสจิตแผ่สร้าจากคนหนึ่ง

ไปบังคับอีกคนหนึ่งได้ ความคิดของอีกคนหนึ่งสามารถ
ถ่ายทอดไปยังอีกคนหนึ่งได้ และไปบังคับให้คนนั้น
ทำอะไรได้ต่าง ๆ เสมือนหนึ่งเป็นร่างกายของเขาเอง
จากข้อเท็จจริงเหล่านี้ ทำให้เราเข้าใจว่าสภาพของ
วิญญาณมีสภาพเหมือนกระแสแม่เหล็ก ที่เรารู้จักมันได้
จากเข็มทิศ

เมื่อเราได้ใคร่ครวญข้อความในสูตรเว่ยหลาง และ
ข้อความในพระไตรปิฎกทั้งหมดที่อ้างมาแล้ว รวมทั้งข้อ
เท็จจริงต่าง ๆ ที่พิสูจน์ได้ เราจะเห็นว่า แม้ในฝ่าย
เถรวาทก็ถือว่า ในสรวพสิ่ง มีวิญญาณ วิญญาณไม่ใช่
มีเฉพาะในสิ่งที่มีชีวิตเท่านั้น แต่หากมีอยู่ในทุกสิ่งทุก
อย่าง เหมือนอากาศธาตุนั้นทีเดียว การที่ในบางแห่ง
กล่าวว่า ในต้นไม้ไม่มีวิญญาณนั้น มีความหมายแต่
เพียงว่า ไม่มีชีวิตวิญญาณเท่านั้น เพราะในต้นไม้ไม่มี
อายตนะ ไม่มีตา หู จมูก ลิ้น ไม่มีสมอง การที่ใน
บางแห่งกล่าวว่า ผู้เข้านิโรธไม่มีจิต นั้นก็มีความหมาย
แต่เพียงว่า ไม่มีชีวิตจิตเท่านั้น เพราะดับเจตนาที่จะรับ

อารมณ์เสียแล้วในขณะนั้น และการที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า
 ในวัตรุไรชีวิตมีวิญญาณ วิญญาณ ในคำนี้ มีความหมาย
 ถึงพลังงานวิญญาณดั้งเดิม ที่จะเกิดมาเป็นภวังคจิตหรือ
 วิถิจิต ไม่ได้หมายถึงความรู้สึกนึกคิด เพราะใคร ๆ ก็รู้
 กันดีว่าในวัตรุไรชีวิต ย่อมไม่มีความรู้สึกใด ๆ

มิตที่แตกต่างกันของท่านเว่ยหล่าง

อนึ่ง สำหรับท่านที่เคยอ่านสูตรเว่ยหล่างมาแล้ว
 ตั้งแต่บทแรก จะพบว่า ตามมิตของท่านเว่ยหล่าง ท่าน
 ถือว่า จิตเดิมเป็นของบริสุทธิ์ และเป็นที่มาของสากล
 จักรวาล ทุกสิ่งทุกอย่างออกมาจากจิตเดิมทั้งนั้น ดังข้อ
 ความที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า:-

จิตเดิมแท้นั้น เป็นของบริสุทธิ์ อย่างบริสุทธิ์
 แท้จริง

จิตเดิมแท้นั้น เป็นอิสระ ไม่อยู่ภายใต้อำนาจ
 ความต้องเป็นอยู่ หรือภายใต้ความดับสูญ อย่าง
 อิสระแท้จริง

จิตเดิมแท้นั้น เป็นสิ่งที่มีความสมบูรณ์อยู่ในตัว
เอง อย่างสมบูรณ์แท้จริง

จิตเดิมแท้นั้น เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความ
เปลี่ยนแปลง อย่างนอกเหนือแท้จริง

ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏออกมานี้ ไหล
เทออกมาจากตัวจิตเดิมแท้ (All in the universe
is manifestation of the essence of mind)

สำหรับ มติของข้าพเจ้า แตกต่างจาก มติของท่าน
เว่ยหล่าง เล็กน้อย คือข้าพเจ้าถือว่า สิ่งที่มี มีสอง คือ
รูปกับนาม วิญญาณที่ควบคุมสรรพสิ่งทั้งปวง หรือเป็น
ปัจจัยให้เกิดสรรพสิ่งทั้งปวงนั้น ไม่ใช่วิญญาณบริสุทธิ์
แต่เป็นวิญญาณที่มีอวิชชา ถ้าปราศจากอวิชชาแล้ว จะ
ไม่ก่อให้เกิดอะไรอีกต่อไป

สมมุติฐาน

เรื่องวิญญานควรเชื่อได้เพียงไร

ข้าพเจ้าขอให้ท่านกลับไปอ่านสมมุติฐาน ข้อที่ ๑, ๒ อีกครั้งหนึ่ง แล้วท่านจะรู้ว่า สมมุติฐานของข้าพเจ้านั้นไม่ได้ฝืนมาลอย ๆ แต่หากว่ามีหลักฐานที่มากมายแห่งทีเดียว และจากสมมุติฐานเหล่านั้นเอง จะสามารถทำให้เราเข้าใจชัดเจนถึงความเกิด ความดับ และการสืบต่อของวิญญานทั้งในชีวิตนี้ และที่จะสืบไปถึงชาติหน้า โดยไม่ทำให้หลักต่าง ๆ ขัดแย้งกันเลย การเข้าใจเรื่องนี้สำคัญมาก พระพุทธองค์เคยตรัสไว้ว่า :—

“ภิกษุทั้งหลาย ! ผู้ที่ไม่รู้ซึ่งความเกิดและดับของนามรูปตามความเป็นจริง ถือว่ายังอยู่ห่างไกลต่อธรรมวินัยของตถาคต”

— จากนัยแห่ง ส. สหา. ๑๘/๕๔ สย.,
ส. สหา. ๑๘/๔๐ มหจุฬาฯ.

ข้อควรระลึก สำหรับผู้ไม่เชื่อทฤษฎีของพุทธศาสนา

สมมุติฐานที่ว่า วิชาญาณเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นนามธรรม แทรกซึมอยู่ในสสารทุกชนิด ได้มีอยู่ทั่วไปในพาหิรากาศ และได้ติดเนื่องเป็นผืนเดียวกันทั่วทั้งสากลจักรวาล เหมือนกระแสแม่เหล็กนั้น ข้าพเจ้าได้อธิบายมาแล้วว่า ต่งขึ้นจากหลักฐานอะไรบ้าง ฉะนั้นปัญหาที่ว่าสมมุติฐานเหล่านี้จะถูกตองตามหลักพุทธศาสนาหรือไม่ จึงเป็นอันหมดไป เพราะให้หลักฐานในคัมภีร์มาหมดแล้วเหลือปัญหาอยู่แต่เพียงว่า สมมุติฐานเหล่านี้ ควรจะเชื่อถือเป็นทฤษฎีได้หรือไม่เพียงไร เพราะบางคนอาจเห็นว่าการตั้งสมมุติฐานเพียงจากหลักฐานในคัมภีร์ โดยไม่มีข้อเท็จจริงรับรองอย่างเพียงพอ นั้น อาจผิดพลาดได้ง่ายมาก เพราะคัมภีร์อาจจะผิดพลาดก็ได้ ต่อเมื่อใดได้พิสูจน์ว่า ข้อความในคัมภีร์ถูกต้องบริบูรณ์แล้ว นั้นแหละจึงควรจะใช้เป็นหลักฐานเพื่อสร้างทฤษฎีต่อไปได้ ตัวอย่างเช่น

เมื่อเรายังไม่ได้พิสูจน์ว่า พระเจ้ามีจริง เราก็ไม่ควร
 จะสร้างทฤษฎีขึ้นว่า ความภักดีต่อพระเจ้า จะเป็นทาง
 รอดของมนุษยชาติในทำนองเดียวกัน เมื่อยังไม่ได้
 พิสูจน์ว่า การตายแล้วเกิดใหม่มีจริง เราก็ไม่ควรจะ
 สร้างทฤษฎีว่า วิญญาณเป็นพลังงานที่มีอยู่ทั่วไป ใน
 พหิรากาศ เพื่อจะอธิบายว่าตายแล้ววิญญาณไปเกิด
 ใหม่ได้อย่างไร ปัญหาที่นับว่าสำคัญและยิ่งใหญ่มาก
 แต่ข้าพเจ้าก็ได้กล่าวมาแล้วว่าการเข้ามานั้นไม่ได้ยิน
 เสียงฟ้าผ่ากึกก้อง การระลึกชาติกึกก้อง การมีปาฏิหาริย์
 แปลก ๆ ของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหล่านี้เป็นข้อเท็จจริง
 ทั้งหมด ซึ่งคนทั่วไปทำไม่ได้ และข้อเท็จจริงเหล่านี้
 ไม่ใช่จะแสวงหาได้ง่าย ๆ ดูเหมือนว่า ถ้าเราไม่ฝึกฝน
 เอง ก็ต้องรอกันไปก่อนจนกว่าจะมีผู้ทำได้ตามนี้ ฉะนั้น
 สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อว่า ข้อเท็จจริงเหล่านี้มีได้ ก็ไม่ควร
 เชื่อทฤษฎีเหล่านั้น และต้องรอไปก่อนอย่างว่า แต่ก็
 ควรจะคิดไว้บ้าง ถ้าหากว่า ข้อเท็จจริงเหล่านี้เป็นสิ่งที่
 มีได้จริง ๆ แต่เราไม่เชื่อ การไม่เชื่อของเรานั้น จะ

ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดมากมายสักขนาดไหน ! เราจะ
ต้องเสียเวลากับการใช้ความคิดผิดนานสักเท่าไร !

อันที่จริง คนที่เชื่ออะไรง่ายเกินไป ก็เป็นเหมือนกับคนที่เชื่ออะไรยากเกินไปเหมือนกัน คือต่างก็ต้องเป็นคนเสียใจอย่างมากด้วยกันทั้งสองฝ่าย เหมือนนักเลงการพนันที่แทงแต่ละคราวเล่นเอาเกือบหมดตัว ซึ่งถ้าถูกรวยเร็ว แต่ถ้าผิด ก็เกือบล้มจมสิ้นเนื้อประดาตัวทีเดียว พระพุทธองค์ที่ต้องสร้างระเบียบวินัยของสงฆ์ขึ้นมา สาเหตุส่วนใหญ่ข้อหนึ่ง ก็คือเพื่อให้เป็นที่เลื่อมใสของประชาชน เพราะเมื่อประชาชนเกิดความเลื่อมใสแล้ว การสอนก็ทำได้ง่าย แม้แต่พระพุทธองค์เอง ก็ทรงประพบัติแต่ในจริยาวัตร อันจะก่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ปวงชน ดังที่ราสรวรเสริญ พระองค์ว่า วิชาจรรณสัมปันโน พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้สมบูรณ์ทั้งในด้านวิชาและความประพบัติ เหตุไรจึงต้องทำให้เป็นที่เลื่อมใส ? ทั้งนี้ก็เพราะความเลื่อมใสนำมาซึ่ง

ความเชื่อ คนเราลงเชื่อกันแล้ว สอนให้ทำอะไรเป็น
 ทำงั้นน่ะ ช้อเท็จจริงที่จะทำให้เราหยั่งรู้ความจริงนั้น
 ส่วนมากเราต้องปฏิบัติ เช่นเดียวกับเราเรียนรู้ข้อเท็จจริง
 ในทางวิทยาศาสตร์ เราก็ต้องเข้าห้องทดลอง อ่านตำรา
 อย่างเดียว รู้จริงไม่ได้ ยิ่งกว่านั้น ความเชื่อที่พระองค์
 นำทางไว้ให้นั้น เท่ากับเป็นการชี้ทางถูกให้เราเดินไป
 ย่นเวลาให้เรา เพราะคนที่เชื่อ ก็จะรีบเดินไปทันที
 ไม่ต้องเสียเวลาพิสูจน์อย่างนั้นอย่างนี้ พระองค์ทรง
 ทราบเป็นอย่างดีว่า การจะพิสูจน์ความจริงที่พระองค์
 ทรงบอกนั้น ถ้าไม่ได้เดินไปตามทางที่พระองค์ทรงบอก
 ไว้ก่อน จะรู้ไม่ได้เลย เหมือนกับผู้เฒ่าคนหนึ่งบอกว่า
 ณ ที่ตรงนั้นมีทรัพย์ฝังอยู่ในดินลึก ๑๐ ศอก ที่เขารู้แน่
 ก็เพราะเขาเคยไปขุดเอามาแล้วในสมัยหนุ่ม ๆ ด้วยความ
 กรุณา จึงได้บอกให้ชายยากจนคนหนึ่งไปขุดเอา แต่ชาย
 คนนั้นไม่เชื่อ เพราะเขาตั้งข้อสังเกตในทางที่ไม่เชื่อไว้
 มากมาย แล้วก็ไม่ได้ไปขุด แน่نون! เขาก็คงสงสัย
 เชื่อบ้าง ไม่เชื่อบ้าง ตลอดเวลา ไม่มีโอกาสรู้ความจริง

ได้ ยังมีชายอีกคนหนึ่ง เป็นคนเชื่อง่าย พอผู้เฒ่าบอก
 ก็รีบไปชุดทันที จนถึงฝั่งทรัพย์ แล้วก็ได้ทรัพย์
 สมความปรารถนา พระพุทธรองค์เปรียบเหมือนผู้เฒ่า
 ฉะนั้นเพื่อที่จะไม่ให้มหาชนเสียเวลาเพราะความไม่เชื่อ
 ของเขา พระพุทธรองค์จึงได้ทรงพยายามทุกอย่าง เพื่อ
 ให้มหาชนเลื่อมใส ทั้งนั้นว่า เป็นพระมหากษัตริย์
 อันใหญ่หลวงของพระพุทธรองค์ที่มีต่อโลก

บทที่ ๘ ชาติหน้า

สาเหตุที่จะทำให้เข้าใจว่า ตายแล้วสูญหรือไม่สูญ

คนที่เข้าใจว่าตายแล้วสูญ ก็เพราะเข้าใจว่า
สมองเป็นเครื่องจักร วิญญาณเป็นผลของสมอง แต่
จากการพิสูจน์หลายอย่างที่อธิบายมาแล้ว แสดงว่าใน
ชีวิตแรกเกิดใหม่ ๆ นั้น วิญญาณได้มีอยู่ก่อนสมอง ก่อน
ที่เราจะสังเกตได้ว่า สมองอยู่ตรงไหนมีรูปร่างลักษณะ
อย่างไร วิญญาณที่วั้น คือภวังคจิต ภวังคจิตได้สร้าง
สมอง สร้างอวัยวะต่าง ๆ ขึ้นจนเป็นร่างกายที่สมบูรณ์
มีอายตนะสมบูรณ์ แล้วจึงคลอดออกมาสู่โลกภายนอก
สมองและประสาทต่าง ๆ อวัยวะแห่งการสัมผัสสิ่งเหล่านี้
คือเครื่องมือที่ภวังคจิตสร้างขึ้น เพื่อให้ตัวมันรู้เห็นโลก
ภายนอก

วิญญาณได้เจริญเติบโตพร้อมกับการขยายตัวของชีวิต วิญญาณเปรียบเหมือนเปลวไฟ ซึ่งขยายตัวตามเชื้อเพลิง วิญญาณได้วิวัฒนาการไปตามสภาพของชีวิต และสิ่งที่แวดล้อม มีอุปนิสัยต่าง ๆ เกิดขึ้น - ตามการศึกษาและการอบรม

แต่ในเรื่องการสร้างอุปนิสัยนี้ มีข้อสังเกตที่ยิ่งใหญ่อยู่ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นข้อเท็จจริง ที่จะพิสูจน์ให้เข้าใจถึงสภาพของวิญญาณในชาติก่อน กล่าวคือ—

การอบรม จะสามารถสร้างอุปนิสัยได้แค่ไหน อย่างไร ข้อสำคัญ เกี่ยวกับพันธุอุปนิสัยเดิม ที่ติดมาแต่กำเนิดด้วย วิธีกรอบรม แม้จะวิเศษสักปานใด แต่เข้าหากันไม่ได้ กับอุปนิสัยเดิมของผู้รับการอบรม ก็เป็นการยากมาก ที่จะปลูกฝังอุปนิสัยให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้อบรม สิ่งแวดล้อม แม้จะมีความสำคัญ ในการโน้มน้าวจิตใจคนได้มากก็จริง แต่ถึงกระนั้น ถ้าสิ่งแวดล้อมเข้ากันไม่ได้กับอุปนิสัยเดิม เราก็จะพบว่า สิ่งแวดล้อมไม่มีอิทธิพลโน้มน้าวคนนั้นได้เลย

การที่คนหลายคน เห็นของสิ่งเดียวกัน ในเวลาเดียวกัน แต่แปลความหมายไม่เหมือนกัน ก็เพราะอุปนิสัยเดิม กล่าวคือ พันความรู้ และความรู้สึก ที่มีอยู่แต่ก่อนไม่เหมือนกัน ซึ่งแสดงว่า:—

สมองไม่ใช่เครื่องจักร วิญญาณไม่ใช่การสะท้อนของผัสสะชั้นในสมอง แต่วิญญาณคือพลังงานนามธรรมที่ควบคุมสมอง วิญญาณเป็นสิ่งที่มี (entity) อีกอย่างหนึ่งโดยเด็ดขาดนอกจากวัตถุ

วิญญาณของแต่ละคน มีอุปนิสัยไม่เหมือนกัน วิญญาณนี้ต่างหาก เป็นผู้แปลอารมณ์ กล่าวคือ ความกระเทือนในเส้นประสาท ออกเป็นความหมายต่าง ๆ

ถ้าเข้าใจได้เช่นนี้ การเข้าใจเรื่องชาติหน้า ก็ง่ายขึ้นมาก จะมองเห็นได้โดยง่ายว่า วิญญาณสืบต่อไปถึงชาติหน้าได้อย่างไร

ปัญหาสำคัญในเรื่องชาติหน้า

แต่อย่างไรก็ดี เราควรจะได้ทำความเข้าใจ ในปัญหาสองข้อต่อไปนี้ ให้ชัดเจนกว่าที่เคยเข้าใจมาแล้ว จึงจะเข้าใจชัดถึงเรื่องชาติหน้า กล่าวคือ:—

๑. รู้ได้อย่างไรว่า วิญญาณนั้นมาจากที่อื่น ไม่ได้สืบต่อมาจากพ่อแม่ ?

๒. รู้ได้อย่างไรว่า เมื่อตายแล้ว วิญญาณสามารถสืบต่อไปถึงชีวิตในชาติหน้าได้ และไปได้ในลักษณะอย่างไร?

การที่จะรู้ว่า วิญญาณที่สร้างชีวิตนี้มาจากที่อื่นก่อนอื่น เราต้องรู้ว่า:—

“วิญญาณนี้มีลักษณะเป็นพลังงาน ที่สามารถจะวิ่งไปในอากาศได้ และรวมตัวกันได้

เราควรจะรู้จักว่า:—

“วิญญาณที่รวมกันสร้างชีวิตนี้ มีอยู่สองสาย คือ สายหนึ่งมาจากพ่อแม่ โดยสืบต่อมากับเซลล์สืบพันธุ์ และอีกสายหนึ่ง มาจากจิตวิญญาณ

วิญญาณที่สืบมาจากพ่อแม่

เรารู้แล้วว่าในเซลล์สืบพันธุ์มีชีวิต เพราะฉะนั้นมันจึงมีวิญญาณด้วย อย่าลืมนะว่า วิญญาณ โดยสภาพเป็นพลังงานอีกชนิดหนึ่ง นอกจากพลังงานทางวัตถุ

ความรู้สึกในชีวิต หรือปฏิกิริยาใด ๆ ของชีวิต ซึ่งมี
 ความหมาย ทั้งสองอย่างนี้ เกิดมาจากพลังงานวิญญาณ
 ไม่ใช่เกิดมาจากวัตถุ วิญญาณซึ่งประกอบด้วยอวิชชา
 ตัณหา อุปาทาน และกรรมนี้แหละ คือตัวการสำคัญ
 ที่ก่อให้เกิดความรู้สึกในชีวิต หรือปฏิกิริยาของชีวิต
 มันไม่ใช่เกิดมาจากธรรมชาติอะไร ที่ไหนที่เราไม่รู้จัก
 ลักษณะทางรูปร่าง และนิสัยสันดานบางอย่าง ซึ่งเรียก
 ว่ากรรมพันธุ์ (heredity) สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและถูกควบคุม
 อยู่ภายใต้อำนาจของวิญญาณ ที่มาของกรรมพันธุ์
 หรือรากฐานแห่งกรรมพันธุ์ ก็คือวิญญาณ วัตถุธาตุ
 ต่าง ๆ รวมตัวกันเป็นจักรกลชีวิตได้ ก็ด้วยอำนาจการ
 สร้างสรรค์ของวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูป
 ฌมหาภูตรูปและอุปาทายรูป เพราะเหตุที่เซลล์สืบพันธุ์
 มีชีวิตและมีวิญญาณ เพราะฉะนั้น ตามหลักพุทธศาสนา
 ที่แท้จริง จึงถือได้ว่า วิญญาณส่วนหนึ่งได้สืบทอดมาจาก
 พ่อแม่

ข้อพิสูจน์อีกอันหนึ่ง ที่แสดงว่า วิญญาณสืบทอดมา
 จากพ่อแม่ ก็คือ เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นทังของนิสัย

สันดานต่าง ๆ สันดานบางอย่าง เราเห็นได้ชัดว่า สืบ
ต่อทางสายโลหิตได้ เช่น ลูกเสือ ลูกจระเข้ สันดาน
ของมัน ก็เหมือนกับพ่อแม่ของมัน นี่คือข้อเท็จจริงอัน
หนึ่ง ที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า วิญญาณสืบต่อ
ทางสายโลหิตได้ และนี่เป็นข้อเท็จจริงทางชีววิทยา คน
ส่วนมากมักจะเข้าใจและถือตามนทงน ^๕ แต่เป็นเพียง
ความจริงแง่หนึ่งเท่านั้นเอง ทางพุทธศาสนารู้ดีมานาน
แล้ว ซึ่งจะเห็นได้จากหลักฐานที่พระพุทธองค์ตรัสว่า
“คนเราจะเกิดขึ้นมาได้ ต่อเมื่อพร้อมด้วยปัจจัยสามอย่าง
คือ— ๑. พ่อแม่อยู่วางกัน ๒. มารดามีเรข
๓. มีวิญญาณมาปฏิสนธิ”

ข้อเท็จจริง

ที่มักทำให้เข้าใจผิดว่าตายแล้วสูญ

เมื่อเราศึกษาเรื่องชีวิตสัตว์เซลล์เดียว หรือชีวิต
สัตว์หลายเซลล์ที่ยังไม่มีระบบประสาท เราเห็นได้ชัดว่า
ชีวิตของมันสืบต่อด้วยการแบ่งตัว เช่นจำพวกเชื้อโรค
ต่าง ๆ และสืบต่อได้ด้วยการผสมพันธุ์ เช่นจำพวกสัตว์

สี่เดือน ซึ่งจะสืบลูกหลานได้ด้วยอาศัยการผสมพันธุ์
นั้น เรามองไม่เห็นว่ามีวิญญานในที่นั้นมาเกี่ยวข้อง
เพราะความโน้มเอียง (tendency) เหมือนบรรพบุรุษของ
มันทุกอย่าง จากความเข้าใจในเรื่องนี้ ทำให้นักชีววิทยา
เข้าใจเลยเถิดไปว่า ชีวิตของคน ก็ย่อมจะมีลักษณะแห่ง
การสืบต่อโดยวิธีเดียวกันนี้ ทั้งนี้ ก็เพราะเขาลืมไปว่า
ชีวิตของคน มีสมอง มีระบบประสาท ชีวิตของคน
ประกอบไปด้วยนิสัยสันดานหลายหลากและซับซ้อน
เขาลืมข้อเท็จจริงอันนี้เสีย ไม่ได้ค้นคว้าลงไปให้ละเอียด
ว่า ระบบประสาทและนิสัยสันดานต่าง ๆ เกิดขึ้นและ
วิวัฒนาการมาอย่างไรแน่? ส่วนในทางพุทธศาสนามี
การค้นคว้าลึกซึ้ง ยิ่งกว่าในทางชีววิทยามากมายนัก
สิ่งใดที่ทางชีววิทยารู้ ทางพุทธศาสนาก็รู้ แต่สิ่งใดที่
ทางพุทธศาสนารู้ ทางชีววิทยาไม่รู้ ยังมีอยู่อีกหลาย
อย่าง ฉะนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า เหตุไร นักชีววิทยา
จึงยืนยันอย่างเด็ดขาดว่า ตายแล้วสูญ

การเกิดและวิวัฒนาการ

แห่งระบบประสาท

ขอให้เราพิจารณาทฤษฎีในปัจจุสมุปบาท :—

วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป

นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสพายตนะ

สพายตนะ ก็คือระบบประสาทรวมทั้งอวัยวะแห่ง
การสัมผัสด้วย

ตามทฤษฎีนี้ แสดงไว้ชัดว่า ระบบประสาทเกิด
จากวิญญาณเป็นปัจจัย แต่นักชีววิทยาส่วนมากเข้าใจว่า
ระบบประสาทต่าง ๆ เกิดขึ้นจากสิ่งแวดล้อม เขายกความ
สำคัญในการวิวัฒนาการของระบบประสาทไปให้กับสิ่ง
แวดล้อม เขามองไม่เห็นถึงอำนาจภายใน ซึ่งเป็นตัว
การสำคัญที่สุดในการเกิด และการวิวัฒนาการของระบบ
ประสาท อำนาจที่ว่านี้ ก็คือวิญญาณ

อันที่จริง สิ่งแวดล้อมก็มีความสำคัญอยู่มากใน
การเกิดและวิวัฒนาการของระบบประสาท เรื่องนี้ทาง
พุทธศาสนารู้ เพราะทฤษฎีในปัจจุสมุปบาท มีว่า :—

รูป คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ก็เป็นปัจจัยให้เกิดสพายตนะ

ในเรื่องกัมมชรูป ๓๐ ที่เคยอธิบายมาแล้ว นั้น ยิ่งเห็นได้ชัดว่า สมอหรือระบบประสาทอื่น ๆ จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่มีวิญญานมาปฏิสนธิ คำว่า วิญญานมาปฏิสนธิ หมายถึง วิญญานที่มาจากท่อน คือ มาจากใครคนหนึ่งตาย

กลุ่มพลังงานวิญญานของคนที่ตาย ซึ่งรวมตัวกันขึ้นเป็นภวัจจิต

ภวัจจิตซึ่งเป็นตัวการสร้างสมอ

ภวัจจิตอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปนิสัยสันดานต่าง ๆ

ภวัจจิต ซึ่งปรากฏเป็นวิจิตในเมื่อมีเครื่องเร้า

ภวัจจิตอันนี้แหละ ในเมื่อคนเราตายแล้ว ก็ไปปฏิสนธิที่นั่นที่นี้ คำว่า วิญญานมาปฏิสนธิ หมายถึง วิญญานอันนี้ ส่วนวิญญานที่มีอยู่ตามเซลล์กระดูก เซลล์เนื้อ เซลล์หนัง เซลล์ผม ขน เล็บ ฟัน วิญญานซึ่งมีในเซลล์เหล่านั้น ในเมื่อคนเราตายแล้ว จะไปปฏิสนธิในที่อื่นได้หรือไม่? เรายังไม่มีข้อเท็จจริงยืนยัน

จะนั้นจึงยังอธิบายไม่ได้ ส่วนวิญญาณในเซลล์สมอง อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปนิสัยสันดาน อันนี้เรามีข้อเท็จจริงยืนยันว่าสามารถเคลื่อนไปในอากาศได้ ไปปรากฏอยู่ในชีวิตใหม่ได้

ข้อพิสูจน

เรื่องวิญญาณแล่นผ่านไปในอากาศได้

ข้อว่า วิญญาณในสมองสามารถเคลื่อนไปในอากาศได้นั้น เดียวนี้เรามีข้อพิสูจนที่ชัดเจนมาก กล่าวคือ ข้อเท็จจริงในการสะกดจิต การสะกดจิต เดียวนี้ในวงการแพทย์ปัจจุบัน โดยเฉพาะในทางจิตแพทย์ ได้ยอมรับเอาวิธีการเหล่านี้มาใช้ในการรักษาโรค

การสะกดจิตมีหลักการที่สำคัญอยู่สองประการ คือ:—

๑. การสะกดโดยวิธีแนะนำให้คนที่ถูกสะกด ใช้จิตของตัวเอง
๒. การสะกดโดยวิธีสั่งกระแสดความคิดไปยังผู้ถูกสะกด ให้ผู้นั้นทำตามความนึกคิดของผู้สะกด

การสะกดจิตตามหลักการข้อที่ ๒ นี้ สำหรับคนที่
ที่มีกระแสจิตอันแรงกล้า ได้ฝึกฝนมาแล้วเป็นอย่างดี
ในทางสมาธิ สามารถที่จะสะกดคนอื่นได้ โดยที่ไม่ให้
ผู้ถูกสะกดรู้ตัวมาก่อนก็ได้ ในบางกรณี แม้อยู่ห่างไกล
กันตั้งหลาย ๆ ไมล์ ก็สามารถที่จะสะกดได้ จากปรากฏ
การณ์ในเรื่องนี้ แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า วิญญาณ
สามารถผ่านไปในอากาศได้ และ จึงสังเกตว่า มันไป
ในทิศทางที่ตั้งใจจะส่งไปเท่านั้น กระแสวิญญาณที่ผ่าน
ไปในอากาศ ไม่ได้แพร่ไปรอบ ๆ เหมือนกับคลื่นวิทยุ
ทั้งนี้ ก็เพราะคลื่นวิทยุ เป็นกระแสแม่เหล็กไฟฟ้า สิ่ง
นี้ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นวัตถุ เป็นสิ่งที่ไม่มีความ
หมายในตัวเอง ส่วนวิญญาณเป็นพลังงานนามธรรมที่มี
ความหมาย มีเจตจำนง วิญญาณจะคิดนึกอย่างไร จะ
แล่นไปทางไหน สุดแล้วแต่เจตจำนง (สังขารเป็นปัจจัย
ให้เกิดวิญญาณ)

เพราะเหตุที่วิญญาณในสมองสามารถออกจาก
กายคนหนึ่ง ไปสู่กายอีกคนหนึ่งได้ ฉะนั้น ปัญหาว่า
เมื่อตายแล้ววิญญาณจะไปเกิดในที่อื่นได้หรือไม่ จึงง่าย

ขึ้นมาก แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีเหตุผลไม่เพียงพอที่จะยืนยันว่า วิญญาณที่สร้างชีวิตนี้ ตั้งแต่แรกเกิด เป็นวิญญาณมาจากที่อื่น เพราะยังมีเหตุผลอยู่อีกหลายอย่างที่มักทำให้เราเข้าใจไม่ได้ว่า วิญญาณที่สร้างชีวิตนี้น่าจะสืบต่อมาจากพ่อแม่เท่านั้น เพราะฉะนั้น ต่อแต่นั้นไป เราจะได้พูดถึงการเกิดแห่งอุปนิสัย สันดาน ที่แสดงออกมาเป็นบุคลิกภาพ จากการเข้าใจชัดในเรื่องนี้ จะทำให้เราหมดข้อสงสัย และมองเห็น อย่างใสแจ้วว่า วิญญาณที่สร้างสมอง เป็นวิญญาณมาจากที่อื่นแน่นอนที่สุด

พันอุปนิสัยคือข้อเท็จจริงอันหนึ่ง ที่แสดงว่าวิญญาณผ่านการเกิดมาแล้ว

สมัยก่อนเราเชื่อกันว่า การศึกษาอาจจะบังคับคนให้เป็นอะไรก็ได้ รวากับว่า คนคือดินเหนียว ที่อาจจะปั้นให้เป็นรูปอะไรก็ได้ แต่เดี๋ยวนี้ พวกนักการศึกษา กลุ่มก้าวหน้า ต่างได้มองเห็นความจริงอย่างเด่นชัดว่า

ทำไม่ได้ เพราะฉะนั้น ทุกวัน^{นี้} ตามวิธีการศึกษาแผนใหม่ จึงได้วางหลักกันว่า เด็กชอบอะไร ถนัดในทางไหน ให้ส่งเสริมในทางนั้น โดยวิธีการแผนใหม่นี้ ปรากฏว่า ทำให้เด็กก้าวหน้าในทางการศึกษามาก ทุกคนอาจทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่สังคมได้ตามถนัดของตน ซึ่งหลักการอันนี้พระพุทธเจ้าได้เคยใช้มาแล้ว โดยมีหลักว่า ก่อนที่พระองค์จะแนะนำสั่งสอนใคร พระองค์จะต้องตรวจดูอัธยาศัยและอุปนิสัยของคนนั้นก่อน คำว่า อัธยาศัย ตามศัพท์แปลว่า ความพอใจที่ฝังลึกอยู่ในใจ คำว่า อุปนิสัย หมายถึง ความสามารถ หมายถึง ฝนคุณธรรมและอธรรมที่มีอยู่ในใจ พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง ความเชี่ยวชาญเหล่านี้ เรียกในภาษาบาลีว่า นานาธัมมุตตักขญาณ แปลว่า ปรีชากำหนดรู้ธัมมุตตติ คือ อัธยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นต่าง ๆ กัน และอีกชื่อหนึ่งเรียกว่า อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณ แปลว่า ปรีชากำหนดรู้ความหย่อนและแข็งแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย อินทรีย์ ในที่นี้หมายถึง ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ไม่ใช่หมายถึง ตา

หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พระพุทธเจ้ามีข้ออีกอย่างหนึ่งว่า พระทสพลญาณ ซึ่งแปลว่า ผู้มีญาณเป็นกำลังสืบอย่าง (ทส=สืบ+ทล=กำลัง+ญาณ=ปริชาญาณ ความเชี่ยวชาญ) นานาปริตติกญาณ กับ อินทริยปโรปริยัตตญาณ ทั้งสองข้อนี้ ก็ส่วนหนึ่งแห่งทสพลญาณ

พระพุทธเจ้า แม้จะได้ชื่อว่า เป็นบรมครู ที่สามารถฝึกคนทีควรฝึกได้ไม่มีใครยิ่งกว่า คนใจร้าย ขาดองคฺคิมาล ข้างที่ดุกำลังตกมันอย่างข้างนาพาคริ ก็ยังทรงสามารถฝึกได้ แต่ถึงกระนั้นก็ยังปรากฏว่า ในครั้งพุทธกาล มีบางคนทีพระองค์สอนไม่ได้ โดยที่สุด แม้ พระฉันทะ ผู้ซึ่งได้นำพระองค์ออกบวช เป็นคนที่ใกล้ชิดที่สุด ก็ปรากฏว่า ตลอดเวลาที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ไม่สามารถจะทรงสั่งสอนให้สำเร็จมรรคผลได้ ต้องสั่งให้ลงพรหมทัณฑ์ หลังจากพระองค์ได้ปรินิพพานแล้ว พระฉันทะจึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ จากเรื่องนี้แสดงว่า คนไม่ใช่ดินเหนียว คนไม่ใช่เครื่องจักร ที่เราอาจจะปั้น หรือทำอะไรได้ ตามความชอบใจ คนเป็นเครื่องจักรที่มีชีวิตจิตใจ ความเป็นคนจะมีมาก

น้อยแค่นั้น สำคัญอยู่ที่นิสัยสันดาน การที่เราจะ
อบรมคนได้มากน้อยแค่นั้นสำคัญอยู่ที่สันดานเดิม คน
ที่มีสันดานเดิมมาดีอบรมเป็นคนดีได้ง่าย ส่วนคนที่มี
สันดานเดิมมาไม่ดีจะอบรมให้เป็นคนดีได้ยากมาก คนที่
ถนัดในทางไหนมาแต่เดิมอบรมในทางนั้นได้ง่าย ถ้าตรง
กันข้ามก็ทำได้ยากมาก สันดานเดิมเปรียบได้กับเชื้อ
กรรมพันธุ์แห่งพืชต่าง ๆ ถ้าสิ่งแวดล้อมอันใดไม่มีอิทธิ
พลไปเปลี่ยนแปลงกรรมพันธุ์ของมันได้ ต้นไม้นั้นจะ
กลายเป็นพันธุ์อื่นไม่ได้เป็นอันขาด สำหรับต้นไม้ยาก
มากจริง แต่คนอาจจะง่ายกว่านิดหน่อย เพราะคนมี ตา
หู จมูก ลิ้น กาย สมอง ที่จะรับอิทธิพลจากสิ่งภายนอก
เข้าไปเปลี่ยนแปลงสันดานของตนได้ ส่วนต้นไม้ไม่อยู่ใน
ฐานะเช่นนั้น

จากข้อเท็จจริงดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่า
ทุกคนที่เกิดมา มีอุปนิสัยที่เป็นของตัวเองโดยเฉพาะติด
ตัวมา และจากข้อเท็จจริง ที่เรารู้กันโดยทั่วไปว่า ลูก
ที่เกิดจากพ่อแม่คนเดียวกัน ก็มีอุปนิสัยบางอย่างไม่
เหมือนกัน และที่ไม่เหมือนกันนี้จะแตกต่างจากพ่อ

เมื่ออีก เช่น บางคนมีเขี้ยวสูงกว่าพ่อแม่ตั้งมากมายก็มี แต่บางคนมีเขี้ยวต่ำกว่าพ่อแม่อย่างมากมายก็มี (คำว่า อุปนิสัย ในภาษาบาลีหมายถึงเขี้ยวด้วย) ลูกบางคนมี ภูมิธรรมสูงกว่าพ่อแม่ แต่บางคนก็ต่ำกว่าพ่อแม่ ใน เรื่องของอุปนิสัย เมื่อพิจารณากันอย่างถี่ถ้วนจริง ๆ จะ พบว่า ไม่มีใครในโลก ที่มีอุปนิสัยเหมือนกัน หรือเท่า กันทุกอย่าง บางคนโหดร้าย บางคนมีเมตตา นี่คือ อุปนิสัยไม่เหมือนกัน บางคนมีความเมตตาเหมือนกัน แต่หน้าหนักแห่งความเมตตาไม่เท่ากัน นี่คืออุปนิสัยไม่ เท่ากัน เมื่อเราพิจารณาถึงลักษณะแห่งอุปนิสัยและหน้า หนักด้วย จะพบว่า ทุกคนในโลกไม่มีใครเหมือนกันเลย ปัญหามีอยู่ว่า:—

อุปนิสัยเดิมมีมาอย่างไร ?

ถ้าถือว่าสืบเนื่องมาจากพ่อแม่ เพราะวิญญาน ส่วนหนึ่ง สืบเนื่องมาจากพ่อแม่ ดังที่ได้อธิบายมาแล้ว เช่นนี้ ก็พอจะฟังได้เฉพาะในกรณีที่มีอุปนิสัยเหมือน กัน แต่ส่วนอุปนิสัยที่ไม่เหมือนกันล่ะ! มีมาได้อย่างไร? อย่างลึ้มว่า อุปนิสัยที่เกิดขึ้นจากการอบรมในชีวิตนั้น

ทุกอย่างย่อมมีมาจากรากฐานเดิม ถ้าอุปนิสัยในภายหลัง แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ระหว่างลูกกับพ่อแม่ หรือ ระหว่างพี่น้องทองเดียวกัน นั้นย่อมหมายถึงว่ารากฐาน ได้แตกต่างกันมาแล้วแต่เดิม

บางคนอาจคิดว่า โโลหิต น้ำที่ขับออกจากต่อม (hormone) สภาพของร่างกาย มีส่วนสำคัญในการสร้าง อุปนิสัยของคน ชื่อนี้ไม่มีใครเถียง แต่ก็ไม่ควรจะลืม ว่า สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยการสร้างสรรค์ของวิญญาณ สัมพันธ์อยู่กับวิญญาณอย่างใกล้ชิด ตามทฤษฎีที่ว่า “วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดรูป แม้รูปก็เป็นปัจจัยให้เกิด วิญญาณ การเปลี่ยนแปลงของวิญญาณ ทำให้รูปเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงของรูป ก็ทำให้วิญญาณ เปลี่ยนแปลง” อย่ามองเห็นความสำคัญแต่ในด้านรูป อย่างเดียว แต่อย่างไรก็ดี สภาพของร่างกาย ก็คือการ แสดงออกของวิญญาณในทางวัตถุ ร่างกายจะมีรูปร่าง ลักษณะอย่างไร มีความคงทนมากน้อยแค่ไหน มีอายุ ยืนยาวเท่าไร ทั้งหมดนี้ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพของวิญญาณ เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรที่จะเอาเรื่องร่างกายมาเป็นข้อ

หักล้าง ในกรณีที่ถือว่า อุปนิสัยแตกต่างกัน ก็เพราะสภาพร่างกายผิดกัน

เมื่อเราได้ค้นหาแน่ที่จะทำให้สงสัยเป็นอันออกไปให้หมดแล้ว ในที่สุด เราก็ได้ข้อเท็จจริงที่บริสุทธิ์ที่สามารถยืนยันได้ว่า ทุกคนที่เกิดมา ต่างก็มีอุปนิสัยเป็นของตัวเองโดยเฉพาะ

ลายมือคือบ่อเกิดจริงอันหนึ่งที่แสดง

ว่าวิญญูณเคยผ่านการเกิดมาแล้ว

อนึ่ง ถ้าหากหลักวิชาการลายมือถือเป็นความจริงได้ เราก็อาจจะใช้หลักวิชานี้เป็นคำอธิบายได้ดีมากถึงเรื่องนี้ ทุกคนที่เกิดมาไม่มีใครเคยมีลายมือเหมือนกัน ลายมือบอกให้ทราบถึงเรื่องอุปนิสัย บอกให้ทราบถึงเหตุการณ์ภายใน ลายมือ ก็คือ อุปาทายรูปอันหนึ่ง อุปาทายรูป วิญญูณเป็นปัจจัย พระพุทธองค์ทรงมีลายมือเป็นกงจักรตั้งแต่วันประสูติ จากลักษณะทางลายมือ ซึ่งผิดจากคนธรรมดาหลายอย่าง ทำให้พวกพราหมณ์สามารถทำนายได้ว่า ต่อไปภายหน้า พระองค์

จะต้องเป็นพระมหากษัตริย์ หรือพระพุทธเจ้า เรา
 แล้วว่า โชคชะตาของคนเรานอยู่กับวิบากกรรม วิบาก
 กรรมก็คือคุณสมบัติของวิญญาน คุณสมบัติเหล่านี้เรียกร
 ว่าวิบากกรรม ก็เพราะมันเกิดจากการกระทำ ลักษณะ
 ทางร่างกายเกิดขึ้นจากการบันดาลของลักษณะทางจิตใจ
 โดยข้อเท็จจริงเหล่านี้เมื่อเราคิดดูให้ลึกซึ้งแล้ว เราก็จะ
 พบถึงความแตกต่างแห่งอุปนิสัยสันดานของแต่ละบุคคล
 ที่เกิดมาว่า มีอยู่มากมายเพียงไร

เวลาแห่งการอบรมคือข้อเท็จจริงอันหนึ่ง ที่แสดงว่าวิญญานเคยผ่านการเกิดมาแล้ว

สิ่งที่น่าสังเกต ยังมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุปนิสัยแต่
 ละอย่าง ที่จะฝังแน่นลงไป在心ได้นั้นต้องอาศัยการ
 อบรมเป็นเวลานาน ผู้ที่จะอบรมได้ต้องมีนั้นสมอง มีตา
 หู จมูก ลิ้น กาย เป็นปกติใช้การได้ แต่เด็กที่แรกเกิด
 ใหม่ ๆ ไม่อยู่ในฐานะที่จะอบรมอะไรได้ เมื่ออยู่ในท้อง
 แม่ ก็ไม่ได้รับการอบรมอะไรเลย เมื่อเป็นเช่นนี้
 อุปนิสัยของเด็กแต่ละคนที่แตกต่างจากพ่อแม่และพี่น้อง

ท้องถิ่นเดียวกัน สิ่งนี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ถ้าหากเราไม่ยอมรับว่า ได้มีวิญญาณจากที่อื่นมาปฏิสนธิในชีวิตที่แรกเกิดใหม่

จงสังเกตว่า จากข้อเท็จจริงในการสะกดจิตนั้น ความรู้สึกนึกคิดของคนหนึ่ง สามารถผ่านไปสู่อากาศ สามารถไปบังคับอีกคนหนึ่งได้ อุปนิสัยจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งได้

และตามหลักกอธิกรรม ก็ถือว่า พหุวิญญาณมาปฏิสนธิ สมองก็เริ่มอุปตชน

และจากข้อพิสูจน์ในทางแพทย์ ก็ปรากฏว่า ชีวิตในเดือนแรก สังเกตได้ว่า ตอนหัวโตกว่าส่วนอื่น

จากข้อพิสูจน์หลายทางดังที่กล่าวมานี้ จึงสามารถที่จะลงมติได้ว่า:—

วิญญาณที่สร้างสมอง วิญญาณอันเป็นที่ตั้งนิสัยสันดาน วิญญาณอันเป็นรากฐานแห่งบุคลิกภาพ วิญญาณอันเป็นที่มาแห่งโชคชะตาของแต่ละบุคคล วิญญาณเหล่านี้ ต้องมาจากที่อื่น ไม่ได้สืบเนื่องมาจากพ่อแม่

นี่คือข้อสังเกตสำหรับสามัญชน ส่วนพระอริย
เจ้า ซึ่งท่านรู้เรื่องนออย่างแจ่มใสที่สุดด้วยตัวของท่าน
เอง ท่านไม่ได้ขัดข้อง ข้อเท็จจริงเหล่านี้เป็นหลักสำคัญ
ในการพิสูจน์ว่า วิญญาณจากที่อื่นมาเข้าท้องแม่ได้ ดัง
เช่นที่พระองค์ตรัสว่า “อานนท์ ถ้าวิญญาณจักไม่ก้าว
ลงสู่ท้องแม่ นามรูปจะพึงเกิดมาเป็นอย่างนี้ได้หรือ?”

ข้อเท็จจริงของพระอริยเจ้า ที่ทำให้ท่านรู้แน่ว่า ชาติหน้ามีจริง

มีข้อความอยู่ตอนหนึ่งซึ่งน่าสนใจยิ่ง เป็นคำที่
แสดงให้เห็นว่า พระอริยเจ้าทั้งหลายทุกองค์ เข้าใจ
เรื่องชาติหน้าชัดเจน ซึ่งเป็นคำของพระพุทธองค์ได้
ตรัสไว้ว่า:—

“พระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมรู้อยู่แก่ใจว่าปรโลก
มีอยู่ ฉะนั้น ผู้ที่ถือว่า ปรโลกไม่มี จึงได้ชื่อว่า เป็น
ปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย”

— อปฺปนฺนกสูตร ม.ม. ๑๓/๑๐๒ สุยา.,
ม.ม. ๑๓/๗๑ มหาจุฬา ฯ.

การที่พระอรหันต์รู้เรื่องนี้อย่างแจ่มแจ้ง ก็เพราะท่านประสบข้อเท็จจริงในตัวของท่านเองว่า กิเลสเป็นสิ่งที่เอาออกจากสันดานได้จนหมดสิ้น กิเลสทั้งหลายเกิดจาก อวิชชา อวิชชา เกิดจาก ตัณหา ตัณหา เกิดจาก ความสุข

เมื่อท่านละความสุขชนิดที่ก่อให้เกิดกิเลส กล่าวคือความสุขในทางกามารมณ์ ความสุขในการมีลาภยศ Һันมาสู่ความสุขอย่างใหม่ เป็นความสุขที่เกิดจากสมาธิ และวิปัสสนา ความสุขชนิดนี้ก่อให้เกิดความสงบอย่างลึกซึ้ง ซึ่งผิดกับความสุขในทางโลกียวิสัย อันเป็นความสุขที่ทำให้กิเลสสืบต่อ อันเป็นความสุขที่ก่อให้เกิดความเร่าร้อน อันเป็นความสุขที่ก่อให้เกิดตัณหาและอวิชชา ส่วนความสุขในทางธรรม ก่อให้เกิดความสงบอย่างลึกซึ้ง ก่อให้เกิดความเยือกเย็นอย่างแจ่มใส ด้วยความสงบและความเยือกเย็นอันแจ่มใสนี้เอง ทำให้ตัณหาที่ฝังใจอยู่คลายออก

เมื่อต้นหาคลายออกได้เท่าไร อวิชชา ก็คลายออก
ได้เท่านั้น อวิชชาคือความมืด อวิชชาคือความไม่รู้แจ้ง
ในเรื่องชีวิต โดยอาศัยการปฏิบัติธรรมอย่างที่ยิ่ง ๆ ขึ้น
ไป ตัณหาและอวิชชา ก็เบาบางไปโดยลำดับ จนกระทั่ง
หมดไปไม่มีเหลือ ครั้นแล้ว ท่านก็จะเข้าถึงความสงบ
และความเยือกเย็นอันสูงสุด ณ ที่ความสงบและความ
เยือกเย็นนี้ จะมีความแจ่มใส อย่างชนิดที่จะหาอะไรมา
เปรียบไม่ได้เลย และสำหรับผู้เข้าถึงภาวะอันนี้แล้ว
ย่อมจะรู้สึกได้โดยกระจ่างว่า กิเลสไม่ว่าของธรรมดา
ที่จะเอาออกไม่ได้

การละกิเลสอันนี้ จะต้องอาศัยรากฐานอะไรบ้าง
ในเมื่อท่านละได้แล้ว ก็ไม่มีปัญหาอะไร ที่ท่านจะไม่รู้
อย่างแจ่มแจ้ง เมื่อท่านเอารากฐานของท่านไปเปรียบ
เทียบกับของพ่อแม่ หรือกับพี่น้องท้องเดียวกัน ท่านก็
จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า รากฐานเหล่านี้จะสืบ
เนื่องมาจากสายโลหิตไม่ได้เป็นอันขาด

และท่านย่อมรู้ว่า

ชีวิตนี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ?

อำนาจอะไรที่สร้างสรรพชีวิตนี้ ?

สำหรับปัญหาเหล่านี้ ท่านไม่จำเป็นต้องมีคำอธิบายใด ๆ อีก กฎแห่งปัจจุสมุปบาท แจ่มใสอยู่ในจิตใจของท่านทุกขณะ เพราะเหตุนี้แล พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมรู้อยู่แก่ใจว่าปรโลกมีอยู่...”

ทฤษฎีเรื่องการระลึกชาติ

ข้อเท็จจริงของพระพุทธองค์

พระอริยเจ้าทั้งหลายที่ระลึกชาติไม่ได้มาก่อน ทุกองค์ย่อมทราบเรื่องชาติหน้าได้ด้วยข้อเท็จจริงดังที่กล่าวมา แต่พระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องนมาก่อนเป็นพระอรหันต์ด้วยอำนาจของสมาธิ การระลึกชาติได้ด้วยอำนาจของสมาธิ ไม่ใช่ทำได้เฉพาะแต่พระพุทธองค์ใคร ๆ ก็ทำได้ ถ้าสามารถที่จะฝึกสมาธิให้ได้ถึงฌานที่ ๔ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่า ผู้ที่สามารถระลึกชาติได้ในครั้งพุทธกาลมีมากมาย หลักของการระลึกชาติได้ พระองค์ตรัสไว้ดังนี้ :—

“เมื่อจิตตงมน บริสุทธิ์ ขาวผ่อง ไม่มีกิเลส เครื่องยึดวน ปราศจากอุปกิเลสทั้งหลาย เป็นจิต อ่อนโยน เหมาะแก่การงาน แน่วแน่ไม่หวั่นไหว เมื่อน้อมจิตนี้ไปเพื่อการรู้เห็นด้วยญาณ ผู้นั้นก็จะรู้อย่างนั้นว่า อੰกายของเราหนอ มีรูปเกิดมาจาก มหาภูตรูปสี่ ได้กำเนิดมาจากมารดาบิดา เจริญเติบโต ด้วยข้าวและขนม ต้องประคบประหงมลูบไล้อยู่เสมอ เป็นของไม่เที่ยง มีอันจะต้องแตกทำลายไปเป็นธรรมดา ก็แต่ในกายนี้ ได้มีวิญญาณอาศัยผูกพันอยู่... และเมื่อน้อมจิตไปเพื่ออุปเพนิวาสานุสติญาณ ก็จะสามารถได้ถึงชีวิตที่เคยมีมาแล้วครั้งก่อนมากมาย ชาติหนึ่ง สองชาติ สามชาติ สี่ชาติ ห้าชาติ ฯลฯ สิบชาติ ยี่สิบชาติ ร้อยชาติ พันชาติ แสนชาติ ก็ระลึกได้ว่า ในชาติโน้น เราเคยมีชื่ออย่างนี้ มีสกุลอย่างนี้ มีผิวพรรณอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ เคยเสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนี้ มีอายุแค่นี้ และจุติจากชีวิตนั้นแล้ว มาเกิดในชีวิตนี้ ผู้ที่มีจิตตงมน ย่อมสามารถระลึกถึงชาติได้ ดังที่กล่าวมานี้

— สามัญญผลสูตร ที.สี. ๙/๑๐๑-๑๐๗ สย.,

ที.สี. ๙/๗๗-๘๒ มหาจุฬาฯ.

การพิสูจน์เรื่องชาติหน้าด้วยการ ระลึกชาติได้ นักศึกษาส่วนมากมักไม่ยอมรับ เพราะเขาถือว่า ไม่เป็นข้อเท็จจริงของสามัญชน เพราะคนเกือบจะทั้งโลก ไม่ปรากฏว่าใครระลึกชาติได้ แม้จะมีบางคนมีเรื่องราวปรากฏเป็นหลักฐานว่า เขาสามารถระลึกชาติได้ตั้งแต่วัยเด็ก แต่ถึงกระนั้น เขาก็อ้างว่า เรื่องราวต่าง ๆ ที่เล่าไว้นั้น ก็มักจะมีหลายแง่หลายมุม ที่ทำให้เข้าใจว่าเป็นความเข้าใจผิดของผู้บันทึก และเก็บข้อเท็จจริงไม่ได้ละเอียด เหมือนกับรายงานในทางวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นจึงไม่อาจที่จะเชื่อถือได้ ส่วนในกรณีที่คัมภีร์ทางพุทธศาสนาบอกว่า พระพุทธเจ้าทรงระลึกชาติได้ด้วยอำนาจของสมาธิ และพระสาวกต่าง ๆ ก็สามารถระลึกชาติได้นั้น สำหรับคนที่ไม่เคยเรียนพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งจะไม่มีใครเชื่อเลย ฉะนั้น จึงเป็นการยากมาก ที่จะทำให้นักทั่วไปเชื่อเรื่องชาติหน้าด้วยทฤษฎีแห่งการ ระลึกชาติได้ แต่อย่างไรก็ดี เราก็ทราบกันดีแล้วไม่ใช่หรือว่า ทฤษฎี ในทางวิทยาศาสตร์ที่สูง ๆ สำหรับคนที่มีความรู้มาไม่พอ ก็ย่อมเข้าใจไม่ได้ เช่น เราจะไปบอก

คนที่มีความรู้เพียงแค่ประณตคำว่า ในสสารทุกอย่างมีไฟฟ้า เขาคงไม่เชื่อแน่นอน ในทำนองเดียวกัน ทฤษฎีแห่งการระลึกชาติได้ สำหรับคนที่มีความรู้ในเรื่องนี้ไม่พอ จึงไม่อาจจะเชื่อได้

อันที่จริง ถ้าหากว่า เราเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งแล้วว่า “วิญญาณเป็นผู้สร้างชีวิต วิญญาณเป็นที่ตั้งแห่งการจดจำต่าง ๆ (สัญญาเป็นเจตสิก สังขารคืออุปนิสัยต่าง ๆ ก็เป็นเจตสิก) วิญญาณในขีวิตปัจจุบัน คือ ประวัติศาสตร์แห่งชีวิตในหนหลัง สภาพของร่างกาย ก็คือ การแสดงออกแห่งคุณสมบัติของวิญญาณในทางวัตถุ” ถ้าเราเข้าใจข้อความดังกล่าวมานี้ โดยกระจ่าง เราก็มองเห็นว่า ทฤษฎีแห่งการระลึกชาติได้นั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ สำหรับคนที่เชื่อทฤษฎีอันนี้ก็ไม่มีความหวั่นไหวอะไรสำหรับเขา เพราะเขาย่อมจะเชื่อได้อย่างสนิทใจว่า ชาติก่อนมีจริง เมื่อเชื่อว่า ชาติก่อนมีจริง ก็ย่อมจะเชื่อว่า ชาติหน้ามีจริง

สำหรับเหตุผลที่แสดงมานี้ แสดงให้ทราบแต่เพียงว่าวิญญาณได้เคยผ่านการเกิดมาแล้ว แต่บางคนที่อาจจะสงสัยว่า :—

วิญญาณที่เข้ามาหาพ่อแม่ เข้ามาได้อย่างไร ?

มาเข้าตั้งแต่เมื่อไร ?

เข้ามาทางไหน ?

ก่อนที่จะตอบปัญหานี้ เราควรจะได้ศึกษาข้อเท็จจริงอีกประการหนึ่ง แล้วจึงจะเข้าใจปัญหาดังที่วางขึ้น

ในทางวิทยาศาสตร์ถือว่า สสารและพลังงานไม่สูญหายไปจากโลก ในทางพุทธศาสนาก็ถือว่า วิญญาณเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ฉะนั้นโปรดคิดดู :-

คนเราเมื่อตายแล้ว วิญญาณควรจะสูญสิ้นไปเลยหรือ ?

พลังงานวิญญาณ เป็นตัวการอันสำคัญยิ่ง ในการทำให้วัตถุธาตุต่าง ๆ ปรากฏขึ้นมาเป็นร่างกายและควบคุมร่างกายอยู่ทุกขณะ ทำให้ร่างกายทรงชีวิตอยู่ได้

พลังงานวิญญาณ โดยอาศัยร่างกาย ทำให้ตัวมันปรากฏขึ้นมาเป็นความรู้สึกนึกคิด

และในกรณีของคนที่มีอำนาจจิตสูง ก็ปรากฏว่า สามารถแสดงสิ่งมหัศจรรย์ได้หลายอย่าง เช่น พระพุทธเจ้า ปรากฏว่า พระองค์ทรงแสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ ทรงหยั่งรู้ความรู้สึกนึกคิดของคนอื่นได้ ทรงมีหุทิพย์ ตาทิพย์ และทรงระลึกชาติได้ และทรงเอาชนะกิเลสได้อย่างเด็ดขาด เครื่องเร้าในภายนอกแม้จะยั่ววนสักรั้เพียงไร ก็ไม่สามารถเร้าให้กิเลสเกิดขึ้นได้

วิญญานซึ่งมีอำนาจ มีปรากฏการณ์ดังที่กล่าวมานี้ เราลองคิดดูให้ข้ึง แล้วจงตั้งปัญหามตามตัวเองว่า

เมื่อร่างกายเราตายแล้ว วิญญานจะสูญสิ้นไปทีเดียหรือ ?

สำหรับคนที่เข้าใจว่า วิญญานเป็นสิ่งที่สี่ออย่างหนึ่งนอกจากร่างกาย เขาก้ย่อมจะเห็นว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ที่พลังงานวิญญานจะสูญสิ้นไปเฉย ๆ

อนึ่ง ในกรณีเรื่องการสะกดจิต เราก้เห็นแล้วว่า กระแสวิญญานผ่านไปใ้ในอากาศ ไปบังคับร่างกายอีกคนหนึ่งได้ ก็เพราะอาศัยความตั้งใจอันแรงกล้า

(สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน) สำหรับคนที่จะตาย
 ทุกคนย่อมมีเจตนาแรงกล้าอยู่เสมอ ในอันที่จะมีชีวิต
 อยู่ต่อไป แม้ในกรณีของคนที่เบื่อโลกแล้วฆ่าตัวตาย
 นั้นก็ไม่ใช่หมายความว่า เขาไม่อยากจะมีชีวิตอยู่ต่อไป
 คนที่เบื่อสิ่งใด ก็หมายความว่า เขามีความชอบต่อสิ่งที่
 ตรงกันข้ามกับสิ่งที่เบื่อ เพราะฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่า
 ในส่วนลึก แม้คนเช่นนั้น โดยที่แท้จริง เขาก็คงอยาก
 ที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป แต่เนื่องจากภาวะที่เขาประสบเป็น
 สิ่งที่ไม่ชอบ เขาจึงอยากตาย เพราะฉะนั้น เราจึงวาง
 กฎไว้ว่า สำหรับคนที่ยังมีกิเลส ก็ย่อมจะมีเจตจำนงใน
 อันที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไปเสมอ

หลักในปฏิจสุมุปาบาทก็มีอยู่ว่า:—

“ตัณหา เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน
 อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิดภพ”

ภพ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ กรรมภพ และ
 อุปัตติภพ กรรมภพ ได้แก่ สังขาร คือ เจตนา
 อุปัตติภพ ได้แก่ นามรูป ในที่นี้หมายความว่า เมื่อมี
 ตัณหา ก็ย่อมมีอุปาทาน เมื่อมีอุปาทาน ก็ย่อมจะมีเจต

จำนง เมื่อวิญญาณยังมีตัณหา มีอุปาทาน มีเจตจำนง
ในเมื่อร่างกายตายแล้ว วิญญาณย่อมจะไปปฏิสนธิใน
ที่ใดที่หนึ่ง แล้วก็จะสร้างอุปบัติภพ คือนามรูป ขึ้น
ณ ที่นั้น คำว่า อุปบัติภพ แปลว่า ภพที่จะอุบัติขึ้น
เฉพาะคำว่า ภพ แปลว่า สิ่งที่จะมีจะเป็นขึ้น

บทวินิจัย

เรื่องวิญญาณไปปฏิสนธิได้อย่างไร ?

เมื่อเราเข้าใจแล้วว่า หลังจากตาย วิญญาณไม่ได้สูญ
วิญญาณจะต้องไปปรากฏ ณ ที่ใดที่หนึ่งอย่าง
แน่นอน เมื่อเป็นเช่นนี้ ปัญหาจะมีว่า วิญญาณไปได้
อย่างไร ไปได้ในลักษณะไหน? ต่อไปนี้ เราจะได้
วินิจฉัยถึงปัญหานี้โดยละเอียด

อันที่จริงการวินิจฉัยถึงปัญหาเรื่องนี้ ไม่ใช่เป็น
สิ่งที่ทำได้ง่าย พระนาคเสนเคยกล่าวไว้ว่า :—

วิญญาณที่ไปปฏิสนธิใหม่ ไม่ใช่วิญญาณอัน
เก่า ลักษณะแห่งการสืบต่อ เหมือนกับมะม่วงลูกใหม่

ที่สืบเนื่องไปจากลูกที่ปลูก ลักษณะที่ไป ท่านเปรียบ
เหมือนเสียงที่หลุดจากปากไปเข้าหูคนอื่น

แต่พระพุทธองค์ ทรงเปรียบเทียบไปของวิญญาน
เหมือนกับแสงของพระอาทิตย์ที่ส่องมาสู่โลกนี้

และในคัมภีร์ ได้กล่าวไว้บ่อยที่สุด :—

วิญญานที่จุติจากชีวิตหนึ่ง แล้วไปปฏิสนธิ
ในอีกชีวิตหนึ่ง เป็นไปอย่างรวดเร็วยิ่ง เพียงชั่ว
ขณะจิตเดียวเท่านั้น แม้จะไปเกิดในโลกอื่น เช่นใน
พรหมโลก เวลาที่ไปชั่วระยะขณะจิตเดียวเหมือนกัน
(ดู วิ. ๓/๒๒๘) พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า “ในโลกนี้
ไม่มีอะไรที่จะไปเร็วเท่ากับจิต”

(ดู อ.เอก. ๒๐/๑๑ สุยา., อ.เอกก. ๒๐/๙ มหาจุฬาฯ)

จากหลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้ ถ้าเราไม่เชื่อว่า
วิญญานเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ที่แผ่ขานอยู่ทั่วสากล
จักรวาล และติดเป็นผืนเดียวกัน เหมือนกับคลื่น
แม่เหล็กไฟฟ้าที่เราเรียกกันว่า คลื่นวิทยุ (หรืออาจจะ
เทียบได้กับแสงคอสมิค (cosmic rays) ที่นักวิทยาศาสตร์
ในปัจจุบันค้นพบ แสงคอสมิคเป็นแสงที่แผ่ไปทั่วสากล

จักรวาล และผ่านไปในทุกสิ่งทุกอย่าง คุณเหมือนว่า ไม่มี
สิ่งใดที่จะกันแสงนี้ไว้ได้) แล้ว เราก็มองไม่เห็นเลยว่า
วิญญาณที่ไปปฏิสนธินั้น ไปได้อย่างไร ?

แต่ในเมื่อเรามองเห็นภายในใจว่า โดยธรรมดา
พลังงานวิญญาณก็ได้มีอยู่แล้วรอบ ๆ ตัวเรา วิญญาณ
เป็นพลังงานที่แผ่ซ่านติดอยู่เป็นผืนเดียวกันอยู่ทั่วสากล
จักรวาล การไปของวิญญาณจากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิต
หนึ่ง ก็คือกลุ่มพลังงานวิญญาณ ซึ่งประกอบด้วยคุณ
สมบัติหลายหลาก ได้เคลื่อนจากชีวิตหนึ่งไปสู่อีก
ชีวิตหนึ่งอย่างรวดเร็วซึ่งนั่นเอง การเคลื่อนไปในนั้น
ลักษณะเป็นคลื่น โดยกลุ่มพลังงานวิญญาณ ซึ่งรวม
กันเป็นระบบหนึ่ง ๆ หรือเป็นบุคลิกภาพอันหนึ่ง ๆ นั้น
ได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในแบบหนึ่ง ๆ ต่อ ๆ กันไป
ภายในโลกของวิญญาณ เพราะฉะนั้น พฤติกรรมแห่ง
การไปจึงมีลักษณะเป็นคลื่นเช่นเดียวกับคลื่นวิทยุ ผิด
กันกับคลื่นวิทยุ ก็ตรงที่ คลื่นแห่งวิญญาณไม่ไป
รอบ ๆ เหมือนคลื่นวิทยุ คลื่นวิญญาณจะวิ่งไปเฉพาะ
ในทางที่มีเจตจำนงจะไปเท่านั้น

ในหนังสือมิลินทปัญหา พระยามิลินท์เคยตั้งปัญหาถามพระนาคเสนว่า “วิญญูณที่ไปปฏิสนธิในท้องแม่เข้าไปทางไหน ?” พระนาคเสนได้ตอบว่า “ขอพระองค์จงนึกถึงสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเก็บไว้ในหีบ” แล้วก็ถามพระยามิลินท์ว่า “ทรงมองเห็นหรือยัง ของที่เก็บไว้ในหีบ” พระยามิลินท์ตอบว่า “ได้เห็นแล้ว” พระนาคเสนจึงได้ถามต่อไปว่า “จิตของพระองค์ที่เข้าไปมองเห็นของในหีบนั้น มันเข้าไปทางไหน ?” พระยามิลินท์ตอบว่า “เข้าไปได้ทุกทาง” พระนาคเสนจึงได้กล่าวว่า “ข้อนี้ฉันใด วิญญูณที่เข้าไปปฏิสนธิในท้องแม่ ก็สามารถเข้าไปได้ทุกทางเช่นนั้นเหมือนกัน”

จากคำถามและคำตอบ ระหว่างพระนาคเสนกับพระยามิลินท์ ดังที่กล่าวมานี้ เราจะเห็นได้ชัด ถึงลักษณะแห่งการไปของวิญญูณว่า เป็นเหมือนคลื่นวิทยุ หรือเหมือนแสงคอสมิก แต่บางคนอาจเห็นว่าการที่พระยามิลินท์มองเห็นของในหีบด้วยใจนั้น ที่แท้ก็คือการรื้อฟื้นความจำในสมองนั่นเอง ไม่ใช่หมายความว่า วิญญูณเข้าไปในหีบ แล้วไปเห็นของเหล่านั้น

ที่จริง สำหรับคนธรรมดาที่ไม่มีอำนาจจิตเป็นพิเศษ การนึกมองเห็นถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว ก็คือการรอฟันความจำในสมองจริง แต่สำหรับคนที่มีความอำนาจจิตเป็นพิเศษ ถ้าเขานึกถึงสิ่งใด กระแสจิตของเขา จะต้องไปถึงสิ่งนั้นเสมอ และถ้าได้รับการฝึกฝนมาอย่างดีแล้ว สิ่งที่เขามองเห็นด้วยใจนั้น ก็คือภาพจริง ๆ ที่เขามองเห็นในขณะนั้นนั่นเอง พระยามลีนที่มีความรู้ในเรื่องนี้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้น พระองค์จึงสามารถเข้าใจถึงลักษณะแห่งการไปของวิญญาณ ตามคำอุปมาของพระนาคเสนได้

จากการใคร่ครวญถึงหลักฐานต่าง ๆ โดยลึกซึ้ง ประกอบกับข้อเท็จจริงบางอย่าง จึงทำให้ข้าพเจ้าแน่ใจเหลือเกินว่า โดยธรรมชาติ วิญญาณเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ที่แผ่ซ่านไปทั่วสากลจักรวาล และติดเป็นผืนเดียวกัน ในโลกของวิญญาณ มีการเคลื่อนไหวติดต่อกันอยู่เสมอเป็นนิจ คล้ายกับทฤษฎีสัมพันธวิทยาของไอน์สไตน์ที่ว่า การเคลื่อนไหวทุกอย่างสัมพันธ์กัน (All motion is relative) ตายแล้ววิญญาณไปปฏิบัติใหม่

นั้นหมายความว่า กลุ่มแห่งพลังงานวิญญาณ ซึ่งใน
 ขณะที่กำลังมีชีวิตอยู่ โดยปกติก็มีการเคลื่อนไหวติดต่อ
 ถึงกันทั่วร่างกายอยู่แล้ว อันนี้แหละเมื่อตายแล้ว ย่อม
 จะมีผลทำให้เกิดการเคลื่อนไหวขึ้นในโลกของวิญญาณ
 นอกร่างกาย แล้วก็จะไปมีผลทำให้เกิดชีวิต ณ ที่ใด
 ที่หนึ่ง เพราะคลื่นแห่งวิญญาณสามารถวิ่งผ่านไปใ
 ในอากาศได้ ข้อนี้เราจะพิสูจน์เห็นได้ชัดจากการตรวจคลื่น
 สมอในทางจิตวิทยาด้วยเครื่องไฟฟ้า หรือจากปรากฏ
 การณ์ในเรื่องการสะกดจิต แต่อย่าลืมว่า คลื่นแห่ง
 วิญญาณที่ผ่านไปใอากาศนั้น ไม่เหมือนกับคลื่นวิทยุ
 ที่เดียว คลื่นแห่งวิญญาณจะไปในทิศทางเฉพาะที่มีเจต
 จ्ञานงเท่านั้น จากพฤติการณ์แห่งการสะกดจิต เราเห็น
 ได้ชัดว่า คลื่นวิญญาณนั้นประกอบไปด้วยความรู้สึกนึก
 คิดต่าง ๆ เพราะปรากฏว่า ความรู้สึกนึกคิดของผู้สะกด
 นิสสัยของผู้สะกด ไปปรากฏอยู่ในร่างของผู้ถูกสะกดได้
 เพราะเหตุนี้ทางพุทธศาสนาจึงถือว่า ความจัดเจน หรือ
 อุปนิสัยต่าง ๆ ถูกถ่ายทอดจากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่ง
 ได้ ตัวอย่างเช่นนาย ก. มีความจัดเจนในทางไหน มี

อุปนิสัยใจคออย่างไร เมื่อนาย ก. ตายแล้วไปเกิดเป็น
นาย ข. ความชัดเจนและอุปนิสัยของนาย ก. ก็มา
ปรากฏอยู่ที่ชีวิตของนาย ข. ทั้งที่นาย ข. กับนาย ก.
ไม่ใช่คน ๆ เดียวกัน เหมือนมะม่วงลูกที่ปลูก กับมะม่วง
ลูกที่เกิดใหม่ ไม่ใช่ลูกเดียวกัน หรือเหมือนกับเสียงที่
เราได้ยินจากเครื่องรับวิทยุ กับเสียงที่ส่งมาจากสถานี
ไม่ใช่เสียงอันเดียวกัน แต่ก็สืบเนื่องมาจากเดิมนั่นเอง

ในเมื่อเราเข้าใจว่า การไปของวิญญาณ มีลักษณะ
เป็นคลื่นเหมือนกับคลื่นวิทยุ ซึ่งได้พาเสียงต่าง ๆ มาเข้า
เครื่องรับ ดังที่อธิบายมาแล้ว ปัญหาเรื่องตายแล้วเกิด
ใหม่ ไปเกิดได้ในลักษณะอย่างไร ก็ง่ายขึ้นมาก หรือ
ถ้าจะพูดให้ง่ายอีกอย่างหนึ่ง คนที่กำลังเกิดใหม่ ย่อมจะ
ได้รับอิทธิพลจากคนที่ตายเสมอ เพราะคนที่ตายวิญญาณ
จะสูญสิ้นไปเฉย ๆ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ มีคำพูดใน
คัมภีร์อภิธรรม ซึ่งถอดออกมาเป็นใจความง่าย ๆ ว่า
“วิญญาณย่อมรู้จักที่ที่เหมาะสมแก่ตัวมันเอง วิญญาณสูง
ย่อมเกิดในที่สูง วิญญาณต่ำ ย่อมเกิดในที่ต่ำ” (อนึ่ง
ถึงคำที่พระพุทธเจ้าตรัสกับท้าวมหานามว่า “อย่ากลัวเลย

มหานาม ! วิญญาณของท่านจักไปสูงไปวิเศษ เพราะได้
 อบรมมาดีแล้ว ด้วยศรัทธา ด้วยศีล ด้วยการศึกษา ด้วย
 การเสียสละ และด้วยปัญญา”) โดยหลัก นี้เราจะเห็นว่า
 สำหรับบุคคลที่ได้รับเชื่อมาจากพ่อแม่ที่มีวิญญาณดี ก็
 ย่อมได้รับอิทธิพลจากวิญญาณที่ดี สำหรับบุคคลที่ได้รับ
 เชื่อจากพ่อแม่ที่มีวิญญาณเลว ก็ย่อมได้รับอิทธิพลจาก
 วิญญาณที่เลว และนี่คือคำตอบอีกข้อหนึ่งที่ว่า ทำไม
 พ่อแม่เลว ลูกจึงมักเลว พ่อแม่ดี ลูกก็มักดี แต่อย่าง
 ไรก็ตาม ปัญหาเรื่องนี้ซับซ้อนอย่างยิ่ง เพราะยังมีข้อ
 เท็จจริงที่แสดงว่า พ่อแม่ดี ลูกมีนิสัยเลว พ่อแม่เลว
 ลูกมีนิสัยดี ปัญหาเหล่านี้ จะเก็บเอาไว้ไปวินิจฉัย ใน
 บทที่ห้าด้วยเรื่องกรรมโดยเฉพาะ

การไปของวิญญาณ

ควรจะเปรียบเหมือนแสงที่พุ่งไป
 หรือควรจะเปรียบเหมือนการไปของคลื่นวิทยุ ?

การไปของวิญญาณ บางคนอาจเข้าใจว่า เหมือน
 กับแสงไฟฉายที่พุ่งออกไป ณ ที่ใดที่หนึ่ง จากคำอุปมา

ของพระพุทธเจ้าที่ว่า “วิญญูณที่ไปปฏิสนธิ เหมือนกับแสงที่พุ่งออกจากดวงอาทิตย์มาสู่โลกนี้” (ข้ออุปมาอันนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ มีอยู่ใน ส.นิ. ๑๖/๑๒๕ สฺยา., ส.นิ. ๑๖/๑๐๐ มหาจุฬาฯ) เขาอาจจะถือเอามาเป็นหลักฐานสนับสนุนข้อความดังที่กล่าวมาแล้ว ที่จริง แสงคิดในลักษณะนี้ ก็น่าเชื่ออยู่ไม่น้อย มันทำให้เรามองเห็นภาพว่า เมื่อคนดับจิต ก็จะมีวิญญูณปรากฏเป็นแสงพุ่งออกจากร่างกายไปยัง ณ ที่ใดที่หนึ่ง ในเรื่องนิยายส่วนมาก มักจะเขียนวิญญูณเป็นแสง หรือมิฉะนั้น ก็เป็นควัน ที่เลื่อนลอยออกจากร่างกายไป ณ ที่ใดที่หนึ่ง เมื่อแสงหรือควันแห่งวิญญูณหายเข้าไปในท้องของหญิงคนใด ก็หมายความว่า วิญญูณไปเกิดในที่นั้น การเข้าใจในลักษณะเช่นนี้ ที่จริงฟังเข้าใจง่าย แต่ถ้ามืดมาก ๆ เราจะพบข้อขัดแย้งมากมาย เช่นจงพิจารณาดู

ถ้าถือว่า วิญญูณที่ไปมีลักษณะเหมือนกับแสงที่พุ่งออกไป ก็หมายความว่า วิญญูณผ่านไปในที่ว่าง การถือในลักษณะเช่นนี้ หมายความว่าในสสารที่ไร้ชีวิต

ในพหุวิธานทั่วๆ ไป ไม่มีวิญญาณที่ติดเป็นผืนเดียวกัน แต่การถืออย่างนี้ ก็จะเป็นการแย้งกับหลักพุทธศาสนา ขอให้ย้อนกลับไปพิจารณาการเกิดของวิญญาณในร่างกายที่มีชีวิตอยู่ ซึ่งมีหลักอยู่ว่า “วิญญาณที่ดับก็เป็นอันดับไป ที่เกิดใหม่เป็นของใหม่แท้ วิญญาณดับอยู่ทุกขณะ”

และถ้าถือว่า ในสสารไม่มีวิญญาณ วิญญาณที่เกิดขึ้นใหม่ จะเอากำเนิดมาจากไหน? วิญญาณในร่างกายคนมีหมดไปทุกทีหรือ? เราเข้าใจกันดีแล้วว่า ทุกเซลล์มีวิญญาณ วิญญาณในเซลล์ก็ดับอยู่เสมอ จงคิดดูให้ลึกซึ้ง หลักพุทธศาสนามีว่า “วิญญาณที่ดับก็เป็นอันดับไปเลย ที่เกิดใหม่ไม่ใช่อันเก่า” เมื่อเป็นเช่นนั้น วิญญาณใหม่ที่เกิดมาใหม่นี้ จะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร?

ถ้าถือว่า วิญญาณเป็นผลแห่งการรวมตัวของสสารในแบบจักรกลชีวิต การเข้าใจแบบนั้น ก็จะนำไปสู่การเข้าใจว่า ตายแล้วสูญ ซึ่งผิดกับหลักพุทธศาสนาอีก และก็ขัดกับหลักที่ว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มิใช่อะไรอย่างนอกจากวัตถุ

เพราะฉะนั้น เราจึงสรุปได้ว่า การที่จะให้หลัก
 พุทธศาสนาต่าง ๆ กลมกลืนไม่ขัดแย้งกันเลย จึงมีอยู่
 วิธีเดียวเท่านั้น คือต้องถือว่า ในสสารทุกอย่างไม่ว่าจะ
 เป็นของแข็งของเหลวหรือแก๊ส ซึ่งแต่ละอย่าง ก็ประ
 กอบไปด้วยอิเล็กตรอนและโปรตรอนนั้น มีวิญญาณ
 เราจะต้องมองเข้าไปให้ซึ่งว่า อำนาจที่ทำให้อิเล็กตรอน
 ต้องหมุนรอบโปรตรอนอยู่เสมอก็ดี อำนาจดึงดูดระหว่าง
 ปริมาณเหล่านี้ก็ดี โครงสร้างของมันก็ดี คุณสมบัติของ
 มันก็ดี ทั้งหมดนี้เกิดมาจากพลังงานอันหนึ่งซึ่งเป็น
 นามธรรม พลังงานนี้ได้แทรกซึมอยู่ในปริมาณทุกอย่าง
 และติดเนื่องเป็นผืนเดียวกันทั่วสากลจักรวาล พลังงาน
 ที่ว่านี้แหละ คือพลังงานวิญญาณ ซึ่งมีอยู่โดยธรรมดา
 เป็นของอนันตกาล จากพลังงานวิญญาณดังเดิมนั้น ที่
 ได้วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นภวังคจิต และจากภวังคจิต ก็
 วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นวิถิจิต ภวังคจิตและวิถิจิต ก็คือ
 ปรากฏการณ์ของพลังงานวิญญาณดังเดิม ในรูปต่าง ๆ
 นั้นเอง การไปของวิญญาณที่แท้ ก็เป็นเพียงการเคลื่อน
 ไหวที่สลับต่อกันไป ภายในโลกของวิญญาณอันยิ่งใหญ่

เราเข้าใจดีแล้วว่า เหตุใดกระแสไฟฟ้า คลื่นวิทยุจึงไป
 รวดเร็วอย่างยิ่ง ถ้าได้เข้าใจเรื่องวิญญาณดังที่กล่าวมานี้
 เราก็จะไม่สงสัยเลยว่า เหตุใด วิญญาณจึงไปรวดเร็วยิ่ง
 นัก การที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบการไปของวิญญาณ
 เหมือนกับการไปของแสง ก็เพราะว่า ในครั้งนั้น ไม่
 มีอะไรที่จะเปรียบได้ดีเท่ากับเรื่องนี้ โลกสมัยนั้นยังไม่รู้
 เรื่องวิทยุ วิทยาศาสตร์ไม่เจริญเหมือนกับสมัยปัจจุบัน
 เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่พระองค์ต้องเปรียบเทียบการ
 ไปของวิญญาณเหมือนกับการไปของแสง ซึ่งนับว่า เป็น
 ข้อมูลมาที่ดีที่สุด ทำให้สามัญชนมองเห็นภาพ ถ้าพระ
 พุทธองค์จะทรงเปรียบเหมือนกับการไปของคลื่นวิทยุ
 คนทั่วไปคงไม่เข้าใจแน่นอน และจะไม่มีใครเชื่อด้วย

จะเข้าใจชัดเรื่องชาติหน้า

ต้องเข้าใจเรื่องนิพพานด้วย

อนึ่ง การที่จะเข้าใจเรื่องจุติปฏิสนธิได้อย่างแจ่ม
 ใส ต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนิพพานด้วย นิพพาน

ในความหมายของพุทธศาสนา ไม่ใช่ความสูญเปล่า (nothingness) ที่พูดกันว่า “นิพพาน ปรมา สุนฺณํ นิพพานเป็นความสูญอย่างยิ่ง” นั้นมีความหมายแต่เพียงว่า นามรูปของพระอรหันต์ ซึ่งเคยเกิดมาด้วยอวิชชา เมื่อตายแล้ว นามรูปแบบนี้ จะสูญสิ้นไปเลย ไม่ปรากฏอีกต่อไป แต่ทั้งนี้ไม่ใช่หมายความว่า ภาวะของนิพพานนั้น ไม่มีอะไร จึงนึกถึงพุทธภาษิตที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย! อายตนะนั้นมีอยู่.....” และอีกบทหนึ่งที่ว่า “นิพพานคือวิญญานอันไม่มีตัวอย่างจะเปรียบได้จริง ๆ เป็นอนันตะ มีรัศมีกระจ่างโดยไม่สิ้นสุด...” เรื่องนี้ จะมีอธิบายโดยพิศดารในบทว่าด้วยนิพพาน การที่ยกข้อความเหล่านี้ บางตอนมาอ้าง ก็เพื่อให้สำนึกว่า วิญญานเป็นสิ่งที่มิอยู่ต่างหากนอกจากวัตถุ ครั้นแล้ว เราจะได้มองเห็นการปฏิสนธิของวิญญานว่า เป็นไปในลักษณะไหน ? การไปของวิญญานคล้ายกับแสงจริง ในฐานะที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว และพุ่งไปทางใดทางหนึ่งโดยเฉพาะ คล้าย

กับลำแสงที่พุ่งออกจากไฟฟ้าเดินทาง (flash-light) แต่ลักษณะที่ไปหรือพฤติกรรมแห่งการไปในั้น เหมือนกับคลื่นวิทยุ ในฐานะที่ไปอย่างรวดเร็วยิ่ง และมีลักษณะเป็นคลื่น การไปของวิญญาณ ก็คือ การเคลื่อนไหวที่สับต่อกันไปภายในโลกของวิญญาณ อันรวดเร็วนั่นเอง คำว่า โลกแห่งวิญญาณ หมายถึงพลังงานวิญญาณทั้งหมด ที่แผ่ซ่านติดต่อเป็นผืนเดียวกันทั่วสากลจักรวาล

บทที่ ๕

มิจฉาทิฎฐิ

นัตถิกทิฎฐิ

การที่จะเข้าใจมติในพุทธศาสนา ให้ชัดเจนจริงๆ
หลักสำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ จำเป็นต้องรู้ว่า มติ
อะไรบ้าง ที่ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ เมื่อ
เข้าใจเรื่องมิจฉาทิฎฐิดีแล้ว ก็เป็นการง่ายมาก ที่จะลง
มติว่าอะไรเป็นหลักอันแท้จริงของพุทธศาสนา และ
อะไรไม่ใช่ ฉะนั้นในบทนี้ จะได้ประมวลถึงมติต่าง ๆ
ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นมิจฉาทิฎฐิ คือความเห็นผิด

ในอปัณณกสูตร พระองค์ได้ทรงเล่าถึงลักษณะ
แห่งมิจฉาทิฎฐิ ให้พวกพราหมณ์ทั้งหลายฟังว่า:—

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย! มียู สมณพราหมณ์
บางพวก มีวาทะอย่างนี้ มีทิฎฐิอย่างนี้ว่า:—

๑. นตฺถิ ทินฺนํ การให้ทานไม่มีผล
๒. นตฺถิ วิญฺญํ การบูชาไม่มีผล
๓. นตฺถิ หุตํ การเคารพนับถือไม่มีผล
๔. นตฺถิ สุกฺกทุกฺกณฺณํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก
ผลหรือวิบากของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี
๕. นตฺถิ อัม โลโก โลกนี้ไม่มี (สัตว์ในโลก
อื่นมาเกิดในโลกนี้ไม่ได้ เพราะตายแล้วสูญ)
๖. นตฺถิ ปโร โลโก โลกอื่นไม่มี (สัตว์ในโลก
นี้ไปเกิดในโลกอื่นไม่ได้ เพราะตายแล้วสูญ)
๗. นตฺถิ มาตา คุณฺของมารดาไม่มี
๘. นตฺถิ ปิตา คุณฺของบิดาไม่มี
๙. นตฺถิ โอปปาดิกา พวกโอปปาติกะกำเนิด
คือพวกที่เกิดมาโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ไม่มี
(คือพวกเทวดาไม่มี)
๑๐. นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมกฺขตา
สมฺมาปฺฏิปณฺนา เข อิมญฺจ โลกํ ปฺรณฺจ
โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกิตฺวา ปเวทนฺติ

สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ได้บรรลุ
ธรรมอันชอบ (คือบรรลุปัญญา มรรคผลและนิพพาน)
รู้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกอื่นด้วยตนเอง แล้วให้คนอื่นรู้
ได้ด้วยไม่มี

ดูก่อนท่านคฤหบดีทั้งหลาย! สมณพราหมณ์
เหล่านี้มีวาทยะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ สมณพราหมณ์
เหล่านั้น เป็นอันหวังได้ว่า จะต้องเบื่อหน่ายในกุศล
ธรรมสาม คือ กายสุจจริต วจีสุจจริต และมโนสุจจริต
และจะยึดถือปฏิบัติอยู่แต่ในอกุศลธรรมสาม คือ กาย
ทุจจริต วจิตุจจริต และมโนทุจจริต ข้อนั้นเพราะเหตุไร?
ก็เพราะสมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ไม่เห็นโทษ ไม่
เห็นความต่ำทราม ไม่เห็นความเศร้าหมอง ของอกุศล
ธรรมทั้งหลาย ไม่เห็นอันสงฆ์ในการออกจากอกุศล
ธรรมทั้งหลาย ไม่เห็นคุณค่าแห่งความบริสุทธิ์ของกุศล
ธรรมทั้งหลาย ก็ปรโลกมีอยู่แท้ ๆ เขากลับมีความเห็น
ว่า ปรโลกไม่มี ฉะนั้น ความเห็นของเขาจึงจัดเป็น
มิจฉาทิฎฐิ ก็ปรโลกมีอยู่แท้ ๆ เขากลับคิดว่า ปรโลก
ไม่มี ฉะนั้น ความคิดของเขาจึงเป็นมิจฉาสังกัปปะ

ก็ปรโลกรมีอยู่แท้ ๆ เขากลับพูดว่า ปรโลกไม่มี ฉะนั้น คำพูดของเขาจึงจัดเป็นมิจฉาวจา

อนึ่ง พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมรู้อยู่แก่ใจว่า ปรโลกรมีอยู่ ฉะนั้นผู้ที่ถือว่าปรโลกไม่มี จึงได้ชื่อว่า เป็นปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ทั้งหลายอีกด้วย ในเมื่อตัวเองถือเช่นนั้น และสอนให้คนอื่นเชื่อตามย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้ประกาศอสังขารธรรม และด้วยอสังขารธรรมที่ตัวเอง ประกาศออกไปเช่นนั้น ย่อมจะเป็นเหตุให้ยกตนข่มคนอื่นอีกด้วย (อสังขารธรรมไม่คงทนต่อการพิสูจน์ และผู้ประกาศอสังขารธรรม ใจย่อมไม่สูง ฉะนั้น เมื่อถูกคัดค้าน ก็มักจะใช้วิธีข่มผู้อื่นเพื่อเอาชนะ) และย่อมละศีลได้ง่าย ประพฤติอยู่แต่ในทางทุศีล ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย! เพราะอาศัยมิจฉาภิปฏิบัติเป็นปัจจัย ย่อมก่อให้เกิดอกุศลธรรมไม่น้อยทีเดียว

อนึ่ง ในเรื่องปรโลกนี้ ท่านคฤหบดีทั้งหลาย! สำหรับคนที่ฉลาด เขาย่อมคิดอย่างนี้ว่า ถ้าหากปรโลกไม่มี คนที่ทำบาปไว้ ก็นับว่าปลอดภัยไป แต่ถ้าหากปรโลกมีจริง คนที่ทำบาป ตายไปแล้ว ก็จะต้องเข้าถึง

อบาย ทุกติ วินิบาต นรก หรือแม้จะไม่พูดถึงเรื่อง
ปรโลก แต่คนที่มีความเห็นผิดและเป็นผู้ทุศีล ก็ย่อม
ถูกวิญญูชนติเตียนในโลกนี้เอง เพราะฉะนั้น คนที่
มีความเห็นผิด จึงต้องประสบผลร้ายถึง ๒ ทาง คือ ถูก
ติเตียนในโลกนี้ และเมื่อตายไปแล้ว ก็จะไปถึง อบาย
ทุกติ วินิบาต และนรก อีกด้วย

— อภิธัมมกสูตร ม.ม. ๑๓/๑๐๑-๑๐๓ สยว.,
ม.ม. ๑๓/๗๐-๗๑ มหาจุฬา ฯ.

มิจจาทิฏฐิจิต्तักล่าวมานี้ เรียกว่า นัตถิกทิฏฐิ
ความเห็นว่าไม่มี ในความเห็นเหล่านั้น สำหรับข้อ ๑-๒-
๓ ไม่มีปัญหามาก แต่ข้อ ๔ ที่ว่า ผลหรือวิบากของ
กรรมดีกรรมชั่วไม่มี ควรสนใจให้มาก เพราะเดี๋ยวนี้
คนเห็นผิดอย่างนี้กันมาก

เดี๋ยวนี้ คนทั้งหลายมักเห็นว่า:—

การกระทำจะดีหรือชั่ว ไม่ใช่อยู่ที่ตัวการกระทำ

แต่อยู่ที่ว่า

การกระทำนั้น ๆ มีผู้รู้เห็นหรือเปล่า?

มีผู้สรรเสริญหรือเปล่า?

เขาให้ผลตอบแทนที่ตัวเองชอบหรือเปล่า!

ถ้าปรากฏว่า มีผู้เห็น มีผู้ให้รางวัล มีผู้
สรรเสริญ การกระทำนั้นให้ความสุขในปัจจุบันแก่เขาได้

เขาก็ถือว่า การกระทำนั้นดี ถ้าได้ผลตรงกัน
ข้ามจากนี้ เขาก็ถือว่า ไม่ดี การกระทำต่าง ๆ จะมี
ผลชั่วชีวิตนี้เท่านั้น

ผู้หมกมุ่นเช่นนั้นแหละ คือผู้ทบทวนพระพุทธองค์ตรัสว่า
“เป็นเหตุให้เห็นว่า ผลหรือวิบากของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี”

ข้อ ๕-๖ เห็นว่า โลกนี้โลกอื่นไม่มี คำพูด
ประโยคนี้น่าพึงเข้าใจยาก สำหรับผู้ที่ไม่ได้อ่านข้อความ
ในท่อนนี้จะนจะยกบาลีในท่อนมาเทียบให้ดูก่อน

คัมภีร์มหาวรรค สังยุตตนิกาย หน้า ๕๕๐ พระ
พุทธเจ้าได้ตรัสข้อความไว้ตอนหนึ่งว่า “สัตว์ทั้งหลาย
ตายจากโลกนี้แล้ว ไปเกิดในโลกอื่น หรือจากโลกอื่น
มาสู่โลกนี้ก็ได้นี้” นี่หมายความว่า วิญญาณของสัตว์
ทั้งหลาย อาจจุติจากโลกนี้ แล้วไปสู่โลกอื่น เช่น
สมมุติว่า ไปโลกพระอังคาร ถ้าหากว่า ในโลกนี้มีคน

หรืออาจจากโลกพระอังคารมาสู่โลกนี้ก็ได้ คำว่า “โลกนี้ไม่มี” ท่านอธิบายไว้ในอรรถกถาว่า หมายถึงว่า โลกนี้ไม่มีสำหรับผู้ที่อยู่โลกอื่น คือผู้ที่อยู่โลกอื่นตายแล้ว จะมาเกิดในโลกนี้ไม่ได้ เพราะตายแล้วสูญ “โลกอื่นไม่มี” ก็หมายความว่า โลกอื่นไม่มีสำหรับผู้ที่อยู่โลกนี้ คือคนในโลกนี้ตายแล้วจะไปเกิดในโลกอื่นไม่ได้

อีกนัยหนึ่ง ปรโลก หมายความว่า โลกหน้า คือหมายถึง ชาติหน้า ซึ่งอาจจะเป็นชาติหน้าในโลกนี้ หรือโลกไหนก็ได้

ข้อ ๗-๘ เห็นว่า คุณของมารดาบิดาไม่มี มตินี้ เราเริ่มพบกันแล้วในหมู่นักศึกษาบางประเภท คนเหล่านั้นถือว่า พ่อแม่ไม่มีสิทธิ์ที่จะทวงบุญคุณจากลูก เพราะลูกที่เกิดขึ้นมา เกิดขึ้นตามกฎหมายธรรมชาติ และจากความสนุกของพ่อแม่ ยิ่งกว่านั้น พ่อแม่บางคนไม่อยากจะให้ลูกเกิดมา แต่ลูกก็เกิดมาจนได้ เมื่อตัวเองสร้างขึ้นมา ก็จำเป็นต้องเลี้ยงดู การเลี้ยงเป็นหน้าที่อันจำเป็นของพ่อแม่ พ่อแม่ทุกคนมีหน้าที่โดยธรรมชาติที่จะต้องเลี้ยงลูก และลูกก็ต้องไปเลี้ยงลูกของตนต่อ ๆ

ไปอีก ถ้าลูกคนใดจะไม่เลี้ยงพ่อแม่ ก็ไม่ถือว่าผิดแต่อย่างใด แต่พ่อแม่ที่ไม่เลี้ยงลูกนั้นแหละ ผิดหน้าที่โดยตรง นี่คือนิติของนักศึกษางานประเภท ซึ่งไปตรงกับลักษณะของมิจฉาทิฏฐิในครั้งพุทธกาล

ข้อ ๙ เห็นว่า พวกโอปปาติกะกำเนิดไม่มี ที่จริงเรื่องนี้ในปัจจุบันเรายังหาตัวอย่างพิสูจน์ไม่ได้ และเป็นเรื่องค่อนข้างเชื่อยาก แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้เหตุผลเกี่ยวโยงกับธรรมชั้นสูง ๆ อยู่มากที่สุด ถ้าตัดออก จะทำให้อธิบายธรรมชั้นสูงไม่ได้ และเกี่ยวกับปัญหาเรื่องนรกสวรรค์ และปัญหาว่า เมื่อโลกนี้สลายแล้ว วิญญาณของสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้จะอยู่ในสภาพอะไร เรื่องนี้มีปัญหาซับซ้อนอยู่มาก จะมีอธิบายในบทหลัง

ข้อ ๑๐ เห็นว่า สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้บรรลุนิพพานชอบ ผู้รู้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกอนแล้วสอนให้คนอื่นรู้ได้ด้วย ไม่มี

ข้อนี้เป็นสิ่งที่น่าใคร่ครวญอย่างยิ่ง เรามักจะพบคนทั่วไปที่พูดว่า การตัดกิเลสเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

เพราะผิดกฎธรรมชาติ และตัวอย่างจริง ๆ ของบุคคลที่สามารถยืนยันได้ว่า เป็นผู้ทะเลกิเลสได้เด็ดขาด ก็หาไม่ได้ง่ายนัก แม้หากว่าจะมีอยู่จริง ๆ ก็ไม่มีใครกล้าแสดงออกมา ฉะนั้น จึงเป็นโอกาสของผู้ที่จะยืนยันว่าการทะเลกิเลสเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และความเห็นนี้ย่อมจะลามปามไปถึงว่า แม้พระพุทธเจ้าที่ถือกันว่าเป็นผู้บริสุทธิ์นั้น ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้เช่นกัน ครั้นแล้ว ก็จะเห็นว่า การปฏิบัติเพื่อทะเลกิเลสเป็นสิ่งที่น่าขบขัน แล้วจะเกิดดูหมิ่นในพระสงฆ์ และเห็นธรรมเป็นสิ่งที่ไร้สาระ แล้วตัวเขาเอง ก็จะปล่อยให้เป็นไปตามอำนาจของกิเลส

อภิริยทวิญญู

มิจฉาทวิญญูที่พระองค์ทรงแสดงไว้ในอภินิเวศสูตรนี้มีอยู่อีก ๒ อย่าง คือ อภิริยทวิญญู กับ อเหตุกทวิญญู

อภิริยทวิญญู แปลว่า ความเห็นที่ไม่สำคัญอยู่ที่การกระทำ บุคคลประเภทนี้เห็นว่า แม้จะฆ่าสัตว์ลักทรัพย์หรือทำบาปอย่างไรก็ตาม ถ้าได้ผลดี ก็ถือว่าเป็น

ความดี ถ้าได้ผลไม่ดี ก็ถือว่าไม่ดี ผลที่วุ่นวายถึง
ความสุขความทุกข์ ความเจริญหรือความเสื่อม ในชีวิต
นี้เท่านั้น คนประเภทนี้ ไม่ถือบุญถือบาป อย่างที่
พระพุทธเจ้าสอน igitur นั้น นับว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิที่
ร้ายแรงอันหนึ่ง และคนในปัจจุบันที่ถือเช่นนั้นอยู่ไม่
น้อย ขอให้เราอ่านข้อความในพระสูตรต่อไปนี้ แล้วจะ
ทำให้เรารู้สึกว่า ความเห็นอย่างนี้ในครั้งพุทธกาล ก็มี
มาแล้ว

“ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ! มีอยู่สมณพราหมณ์
บางพวก มีวาทะอย่างนี้ มีทิฎฐิอย่างนี้ว่า ทำเองก็ดี
ให้คนอื่นทำก็ดี ตัดเองก็ดี ให้คนอื่นตัดก็ดี เผลเองก็ดี
ให้คนอื่นเผลาก็ดี ทำให้เศร้าโศกเองก็ดี ส่งให้คนอื่นทำ
ให้เศร้าโศกก็ดี ทำให้ลำบากเองก็ดี ส่งให้คนอื่นทำให้
ลำบากก็ดี ทำให้ฉันทนเองก็ดี ส่งให้คนอื่นทำให้ฉันทน
ก็ดี ฆ่าสัตว์เองก็ดี ส่งให้คนอื่นฆ่าก็ดี ถือเอาสิ่งของที่
เขาไม่ให้ก็ดี ตัดช่องย่องเบาก็ดี ขนปล้นก็ดี แอบขโมย
อยู่ข้างทางก็ดี ประพฤติในภรรยาของคนอื่นก็ดี พุดเท็จ
ก็ดี ผู้ทกระทำดังทกล่าวมานี้ ไม่เชื่อว่ากระทำบาป แม้

หากว่าคนใดจะพึงฆ่าสัตว์ทั้งหลายบนพื้นปฐพีนี้ ด้วย
 จักอันคมกริบ จนกระทั่งทั่วแผ่นดินนี้เป็นลานแห่ง
 กองเนื้อ บาปเพราะเหตุที่ฆ่าสัตว์ถึงปานนี้ไม่มี การมา
 ของบาปไม่มี หรือแม้หากว่า จะพึงไปสู่ฝั่งทางทิศใต้
 ของแม่น้ำคงคา ฆ่าเองก็ดี ให้คนอื่นฆ่าก็ดี ตัดเองก็ดี
 ให้คนอื่นตัดก็ดี เฆาเองก็ดี ให้คนอื่นเฆาก็ดี บาปเพราะ
 เหตุที่ทำเช่นนั้นไม่มี การมาของบาปไม่มี ถึงแม้หากว่า
 จะพึงไปสู่ฝั่งทางทิศเหนือของแม่น้ำคงคา ให้ท่านเองก็ดี
 ส่งให้คนอื่นให้ท่านก็ดี บุกาเองก็ดี สอนให้คนอื่นบุกา
 ก็ดี บุญเพราะเหตุที่ทำเช่นนั้นไม่มี การมาของบุญไม่มี
 บุญหรือการมาของบุญย่อมไม่มีเพราะการให้ทาน การ
 ข่มใจ การสำรวม การพูดคำสัจ

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ! สมณพราหมณ์เหล่าใด
 มีวาตะอย่างนี้ มีทฎฐิอย่างนี้ สมณพราหมณ์เหล่านั้น
 เป็นอันหวังได้ว่า เขาย่อมเบียดเบียนในกุศลธรรม ไม่
 นิยมยินดีในการทำให่กาย วาจา ใจ อยู่ในความ
 สุจริต จะถือและปฏิบัติอยู่แต่ในทางกายทุจริต วจีทุจริต
 มโนทุจริต ข้อนั้นเพราะเหตุไร ? ก็เพราะเขาไม่เห็นโทษ

ไม่เห็นความต่ำทราม ไม่เห็นความเศร้าหมอง ของอกุศล
 ธรรมทั้งหลาย และไม่เห็นอนานิสงส์ในการออกจาก
 อกุศลธรรม ไม่เห็นคุณแห่งความบริสุทธิ์ ก็กรรมมีอยู่
 แท้ ๆ เขาเห็นว่า กรรมไม่มี ฉะนั้น ความเห็นของเขา
 จึงจัดเป็นมิจฉาทิฎฐิ ความคิดที่ว่า กรรมไม่มี จัดเป็น
 มิจฉาสังกัปปะ คำพูดที่ว่ากรรมไม่มี ก็จัดเป็นมิจฉาวาจา
 อนึ่งพระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมกล่าวว่า “กรรมมีอยู่”
 ผู้ที่กล่าวว่า “กรรมไม่มี” จึงได้ชื่อว่า เป็นปฏิปักษ์ต่อ
 พระอรหันต์ทั้งหลาย ในเมื่อตนเองถือเช่นนั้น แล้ว
 สอนให้คนอื่นเชื่อตาม ย่อมได้ชื่อว่า เป็นผู้ประกาศ
 อสัทธิธรรม และด้วยอัสัทธิธรรมที่ตัวเองประกาศออก
 ไปเช่นนั้น ย่อมจะเป็นเหตุทำให้ยกตนข่มคนอื่นอีก
 ด้วย และย่อมละศีลได้ง่าย ประพฤติอยู่แต่ในทางทุศีล
 ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ! เพราะอาศัยมิจฉาทิฎฐิเป็น
 ปัจจัย ย่อมก่อให้เกิดอกุศลธรรมไม่น้อยทีเดียว

อเหตุกทิกฺขณิ

อเหตุกทิกฺขณิ แปลว่า ความเห็นว่าไม่มีเหตุ หมายความว่า คนเราจะได้ความสุข หรือได้ข่มทุกข์ อย่างไร สุดแล้วแต่ความบังเอิญ หรือโชคดี โชคร้าย ถึงคราวโชคดี ก็ได้ดีเอง ทำอะไรมีคนชมช่วยสนับสนุน ขุนเสวย ลาก ยศ เกิดขึ้นตามกัน ถึงความโชคร้าย ทำอะไรมีคนติ มีคนขัดขวางตัดรอน ขาดลาก ยศ ลงตามกัน คนประเภทนี้ถือว่า เหตุของความสุขความทุกข์ คือ ความบังเอิญหรือโชค ซึ่งมันขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอก ไม่ได้ถือว่า เหตุแห่งความสุขและความทุกข์แท้จริงนั้น คือกรรม การกระทำของตัวเอง

อเหตุกทิกฺขณิ อีกนัยหนึ่งหมายความว่า คนเราจะบริสุทธิ์หรือเศร้าหมองอย่างไร ตัวของตัวเองทำให้กับตัวเองไม่ได้ ถึงความบริสุทธิ์หรือเศร้าหมองก็ บริสุทธิ์หรือเศร้าหมองขึ้นมาเอง แปลว่า คนประเภทนี้ ถือโชคกลาง ขอให้พิจารณาข้อความในพระสูตรต่อไปนี้จะทำให้เข้าใจความหมายนี้ชัดเจนขึ้น

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ! มีอยู่ สมณพราหมณ์
 บางพวก มีวาตะอย่างนี้ มีทฎฐิอย่างนี้ว่า เหตุปัจจัย
 แห่งความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายไม่มี สัตว์ทั้งหลาย
 ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ก็เศร้าหมองได้เอง เหตุปัจจัย
 แห่งความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายไม่มี สัตว์ทั้งหลาย
 ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ก็บริสุทธิ์ได้เอง กำลังความ
 เพียร เรี่ยวแรง ความบากบั่น เพื่อความเศร้าหมอง
 หรือเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เหล่านี้ไม่มี
 ประโยชน์ เพราะสัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วก็คิด ที่กำลัง
 จะเกิดก็คิด สิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงก็คิด ทั้งหมดนี้ไม่มีอำนาจ
 ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ในอันที่จะช่วยตัวเองให้
 เศร้าหมอง หรือบริสุทธิ์ แต่ทั้งหมดย่อมแปรเปลี่ยน
 ไปตามโชคดี โชคร้าย และตามสิ่งแวดล้อมที่ตัวเองไป
 เกิดอยู่ เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างไรในฐานะต่างๆ ก็เพราะ
 โชคดี โชคร้าย และสภาพของสิ่งแวดล้อม

ดูก่อนคฤหบดีทั้งหลาย ! สมณพราหมณ์เหล่านี้
 มีวาตะอย่างนี้ มีทฎฐิอย่างนี้ สมณพราหมณ์เหล่านั้น
 เป็นอันหวังได้ว่า เขาย่อมเบียดเบียนในกุศลธรรม ฯลฯ

เพราะอาศัยมิจนาทิฏฐิเป็นปัจจัย ย่อมก่อให้เกิด
อกุศลธรรมไม่น้อยทีเดียว

ในอรรถกถาอธิบายว่า ในมิจนาทิฏฐิสามอย่างนี้
นัตถิทิฏฐิ เป็นทิฏฐิไม่ยอมรับว่า มีวิบากของกรรม
อกิริยทิฏฐิไม่ยอมรับว่า มีกรรม แม้ว่าจะได้ประกอบ
กรรมชั่วอย่างใดก็ตาม ส่วนอเหตุกทิฏฐิไม่ยอมรับทั้ง
กรรมและวิบาก

อันที่จริง ทิฏฐิทั้งสามนี้ โดยความหมายที่แท้จริง
ก็คือเป็นอุจเฉททิฏฐิ ความเห็นว่าตายแล้วสูญ เพราะ
ผู้ถือถือว่า ตายแล้วสูญ ก็ย่อมจะไม่ถือเรื่องกรรมและ
วิบากอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน เขาจะปฏิเสธคุณค่า
แห่งความดีทุกอย่าง ในอรรถกถาแห่งเดียวกันนี้ ท่าน
อธิบายไว้อีกว่า สำหรับคนที่มีความเห็นผิด และคิดผิด
อย่างนี้อยู่ตลอดเวลา ไม่มีโอกาสได้กลับใจแม้แต่ขณะ
จิตเดียวเป็นคนดังอยู่ในทิฏฐิของตัวเอง คนอย่างนี้
แม้แต่พระพุทธเจ้า ก็ยากที่จะเยียวยาให้หายจากมิจน
ทิฏฐิเหล่านี้ได้

อนึ่ง พึงเข้าใจไว้ด้วยว่า ความเห็นผิดทั้งสามอย่าง
นี้มีหลักวิชาที่สนับสนุนอยู่น้อย เช่น นัตถิกทฤษฎีและ
อภิปรัชญา เราอาจหาเหตุผลจากหลักวิทยาศาสตร์มา
สนับสนุนได้อย่างมากมาย โดยเฉพาะหลักวิทยาศาสตร์
ที่หนักอยู่แต่ในเรื่องวัตถุ นักวิทยาศาสตร์ที่เป็นนัก
วัตถุนิยม (materialist) มีความเห็นเป็นนัตถิกทฤษฎี
และอภิปรัชญาเกือบทั้งนั้น ส่วนนอเหตุกทฤษฎี ผู้ที่
เชี่ยวชาญในทางโหราศาสตร์ ก็อาจจะอธิบายได้ดีว่า
ชีวิตของคนเราขึ้นอยู่กับอำนาจแห่งดวงดาว ผู้ที่ถือตาม
หลักโหราศาสตร์ โดยไม่รู้จักรกฎของกรรมในพุทธ
ศาสนาลักษณะนี้ ก็คือพวกที่เป็นนอเหตุกทฤษฎีนั่นเอง

ทฤษฎี ๖๒

คือระบบปรัชญาทั้งหมดที่มีอยู่ในโลก
ซึ่งทางพุทธศาสนาถือว่าไม่สมบูรณ์

นอกจากมิจาติทฤษฎีทั้งสามนี้แล้ว เราควรจะได้
ศึกษามิจาติทฤษฎีอีก ๖๒ อย่าง ซึ่งเป็นมิจาติทฤษฎีชั้นสูง

และประณีตมาก จากการศึกษาดังเรื่องมิจฉาทิฎฐิ ๖๒
 อย่างนี้จะทำให้เรารู้สึกว่า แม้ผู้ที่เป็นปราชญ์เชี่ยวชาญ
 สักเพียงไรก็ตาม ถ้าไม่รู้หลักธรรมในพุทธศาสนา
 อย่างถูกต้องแล้ว ก็มักจะตกอยู่ในมิจฉาทิฎฐิ ๖๒ อย่างนี้
 ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ในครั้งพุทธกาล ปรากฏว่า ผู้ที่
 เป็นศาสตราในทางศาสนาเป็นจำนวนมาก ซึ่งแต่ละท่าน
 ก็ล้วนแต่เป็นผู้มีชื่อเสียงใหญ่โตมีภูมิธรรมสูง บางคน
 สูงยิ่งกว่าพวกศาสตราจารย์สมัยนั้นมากมาย แต่ถึงกระนั้น
 ก็ยังอดมีความเห็นผิดไม่ได้ ฉะนั้น มิจฉาทิฎฐิ ๖๒
 อย่างนี้ จึงน่าศึกษามาก เรื่องนี้มีกล่าวไว้ในพรหม
 ชาลสูตร

พรหมชาลสูตร แปลว่า สูตรที่แสดงถึงข่าย
 แห่งพรหม คำว่า ข่าย (ชาล) ในที่นี้หมายถึง ข่าย
 แห่งมิจฉาทิฎฐิ พวกพรหม คือผู้ที่ประเสริฐ ซึ่งหมายถึง
 นักบวชที่เป็นศาสตามีชื่อเสียง และหมายถึง อมราวาส
 ผู้เป็นนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ ท่านพรหมเหล่านั้น มักจะตก
 อยู่ในข่ายแห่งมิจฉาทิฎฐิ ๖๒ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง

สูตรนี้เป็นพุทธภาษิต พระพุทธเจ้าได้ทรงประมวล
 มิจฉาทิฎฐิต่าง ๆ มาไว้ในสูตรนี้ทั้งหมด คำว่า มิจฉาทิฎฐิ
 แปลว่า ความเห็นที่ผิดจากมติของพระพุทธองค์ ไม่
 จำเป็นต้องมีความหมายว่าเป็นความเห็นที่ใช้ไม่ได้ เพราะ
 ปราภุว่า มิจฉาทิฎฐิหลายอย่างในที่นี้มีประโยชน์แก่
 โลกแต่ที่พระองค์ตรัสว่า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ก็เพราะจุด
 มุ่งหมายอันสูงสุดของพระองค์ คือ การบรรลุมรรคผล
 และนิพพาน ทิฎฐิเหล่านี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า “เป็น
 มิจฉาทิฎฐิ” ก็เพราะเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุมรรคผล
 และนิพพาน การอ่านข้อความในสูตรนี้ ขอให้อ่าน
 อย่างถ่วงที่สุด เพราะบางอย่างละม้ายคล้ายคลึงกับ
 หลักธรรมในพุทธศาสนา

ต่อไปคือคำแปลเรื่องทิฎฐิ ๖๒ จากพรหมชาลสูตร
 ซึ่งทั้งหมดมีอยู่ ๑๐ หมวด เป็นคำแปลที่เก็บมาแต่ใจความ
 เท่านั้น เพราะไม่อาจจะแปลมาทั้งหมดได้ เนื่องจาก
 ยาวมาก คำแปลนี้ เป็นของท่านพุทธทาสภิกขุ
 (เจ้าคุณอรุณนันทมนี) คัดมาจากหนังสือพุทธประวัติ
 จากพระโอษฐ์

๑. สัสตวาท

พวกที่ถือว่า อัตตาและโลก

เที่ยงทุกอย่าง

ภิกษุทั้งหลาย ! มีอยู่ สมณะหรือพราหมณ์บาง
พวกในโลกนี้ :—

๑. เพราะระลึกชาติของตนได้หลายแสนชาติ

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เที่ยงทุกอย่าง

๒. เพราะระลึกชาติของตนได้ ๑๐ สัณฺณกัปป์

วิวัณฺณกัปป์

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เที่ยงทุกอย่าง

๓. เพราะระลึกชาติของตนได้ ๔๐ สัณฺณกัปป์

วิวัณฺณกัปป์

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เที่ยงทุกอย่าง

๔. เพราะอาศัยความตรัสรู้ที่อยู่เสมอแล้วจะเนหา

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เที่ยงทุกอย่าง

๒. เอกัจฉัสสตวาท

พวกที่ถือว่า อัตตาและโลก

เที่ยงบางอย่าง

๕. เพราะระลึกได้เพียงชาติที่ตนเคยเป็นทำวมหัพราหม
จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เที่ยงบางอย่าง
๖. เพราะระลึกได้เพียงชาติที่ตนเคยเป็นเทพพวก
จิราหบาปโทสิกา
จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เที่ยงบางอย่าง
๗. เพราะระลึกได้เพียงชาติที่ตนเคยเป็นเทพพวก
มโนปโทสิกา
จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เที่ยงบางอย่าง
๘. เพราะอาศัยความตรัสรู้ก็อยู่เสมอแล้วละเนเอาเอง
จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เที่ยงบางอย่าง

๓. อันตานั้นติกวาท

พวกที่ถือว่า อัตตาและโลก

มีที่สุดก็มี ไม่มีที่สุดก็มี

๕. เพราะอาศัยความเพียรบางอย่าง บรรลุถึงเจโตสมาธิ
จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า มีที่สุด

๑๐. เพราะอาศัยความเพียรบางอย่าง บรรลุถึงเจโตสมาธิ
จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า ไม่มีสุด

๑๑. เพราะอาศัยความเพียรบางอย่าง บรรลุถึงเจโตสมาธิ
จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า มีที่สุดบางด้าน
ไม่มีที่สุดบางด้าน

๑๒. เพราะอาศัยความหลงใหลของตนเอง

แล้วบัญญัติส่ายวาจาว่า โลกมีที่สุดก็ไม่ใช่
ไม่มีที่สุดก็ไม่เชิง

๔. อมราวิกเขปิกา

พวกพูดไม่ให้ตายตัว

๑๓. เพราะกลัวมธุรสวาท

จึงส่ายวาจาพูดคำที่ไม่ตายตัวว่า ข้าพเจ้าเห็น
อย่างนั้นไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่

๑๔. เพราะกลัวอุปาทาน

จึงส่ายวาจาพูดคำที่ไม่ตายตัวว่า ข้าพเจ้าเห็น
อย่างนั้นไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่

๑๕. เพราะกลัวการถูกชักใช้

จึงส่ายวาจาพูดคำที่ไม่ตายตัวว่า ข้าพเจ้าเห็น
อย่างนั้นไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่

๑๖. เพราะหลงใหลพินเพื่อนในใจเอง

จึงส่ายวาจาพูดคำที่ไม่ตายตัวว่า โลกหน้า มีก็
ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ ฯลฯ

๕. อธิจจมุปันนิกา

พวกที่ถือว่า อัตตาและโลก

เกิดเองลอย ๆ

๑๗. เพราะระลึกได้เพียงชาติที่ตนเคยเกิดเป็นอสังขญีสัตว์

แล้วต้องจติเพราะสังขญาเกิดขึ้น

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เกิดเองลอย ๆ

๑๘. เพราะอาศัยการตรัสตรรกอยู่เสมอแล้วจะเนเอา

จึงบัญญัติ ตน และ โลก ว่า เกิดเองลอย ๆ

๖. สันญญาท

พวกที่ถือว่า อัตตาและโลก

มีสังขญา

บัญญัติ อัตตา ว่า:—

๑๙. อัตตาที่มีรูป ที่ไม่มีโรค ตายแล้ว เป็นสัตว์มีสังขญา

๒๐. „ ไม่มีรูป „ „ „ „

๒๑. อัตตาที่มีรูป และไม่มีรูป ที่ไม่มีโรค (กำหนดทุกหัวข้อ)
ตายแล้ว เป็นสัตว์มีสัญญา

๒๒.	,,	ที่มีรูปก็มีไข้
ไม่มีก็มีไข้	,,	,,
๒๓.	,,	ที่มีที่สุด	,,	,,
๒๔.	,,	ที่ไม่มีที่สุด	,,	,,
๒๕.	,,	ที่มีที่สุด
และไม่มีที่สุด	,,	,,
๒๖.	,,	ที่มีที่สุดก็มีไข้
ไม่มีก็มีไข้	,,	,,
๒๗.	,,	ที่มีสัญญา
อย่างเดียวกัน	,,	,,
๒๘.	,,	ที่มีสัญญาต่างกัน	,,	,,
๒๙.	,,	ที่มีสัญญาน้อย	,,	,,
๓๐.	,,	ที่มีสัญญามาก
ไม่มีประมาณ	,,	,,
๓๑.	,,	ที่มีสุขอย่างเดียว	,,	,,
๓๒.	,,	ที่มีทุกข์อย่างเดียว	,,	,,
๓๓.	,,	ที่มีทั้งสุขและทุกข์	,,	,,
๓๔.	,,	ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข	,,	,,

๗. อสัณฺญีวาท

พวกที่ถือว่า อัตตาไม่มีสัณญญา

บัญญัติว่า :—

๓๕. อัตตาที่มีรูป ที่ไม่มีโรค (ค่านมีทุกหัวข้อ)
ตายแล้ว เป็นสัตว์มีสัณญญา

๓๖. ,, ที่ไม่มีรูป ,, ,,

๓๗. ,, ที่มีรูปและไม่มีรูป ,, ,,

๓๘. ,, ที่มีรูปกัมมไข ,, ,,
 ไม่มีกัมมไข ,, ,,

๓๙. ,, ที่มีที่สุด ,, ,,

๔๐. ,, ที่ไม่มีที่สุด ,, ,,

๔๑. ,, ที่มีที่สุดและไม่มีที่สุด ,, ,,

๔๒. ,, ที่มีที่สุดกัมมไข ,, ,,
 ไม่มีกัมมไข ,, ,,

๘. แนวสัญญาณีนาสัญญีวาท

พวกที่ถือว่า อตฺตา

มีสัญญาภิไมไซ ไมมีกมิไซ

บัญญัติ อตฺตา ว่า:—

๔๓. อตฺตาที่มีรูป ที่ไม่มีโรค ตายแล้ว เป็นสัตว์มี
สัญญาภิไมไซ ไมมีกมิไซ

๔๔. ,, ที่ไม่มีรูป ,, ,, ,,

๔๕. ,, ที่มีรูปและไม่มีรูป ,, ,, ,,

๔๖. ,, ที่มีรูปกมิไซ

ไม่มีกมิไซ ,, ,, ,,

๔๗. ,, ที่มีที่สุด ,, ,, ,,

๔๘. ,, ที่ไม่มีที่สุด ,, ,, ,,

๔๙. ,, ที่มีที่สุด และ

ไม่มีที่สุด ,, ,, ,,

๕๐. ,, ที่มีที่สุดกมิไซ

ไม่มีที่สุดกมิไซ ,, ,, ,,

๕. อุจเฉทวาท

พวกที่ถือว่า ตายแล้วสูญ

บัญญัติว่า:—

๕๑. กายที่เกิดขึ้นด้วยมหาภูตรูป ตายแล้วขาดสูญ
๕๒. กายทิพย์ พวกกามาพจร ..
๕๓. กายทิพย์ พวกสำเร็จด้วยใจคิด ..
๕๔. สัตว์พวกอากาศาณัญญายตนะ ..
๕๕. สัตว์พวกวิญญูณัญญายตนะ ..
๕๖. สัตว์พวกอากิญจัญญายตนะ ..
๕๗. สัตว์พวกเนวสัญญานาสัญญายตนะ ..

๑๐. ทิฏฐธัมมนิพพานวาท

พวกที่ถือนิพพานในปัจจุบัน

บัญญัติว่า:—

๕๘. ความอึดเอิบด้วยกามคุณห้า เป็นนิพพานใน
ปัจจุบัน

๕๙. ความสุขของปฐมฌาน เป็นนิพานในปัจจุบัน

๖๐. ,, ทุตติยฌาน ,,

๖๑. ,, ตติยฌาน ,,

๖๒. ,, จตุตถฌาน ,,

ภิกษุทั้งหลาย ! สมณหรือพราหมณ์ เหล่าใด กำหนดขันธส่วนอดีตกัฏฐ หรือทั้งอดีตทั้งอนาคตกัฏฐ มีความเห็นดังเป็นส่วนหนึ่งแล้ว กล่าวคำแสดงทักขิณีต่าง ๆ ประการ ทั้งหมดทุกเหล่า ย่อมกล่าวเพราะอาศัยวัตถุใดวัตถุหนึ่งในวัตถุ ๖๒ อย่างนี้ ไม่นอกไปจากนี้เลย เขาเหล่านั้นถูวัตถุ ๖๒ อย่างนี้ครอบทับ เป็นเหมือนปลาติดอยู่ในอวน ถูกแวดล้อมให้อยู่แต่ภายในวงนี้เท่านั้น เมื่อสุดกัฏฐอยู่ แต่ภายในวงนี้ เช่นเดียวกับนายประมงหรือลูกมือแห่งนายประมงผู้ฉลาด ทอดกรอบห้วงน้ำน้อยทั้งหมดด้วยอวน โดยตั้งใจว่า สัตว์ตัวใหญ่ทุก ๆ ตัวในห้วงน้ำนี้ เราจักทำให้อยู่ภายในอวนทุกตัว ฯลฯ ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ! เราตถาคตรู้อย่างนี้ว่า มั่นเป็นฐานที่ตั้งของทักขิณี ซึ่งเมื่อใครจับไว้ถือไว้อย่างนั้น ๆ แล้ว ย่อมมีคติ มีภพเบื้องหน้า เป็น

อย่างนั้น ๆ ตถาคตรู้เห็นเหตุนี้ชัดเจนยิ่ง เพราะรู้ชัด
จึงไม่ยึดมั่น เพราะไม่ยึดมั่น จึงสงบเยือกเย็นภายใน
เฉพาะตน

— พรหมชาลสูตร ที.ส. ๙/๑๖ สย.,
ที.ส. ๙/๑๓ มหาจุฬาฯ.

อันทคาคิกทฎฐิ ปัญหาที่ไม่ควรคิด

หนึ่ง นอกจากเราจะรู้ว่า อะไรเป็นมัจฉาทฎฐิ
ในพุทธศาสนา เราควรจะรู้อีกว่า ปัญหาอะไร ที่พระ
พุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้คิด ห้ามไม่ให้เข้าไปแตะต้อง
ข้อความในพระสูตรต่อไปนี้จะแสดงให้เห็น

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่เชต-
วันารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในเมืองสาวัตถี
ครั้งนั้นท่านมาลงกยบุตร ได้ไปสู่วัดเจียบสงัด แล้วเกิด
ความคิดขึ้นมาว่า ทฎฐิเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ยังมีได้ทรงพยากรณ์ คือ :—

๑. โลกเที่ยง ?
๒. โลกไม่เที่ยง ?
๓. โลกมีที่สุด ?
๔. โลกไม่มีที่สุด ?
๕. ชพกับสรรจะเป็นอย่างเดียวกัน ?
๖. ชพกับสรรเป็นคนละอย่าง ?
๗. เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ตถาคตย่อมเป็นอยู่
อีก ?
๘. เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ตถาคตไม่เป็นอยู่ ?
๙. เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ตถาคตย่อมเป็นอยู่
ด้วย และย่อมไม่เป็นอยู่ด้วย ?
๑๐. เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ตถาคตย่อมไม่เป็น
อยู่ และจะว่าไม่เป็นอยู่ ก็ไม่ใช่

ปัญหาเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้ายังไม่ได้ทรง
พยากรณ์ เราจะต้องเข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถาม
เนื้อความเหล่านี้ ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พยากรณ์ปัญหาเหล่านี้แก่เรา เราจักประพฤติพรหมจรรย์
อยู่ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าหากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ไม่ทรงพยากรณ์ เราจักลาสิกขา

ครั้นถึงเวลาเย็น ท่านมาลงกยบุตร ก็ได้ออกจากที่เฝ้ายบ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิวาทแล้ว ก็ได้นั่งอยู่ ณ ที่ข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านจึงได้ทูลกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า:—

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ในขณะที่ข้าพระองค์อยู่ในที่เฝ้ายบ ได้เกิดความคิดขึ้นมาว่า ทิฏฐิเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ายังไม่ได้ทรงพยากรณ์ คือ โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ฯลฯ การที่พระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านั้น ไม่เป็นที่ชอบใจแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ไม่เห็นด้วย ข้าพระองค์คิดว่า ถ้าพระองค์ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านั้น ข้าพระองค์ก็จักอยู่ประพาศพิภพมจรรย ถ้าพระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ ข้าพระองค์ก็จักลาสิกขา เพราะฉะนั้น ถ้าพระองค์รู้ว่าโลกนี้เที่ยง ก็ขอทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ว่า โลกนี้เที่ยง ถ้าพระองค์รู้ว่าโลกนี้ไม่เที่ยง ก็ขอทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ว่า โลกนี้ไม่เที่ยง ถ้าพระองค์ไม่รู้ ว่า โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ก็ขอพระองค์ได้ตรัสบอกตรง ๆ ว่า เรื่องนี้เราไม่รู้ไม่เห็น ฯลฯ”

ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสตอบไปว่า
 “ดูก่อนมาลुकยบุตร! เราได้บอกกับท่านอย่างนี้หรือว่า
 มาเถิด มาลुकยะ! จงมาประพาศพิพรมจรรย์ในเรา
 เราจะพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้แก่ท่าน”

มาลुकยะได้ทูลตอบว่า “หามิได้ ข้าแต่พระองค์
 ผู้เจริญ”

“ดูก่อนมาลुकยะ ก็ในเมื่อเราไม่ได้บอกกับท่าน
 อย่างนั้น ฉะนั้น เมื่อท่านปรารธนาจะลาสิกขา ก็ตามใจ

ดูก่อนมาลुकยบุตร! ถ้าใครจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า
 เรายังไม่ประพาศพิพรมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ถ้าหากพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังไม่ทรงพยากรณ์ปัญหา
 เหล่านี้แก่เราก่อน มาลुकยบุตรแม้อย่างนั้น เราตถาคต
 ก็ไม่พยากรณ์ บุคคลนั้นเห็นจะพึงตายเป็นแน่แท้
 เปรียบเหมือนบุรุษถูกแทงด้วยลูกศรอาบยาพิษได้รับ
 ความเจ็บปวดอย่างสาหัส พวกญาติมิตรสหายโลหิตทั้งหลาย
 ได้นำหมามาเพื่อคนนั้น คนนั้นพึงกล่าวดังนี้ว่า เราจะ
 ยังไม่ให้อาลูกศรนี้ออก จนกว่าเราจะรู้ว่า ใครเป็นคน

ยั้ง เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร มีชื่ออย่าง
 นั้น มีสกุลอย่างนั้น เป็นคนสูง เตี้ย หรือปานกลาง
 เป็นคนผิวดำ ผิวน้ำตาล หรือผิวขาวเหลือง เป็นคน
 อยู่ในบ้านโน้น นิคมโน้น หรือนครโน้น ฯลฯ ดู
 ก่อนมาลงกยบุตร ! ถ้าบุรุษนั้นจะรอให้รู้เรื่องต่าง ๆ
 แล้วจึงจะให้เขาเอาลูกศรออก เขาก็จะพึงตายโดยแท้
 ไม่ใช่หรือ ? ข้อนั้นใด ดูก่อนมาลงกยบุตร ! คนใด
 จะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักยังไม่ประพาศพราหมจรรย์
 ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าหากพระผู้มีพระภาคเจ้า ยัง
 ไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาเหล่านั้นแก่เราก่อน ดูก่อน
 มาลงกยบุตร ! แม้อย่างนั้น เราตถาคตก็ไม่พยากรณ์
 เลย บุคคลนั้นจะพึงตายเป็นแน่แท้

เหตุไฉน มาลงกยบุตร ! เราจึงไม่พยากรณ์ปัญหา
 เหล่านั้น ก็เพราะปัญหาเหล่านั้น ไม่ประกอบไปด้วย
 ประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ ไม่เป็นไป
 เพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อความฆ่ากิเลส ไม่
 เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ ไม่

เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง ไม่เป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะฉะนั้น เราจึงไม่พยากรณ์

ดูก่อนมาลงกยบุตร ! ก็อะไรเล่าที่เราพยากรณ์ ? มาลงกยบุตร ! สิ่งที่เราพยากรณ์ ก็คือ นินเป็นทุกข์ นินเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ นินเป็นความดับทุกข์ นินเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ มาลงกยบุตร ! เหตุใดเราจึงพยากรณ์เรื่องอย่างนั้น ? ก็เพราะเรื่องอย่างนั้นประกอบไปด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์เป็นไปเพื่อความหน่าย เป็นไปเพื่อความคลายกิเลส เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ เป็นไปเพื่อความสงบ เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง เป็นไปเพื่อตรัสรู้ เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะฉะนั้น เราจึงพยากรณ์เรื่องอย่างนั้น เพราะเหตุนี้แล มาลงกยบุตร เธอจงจำไว้ว่า เรื่องอันใดที่เราไม่พยากรณ์ และเรื่องอันใดที่เราพยากรณ์”

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสอย่างนั้นแล้ว ท่านมาลงกยบุตร ได้เกิดปีติโสมนัส พอใจภายในของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอย่างยิ่ง

โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ข้อความในสูตรนี้ มีคำอยู่หลายคำ ที่ต้องวินิจฉัยว่า มีความหมายอย่างไรแน่ เช่นคำว่า โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง คำว่า โลก ในที่นี้ หมายถึงอะไร? คำว่า เที่ยง มีความหมายแค่ไหน?

ตามหลักพุทธศาสนา แบ่งโลกเป็น ๓ อย่าง คือ สัตว์โลก สังขารโลก และ โอภาสโลก

คำว่า โลก ในสูตรนี้จะหมายถึง โลกอันไหน?

ในอรรถกถาของสูตรนี้ ไม่ได้อธิบายไว้ว่า โลก ในสูตรนี้หมายถึงโลกอะไร แต่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ๑/๒๖๒ ท่านอธิบายไว้ว่า โลก ในที่นี้หมายถึง สัตว์โลก ในคัมภีร์ธาตุปทีปิกา ๓๔๖ และในคัมภีร์ปรมัตถ-มัณฑุสา ๑/๓๔๔, วิสุทธิ. ฎี. ๑/๒๘๐ มหาจุฬาฯ ก็ อธิบายไว้อย่างเดียวกันว่า คำว่า โลกเที่ยง โลก ในที่นี้หมายถึง สัตว์โลก

แต่เมื่อเราไปอ่านดูในเรื่องทฎฐิ ๖๒ ข้อที่ ๑ ถึง ข้อที่ ๑๘ เราจะพบว่า คำว่า โลก ในที่นี้หมายถึง โลกแผ่นดินด้วย

จงพิจารณาดูสักข้อหนึ่ง:—

เพราะระลึกชาติของตนเองได้หลายแสนชาติ จึง
บัญญัติ ตน และ โลก ว่าเที่ยงทุกอย่าง

ขอให้กลับไปอ่านข้อความในทักขิภู ๖๒ ให้ชัดเจน
อีกครั้งหนึ่ง

ส่วนคำว่า เที่ยง ในอรรถกถาอธิบายว่า ไม่ตาย
เที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่วิปริตแปรผันเป็นอื่น เคยเป็นอยู่
อย่างไร ก็เป็นอยู่อย่างนั้น

โดยนัยนี้ ปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้
คิด ก็คือปัญหาว่า หมู่สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้จะยั่งยืน
เช่นตลอดไป หรือว่าไม่ยั่งยืน คือผู้ที่เกิดเป็นคนตาย
แล้วก็จะกลับมาเกิดเป็นคนอีกเรื่อยไป จะเกิดเป็นสัตว์
อื่นไม่ได้ สัตว์ต่าง ๆ ก็เหมือนกัน เคยเกิดเป็นอย่างไร
ก็ต้องเป็นอย่างนั้นเรื่อยไปไม่สิ้นสุด หรือว่าคนอาจ
จะเกิดเป็นสัตว์ สัตว์อาจจะเกิดเป็นคนได้ ความสิ้นสุด
แห่งชีวิตนั้นไม่มี หรือว่า ความสิ้นสุดแห่งชีวิตนั้นมี
และโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ล่ะ! มันจะมีวันแตกสลายสิ้น

สุดลงหรือไม่ หรือว่าไม่มี ปัญหาเหล่านี้พระพุทธเจ้า
ทรงห้ามไม่ให้คิด

อนึ่ง เมื่อเราพิจารณาตามข้อความในทีกฎิ ๖๒
โดยเฉพาะข้อที่กล่าวว่า เรื่องโลกเกิดขึ้นมาได้อย่างไร?
นั้น ย่อมแสดงให้เห็นถึงว่า ปัญหาว่า โลกแต่แรกเกิด
ขึ้นมาได้อย่างไร? ใครเป็นผู้สร้าง? หรือว่า เกิดขึ้น
มาเอง? มนุษย์และสัตว์ครั้งแรก เกิดมาได้อย่างไร
ปัญหาเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้คิด เพราะ
ไม่เป็นประโยชน์ในทางหลุดพ้น ดังที่กล่าวมาแล้ว

ชีวะกับสรีระ

เป็นอันเดียวกันหรือต่างกัน ?

คำว่า ชีวะกับสรีระเป็นอันเดียวกันหรือต่างกัน ?
คำว่า ชีวะ ในที่นี้ เป็นคำที่มาจากปรัชญาของศาสนา
อื่น โดยเฉพาะเป็นคำในปรัชญาของพราหมณ์ ซึ่ง
หมายถึง อาตมัน คำว่า ชีวะกับสรีระเป็นอันเดียวกัน
หรือต่างกันนั้น ในที่นี้ หมายความว่า อาตมันกับ

ร่างกาย เป็นอันเดียวกัน หรือคนละอย่าง? ถ้าถือว่า
 เป็นอันเดียวกันก็ต้องถือว่า ตายแล้วก็สูญ ถ้าถือเป็น
 ของคนละอย่าง ตายแล้วก็เกิดอีก แต่ว่าสิ่งที่ไปเกิด
 นั้นคือ อัตตา หรือ อาตมัน ซึ่งหมายถึง ภาวะอัน
 หนึ่ง ที่เคยเป็นอยู่อย่างไร ก็ต้องเป็นอยู่อย่างนั้น
 เรื่อยไป อัตตาที่ไปเกิดใหม่ในความหมายของพราหมณ์
 คล้ายกับคนที่ออกจากบ้านเก่าไปสู่อบ้านใหม่เขาถือว่า คน
 ที่ตายกับคนที่เกิดใหม่เป็นคน ๆ เดียวกัน ซึ่งก็คล้าย
 กับหลักพุทธศาสนาเหมือนกัน แตกต่างแต่เพียงว่า ทางพุทธ
 ศาสนาถือว่า วิญญาณที่เกิดใหม่ ไม่ใช่วิญญาณอันเก่า
 แต่สืบเนื่องไปจากอันเก่า เหมือนมะม่วงลูกใหม่ที่เกิด
 จากลูกเก่าละนะ

อันที่จริง เมื่อพิจารณาดูปัญหานี้ ไม่น่าที่พระ
 พุทธเจ้าจะตรัสห้าม เพราะดูก็ออกจะเป็นปัญหาที่มี
 ประโยชน์อย่างมาก แต่อย่างไรก็ดี ที่พระพุทธองค์ตรัส
 ห้ามนั้น ก็เพราะผูกคดปัญหานี้ ครั้งแรกไปยึดมั่นเสีย
 ก่อน ซึ่งเป็นความยึดมั่นที่ผิดว่า ในร่างกายเรามีอัตตา
 คอมสงทเทยงแทยังน อัตตา หมายถึง สิ่งที่ทรงอยู่

ได้ด้วยตัวของมันเอง อตฺตาใหญ่ ก็พระผู้เป็นเจ้าของ
 อตฺตาเล็ก ก็คือ ชั่วะ หรือ อาตมัน ที่มอยู่ในชีวิต
 ทั้งปวง ซึ่งความจริง อตฺตาใหญ่ หรืออตฺตาเล็กใน
 ความหมายดังที่กล่าวมานี้ ไม่มีเลย เมื่อเขาไปคว้าเอา
 สิ่งซึ่งมันไม่มีจริง ๆ มาคิดเป็นปัญหา เราก็จะเห็นว่า
 เป็นความหลงใหลโดยแท้จริง เหมือนคนที่ละเมอเพื่อ
 ผันถึงภาพมายาต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรง
 ห้ามไม่ให้คิด ซึ่งถ้าจะคิดอย่างมีประโยชน์ ก็คือ การคิด
 ตามแนวปฏิจจสมุปบาท เพราะการคิดตามแนวนี้นี้ เป็น
 การคิดตามข้อเท็จจริง ที่พิสูจน์ได้ และเป็นไปเพื่อ
 ความหลุดพ้น

ตถาคตตายแล้ว

จะเป็นอีก หรือไม่เป็นอีก ?

ตถาคตเบื้องหน้าแต่ตายแล้ว จะเป็นอีกหรือไม่เป็น ? ปัญหาที่ พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้คิดอีก
 เหมือนกัน

ปัญหามีว่า คำว่า ตถาคต ในที่นี้ หมายถึงใคร ?
 ในอรรถกถาแห่งสูตรนี้ อธิบายว่าได้แก่สัตว์โลก

(ตถาคตโคติ : สดโต — ป. ส. ๓/๑๓๕, ม. อญ. ๓/๑๐๕ มหาจุฬาฯ)
แต่ในสูตรนี้ คำว่า ตถาคต หมายถึงพระอรหันต์ เช่น
ในมหานิทานสูตร ที. มหา ๑๐/๘๐ สย., ที. มหา ๑๐/๖๑
มหาจุฬาฯ มีคำว่า :—

“ดูก่อนอานนท์ ! คนใดจะฟังกล่าวถึงภิกษุผู้
หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ว่า เบื้องหน้าแต่ตายแล้วตถาคต
ย่อมเป็นอีกหรือไม่เป็น ทัศนียของคณนั้นย่อมไม่ควร”

ตถาคต ในที่นี้ หมายถึง พระอรหันต์

และในบาลี ส.ข. ๑๗/๑๓๖ สย., ส.ข. ๑๗/๘๙
มหาจุฬาฯ คำว่า ตถาคต ในสูตรนี้ ก็หมายถึง
พระอรหันต์

และในบาลีอัคคิวัจนโคตตสูตร ม.ม. ๑๓/๒๔๗
สย., ม.ม. ๑๓/๑๖๘ มหาจุฬาฯ คำว่า ตถาคต ในที่นี้
ท่านก็หมายถึง พระอรหันต์

เรื่องอันตคาหิกทัศนีย มีกล่าวไว้ในสูตรต่าง ๆ
มากมาย เช่น ที. มหา. ๑๐/๘๐ สย., ที. มหา. ๑๐/๖๑
มหาจุฬาฯ, อัคคิวัจนโคตตสูตร ม.ม. ๑๓/๒๔๐ สย.,
ม.ม. ๑๓/๑๖๐ มหาจุฬาฯ, ส.นิ. ๑๖/๒๖๒ สย.,

สํ.นิ. ๑๖/๒๑๒ มหาจุฬาฯ, สํ.ข. ๑๗/๑๓๒ สยา.,
 สํ.ข. ๑๗/๘๗ มหาจุฬาฯ, สํ.สฟา. ๑๘/๔๕๖-๔๘๘
 สยา., สํ.สฟา. ๑๘/๓๓๐-๓๕๑ มหาจุฬาฯ, สํ.มหา
 ๑๘/๕๒๔, ๕๕๙ สยา., สํ.มหา. ๑๘/๓๖๔, ๓๙๐
 มหาจุฬาฯ เมื่อพิจารณาข้อความในสูตรต่าง ๆ เหล่านี้
 โดยละเอียดแล้ว เราสามารถลงมติได้อย่างเด็ดขาดว่า
 คำว่า ตถาคต หมายถึง พระอรหันต์ ไม่ใช่หมายถึง
 สัตว์ทั่วไป ขอให้พิจารณาข้อความในอัครวิจจนโคตต-
 สูตรต่อไปนี้ (ม.ม. ๑๓ สยา. หน้า ๒๔๕, มหาจุฬาฯ
 หน้า ๑๖๖):—

อัครวิจจนโคตตสูตร

สูตรที่แสดงว่า พระอรหันต์
 ตายแล้วสูญ หรือไม่สูญ

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ภิกษุที่มีจิตหลุดพ้นแล้ว
 ไปเกิด ณ ที่ไหน?

ดูก่อนนัจจะ! ไม่ควรจะกล่าวว่า ภิกษุที่มีจิตหลุด
 พ้นแล้ว ไปเกิด ณ ที่ไหน

ถ้าเช่นนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ภิกษุที่มีจิต
หลุดพ้นแล้ว ก็คงไม่เกิด ?

ดูก่อนวัจจะ ! นั่นก็ไม่ควรจะกล่าวว่า ภิกษุที่มี
จิตหลุดพ้นแล้ว ก็คงไม่เกิด

ถ้าเช่นนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ภิกษุที่มีจิต
หลุดพ้นแล้ว ที่เกิดก็มี ที่ไม่เกิดก็มี ?

ดูก่อนวัจจะ ! นั่นก็ไม่ควรจะกล่าวว่า ที่เกิดก็มี
ที่ไม่เกิดก็มี

ถ้าเช่นนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ภิกษุผู้มีจิต
หลุดพ้นแล้ว ย่อมไม่เกิดเลย หรือจะว่าไม่เกิด ก็ไม่ใช่ ?

ดูก่อนวัจจะ ! นั่นก็ไม่ควรจะกล่าวว่า ไม่เกิดเลย
หรือจะว่าไม่เกิด ก็ไม่ใช่

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! เมื่อข้าพระองค์ทูล
ถามว่า

ภิกษุที่มีจิตหลุดพ้นแล้ว ไปเกิด ณ ที่ไหน ?

หรือว่าไม่เกิด ?

หรือว่าที่เกิดก็มี ที่ไม่เกิดก็มี ?

หรือว่าไม่เกิดเลย หรือไม่เกิดเลยก็ไม่ใช้ ?

พระองค์ก็ได้แต่ตรัสตอบว่า อย่าได้กล่าว
อย่างนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ถึงความ
มึตมึนในเรื่องนี้เหลือเกิน

ดูก่อนวัจจะ ! ท่านอย่าถึงความมึตมึนในเรื่องนี้
เลย ก็ธรรมอันนี้ เป็นธรรมลึกซึ้ง เห็นได้ยาก
ตรัสรู้ตามได้ยาก เป็นธรรมสงบ เป็นธรรมประณีต
หยั่งลงด้วยตรรกไม่ได้ เดาไม่ได้ เป็นธรรมละเอียด
เป็นธรรมที่บัณฑิตจะพึงรู้ได้เท่านั้น ธรรมนั้น ท่านรู้
ได้ยาก ก็เพราะท่านมีความเห็นมาอีกอย่าง มีความ
เคยชินกับแนวความคิดมาอีกอย่าง มีลัทธิที่ชอบใจมาอีก
อย่าง เคยประกอบความเพียรมาอีกอย่าง มีอาจารย์มา
อีกอย่าง

ดูก่อนวัจจะ ! ข้อที่ท่านจะพึงเข้าใจอย่างไร ? ถ้า
หากไฟพึงลุกขึ้นต่อหน้าท่าน ท่านก็ย่อมรู้อยู่ไม่ใช่หรือ
ว่า ไฟนั้นลุกอยู่ต่อหน้าเรา ?

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ถ้าไฟลุกโผลงขึ้นต่อหน้าข้าพระองค์ ข้าพระองค์ก็รู้ว่า ไฟนั้นลุกอยู่ต่อหน้าข้าพระองค์

ดูก่อนวัจนะ! ก็ถ้าหากจะมีใครถามท่านอย่างนั้นว่า ไฟที่ลุกโผลงอยู่ต่อหน้าท่านนี้ มันลุกขึ้นเพราะอาศัยอะไร? ท่านจะพึงพยากรณ์ว่าอย่างไร?

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ถ้ามีคนถามข้าพระองค์อย่างนี้ ข้าพระองค์ก็จะพึงพยากรณ์ว่า ไฟนั้นลุกโผลงขึ้นเพราะอาศัยเชื้อหมากกับไม้

ดูก่อนวัจนะ! ถ้าหากไฟนั้นดับต่อหน้าท่าน ท่านก็จะพึงรู้ว่า ไฟนั้นดับต่อหน้าเรา ไม่ใช่หรือ?

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ถ้าหากว่า ไฟนั้นดับต่อหน้าข้าพระองค์ ข้าพระองค์ก็พึงรู้ว่า ไฟนั้นดับต่อหน้าข้าพระองค์

ดูก่อนวัจนะ! ก็ถ้าหากจะมีใครถามท่านอย่างนั้นว่า ไฟที่ดับต่อหน้าท่านนี้ ไปสู่ทิศไหน? ทิศบูรพา? ทิศประจิม? อุดร? หรือทักษิณ? เมื่อท่านถูกถามเช่นนั้น วัจนะ! ท่านจะพึงพยากรณ์ว่าอย่างไร?

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ข้าพระองค์ก็จะพึงกล่าวว่า ข้อนั้นไม่ควรกล่าว เพราะไฟลุกโพล่งขึ้น ก็เพราะอาศัยเชื้อหมากกับไม้ เพราะสิ้นเชื่อนั้น และไม่ใส่เชื้ออีก ขาดเชื้อเสียแล้ว ไฟนั้นก็ยอมดับไป

ดูก่อนวัจนะ! ข้อนั้นเหมือนกัน ผู้ที่จะพูดถึง ตถาคต จะพึงพูดโดยอาศัยรูปใดเป็นที่บัญญัติ รูปนั้น ตถาคตก็ละเสียแล้ว ตั้ดราภแห่งข้าตแล้ว กระทำให้เป็นเหมือนต้นตาลยอดด้วน ถึงซึ่งความไม่มี มีอันไม่เกิด อีกต่อไปเป็นธรรมดา

ดูก่อนวัจนะ! ตถาคตหลุดพ้นแล้ว จากสิ่งที่นับว่าเป็นรูป ตถาคตเป็นสภาพลึกซึ้ง ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้ยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทร ซึ่งพูดไม่ได้ว่า กำลังเกิดขึ้นอยู่ หรือยังไม่เกิด เกิดขึ้นด้วยและไม่เกิดขึ้นด้วย จะว่าเกิดขึ้นก็ไม่ใช่ ไม่เกิดขึ้นก็ไม่ใช่

ผู้ที่จะพูดถึงตถาคต จะพึงพูดโดยอาศัยเวทนา โดยอาศัยสัญญา โดยอาศัยสังขาร และโดยอาศัยวิญญานใดเป็นที่บัญญัติ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญานนั้น ตถาคตก็ละเสียแล้ว ตั้ดราภแห่งข้าตแล้ว กระทำให้เป็น

เหมือนต้นตาลยอดด้วน ถึงซึ่งความไม่มี มีอันไม่เกิด
ต่อไปอีกเป็นธรรมดา ดูก่อนว่าจะ! ตถาคตได้หลุดพ้น
แล้วจากสิ่งทีมนับว่าเป็นเวทนา สัญญา สังขาร และ
วิญญาณ ตถาคตเป็นสภาพที่ลึกซึ้ง ประมาณไม่ได้
หยั่งถึงได้ยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทร ไม่ถึงซึ่งการ
นับว่า กำลังเกิดขึ้นหรือยังไม่เกิด เกิดอยู่ด้วยและ
เกิดอยู่ด้วย จะว่าเกิดขึ้นก็ไม่ใช่ ไม่เกิดขึ้นก็ไม่ใช่

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสอย่างนั้นแล้ว ท่าน
วัจฉโคตรปริพาชก ก็ได้ทูลกับพระผู้มีพระภาคเจ้า
อย่างนั้นว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! เปรียบเหมือนมี
ต้นสาละใหญ่ในที่ไม้ไผ่ใกล้ต่อหมู่บ้านหรือต่อนิคม เพราะ
เหตุที่ต้นไม้เป็นสิ่งที่ไม้ไผ่ไม่เที่ยง กิ่งก็ย่อมจะหักไป ใบ
ก็ย่อมจะหล่น เปลือกและสะเก็ดก็ย่อมจะกระเทาะไป
กระพิกก็ย่อมจะพังไป ต่อมาต้นไม้ขึ้น เมื่อปราศจากกิ่ง
และใบ ปราศจากเปลือกและสะเก็ด ปราศจากกระพิก
ก็จะเหลือแต่แก่นแท้ ๆ ตั้งอยู่ ขอนี้ฉันใด ธรรมวินัย
ของพระโคตมผู้เจริญ ก็ฉันนั้น ปราศจากกิ่งและใบ
ปราศจากเปลือกและสะเก็ด ปราศจากกระพิก เหลือแต่

แก่นแท้ ๆ ตั้งอยู่ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ! ถ้อยคำของ
 พระองค์ งดงามยิ่งนัก งดงามยิ่งนัก เปรียบเหมือน
 หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนที่หลง
 จุตประทีปนำมันไว้ในที่มืด ด้วยหวังใจว่า คนที่มีตา
 ก็จักเห็นรูปต่าง ๆ ฉะนั้นใด ธรรมที่พระโคตมทรงประกาศ
 โดยปริยายต่าง ๆ ก็ฉนั้น ข้าพระองค์ ขอถึงซึ่งพระ
 โคตมผู้เจริญ พร้อมทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์
 เป็นที่พึ่งพระลิก ขอพระโคตมผู้เจริญ จงจำข้าพระองค์
 ว่าเป็นอุบาสก ผู้เข้าถึงไตรสรณาคมน์ ตั้งแต่บัดนี้
 เป็นต้นไป”

จากสูตรนี้ แสดงให้เห็นว่า คำว่า ตถาคต หมายถึง
 ถึง พระอรหันต์ ในสูตรนี้ มีข้อที่น่าสนใจอยู่มาก พระ
 พุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้คิดว่า พระอรหันต์เมื่อดำยแล้ว
 จะเป็นอีกหรือไม่เป็น? เพราะภาวะของพระอรหันต์
 หลังจากตายแล้ว เป็นสิ่งที่ปุถุชนจะเข้าใจไม่ได้เลย
 เป็นอันขาด

พระพุทธานุญาตว่า:-

ตถาคตเป็นสภาพลักขง อรรถกถาอธิบายว่า
 หมายถึง มงคลลักขง

ตถาคตประมาณอะไรไม่ได้ อรรถกถาอธิบายว่า
สภาพของตถาคตไม่อาจประมาณอะไรได้
ตถาคตเป็นสภาพที่หยั่งถึงได้ยาก อรรถกถา
อธิบายว่า หยั่งรู้ได้ยาก

แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ที่เป็พระอรหันต์
ย่อมจะเข้าใจภาวะแห่งตถาคตได้ดี สมกับที่พระพุทธองค์
ได้ตรัสไว้ว่า:—

โธ ธมมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตี
ผู้ใดเห็นธรรม ผู้ใดเห็นว่าเห็นเรา

— ส.ข. ๑๗/๑๔๗ สย., ส.ข. ๑๗/๔๖ มหาจุฬา

การที่เราจะให้ความหมาย หรือให้คำบัญญัติกับ
สิ่งหนึ่งสิ่งใด โดยธรรมดา เราก็ต้องอาศัยนามและรูป
เป็นหลักเกณฑ์ จึงสังเกตดูความคิดที่เกิดขึ้นในสมอง
ความคิดทุกอย่าง เคลื่อนไหวไปตามความหมายที่ขั้ดถือ
ไว้ด้วยอุปาทาน ถ้าความหมายไม่มี ความคิดย่อมจะ
ดำเนินต่อไปไม่ได้ จึงสังเกตดู ความหมายทุกอย่างที่
ขั้ดถือ ย่อมไม่พ้นไปจากนามและรูป จะต้องเกี่ยวอยู่
กับนามและรูปเสมอ แต่ภาวะของพระอรหันต์หลังจาก

นิพพานแล้ว ไม่มีทั้งนามและรูป ฉะนั้น จึงไม่มีคำพูดใด ๆ ที่จะอธิบายถึงภาวะอันนี้ได้ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงห้ามไม่ให้คิดถึงปัญหาเหล่านี้ แต่อย่างไรก็ดีในเรื่องนี้ยังมีข้อความที่จะต้องอธิบายอีกหลายอย่างจะนำไปเขียนไว้โดยละเอียดในบทที่ว่าด้วยนิพพาน

ปัญหาสุดโต่ง ของพวกนักอภิปรัชญา

นอกจากเรื่องอันตคาทิกทิกฏฐิ ยังมีทิกฏฐิอีกอันหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้เก็บเอามาคิด แต่ปรากฏว่า พวกนักอภิปรัชญา มักจะติดอยู่ในทิกฏฐิเหล่านี้ ฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาอยู่มาก ข้าพเจ้าจะได้นำพระสูตรที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ มาแปลให้ฟังโดยละเอียดเรื่องมีอยู่ว่า :—

สมัยหนึ่ง ภิกษุที่เป็นเถระเป็นจำนวนมาก อยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันในเมืองพาราณสี ครั้นนั้น ท่านจันนะ (ฉันทะคนที่นำพระพุทธองค์ออกบวช) ออกจาก

ที่หลีกเร้นในเวลาเย็น ถือนกยูงแจเข้าไปสู่วิหารนั้น วิหารนั้น
เข้าไปสู่ที่อยู่ของภิกษุทั้งหลายแล้ว ได้กล่าวกับภิกษุ
ที่เป็นเถระว่า “ข้าแต่ท่านพระเถระผู้มีอายุ! ขอท่านจง
กล่าวสอน แนะนำกระผม ขอท่านจงแสดงธรรมแก่
กระผม โดยวิธีที่จะทำให้กระผมเห็นแจ้งในธรรม”

เมื่อท่านจันนะกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุที่เป็นเถระ
จึงได้กล่าวกับท่านจันนะว่า “อาวุโส! จันนะ รูปไม่
เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง
วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา
สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็น
อนัตตา สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งทุกอย่างไม่เที่ยง ธรรม
ทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา”

ลำดับนั้น ท่านจันนะได้คิดว่า แม้เราก็เข้าใจ
อย่างนี้เหมือนกันว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ
วิญญาณไม่เที่ยง เป็นอนัตตา สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งทุก
อย่างไม่เที่ยง ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา แต่แม้
เราจะเข้าใจอย่างนั้น จิตของเรากียังไม่แล่นไปสู่นิพพาน

ไม่เลื่อมใสในนิพพาน ไม่ตั้งอยู่ในนิพพาน ไม่น้อมไปในนิพพาน ยังมีความสะอึกใจ มีความยึดมั่น และใจก็ยังกลับมาคิดว่า “เมื่อเบญจบันธเป็นอนัตตา ก็อะไรเล่าเป็นอัตตาของเรา” แต่การเข้าใจอย่างนี้ ไม่ใช่ลักษณะของผู้เห็นธรรม ใครหนอ? จะพึงแสดงธรรมให้เราเห็นแจ้งได้!

ลำดับนั้น ท่านฉันทะได้เกิดความคิดว่า ท่านอานนท์ก็อยู่ชุกชุมที่โฆสิตารามในเมืองโกสัมพีนี้เอง ท่านเป็นผู้ที่พระศาสดาทรงสรรเสริญและยกย่อง สามารถที่จะแสดงธรรมให้แก่วิญญูชนผู้เป็นพรหมจรรย์ และสามารถที่จะแสดงธรรมให้เราเห็นแจ้งได้ และอีกอย่างหนึ่ง ท่านอานนท์กับเราก็คมีความคุ้นเคยกันมานานแล้ว อยู่ๆกระนั้นเลย สมควรจะเข้าไปหาพระอานนท์ดีกว่า

ลำดับนั้น ท่านฉันทะ จึงได้เก็บกวาดเสนาสนะเรียบร้อยดีแล้ว ก็พาเอาบาตรจีวรเดินทางไปยังโฆสิตารามในเมืองโกสัมพี แล้วเข้าไปหาพระอานนท์ ครั้นเข้าไปหาแล้ว ก็ได้นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง และได้

สนทนาปราศรัยถึงเรื่องต่าง ๆ อันเป็นที่ตั้งแห่งความ
บันเทิงใจ และให้ระลึกถึงกัน

ครั้นแล้ว ท่านจันนะ จึงได้พูดกับท่านอานนท์
ว่า “เมื่อผมอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันในเมืองพาราณสี
สมัยหนึ่งเป็นเวลาเย็น กระผมได้ออกจากที่หลีกเร้น
ถือกุญแจเดินไปตามวิหารนั้นวิหารนี้ และได้กล่าวกับ
ภิกษุผู้เป็นเถระทั้งหลายว่า ‘ข้าแต่พระเถระผู้มีอายุทั้ง
หลาย ขอท่านทั้งหลายจงกล่าวสอนผม แสดงธรรมแก่
ผม โดยวิธีที่จะให้ผมเห็นแจ้งในธรรม’ เมื่อผมกล่าว
เช่นนั้น ภิกษุผู้เป็นเถระทั้งหลายก็ได้พูดว่า ‘อาวุโส!
จันนะ รูปไม่เที่ยง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ เป็นอนัตตา สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลายไม่
เที่ยง ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา’ ฯลฯ และอีก
ประการหนึ่ง ท่านอานนท์กับเราก็คมีความคุ้นเคยกันมา
นานแล้ว อย่างกระนั้นเลย เราควรจะไปหาท่านอานนท์
ดีกว่า ขอท่านอานนท์จงกล่าวสอนกระผม แสดงธรรม
แก่กระผม ทำให้กระผมเห็นแจ้งในธรรมเถิด”

ท่านอานนท์ได้พูดว่า “โอ! ท่านฉันนะ ท่านพูด
อย่างนี้ พวกเรารู้สึกพอใจและยินดีต่อท่านเป็นอย่างยิ่ง
ท่านฉันนะ เดียวนี้ได้เปิดเผยตัวเอง ได้ทำลายทิฏฐิ
มานะอันเป็นเสมือนหนึ่งตะปูที่ตอกสลักอยู่ในใจ อาวุโส
ฉันนะ! ท่านจงเจียโลตสดับ ท่านควรจะรู้แจ้งธรรม
ได้แล้ว”

ด้วยคำพูดเพียงเท่านี้ ท่านฉันนะก็ได้เกิดความ
ปีติปราโมทย์อย่างโอฬาร เพราะดีใจว่า เดียวนี้ เรา
เป็นผู้ควรจะรู้แจ้งในธรรมได้แล้ว

ครั้นแล้ว ท่านอานนท์จึงได้กล่าวสืบต่อไปว่า
“อาวุโส ฉันนะ! ข้อนั้นเราได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์พระ
ผู้มีพระภาคเจ้า รับเอามาต่อหน้าพระพักตร์ ขณะที่
พระองค์กำลังกล่าวสอนภิกษุทั้งหลายว่า:—

ดูก่อน กัจจนะ! โดยมาก โลกนี้อาศัยอยู่ใน
ทิฏฐิสองอย่างนี้ คือ:—

พวกหนึ่งถือว่า สิ่งทั้งปวงมีอยู่ (สพฺพ อตฺถิ)

พวกหนึ่งถือว่า สิ่งทั้งปวงไม่มี (สพฺพ นตฺถิ)

ดูก่อนกัจจนะ!

คนใดพิจารณาเห็นความเกิดของโลก ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบ คนนั้นย่อมจะไม่ฝังอยู่ในทณฺฐิที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงไม่มี

คนใดพิจารณาเห็นความดับของโลก ตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบ คนนั้นก็ย่อมจะไม่ฝังอยู่ในทณฺฐิที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงมี

ดูก่อนกัจจานะ โขดมากโลกมีความยึดมั่นถือมั่น อยู่แต่ในทางของตัณหาและทณฺฐิ แต่พระอริยสาวก ย่อมไม่เข้าไปใกล้ ไม่ถือมั่น ไม่เก็บทณฺฐิเหล่านั้นไว้ในใจ ไม่คิดว่าอัตตาของเรามีหรือไม่ ท่านคิดแต่ว่า ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นดับไป ท่านไม่สงสัยและไม่ลังเล ญาณของท่านในเรื่องเหล่านั้น ไม่อิงอาศัยการคาดคะเนหรือเชื่อตามคนอื่นเลย

ดูก่อนกัจจานะ! ด้วยวิธีคิดอย่างนี้ ก็จะมีสัมมาทณฺฐิเกิดขึ้น

ดูก่อนกัจจานะ! มติที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงมี นี้ก็เป็นที่สุดอันหนึ่ง มติที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงไม่มี นี้ก็เป็นที่สุดอีกอันหนึ่ง

ดูก่อนก็งานะ! ตถาคตทรงแสดงธรรมโดยทาง
สายกลาง ไม่เข้าไปใกล้ที่สุดทั้งสอง^๕ ธรรมอันเป็น
สายกลาง ซึ่งไม่เข้าไปใกล้ที่สุดทั้งสอง^๕ ก็คืออวิชชา
เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ฯลฯ เพราะอวิชชาดับสัรรอก
ออกโดยไม่มีเหลือ สังขารก็ย่อมดับสนิท ฯลฯ ความดับ
แห่งกองทุกข์ทั้งสน ย่อมมีอย่างนี้^๕

ท่านฉันนะได้กล่าวว่า “อวุโส อานนท์!
สพรหมจารีทั้งหลาย ผู้รอบแระห้ ผู้รักประโยชน์
สามารถกล่าวสอนเพื่อนพรหมจรรย์ให้บรรลุธรรม
เหมือนกับตนได้ฟังธรรมเทศนาของท่านอานนท้อย่างนี้^๕
ยังมีอยู่บ้างไหม?”

— ส.ท. ๑๗/๑๖๒-๑๖๖ สย.,

ส.ท. ๑๗/๑๐๕-๑๐๗ มหาจุฬา ฯ.

ลักษณะแห่งปัญญา

ที่พระพุทธองค์ต้องการให้เรา

พระสูตรนั้นข้อความที่น่าใคร่ครวญอย่างยิ่ง โดย
ปกติ ตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ด้รัสสอน
ไว้ว่า ผู้ที่บรรลุมรรคผลและนิพพานได้ จะต้องไม่

เชื่อบัญญาของคนอื่น บัญญาที่สามารถจะทำลายกิเลส เช่น อวิชชา ตัณหา และอุปาทานนั้น จะต้องเป็น บัญญาที่ไม่อิงอาศัยการคาดคะเน และไม่ใช้เป็นบัญญัติรับฟังมาจากคนอื่น แต่หากจะต้องเป็นบัญญัติที่เกิดขึ้นจากการรู้แจ้งเห็นจริงด้วยตัวเองแท้ ๆ ตัวอย่าง เช่น การพิจารณาธรรมตามหลักปฏิจาสัมปบาทสำหรับผู้ท่เข้าใจอย่างถ่องแท้ จะเห็นว่า เป็นการพิจารณาตามข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้ทางสัน และผู้ท่เข้าใจเรื่องนถงที่สุด ก็ย่อมจะทำลายอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ได้หมดสิ้นไม่มีเหลือ แต่สำหรับผู้ท่เข้าใจเรื่องนถงอย่างเลื่อนราว ยังไม่ได้ประสบข้อเท็จจริงตามหลักวิชานถงอย่างเพียงพอ ก็คงจะมีแต่เพียงความเข้าใจตามตัวหนังสือ หรือตามคำบอกเล่าจากครูอาจารย์เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น จะได้ผลแต่เพียงกิเลสเบาบาง แต่ไม่สามารถจะละกิเลสได้อย่างเด็ดขาด มีหน้าชา คนท่สำคัญตัวเองว่า ตัวเองเข้าใจเรื่องนถงซึ่งท่แท้เป็นเพียงการเข้าใจตามตัวหนังสือ คนอย่างนี้จะเกิดทิฏฐิมานะ เพราะความรู้ของตัวเองเป็นเหตุ พระพุทธเจ้าต้องการให้เราคิดธรรมตามข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงห้ามไม่ให้

เข้าไปและต้องกับมัตถ์ที่ไม่อาจจะพิสูจน์ได้ด้วยตัวเอง
เช่นมัตถ์ที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงมีจริง หรือไม่มีจริง ดังนี้เป็นต้น

บทวินิจฉัย

สิ่งทั้งปวงมีจริง หรือไม่มีจริง !

คำว่า สิ่งทั้งปวงมี บาลีใช้คำว่า สพฺพํ อตฺถิ
หรือเรียกอีกอย่างว่า อตฺถิตาภิภูตฺติ สิ่งทั้งปวงไม่มี บาลี
ใช้คำว่า สพฺพํ นตฺถิ หรือเรียกอีกอย่างว่า นตฺถิตาภิภูตฺติ
ในอรรถกถา (สา. ปก. ๒/๔๒, ส. อฎ. ๒/๓๔ มหาจุฬา ฯ)
อธิบายว่า มัตถ์ที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงมี ก็คือ สัสสตภิภูตฺติ
สิ่งทั้งปวงไม่มี ก็คือ อจฺเจตภิภูตฺติ ฉะนั้น ผู้ที่ต้องการ
ทราบรายละเอียด ขอให้กลับไปอ่านข้อความที่ว่าด้วย
สัสสตภิภูตฺติ และอจฺเจตภิภูตฺติ ในพรหมชาลสูตรใน
บทที่ ๙ นี้

สิ่งทั้งปวงไม่มีจริงหรือ ?

แต่อย่างไรก็ดี เราควรจะได้พิจารณา ความหมาย
ของทฎฐิทั้งสองนี้ โดยละเอียดอีกสักครั้ง โดยปกติ
นักปรัชญาบางคนมีความเห็นว่า :—

สิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสของเรา
 ทั้งหมดนี้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่มียู่อย่างแท้จริง หากแต่เป็น
 ภาพลวงตา ลวงประสาทอื่น ๆ เพราะอวิชชาของเราเอง
 ทั้งหมดนี้ ถ้าหากอวิชชาไม่มีอยู่ในจิตใจแล้ว สิ่งต่าง ๆ
 ที่ปรากฏแก่เรานั้น มันจะไม่ใช่เป็นอย่างที่เรารู้เข้าใจเลย
 ยิ่งกว่านั้น ประสาทของคนก็ไม่ใช่เป็นเครื่องวัดที่แน่นอน
 สำหรับที่จะบอกความจริงอย่างถูกต้อง อากาศซึ่ง
 อยู่ในอุณหภูมิระดับเดียวกัน บางคนอาจจะรู้สึกร้อน
 แต่บางคนอาจจะไม่รู้สึกร้อน สัตว์บางชนิดที่สามารถ
 ไต่บนผิวน้ำได้ มันย่อมจะรู้สึกว่ำ ผิวน้ำนั้นแข็ง แต่
 ประสาทของคนเรา เมื่อเอานิ้วมือไปแตะน้ำ จะบอกว่า
 น้ำอ่อน และเหลว ไม่ใช่แข็ง สมอของคนก็จำกัด
 ไม่สามารถที่จะหยั่งรู้ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในโลกได้หมดสิ้น
 คนที่อยู่ในที่มืดสลัว อาจจะมองเห็นเชือกเป็นงูได้
 ฉะนั้น คนที่อยู่ภายใต้การครอบงำของอวิชชาก็อาจจะ
 มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ผิดจากความเป็นจริงได้ฉนั้นน ด้วย
 เหตุนี้ จึงไม่ควรถือว่า สิ่งทั้งปวงมีจริง

สำหรับตัวอย่างนี้ ก็อาจจะถือได้ว่า เป็นนัตถิ-
 ทิฎฐิ คือความเห็นที่สิ่งทั้งปวงไม่มีจริง ตามความหมาย
 ในพระสูตรนี้ และเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้
 เข้าไปแตะต้อง หรือเก็บเอามาคิด เพราะตามหลัก
 พุทธศาสนาที่แท้จริงนั้น แม้จะถือว่า สิ่งทั้งปวงเป็น
 มายา คือไม่มีตัวตนอันแท้จริง แต่ก็มีใช้หมายความว่า
 จะปฏิเสธความจริงตามที่พิสูจน์ได้ตามประสาทสัมผัส
 เช่น พระองค์ทรงยอมรับว่า มีธาตุทั้งสี่ ซึ่งเป็นของ
 อิกชนิดหนึ่งนอกจากจิตใจ และยอมรับความจริงตาม
 ที่พิสูจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับเรื่องวัตถุ ความ
 จริงเหล่านี้เป็นสิ่งที่มิประโยชน์อย่างมากมายในการดำรง
 ชีพอยู่ร่วมกัน เพราะฉะนั้น คนใด ถ้าถืออย่างเด็ดขาด
 ไปทีเดียวว่า สิ่งทั้งปวงไม่มีจริงเลย สิ่งทั้งปวงเป็นเพียง
 มโนภาพ หรือเป็นสิ่งที่จิตคิดเห็นไปเอง คนเหล่านี้
 ซ้ำว่าไม่อยู่ในทางสายกลาง แต่เป็นคนที่จัดว่า เอียง
 ช้ายจัด หรือขวาจัดไป เพราะฉะนั้น มติเช่นนี้ พระ
 พุทธเจ้าจึงถือว่า เป็นที่สุดอันหนึ่ง (Exireme)

อีกนัยหนึ่ง ตามมติของปรัชญาศาสนาบางศาสนา
 เช่นคริสต์ศาสนาถือว่า:—

สิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริง คือพระผู้เป็นเจ้า แต่โลก และสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก เป็นสิ่งที่ไม่จริง เพราะเป็นสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างขึ้น ด้วยการดลบันดาลของพระองค์ และอาจจะพินาศสูญหายไปเมื่อไรก็ได้

มติที่ถือว่า โลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกไม่มีจริง ตามหลักที่แสดงมานี้ ก็ได้ชื่อว่าเป็น นัตถิตาทฤษฎีเหมือนกัน เพราะตามหลักพุทธศาสนามีได้ชื่อว่า มีพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างโลก แต่ถือว่า โลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกเป็นสิ่งที่อยู่โดยธรรมดา โดยมีเหตุเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน

อีกนัยหนึ่ง ตามอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา อยู่ต่อการมุ่งความดับทุกข์ โลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก จะเกิดขึ้นมาอย่างไร จะยั่งยืนอย่างไรตลอดไป หรือจะพินาศสูญหายไป ไม่มีใครสามารถพิสูจน์ให้เห็นได้อย่างเด็ดขาด ไม่มีใครที่จะรู้จริง คนที่จะรู้ได้จริง ๆ นั้น จะต้องเป็นคนที่เกิดก่อนโลกนี้ และจะต้องมีชีวิตยืนยาวจนกว่าโลกนี้จะสลาย จึงจะสามารถรู้ได้ แต่คนที่ว่านี้ หาไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรที่จะเอา

ปัญหาอย่างนี้มาก็คือ เพราะไม่อาจจะรู้จริงได้ และก็ไม่มีประโยชน์ในการหลุดพ้นจากความทุกข์ เสียเวลาโดยใช่เหตุ และความรู้ที่ได้มาจากการค้นคว้าในเรื่องนี้ ก็เป็นรองเตา หรือคาดคะเนกันมากกว่า ซึ่งรังแต่จะก่อให้เกิดการเข้าใจผิดยึดเยื้อต่อไป เพราะฉะนั้น พระองค์ จึงทรงห้ามมิให้ยึดถือเอามติที่กล่าวอะไรถึงที่สุด โดยที่ตัวเองพิสูจน์ไม่ได้เลยเช่นมตินี้ว่า สิ่งทั้งปวงมีจริง หรือไม่มีจริง ดังที่กล่าวมานี้

สิ่งทั้งปวงมีจริงหรือไม่ ?

อนึ่ง ขอได้โปรดเข้าใจให้ดีกว่า มติที่ว่า สิ่งทั้งปวงมี ซึ่งหมายความว่า โลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกมีจริง ๆ ไม่ใช่เป็นเพียงมโนภาพ ตามความเข้าใจของพวกเขาที่ถือนัตถิตาภินิหัตถินั้น เมื่อฟังดูเผิน ๆ ก็อาจเห็นว่า เป็นมตินี้อย่างเดียวกับของพุทธศาสนา แต่แท้ที่จริงผิดกัน ตามหลักพุทธศาสนาแท้ ๆ ไม่ถือนัตถิตาภินิหัตถินะ ขอได้โปรดจำไว้ว่า นัตถิตาภินิหัตถินะ และอัตถิตาภินิหัตถินะ ทั้งสองอย่างนี้ เป็นมตินี้ที่เขียงสุดโต่ง เป็นขว้างหรือขว้างจัด

อนึ่ง ผู้ที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงไม่มีจริง การที่ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นนิมิตตาภิภูติ ก็เพราะโดยปกติผู้ที่ถือมติเช่นนั้น เขามองเห็นอะไรเป็นมายาไปหมด ซึ่งไม่ถูกกับหลักพุทธศาสนา เพราะหลักพุทธศาสนายอมรับความจริงในชั้นประสาทสัมผัส ยอมรับความจริงตามที่นักปราชญ์ทั้งหลายได้ตกลงกัน ยอมรับความจริงตามความสมมุติหมาย หรือตามสมมุติสัจ ผู้ที่มองเห็นอะไรเป็นมายาไปหมด ก็อาจจะเลยเถิดถึงขนาดไม่ยอมรับระบบศีลธรรม ไม่ยอมรับเรื่องกรรมบุญบาป ไม่ยอมรับระเบียบวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการอยู่ร่วมกันเพื่อสันติสุข

ส่วนผู้ที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงมีจริง ซึ่งทางพุทธศาสนาถือว่าผิด ก็เพราะคนเหล่านี้ มีความยึดมั่นถือมั่นในความหมายต่าง ๆ เอาเป็นจริงเป็นจังทีเดียว จนตัวเองเกิดความทุกข์ ซึ่งโดยที่แท้ ไม่มีความหมายอันใดที่สมบูรณ์และเป็นจริงเลย ตามหลักพุทธศาสนาสอนให้เราละการยึดถือ เพราะความยึดถือทำให้จิตใจคับแคบ ทำให้เกิดการเห็นแก่ตัว และเกิดความทุกข์อีกมากมาย

เพื่อที่จะให้ละการยึดมั่นในความหมายต่าง ๆ พระพุทธเจ้า
จึงสอนให้พิจารณาดูโลก ให้เห็นเป็นของว่างเปล่า ดัง
เช่นพระองค์ทรงสอนพระโมฆราชว่า :—

ดูก่อนโมฆราช ! เธอจะมีสติ
พิจารณาดูโลก ให้เห็นเป็นของ
ว่างเปล่า เมื่อละทิฐิที่คิดว่า มี
ตัวตนได้เด็ดขาดแล้ว ก็จะไม่
เป็นผู้ข้ามพ้นจากความตายได้ ผู้
ที่พิจารณาดูโลกเห็นเป็นของว่าง
เปล่าเช่นนั้น มัจจุราชย่อมมอง
ไม่เห็นเขา

ข.ส. ๒๔/๕๔๙ สย., ข.ส. ๒๔/๕๔๙ มหาจุฬา ฯ

อนึ่งตามหลักพุทธศาสนาในชั้นสูงสอนว่า วิญญาณ
ที่สร้างชีวิตนี้ เมื่อหมดอวิชชาค้นหาแล้ว วิญญาณอัน
นี้ย่อมดับ และไม่ปฏิสนธิอีกต่อไป เมื่อวิญญาณดับ
แล้ว นามและรูปก็ย่อมดับโดยไม่มีเหลือ โดยนัย
นี้ วิญญาณ นามและรูป ก็ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่จริง การ
พิจารณาตามหลักพุทธศาสนานี้ เป็นการพิจารณาตาม

ข้อเท็จจริง เช่นวิญญูณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ถ้าวิญญูณไม่มี นามรูปก็ไม่มี และวิญญูณเป็นสิ่งที่ดับได้ ในเมื่อหมดเหตุปัจจัยของมัน การพิสูจน์ตามหลักเหล่านี้ เราสามารถหาข้อเท็จจริงมายืนยันได้ทั้งหมด และเป็นการพิจารณาเฉพาะแต่ในวงของชีวิตเท่านั้น ซึ่งเริ่มต้นไปจากการพิจารณาตัวเองเสียก่อน เมื่อเข้าใจเรื่องชีวิตตัวเองดีแล้ว ก็สามารถเข้าใจชีวิตอื่นได้ เพราะฉะนั้น การคิดตามหลักปฏิจสุมุปบาท จึงได้ชื่อว่าเป็นการดำเนินตามทางสายกลาง ส่วนผู้ที่ถือคติว่า สิ่งทั้งปวงมีจริง ดังที่กล่าวมานั้น เป็นคติที่เลยความพอดี เป็นการแย้งกับหลักความจริงด้วย ผู้ที่ถ่อมตนอย่างรุนแรง จะเป็นบุคคลที่ยึดมั่นในภาพมายาต่าง ๆ ซึ่งในที่สุดก็จะพ้นจากความทุกข์ไปไม่ได้ อย่าลืมนะว่า โลกและสรรพสิ่งทั้งปวงในโลก จะมีอยู่อย่างนี้ตลอดไปหรือไม่ ไม่มีใครอาจรู้ได้เลย แล้วก็ไม่มีประโยชน์ เพราะฉะนั้นอย่าไปสนใจ และยึดมั่นในมติดังนั้น

อนึ่ง ตามหลักวิทยาศาสตร์ ที่รับรองกันทั่วโลก ในปัจจุบันนี้ ถือว่า สสารและพลังงานไม่สูญหายไปจาก

โลก ทฤษฎีนี้มีข้อเท็จจริงยืนยันมากมาย ทฤษฎีนี้ฟังดูคล้ายกับมดที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงมี เมื่อเป็นเช่นนั้น การคิดว่าสสารพลังงานไม่สูญหายไปจากโลก ก็น่าจะเป็นมติที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้คิด แต่ที่จริงมดนี้มีความหมายเหมือนกับพระพุทธเจ้าสอนว่า ธาตุทั้งสี่เป็นสิ่งที่มิได้อยูอย่างหนึ่ง แต่การเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ จะต้องไม่ถือให้เลยเถิด ถึงกับเข้าใจว่า มันเคยมีอย่างไร ก็ย่อมมีอยู่อย่างนั้นตลอดอนันตกาล สสารพลังงานในที่สุดอาจจะสูญหายไปจากโลกก็ได้ หรืออาจจะไม่สูญหายก็ได้ ในเรื่องนี้ยังไม่มีใครพิสูจน์ได้ เพราะผู้ที่จะพิสูจน์ได้จริง ๆ จะต้องเป็นคนมีอายุยืนคู่กับโลกนี้ไปจนถึงที่สุด และจะต้องติดตามดูสสารต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด ซึ่งไม่มีใครทำได้ เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรจะยึดมั่นในมตินั้นจนเกินไป ควรจะถือแต่เพียงว่า เพราะข้อเท็จจริงต่าง ๆ เท่าที่รู้อยู่ในเวลานี้ ล้วนแต่แสดงว่า สสารไม่สูญไปจากโลก การจะถือว่า สสารไม่สูญไปจากโลก ก็ให้ถือเฉพาะแต่ตามข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้เท่านั้น อย่าถืออะไรให้เลยข้อเท็จจริงไป และควรเหลือช่องว่างเอาไว้บ้างว่า

ยังมีความจริงอีกหลายอย่าง ซึ่งเรายังไม่รู้ ความจริงเหล่านั้น อาจมีทฤษฎีผิดจากที่เราเคยเข้าใจมาแล้วอย่างมากมายก็ได้ ตามหลักวิปัสสนาของพุทธศาสนามีสอนไว้ข้อหนึ่งว่า :-

เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งหลาย
ทั้งปวง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์และ
ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา
ด้วยปัญญาอันใด ก็พึงพิจารณา
ให้เห็นต่อไปอีกว่า แม้ปัญญา
อันนี้ ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
เป็นอนัตตาเหมือนกัน

— จากนั้นแห่งวิสุทธิมรรค ๓/๒๔๗

หลักวิปัสสนานี้สำคัญมาก คนโดยมากมักหลง
ในปัญญาของตัวเอง ตามหลักวิปัสสนานี้หมายความว่า
ปัญญาแม้จะเกิดใหม่ และเพิ่มพูนสักเพียงไรก็ตาม
ปัญญานั้นแม้จะแจ่มแจ้ง และถูกต้องตามความเป็นจริง
เพียงใดก็ตาม จะต้องสำนึกไว้เสมอว่า ปัญญาเหล่านี้

เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ว่าตัวตนของเรา
 หรือของใคร การสำนึกในเรื่องนี้ได้อย่างลึกซึ้ง จน
 เกิดความรู้สึกขึ้นมาอย่างแจ่มใสว่า สิ่งใดมีการเกิดขึ้น
 สิ่งนั้นจะต้องมีการดับเป็นธรรมดา แม้ปัญญาและ
 วิญญูญาณก็เช่นเดียวกัน การสำนึกในเรื่องนี้ ถ้าเป็น
 ไปอย่างลึกซึ้ง เหมือนดังที่กล่าวมานั้นจริง ๆ ภายในใจ
 จะมีความเยือกเย็นและผ่องใสมาก พร้อมกับจะมีสติ
 สัมปชัญญะสำนึกอยู่ได้เสมอว่า บรรดาความรู้สึกนึกคิด
 สติปัญญาทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นมาทั้งหมดนี้ ล้วนแต่เป็น
 ของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาทั้งสิ้น ตาม
 หลักพุทธศาสนาที่แท้จริงสอนไว้เช่นนั้น ฉะนั้น ผู้ที่เข้าใจ
 เรื่องนี้เป็นอย่างดีแล้ว เขาย่อมจะรู้สึกได้ว่า ทฤษฎี
 ต่าง ๆ ที่ถือไว้ แม้จะสมบูรณ์และดียิ่งสักเพียงไรก็ตาม
 แท้จริงเขาก็เพียงสักแต่ว่าถือไว้เท่านั้น หายใจมันเอา
 เป็นจริงเป็นจังที่แท้ไม่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือ
 เขาคำนึงอยู่แต่ในข้อเท็จจริงที่ตัวเองพิสูจน์ได้เท่านั้น
 หากคิดอะไรให้เลยข้อเท็จจริงไปไม่

สมมุติฐานเรื่องวิญญาณ เป็นมิจนาทิกฎฐิหรือไม่?

อนึ่ง เมื่อได้อ่านบทต้น ๆ มาแล้ว เมื่อมาถึงบทนี้ผู้อ่านอาจนึกงงขึ้นขึ้นมาว่า ในบทที่แล้วมา โดยเฉพาะบทที่ ๗ มีข้อความอยู่หลายแห่ง ซึ่งกล่าวไว้ในทำนองการคาดคะเน ไม่มีข้อเท็จจริงยืนยันอย่างเด่นชัด เช่น ดงข้อความที่กล่าวว่า วิญญาณเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ที่แทรกซึมอยู่ในสรรพสิ่งทั้งปวง กฎธรรมชาติทั้งหลายมีรากฐานอยู่ที่พลังงานวิญญาณ คนเรายตายแล้ววิญญาณไปเกิดใหม่ได้ แต่การไปของวิญญาณก็คือ การเคลื่อนไหวที่สลับต่อกันไปภายในโลกของวิญญาณ ฯลฯ

ข้อความเหล่านี้ ที่จริงเรายังไม่สามารถพิสูจน์ได้โดยตรง แต่การที่เราหยั่งรู้อย่างนี้ได้ ก็เพราะอาศัยการคิดคำนึงไปจากข้อเท็จจริงที่เราพิสูจน์ได้นั่นเอง ในทำนองเดียวกันกับนักวิทยาศาสตร์สามารถวัดดวงอาทิตย์ว่า โตขนาดไหน? อยู่ห่างจากโลกนี้เท่าไร? ก็เพราะ

อาศัยการคิดคำนึงไปจากข้อเท็จจริงในเรื่องแสงและความร้อน ที่เขาพิสูจน์ได้นั่นเอง

อนึ่ง การที่กล่าวว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างหนึ่งนอกจากสสาร อันนี้ไม่เหมือนกับมติที่ถือว่า สิ่งทั้งปวงมีจริง (สัพพัตถิกาทิฎฐิ) มตินี้อย่าลืมนึกว่าเป็นมติที่ถืออย่างสุดโต่ง และอรรถกถาอธิบายว่าเป็นสัสสตทิฎฐิ ส่วนมติที่ถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างหนึ่งนอกจากสสารนี้ เป็นการถือแต่เพียงว่า แม้วิญญาณจะมีอยู่จริง แต่ก็มีอยู่อย่างเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เพราะฉะนั้น จะต้องทำความเข้าใจให้ได้ว่า มติในทางพุทธศาสนากับมติที่ผิดจากหลักพุทธศาสนา มีความหมายแตกต่างกันอย่างไร ? อย่าลืมนึกว่า ทฤษฎีต่างๆ ในทางพุทธศาสนา เราถือไว้เพียงเพื่อเป็นอุปมาให้เข้าใจถึงความหลุดพ้น ทฤษฎีต่าง ๆ เป็นเพียงเรือหรือแพที่ช่วยให้เราข้ามทะเลแห่งความทุกข์ เมื่อถึงฝั่งแล้ว เรือแพเหล่านั้นก็ทิ้งเลย ไม่ใช่ต้องแบกขึ้นไปด้วย.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์วิญญาน ๕๑/๒ ถนนสามเสน
บางลำภู กรุงเทพมหานคร โทร. ๒๘๒๒๐๒๕
ศรีเพ็ญ จัตตะศรี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๓๑